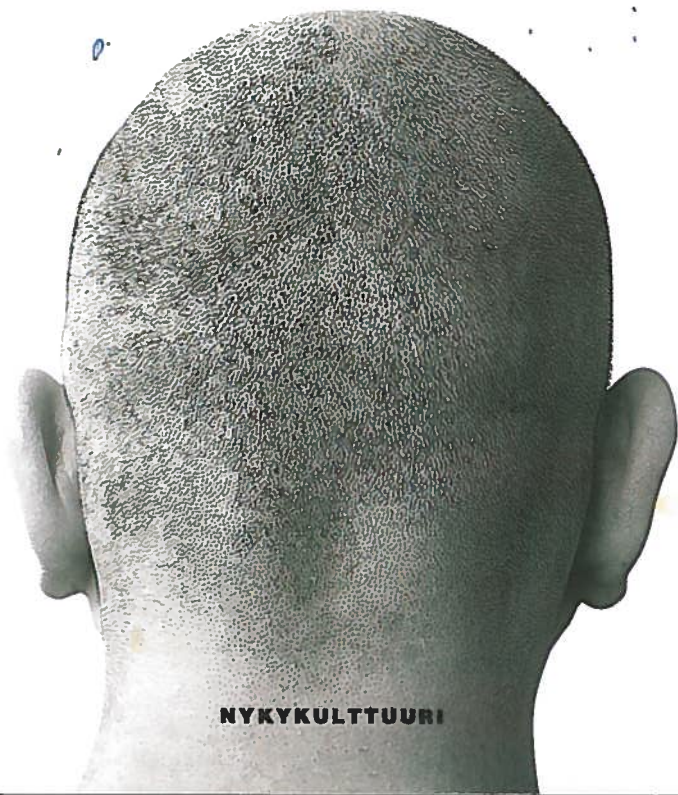

sirkku kotilainen (toim.) **suhteissa mediaan**

NYKYKULTTUURI

SUHTEISSA MEDIAAN

sirkku kotilainen (toim.) **suhteissa mediaan**

**NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA 99
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO 2009**

Copyright © kirjoittajat ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Julkaisusarjan toimitus:

Erkki Vainikkala, vastaava toimittaja

Irma Hirsjärvi, toimitussihteeri

Pekka Hassinen, toimitussihteeri

Kimmo Jokinen

Raine Koskimaa

Sirkku Kotilainen

Urpo Kovala

Tuija Modinos

Tarja Pääjoki

Tuija Saresma

Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja -sarja on perustettu vuonna 1986. Sarja on monitieteinen ja tieteidenvälinen. Siinä julkaistaan tutkimuksia nykykulttuurista ja kulttuuriteoriasta. Myös kulttuuri- ja sosiaalihistorialliset tutkimukset tulevat kysymykseen sikäli kuin ne liittyvät modernin kulttuurin syntyyn tai vaiheisiin.

Julkaistavat käsikirjoitukset valitaan asiantuntija-arvioiden perusteella (refereemennettely).

Julkaisuja voi tilata osoitteesta Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Nykykulttuurin tutkimuskeskus, PL 35 (JT), 40014 Jyväskylän yliopisto. Puh. (014) 260 1310, fax (014) 260 1311. E-mail: leila.aho@jyu.fi, www.jyu.fi/nykykulttuuri/julkaisusarja. Julkaisuja voi ostaa myös Kampus Kirjasta ja Kirjavitriinistä (Jyväskylä) sekä muista hyvin varustetuista kirjakaupoista.

Julkaisun taitto: Pekka Hassinen

Painoasun suunnittelu: Sami Saresma

Kansi: Sami Saresma

Gummerus Kirjapaino Oy

Vaajakoski 2009

ISBN 978-951-39-3560-3 (nid.)

ISSN 1457-6899

ISBN 978-951-39-4750-7 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-4750-7

SISÄLLYS

Sirkku Kotilainen

SUHTEET MEDIAAN – AVAINKOKEMUKSIA
NYKYKULTTUURISSA 7

I OSALLISUUKSIA

Sinikka Sassi

MITÄ KUULUU YLEISÖLLE VERKKOVIESTINNÄN
AIKAKAUDELLA? 21

Jaana Hujanen

KOHTI OSALLISTUVAA MEDIAYLEISÖÄ 41

Iiris Ruoho

NAISOHJELMA JOURNALISMINA JA JULKISUUDEN
RAKENTAJANA 55

II TUNTEITA

Kaarina Nikunen

FANISUHDE: YHTEISÖJÄ JA YHTEISIÄ
PUHEENAIHEITA 75

Irma Hirsjärvi:

KUKA FANITTAU KOULUAMPUJAA? KOULUSURMIEN
TARKASTELUA FANITUTKIMUKSEN KAUSTA 95

Risto Niemi-Pynttari

FLEIMAUS, EPÄKOHTELIAISUUS VAI LEIKILLISYYS?
VERKOSSA KIISTELYN TAIDOSTA 115

Anu Mustonen

MEDIA TUNNEMYLLYNÄ 133

III MEDIAKASVATUKSEN KYSYMYKSIÄ

Kirsi Pohjola

ELOKUVIEN IKÄRAJAT ARVOKONEISTONA 149

Reijo Kupiainen

LASTEN MEDIASUHTEET MEDIAKASVATUKSEN
KYSYMYKSENÄ 167

Sara Sintonen

MEDIA ARJEN KASVATUSSUHTEISSA 185

Juha Oravala

NÄKÖKULMIA TAIDE-ELOKUVAN JA MEDIA-
KASVATUKSEN SUHTEESTA 197

Jukka Sihvonen

MEDIALUKUTAIDON RAJAT JA RAJOITUKSET 217

ENGLISH SUMMARY 239

KIRJOITTAJAT 245

JOHDANTO: SUHTEET MEDIAAN – AVAINKOKEMUKSIA NYKYKULTTUURISSA

Sirkku Kotilainen

Sodista puhutaan kokonaisia sukupolvia koskevinä murrostavina kansallisina avainkokemuksina. Mutta voitaisiinko digitaalista mediaa pitää vastaavana tekijänä, varsinkin kehittyneiden maiden nykykulttuurissa. Monen länsimaalaisen on jo vaikea tulla toimeen ilman internetiä ja kännykkää. Erilaiset viestimet tarjolla olevine sisältöineen ovat muodostuneet kiinteäksi osaksi arkeamme, ja digitaalisuus on pakottanut meidät määrittämään toimijasuhteemme mediaan monin tavoin. Ei siis ole ihme, että suhde mediaan herättää usein julkista keskustelua varsinkin mahdollisten vaikutustensa näkökulmasta. Viime vuosina median merkitys ihmisten elämässä on alettu nähdä toisaalta myös resurssina, esimerkiksi kansalaisten osallistumismahdollisuuksien laajentajana. Tässä julkaisussa kirjoittavat tutkijat osallistuvat keskusteluun yksilön, yhteisön ja median suhteesta eri näkökulmista käsin. Teos ei pyri kuvaamaan kattavasti kaikenlaisia mediasuhteita vaan tavoitteena on tarjota lukijalle useita kurkistuksia aiheeseen.

Medialla tarkoitetaan usein joukkoviestimiä. Kulttuurisesta näkökulmasta mediasta puhutaan kuitenkin laajemmin merkityksiä välittävänä rakenteena esityksineen sekä tulkinnan ja käytön tapoineen. Media siis välittää ja kytkee meitä erilaisiin suhteisiin kanssaan, esimerkiksi kuluttajiksi, käyttäjiksi tai median tekijöiksi. Suhteemme mediaan voivat olla hyvin moninaiset, ja viestimme mediavälitteisessä symbolisessa ympäristössä. Kun puhumme mediasuhteista, media määrittyy luontevasti juuri merkitysten välittämisenä ja välittymisenä, siis vastavuoroisena, kulttuurisena suhteena. Yksilöiden ja yhteisöjen sosiokulttuuriset suhteet mediaan jäsenyvät yleisöjen ja median tuotantokäytäntöjen keskinäisessä vuoro-

vaikutuksessa monenlaisten esitysmuotojen välityksellä. (vrt. Drotner 2005; Kupiainen 2005; Ridell 2006).

Käsillä oleva julkaisu on saanut alkunsa Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksessa vuosina 2005–2008 kokoon-tuneen Yksilö, yhteisö, media -tutkijaryhmän tapaamisissa, joissa mukana ovat olleet kulttuurintutkijoiden lisäksi myös journalismin ja pedagogiikan tutkijat. Siksi teoksen artikkelit asettuvat erityises-ti seuraavien kysymysten äärelle: Miten median tuotantotavat suh-teutuvat pyrkimykseen osallistaa yksilöitä ja yhteisöjä julkiseen toi-mintaan? Millaisia kokemuksellisia suhteita rakentuu mediakult-tuurissa? Miten yksilöitä ja yhteisöjä voitaisiin tukea mediasuhteis-saan? Näiden kysymysten pohjalta artikkelit on ryhmitelty alaotsi-koiden alle: ”Osallisuuksia”, ”Tunteita” ja ”Mediakasvatuksen ky-symyksiä”. Tarkastelujen keskiössä on yleisöjen, siis kuluttajien ja käyttäjien suhde mediaan, mutta esillä on myös monta median tuo-tannon ja tekijöiden näkökulmaa.

Julkaisun kirjoittajat ovat alansa asiantuntijoita eri yliopistoista. Jyväskyläläisten lisäksi kirjoittajina toimii tutkijoita Helsingin, Kuopion, Tampereen ja Turun yliopistoista. Teos jatkaa Nykykult-tuurin tutkimuskeskuksen perinteitä, joissa mediasuhteiden tutki-mus on kuulunut kulttuurintutkimuksen vastaanotto- ja reseptiotut-kimukseen varsinkin lasten ja nuorten näkökulmasta (esim. Suo-ninen 1993; 2004; 2007; Modinos & Suoninen 2003; Kytömäki & Nirrko & Suoninen 2003). Tämän julkaisun kirjoittajia kiinnostaa myös aikuisten mediasuhde, samoin kuin mediakasvatus sukupol-vien välisenä vuorovaikutuksena, jotka tuovat tarkasteluihin mu-kaan pedagogisen toiminnallisen näkökulman. Siis näkökulman, johon kulttuurintutkimuksellinen reseptiotutkimus ei yksistään ulo-tu (vrt. esim. Kovala 2008).

Kun mediasuhdekysymyksiä halutaan tarkastella kulttuurin vastaanotto- ja reseptiotutkimuksen näkökulmista käsin, edellyte-tään vähintään Urpo Kovalan peräänkuuluttamaa ’suhdejärjestel-män’ näkökulmaa, jossa ’keskeisinä tekijöinä ovat tekstin lisäksi sekä yleiset kulttuuriset että lukijan persoonalliset taustat’ (Kova-la 2008, 192). Tämäkään ei näyttäisi kaikilta osin riittävän, koska

mediasuhteisiin kietoutuu myös toiminta, median tekijyys eli oma tuottajuus, johon reseption vastaanottoa korostava käsite ei välttämättä palaudu. Siihen ei palaudu myöskään mediasuhteen kehittämisen näkökulma, mikä korostuu yleisöjen aktivoinnissa esimerkiksi mediapedagogisissa prosesseissa, jotka edellyttävät usein toimintatutkimuksellista otetta. Mediapedagogisella toimintatutkimusotteella on kyllä perinteitä mediatutkimuksen marginaaleissa, esimerkiksi erilaisissa yhteisömediahankkeissa, joissa tavoitteena on vaikkapa marginaaliryhmien äänen kuuluviin saattaminen oman mediatuotannon avulla ja joissa tutkijat ovat mukana prosessissa yhtä aikaa yhteisöjen tukihenkilöinä ja tutkijoina (esim. Sirkkunen & Kotilainen 2004; Kotilainen & Rantala 2008).

Julkaisun tavoite on avata erilaisia tutkimusnäkökulmia mediasuhteisiin, siis median yleisöyteen ja reseptioon, tuoda esiin enemmän *yleisöinä olemista* kuin *yleisön olemista*¹ (vrt. Ridell 2006). Esimerkiksi Kaarina Nikunen ja Irma Hirsjärvi pohtivat kumpikin artikkeleissaan tässä julkaisussa sitä, miten erilaiset fanit ovat yleisöinä. Lähtökohtana on tällöin yleisöys diskursiivisena konstruktiona, joka tuotetaan yhtä lailla tilastojen, sääntelyn kuin tutkimuksenkin kautta (vrt. Hartley 1996). Diskursiivinen yleisökäsitys saa lisämaustetta kokemuksen ja toiminnan näkökulmista, kun mediaa tarkastellaan esimerkiksi Anu Mustosen artikkelissa yksilön tunteiden säätelyssä tai kun esimerkiksi Reijo Kupiainen pohtii lasten mediasuhteita mediakasvatuksen kysymyksenä.

Teoksen artikkeleissa on enemmän puhetta juuri mediasuhteista kuin yleisöistä. Painotus on siten vuorovaikutuksessa, johon yleisöt kuluttajina, käyttäjinä ja itse tekijöinä median kanssa asettuvat. Yleisöä onkin käsitteenä kritisoitu liikaa perinteiseen medianäkökulmaan painottuneeksi, johon eivät istu digiajan median vuorovaikutteisuus käyttäjiensä kanssa eikä omaehtoinen tekijyys (mm. Ridell 2006). Olisiko sitten mediasuhteesta sosiokulttuurisia, toiminnallisia ja pedagogisia näkökulmia yhdistäväksi käsitteeksi?

Ainakin mediasuhteessa korostuu siis vuorovaikutteisuus, suhteissa oleminen median käytön tilanteissa. Näissä tilanteissa vuorovaikutuksen osatekijöitä on useita, kuten valittu median käytön

tapa tai muoto, käyttäjän mediataidot ja käytettävän median teknologia sekä ilmaisumuodot (vrt. Virkki 1994). Mediasuhdetta voidaan myös tarkastella joko yksilöllisenä tai yhteisöllisenä suhteena, myös erityisenä tai jopa salaisena suhteena (vaikka makuuhuoneessa) yhtä hyvin kuin yleisenä, julkisena ja osallistuvana suhteena. Mediasuhteen voidaan ajatella myös muuttuvan ja kehittyvän ajan ja mediankäytön myötä sekä tuetuissa, pedagogisissakin tilanteissa (vrt. esim. Kotilainen & Rantala 2008). Valittuna tarkastelukulmana mediasuhde pakottaakin monitieteisiin otteisiin, vaikka tyhjentävää kokonaiskuvaa lienee mahdoton koskaan saavuttaa.

Osallisuuksia, tunteita ja mediakasvatuksen kysymyksiä

Nykykulttuurille tyypillisiä ilmiöitä ovat siis mediateknologian digitaalirstuminen, median talouden ja sisältöjen kansainvälinen yhdentymiskehitys sekä entistä eriytyneemmät, vuorovaikutteisemat ja yksilön valintaa korostavat lajityypit, kuten tosi-televisio. Tämä kehitys on kytköksissä laajempiin kulttuurisiin muutoksiin, jotka ovat edistäneet kehitystä esimoderneista paikallisista ja sittemmin moderneista kaiken kattavista massarakenteista myöhäismoderniin kulttuuriin, jota useiden tutkijoiden mukaan leimaa lisääntynyt yksilöllistyminen ja refleksiivisyys. Esimerkiksi Johan Fornäsin (1998, 62–63) mukaan yksilöllistyminen on tapa olla kulttuurissa erillään ja tehdä valintoja enemmän yksilöllisin kuin yhteisöllisin perustein. Refleksiivisyys on itsensä peilaamista ja arvioimista suhteessa muihin ja maailmaan, esimerkiksi suhteessa mediaan. Tämä on oleellista juuri mediasuhteissa olemisessa: kyseessä on jatkuvan identiteettityön kenttä, kun ihmiset elävät ”toisilleen vastakkaisten viestien ristitulessa.” (vrt. Hoikkala 1998, 155; Fornäs 1998, 62., Virkki 1994).

Refleksiivisyys avaa myös mahdollisuuksia yksilön ja yhteisön toiminnalle ja osallisuudelle mediasuhteissaan ja edelleen uudenslaisille yhteisöllisyyksille. Yleisöjen osallistumisen kysymykset mediassa ovatkin artikkeleita yhdistävä teema tässä julkaisus-

sa ja erityisesti julkaisun ensimmäisessä *osallisuuksille* nimetyssä osiossa.

Ensimmäisessä artikkelissa Sinikka Sassi perää osallistuvan, aktiivisen yleisön määrittelyä artikkelissaan ”Mitä kuuluu yleisölle?”. Hän tarkastelee yleisön ja median suhteen muuttumista ja tätä suhdetta demokratian kannalta olennaisena asiana, jossa tärkeää on näiden osapuolten asema ja vaikutuksen suunta. Yleisökäsitys on muuttunut erityisesti tietoverkon ja siihen liittyvien uusien toimintamuotojen näkökulmasta: vahvistuvat suunnat ovat käyttäjä-tekijä ja kuluttaja, osittain erisuuntaiset roolit. Kansalaisulottuvuuden voimistuminen tarkoittaa Sassin mukaan median tekijäksi ryhtymistä esimerkiksi julkisiin keskusteluihin osallistumalla ja astumalla yhteisöllisyydestä poliittisen puolelle. Lisäksi vertaistoiminta varsinkin verkossa tuottaa jatkuvasti uutta aineistoa mielipiteiden perustaksi ja asettaa näin kaiken tiedon, myös median tuottaman tiedon, arvioinnin kohteeksi.

Entä miten media ottaa yleisökehityksen entistä aktiivisempaan toimijuuteen? Jaana Hujanen tarkastelee valtamedian toimittajien pyrkimystä päästä uudennlaisiin suhteisiin yleisön kanssa, erityisesti ihmisten yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen toiminnan resurssina. Artikkelissaan ”Kohti osallistuvaa mediayleisöä” hän nostaa esiin toimittajien itseyttä ja journalistisen työn ihmisiä osallistavana ja heitä kansalaisina ja kuluttajina palvelevana toimintana. Hyvän journalismin ideaali näyttäytyy hänen tutkimusaineistonsaan toimittajien yksilöpuheena, kun he korostavat kansalaisten kokemuksen sekä eri näkökulmien ja äänien kohtaamisen esiin tuomista. Hujanen kysyykin, voisivatko toimittajat nostaa esiin myös yhteisöllisiä näkemyksiä ja rakentaa vielä aktiivisemmin suhteita median, kansalaisryhmien ja päättäjien välille.

Iiris Ruoho tuo pohdintoihin mukaan erityisesti naisten mediasuhteen ja julkisuuden sukupuolittuneen luonteen artikkelissaan ”Naisohjelma julkisuuden rakentajana ja journalismina”. Tekstin lähtökohtana toimii mediatutkijoiden huomio siitä, että naiset eristettiin pitkään niin sanotusta virallisesta julkisuudesta. Naiset ovat siksi kehittäneet myös omat julkisuuden muotonsa, kuten kirjalli-

set salongit, naistenlehdet ja naisille suunnatut radioasemat. Ruoho tarkastelee erityisesti Yleisradion *Naisten tuntia* pohtimalla sen luonnetta yleisradiojulkisuutena ja normaalijournalismin haastajana. Hän nimeää ohjelman korjaavaksi vastajulkisuudeksi valtajulkisuuden sisällä. Ideaali tasa-arvoisesta osallistumisesta on saavutettavissa Ruohon mukaan ainoastaan monien julkisten tilojen kautta, jolloin myös erilaisuus voi saada äänen. Hän haastaakin julkisen palvelun yleisradioyhtiön ottamaan agendalleen sellaisten tarjoamisen.

Yksilöllisiä ja yhteisöllisiä mediasuhteita määrittävät erilaisina kokemuksina erityisesti *tunteet*, jotka ovat julkaisun toinen ala-tema yhdistäen neljää artikkelia. Media tuottaa haluja ja tarpeita sekä osallistuu yksilön arvojen rakentumiseen, joka näkyy vaikkapa elämäntyylinä ja ihanteina (Myllyniemi & Gissler & Puhakka 2005). Tällöin mediasuhteeseen tullaan asettuneeksi myös itsevahvistavasti, hakemaan oman olemassaolon tai näkemyksen oikeutusta sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi. Tuloksena voi olla kulttuurisesti hyväksytty positiivinen prosessi tai ei-hyväksytty negatiivinen prosessi, jotka kumpikin tulevat esille tämän osion artikkeleissa.

Kaarina Nikunen kuvaa artikkelissaan ”Fanisuhde: yhteisöjä ja yhteisiä puheenaiheita”, miten internetin faniyhteisöt voivat tuottaa yhteisiä kokemuksia ja uusia sosiaalisia suhteita. Nikunen tarkastelee sitä, kuinka nämä yhteisöt määrittävät faniutta ja millaisia resursseja sekä rajoja ne tuottavat. Artikkelin mukaan faniuden kaltaisten mediasuhteiden käsittely ainoastaan intensiivisinä tai intohimoisina ei riittävässä määrin tuo esiin faniuden käytännöissä rakentuvia moninaisia valtasuhteita, joissa piirtyvät esiin faniuden rajat, vapaudet ja vastuut.

Irma Hirsjärvi pureutuu meitä suomalaisia puhuttaneisiin tragediaihin artikkelissaan ”Kuka fanittaa kouluampujaa? Koulusurmien tarkastelua fanitutkimuksen kautta”. Kyseessä on siis fanitutkimusanalyysi tapahtumista, joiden selityksiä on julkisuudessa etsitty muun muassa mediasta kuten internetin palveluista ja heavy-musiikista. Artikkelissa pohditaan kouluampujien fanisuhhteita ja kouluampumisiin liittyvää fanittamista. Lisäksi Hirsjärvi kysyy, voisi-

ko fanituskimpuksen lähestymistapoja käyttää yhtenä monista keinoista ymmärtää näihin tragedioihin johtavia tapahtumia. Hänen mielestään olisikin syytä kysyä, mihin tarpeisiin koulusurmaajafanisuhdetta käytetään enemmän kuin pelkästään sitä mitä kouluampuja fanittaa.

Vihan purkaukset ja riitaisa sananvaihto saattavat olla joskus ongelmia verkkokommunikaatiossa, ja ne tunnetaan julkisilla foorumeilla ja chat-huoneissa. Risto Niemi-Pynttari käsittelee artikkelissaan ”Fleimaus, epäkohteliaisuus vai leikillisuus? Kiistelyn taidosta verkossa” tätä verkkofoorumeilla tapahtuvaa riitaisaa sananvaihtoa eli fleimausta. Hän tekee eroa sosiaalisesti tuhoisan riidan, hedelmällisen kiistan ja leikillisen sanailun välille. Verkkokulttuuria leimaakin toisaalta aggressiivinen ja toisaalta leikillinen vuorovaikutus. Artikkelin perusteella keskeinen seikka, joka voi tehdä fleimauksesta jopa tuhoisan, ei ole niinkään arvojen konflikti kuin toisen keskustelijan arvon mitätöinti ja halveksunta. Sen sijaan vakavan ja leikillisen keskustelun välinen liike palvelee sosiaalista joustavuutta.

Anu Mustonen toteaa artikkelissaan ”Media tunnemyllynä”, että myös viihteellä ja hömpällä on paikkansa psykologisen hyvinvoinnin kannalta. Hän tarkastelee mediasuhteita tunteiden ilmaisun, säätelyn ja hallinnan näkökulmista ja paneutuu tekstissään myös median rooliin tunteiden sosialisatiossa ja pitkäaikaisiin tunnevaikutuksiin mediasuhteissa. Mustosen mukaan ei esimerkiksi ole vaarallista, jos lapsi pelästyy vaikkapa tv-ohjelmaa tai hämmentyy siitä, kunhan kokemus on lapsen kehitystasoon suhteutettuna kohtuullinen ja asiaa voi käsitellä aikuisen kanssa. Mediasta saatavaa iloa meillä kaikilla lisää se, jos mediasuhteemme on valikoiva omien tiedollisten, sosiaalisten ja tunnetarpeidemme mukaisesti.

Myöhäismoderni, epävarma ja ehkä sumeakin kulttuurinen tilakin edellyttää kansalaistaitona taitoa valita (esim. Hoikka-la 1989). Median yhteydessä näitä taitoja on ryhdytty kutsumaan media(luku)taidoiksi ja -kielitaidoiksi (ks. Suoninen 2004; Kupiainen & Sintonen 2009; Sihvonen tässä julkaisussa). Media itsessään on vahvasti informaalin oppimisen aluetta, joka on laajentunut

samassa suhteessa kuin viestimisen tavatkin. Kolmannessa artikkeliryppäässä paneudutaan *mediakasvatuksen kysymyksiin*. Artikkeleissa hahmotetaan mediakasvatus median käyttöä rajoittavaksi (esimerkiksi keskusteluksi ikärajoista), mutta varsinkin mediataitoja tukevaksi, myös osallistumaan kannustavaksi toiminnaksi, jota vaikkapa vanhemmat voivat tarjota lapsilleen. Artikkeleissa tulevat esiin mediasuhteet sukupolvien välisenä kysymyksenä sekä informaalin ja formaalin oppimisen välinen jännite mediataitoihin tukeamisessa.

Kirsi Pohjola pohtii aikuisvaltaa elokuvien ikärajojen määrittelyssä artikkelissaan ”Elokvien ikäraajat arvokoneistona”. Artikkelissa keskitytään elokuvien ikärajoista käytävään julkiseen keskusteluun ja erityisesti siihen, millä tapaa niissä jäsennetään lapsuuden mediasuhteita. Ilmiötä tarkastellaan internetin keskustelupalstojen ja ikärajasäännösten valossa. Pohjolan mukaan monenlainen julkispuhe ylläpitää sitä hegemonista asemaa, mikä kehityopsykologisilla väittämillä on lasten ja median suhteen määrittelyssä. Hänen mukaansa monet lapsiin ja mediaan liitetyt käsitteet kantavat teollisen aikakauden taakkaa eikä tutkimuksen keinoin vielä ole tavoitettu niitä median merkityksellisyyden kaikkia positiivisia ulottuvuuksia, joita lapsille ja nuorille on tarjolla. Artikkelin pohjalta herääkin kysymys, miten lapset ja nuoret voitaisiin osallistaa itsekin ikärajamäärittelyihin ja niistä käytäviin julkisiin keskusteluihin.

Nykyvanhemmat voivat kokea lapsen mediakulttuurin kyllästämän kasvuympäristön haasteellisena. Mediavälineet tuntuvat usein teknisesti hankalilta, ja teknologiakehityksen perässä voi olla vaikea pysyä. Miten sitten vanhemmat kokevat mediakulttuurin kasvattajana jokapäiväisessä elämässään, kysyy Sara Sintonen artikkelissaan ”Media arjen kasvatussuhteissa”. Ainakin tausta-aineiston vastaajaäidit kaipaavat vertaistukea, mediakasvatuksen konkretisointia ja omaa vuorovaikutussuhdetta mediaan. Sintonen haastaakin median ammattilaiset edistämään vuorovaikutusta koteihin päin, jotta vanhempienkin ääni saataisiin kuuluviin.

Artikkelissaan ”Lasten mediasuhteet mediakasvatuksen kysymyksenä” Reijo Kupiainen kuvaa sitä suomalaista akateemista kes-

kustelua, jota lasten ja nuorten mediasuhteita arvioitaessa on viime vuosina käyty. Mediakasvatuksessa tämä keskustelu näkyy hänen mukaansa kahtena toisilleen vastakkaisena orientaationa, joiksi hän nimeää lasten mediasuhteita säätelevän ja lasten mediataitoihin keskittyvän mediakasvatuksen. Dilemma tulisi Kupiaisen mukaan tunnistaa ja tunnustaa – hän haastaakin asiantuntijat, myös aikuiset ja lapset, dialogiin. Tällä tavoin mediakasvatus voi toteuttaa usein peräänkuulutettua kasvatuksen dialogisuutta, jossa kasvatustehtävä ei ole asetettu etukäteen yksisuuntaisella aikuisten päätöksellä, vaan jossa eri sukupolvien elämismaailmat kohtaavat ja osallistuvat vuorovaikutukseen.

Juha Oravalan mukaan elokuvafilosofiaa ja mediakasvatusta ei pitäisi ymmärtää toisistaan erillään oleviksi järjestelmiksi, vaan pyrkiä löytämään sisällöllisiä yhteyksiä niiden välille. Artikkelissaan ”Näkökulmia taide- ja mediakasvatuksen suhteesta” hän pohdii sitä, kuinka taide-elokuva voi toimia mediakasvatuksessa käytäntöjen kehittämisen lisäksi myös syvempänä tiedonfilosofisena teemana.

Oravalan mukaan taide-elokuvat voivat johdattaa katsojaa löytämään vanhoja ja luomaan uusia tiloja yksilön sisäisessä kokemusmaailmassa. Elokuvaesteettinen kokeminen voi myös laajentua yleisemmäksi tietoisuudeksi, jolloin oppimisen kohteina ovat myös esimerkiksi eettinen arvomaailma ja kanssaihminen syvempi kohtaaminen arjen tilanteissa.

Jukka Sihvonen päättää julkaisun medialukutaidon kriittiseen tarkasteluun artikkelissaan ”Medialukutaidon rajat ja rajoitukset”. Hän avaa medialukutaidon käsitteellisiä rajoituksia ja kysyy, miksi ja mihin sitä oikeastaan tarvitaan. Sihvosen mukaan medialukutaidon käsite pystyy vain vaivoin tarttumaan mediakasvatuksen kliinik-kriittiseen tehtävään, jota hän artikkelissaan määrittelee. Kliiniseen tehtävään hän yhdistää mielen voiman, merkityksen ja mediatajun. Lisäksi tähän näkökulmaan kuuluvat kysymykset hoidosta ja huolenpidosta. Mediakasvatuksen kriittisen tehtävän pariin hän esittää mediataitoa medialukutaidon sijaan. Hänen mukaansa mediataito-käsitteen avulla saa otetta arviointiin ja sen opiske-

luun, millaista vallantahtoa kulloinkin liittyy niihin arvoihin, jotka muokkaavat mediaympäristöjä. Sihvosen mukaan moninaisuus ja kokeellisuus olisi syytä säilyttää mediakasvatuksessa, yhtä hyvin niin mediaa kuin kasvatustakin koskevin periaatteina.

Lämmin kiitos kaikille kirjoittajille ja tämän julkaisun rakentamista edistäneelle työryhmälle Jyväskylän yliopistossa: professo-reille Pauline von Bonsdorffille, Raine Koskimaalle, Erkki Vainikalalle, tutkijatohtori Jaana Hujaselle ja lehtori, mediakasvatuksen tutkija Mari Hankalalle.

Toivon, että nämä erinäkökulmaiset ja kantaakin ottavat artikkelit avaavat lukijalle uusia tai erilaisia näkökulmia mediasuhteisiin ja vielä enemmän: herättäisivät uusia kysymyksiä! Antoisia lukuhetkiä!

Jyväskylässä maaliskuun 6. päivänä 2009
Sirkku Kotilainen

VIITTEET

¹ Englanninkielessä 'audience' viittaa yleisöihin vastaanottajina ja kulluttajina, kun taas 'public' on käytössä aktiivisten toimijayleisöjen hahmotuksissa, erityisesti liitettyinä poliittiseen julkiseen keskusteluun (ks. esim. Ross & Nightingale 2003). Suomenkielessä on käytössä näitä vastaavana vain yleisö. Seija Ridell (1999; ks. myös Pietilä 2006) on ehdottanut käyttöön myös termiä *julkiso* vastaamaan yleisöjen aktiivisinta siipeä eli englanninkielistä publicia.

LÄHTEET

- Drotner, Kirsten (2005) ”Media on the move: Personalised media and the transformation of Publicness.” Teoksessa Livingstone, Sonia (ed.) *Audiences and Publics: When Cultural Engagement Matters for the Public Sphere*, 187–211, Bristol: Intellect.
- Fornäs, Johan (1998) *Kulttuuriteoria*. Tampere: Vastapaino.
- Hartley, John (1996) *Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture*. London: Arnold.
- Hoikkala, Tommi (1998) ”Traditioista vapaan valinnan illuusio.” Julkaisussa Roos, J. P. & Hoikkala, Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*, 152–168, Helsinki: Gaudeamus.
- Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (2007) *Jokela-ilmiö. Sikermä nuorisotutkijoiden näkökulmia*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 17. Luettavissa verkossa: www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/jokela.pdf (20.1.2009)
- Kotilainen, Sirkku ja & Rantala, Leena (2008). *Nuorten kansalaisidentiteetit ja mediakasvatus*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 89.
- Kovala, Urpo (2008) ”Kokemus, rakenne vai konteksti? Reseptiotutkimuksen vaiheita ja jännitteitä.” Teoksessa Vainikkala, Erkki & Mikkola, Henna (toim.) *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*, 176–200, Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86.
- Kytömäki, Juha & Nirikko, Juha & Suoninen, Annikka (toim.) (2003) *Yksi päivä mediaa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kupiainen, Reijo & Sintonen, Sara (2009) *Medialukutaidot, osallisuus, mediakasvatus*. Helsinki Univeristy Press/ Palmenia.
- Modinos, Tuija & Suoninen, Annikka (toim.) (2003) *Merkkillinen media: tekstit nuorten arjessa*. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Pietilä, Veikko (2006) ”Yleisön juurilla.” *Hiidenkivi* 13:5, 39–41.

- Ridell, Seija (2006) ”Yleisö. Elämää normaaliyhteiskunnan jäsenenä”. Teoksessa Ridell, Seija, Väliaho, Pekka & Sihvonen, Tanja (toim.) *Mediaa käsittämässä*, 233–257, Tampere: Vastapaino.
- Ridell, Seija (1999) ”Tutkimus julkisosa tuottamassa. Paikallisuus verkko-mediassa -hanke irtiottona kulttuurisen yleisötutkimuksen käytännöistä.” *Tiedotustutkimus* 22:3, 28–41.
- Ross, Karen & Nightingale, Virginia (2003) *Media and Audiences. New Perspectives*. Maidenhead: Open University Press.
- Sirkkunen, Esa & Kotilainen, Sirkku (2004) *Toimijaksi tietoverkoissa. Raportti kansalaislähtöisen verkkoviestinnän mahdollisuuksista*. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö.
- Suoninen, Annikka (1993) *Televisio lasten elämässä*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja.
- Suoninen, Annikka (2004) *Mediakielitaidon jäljillä. Lapset ja nuoret valikoivina mediankäyttäjinä*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 81. Väitöskirja.
- Suoninen, Annikka (2007) ”Mitä me katsoimme ennen Pikku Kakkosta?” Teoksessa Wiio, Juhani (toim.) *Television viisi vuosikymmentä: suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 478–507.
- Virkki, Juha (1994) ”Mediasuhde”. Teoksessa Eräsaari, Risto & Jokinen, Eeva (toim.) *Näkymätön käsite. Raija Julkusen juhla kirja*. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan laitos, 78–91.

I OSALLISUUKSIA

MITÄ KUULUU YLEISÖLLE VERKKOVIESTINNÄN AIKAKAUDELLA?

Sinikka Sassi

Demokraattinen hallintotapamme on muuttumassa, sillä kommunikaatioteknologia ja kulttuuriset muutokset nostavat esiin osallistuvan demokratian elementtejä edustuksellisten järjestelyjen rinnalle. Vaikka suomalainen poliittinen kulttuuri on perinteisesti korostanut virkamieseliitin asemaa, on järjestelmään vähitellen tullut lisää kansalaisten suoran kuulemisen piirteitä. Julkisuus on olennainen osa suomalaisenkin demokratian toimintaa, ja media puolestaan olennainen osa julkisuutta. Demokratian kannalta keskeistä on yleisön ja median suhde: osapuolten asema ja vaikutuksen suunta. Suhde ei luonnollisesti ole historiallisesti muuttumaton, vaan erilaiset tekniset ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat siihen. Tässä artikkelissa mediasuhteen muuttumista katsotaan erityisesti verkon ja siihen liittyvien uusien toimintamuotojen näkökulmasta.¹

Digitelevisioon siirtymisen ongelmat kertovat osaksi siitä, että suomalaiset eivät olleet järin innokkaita muuttamaan suhdettaan televisioon. Yleisöä houkuteltiin lupauksella digitelevisiion interaktiivisuudesta ja uusista osallistumismahdollisuuksista, mutta argumentit eivät vakuuttaneet – eikä niillä lopulta ollut kovasti katettaakaan. Vanhan television aikakauden loppuessa ihmiset toki siirtyivät uuteen, mutta teknologian muutos ei välttämättä radikaalisti ja äkillisesti vaikuta television katsomisen tapoihin. Samanaikaisesti ihmiset ovat kuitenkin selvästi ottaneet uusia viestimiä käyttöönsä ja ryhtyneet itse tekemään sisältöjä. Tämä aktiivisuuden ja passiivisuuden teema ja verkon käyttötapojen vaikutukset ovat tämän artikkelin keskeisiä teemoja. Tarkoitus ei ole esittää mediakäyttäytymistä koskevaa ideaalia tai normatiivista kehystä, vaan yrittää hahmottaa nykyistä tilannetta ja sen taustaa muutaman viime vuosikymmenen ajalta. Tarkastelu kohdistuu pääasiassa suomalaisten media-

suhteeseen, vaikka päätrendit sinänsä ovat kansainvälisiä. Kansalliset piirteet, kuten poliittisen kulttuurin ja kansalaisuuden traditio, vaikuttavat siihen, miten uusia mahdollisuuksia hyödynnetään, ja siksi suomalaiset kokemukset eivät suoraan kerro edes muista Pohjoismaista.

Vakiintunut yleisö

Joukkoviestinnän vahvana valtakautena on totuttu puhumaan mediasta ja yleisöstä vastinpareina, jotka edustavat saman asian välttämättömiä osapuolia. Joukkoviestimien tehtävä on lähestyä yleisöään, joka on suhteen vastaanottava puoli. Kuulostaako tutulta: ”Hyvät lukijat”, ”Rakkaat kuulijat” tai ”Kaikille katsojille tiedoksi”? Sanomalehdistön, radion ja television vakiintuneella kaudella eli erityisesti 1900-luvulla yleisön käsite on viitannut kollektiiviseen olioon, jolle on tunnusomaista seuraaminen ja vastaanotto aktiivisen tuottamisen vastakohtana. Joukkoviestimien vastaanoton aktiivisuus ja passiivisuus eivät kuitenkaan ole niin kaksijakoinen tai vastakohtainen ulottuvuus, kuin yleisessä puheessa kenties esitetään. Lyhyt katsaus mediasuhteen alkuvaiheeseen on hyvä lähtökohta muutosten ymmärtämiselle.

Sanomalehtien lukijoita on yleisesti ottaen vaikea mieltää vain passiivisiksi vastaanottajiksi, vaikka joukkoviestinnän yksisuuntaisesta muodosta selvästi onkin kysymys. Lehdistön synnyn ja vakiintumisen aikoihin lukijaa ajateltiin pitkälti kansalaisena, jolla on halu tulla informoiduksi ja halu muodostaa yhteisistä asioista oma mielipiteensä (esim. Nieminen 2006). Kuitenkin tietystä perustavassa mielessä kysymys on valmiin vastaanottamisesta aktiivisen tuottamisen sijaan. Suomalaisen sanomalehden historia kertoo silti siitä, miten monimuotoisella tavalla lukijasuhde todellisuudessa rakentui. Suomen ensimmäinen sanomalehti oli ruotsinkielinen Åbo Tidningar, joka nykyisen jaottelun mukaan oli luonteeltaan sanoma- ja aikakauslehden välimaastossa. Se ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1771, ja viisi vuotta sen jälkeen tuli julki

ensimmäinen suomenkielinen lehti Suomenkieliset Tieto-Sanomats. Runsaammin suomenkielisiä lehtiä syntyi vasta autonomian aikana, kun suomi muuttui vähemmistökielestä enemmistökieleksi. Sanomalehdillä oli tuolloin poliittinen ja kielipoliittinen rooli, ja keisarikunnassa hallinnossa niiden pelättiin aktivoivan ja organisoivan ihmisiä – mitä ne myös tekivät. 1800-luvun alkupuolella syntyi ylipäätään runsaasti lehtiä, niiden joukossa myös maan ensimmäinen mielipidelehti Åbo Morgonblad. Se lakkautettiin nopeasti, kun se ryhtyi vaatimaan kansalaisosallistumista ja asioiden avointa käsittelyä (Tommila 1994, 36).

1900-luvun alkupuolella sanomalehden arvioidaan tulleen yli puoleen ruokakunnista, mikä tarkoittaa, että tässä vaiheessa lehdistö oli sosiaalisesti läpäissyt koko yhteiskunnan (Tommila 1994, 50). Sanomalehtien perustaminen ja julkaiseminen heijastavat ylipäätään yhteiskunnan sosiaalista rakennetta. Ensimmäiset lehdet tehtiin ruotsinkieliselle sivistyneistölle, sitten lukijakuntaan tuli myös ruotsinkielinen porvaristo. Suomenkieliset lehdet olivat aluksi talonpoikaisväestölle suunnattuja valistuslehtiä, ja vasta 1800-luvun puolivälistä lähtien alkoi muodostua suomenkielistä sivistyneistöä. Tämän jälkeen ”löydettiin” ruotsinkielinen rannikkokansa ja viimeisinä lukijaryhminä lehdistö tavoitti työväestön ja maaseudun vähäväkiset. (Tommila 1994, 37.) Kansakunta ei siis muodostanut yhtä homogeenista kokonaisuutta, jonka suhde mediaan olisi ollut kaikille ja kaikkialla sama.

Vielä pitkälle 1900-luvun loppupuoliskolle aktiivisen ja valistuneen kansalaisen ajateltiin lukevan säännöllisesti kahta tai useampaa sanomalehteä ja seuraavan yhteiskunnallisia ohjelmia radiosta ja televisiosta (ks. esim. Kivikuru 1996). Ideaal kansalaisen piti olla perillä valtakunnan asioista ja kyetä vertailemaan erilaisia näkökantoja ja analysoimaan uutisten taustoja. Vaikka television yleistyminen ajan kuluessa heikensi joukkoviestinnän vahvaa valistuksellista perinnettä, suomalaisilla oli pitkään taipumus sanoa katsovansa erityisesti uutis- ja ajankohtaisohjelmia, riippumatta siitä mitä todella arkisesti tekivät. Valistuksen retoriikka on ollut pitkäikäistä ja muokannut vahvasti kansalaisten itseymmärrys-

tä, ja vasta nyt se näyttää menettävän voimaansa. Viihteen seuraamista ei enää tarvitse kätkeä asiaohjelmien taakse, eikä sitä tarvitse erikseen puolustaa.

Vahvistuva suunta: käyttäjä

Viime vuosina internetin myötä yleisölle on tapahtunut jotakin, joka on saanut myös vakiintuneet vastaanoton käsitteet tuntumaan ajoittain epäsopivilta. Vaikka aktiivisuus on passiivisuutta paremmin kuvannut vastaanottajan suhdetta sanomalehteen, on mediasuhde osoittautunut vaihtelevaksi välineen, tilanteen ja sisällön mukaan. Suhdetta on kuvattu erilaisilla mediaan liittyvillä käsitteillä, eli vanhastaan yleisö on jaettu lukijoihin, kuulijoihin ja katsojiin. Niiden rinnalle on nykyisin ilmestynyt myös kuluttaja ja käyttäjä, kun on haluttu korostaa suhteen tiettyä puolta tai kun aikaisemmat käsitteet ovat tuntuneet hankalilta. Samalla on muuttunut myös aktiivisuuden ja passiivisuuden teema, joka kuitenkin edelleen on olennainen osa populaaria mediakeskustelua. Huoli yleisön passiivisuudesta syntyi isommassa mitassa vasta televisiokanavien moninaistuksessa ja kaupallistuessa ja televisioviihteen suosion kasvaessa.² Vaikka viihteen seuraamista ei nähtäisikään passiivisena toimintana, on totta, että aktiivisen kansalaisen retoriikkaan tai ideaaliin se ei parhaiten luonnu. Kun viihteen osuutta ohjelmistossa lisätään, lisäystä perustellaan helposti yleisön tarpeilla. Kansa haluaa viihdettä, kansalainen ei niinkään, ei ainakaan määritelmän mukaan.

Kansalaisena toimiminen on yhteiskunnallinen ulottuvuus ja liittyy demokratiaan ja poliittiseen järjestelmään. Hallinnon edustajien huoli kansalaisuuden heikentymisestä on siinä mielessä aiheellinen, että poliittinen järjestelmä tarvitsee kansalaisten hyväksyntää. Yhteiskunnallinen järjestelmä säilyy toimintakykyisenä vain, jos se saa jonkinlaisen oikeutuksen kansalta. Puolueet tarvitsevat kannattajia ja äänestäjiä, sillä ilman niitä ne eivät periaatteessa ole olemassa. Kuluttajan rooli liittyy puolestaan talouden toimintaan eli palveluihin ja kaupankäyntiin. Kuluttaja ja kansalainen eivät ole

vaihdeettavissa toisiinsa, vaan kuuluvat demokratiateorian näkökulmasta tarkasteltuna kokonaisuuden eri puoliin.

Käyttäjän roolissa nousevat esille itsehallinta, ihmisten oma tekeminen ja toimijuus. Käyttäjä on tullut esille tietokoneiden yleistymisen yhteydessä ja paljon aikaisemmin kuin verkko sai median kaltaisia ominaisuuksia. Kun ihmisen ja tietokoneen suhdetta yritetään kuvata, on käyttäjä lähes ainoa käyttökelpoinen termi. Tietokoneen kanssa toimiminen ei voi olla vastaanottamista eikä seuranta, sillä ihmisen on itse toteutettava sen avulla haluamiaan tehtäviä. Kun tietokoneet ja käyttäjät kytkettiin verkon avulla toisiinsa, syntyi mahdollisuus viestintään ja uusien medioiden kehittämiseen. Erilaisia viestintävälineitä syntyi, ja osa niistä rakentui vanhojen mallien mukaan, osa aivan ominaan. Kirjoja ja lehtien osia siirrettiin esimerkiksi sellaisenaan verkkoon, mutta niiden rinnalle syntyi myös erilaisista linkkiavaruuksista koostuvia, jatkuvasti muuttuvia kokonaisuuksia. Senkään jälkeen, kun verkko on vakiintunut monimuotoisena mediana, eivät vastaanoton tai yleisön käsitteet ole tunnusomaisimpia sen yhteydessä käytetyistä. Mediakeskusteluun on sen sijaan noussut käyttäjä, joka ominaisuuksiltaan on lähellä toimijaa ja tekijää.

Vahvistuva suunta: kuluttaja

Voimakas kaupallisuuden virta on viime vuosikymmeninä kuljettanut mediakieleen yhä selvemmin kuluttajan ja kuluttamisen. Elämme maksuyhteiskunnassa, jossa on vahva pyrkimys muuttaa mikä tahansa informaatio ja sisältö maksulliseksi (Rifkin 2001). Myös televisiosta on tulossa maksutelevisio, jossa yksittäisten ohjelmien katselu on hinnoiteltu. Kaikesta toiminnasta on tulossa palvelua, niin myös ohjelmista, joita nykyään kutsutaan ohjelma- ja sisältöpalveluiksi. Raja ohjelmien, sisältöjen ja palveluiden välillä on sekoittunut tavalla, jossa ohjelmista tulee sisältöjä ja sisällöistä palveluja (Kangaspunta 2006, 185–186). Koska palvelulla ei ole katsojaa, television yleisöstäkin on tulossa kuluttajia ja asiakkaita.

Liiketalouden näkökulmasta median perusstrategiana on ollut yleisöjen tuottaminen mainostajille. Digi-television aikakaudella strategiaksi on tulossa yhteisöjen tuottaminen, koska niiden kautta päästään käsiksi uusiin ansaitsemisen tapoihin (Kangaspunta 2006, 157). Taustalla on ajatus, että kulutus on paitsi yksilöllistä myös vahvasti sosiaalista ja sisältää siksi myös yhteisöllisyyden piirteitä. Nämä yhteisöt eivät ole sinänsä perinteistä muotoa, vaan enemmänkin kuvitteellisia ja symbolisia kuluttajayhteisöjä. Näin siis mediamaailmassa on käyttäjän rinnalla myös kuluttaja.

Kysymys on erilaisten roolien keskinäisestä asemasta ja merkittävydestä. Vaikka kuluttajan rooli on vahva vallitsevassa uusliberalistisessa ajattelutavassa, ei sen ensisijaisuutta ole hyväksytty yhteiskunnassa yksimielisesti. Esimerkiksi tietoyhteiskunnan strategioissa ja hallituksen politiikkaohjelmassa kansalainen on kokenut ainakin retorisen paluun. Näissä ohjelmissa ilmenee huoli kansalaisesta ja kansalaisyhteiskunnasta ja tarve vahvistaa molempia. Kyse on tietystä mielessä aktiivisuuden ja passiivisuuden teemasta. Jos siis hallinnolla on huoli ja tarve aktiivisesta toimijasta, joka kykenee selviytymään uudessa informaatio- ja kommunikaatioympäristössä, on mediayrityksillä huoli ja tarve aktiivisesta kuluttajasta, joka pitää yritysten liikevaihdon kasvussa.

Tämä henkilö itse, jota niin kovasti kutsutaan mediatoiminnan osapuoleksi, elää tietyllä tavalla uudenaikaisessa itseilmaisun kulttuurissa. Tässä kulttuurissa ihmisillä on halua tehdä itse ja ilmaista itseään ja siihen on myös olemassa käyttökelpoisia välineitä.

Kun elektroniikka pieneni

Toive siitä, että uusi väline demokratisoi viestintää, on vanha ja sillä on taipumus syntyä aina uudelleen. Kun videolaitteet tulivat yleiseen käyttöön 1980-luvun puolivälissä, samalla nousivat odotukset kansalaisten omasta audiovisuaalisesta tuotannosta ja joukkoviestinnän yleisemmästä demokratisoitumisesta. Liikenneministeriön joukkotiedotusteknologian tutkimuksessa selvitettiin video-

laitteiden käyttöä, ja pettymys oli melkoinen, kun huomattiin, että kansalaiset vain joukoin nauhoittivat televisio-ohjelmia. Optimistit olivat uskoneet, että ihmiset tarttuvat innolla kameraan ja ryhtyvät tekemään omia ohjelmiaan.

Kuitenkin muutamat uudesta mediasta kiinnostuneet hankkivat laitteita, opiskelivat omatoimisesti niiden käyttöä ja tekivät, mitä oli odotettu. Tämä pieni sinnikkäiden joukko ryhtyi myös luomaan videopajojen verkostoa ympäri maan.³ Samankaltaista toimintaa oli muissakin Pohjoismaissa, ja esimerkiksi Tanskassa tuettiin voimakkaasti videotyöpajoja ja organisoitiin paikallisia videotoimintaryhmiä (Petersen ym.1992). Videokuvaaminen ja kiinnostus ohjelmien tekemiseen levisivät kulttuurin aluskasvustona, ja elokuvantekijöiden rinnalle syntyi uuden mediakulttuurin ja videotaiteen ryhmittymiä. Professionaalisen laadun tuottaminen ei silloisilla taidoilla ja välineillä ollut välttämättä helppoa, mutta aina siihen ei ollut tarvettakaan. Suomeen oli joka tapauksessa syntynyt videopajaliike, joka edusti omanlaistaan esteettis-toiminnallista kulttuuria ja vakiintui useammiksi vuoksiksi osaksi institutionaalista kansansivistystyötä.

Ajatus demokratiasta ja tasavertaisista käyttömahdollisuuksista vaikutti taustalla, kun 1980-luvun lopulla ryhdyttiin perustamaan tietotupia maassamme syrjäisemmille seuduille. Tarkoitus oli tuoda tietokoneita ja opastusta saataville sinnekin, minne ne eivät muuten luonnostaan löytäneet. Tavoitteena oli tutustuttaa ihmiset konkreettisesti tietokoneiden käyttöön ja niiden viestinnällisiin mahdollisuuksiin. Samoihin aikoihin syntyivät myös viestintäleirit, joissa aikuiset ja nuoret yhdessä testasivat eri medioiden käyttörajoja ja ominaisuuksia (Viherä 2000). Nämä tapahtumat ovat olleet vaikuttamassa siihen, että mediasisältöjen tekijöiden joukko on laajentunut ja monipuolistunut. Vastaanottajien joukosta on vuosien mittaan syntynyt yhä enemmän median tekijöitä, ja nykyisillä kulutuselektronikan välineillä päästään myös yhä helpommin Yleisradion ammattimaiseen tasoon. Toisaalta vanhanmallinen yleisö ei ole kadonnut mihinkään eikä kovin nopeasti katoakaan, sillä median vastaanotolla on ihmisten elämässä paikkansa. Muutos vastaan-

ottamisesta tekemiseen on myös hidas, eikä se ole toteutunut yhden viestimen myötä. Sen olennaisia edellytyksiä ovat sekä elektronii-
kan pieneneminen ja yksinkertaistuminen että ajattelutavan muut-
tuminen.

Uutta tekniikkaa kehittäessään suunnittelijoilla on harvoin sel-
keää kuvaa keksinnöstä, sen tulevasta käytöstä tai sosiaalisista seu-
rauksista. Digitalisoinnin periaate on ollut yksi sellainen muutos,
jonka seurauksia sisältöjen luomisen ja välittämisen kannalta ku-
kaan tuskin pystyi ennakoimaan. Television nykyinen tilanne ku-
vaa hyvin tätä dilemmaa. Digitelevisio voisi periaatteessa olla tä-
nään sellainen kuluttamisen ja kansalaistoiminnan runsaudensarvi,
jollaiseksi sitä 2000-luvun alun tietoyhteiskuntavisioidissa suunnitel-
tiin. Television ajateltiin yhdistävän muita medioita samalla, kun
digitelevisio vähitellen sulautuisi internetiin ja muuttuisi kenties
ajan myötä myös mobiiliksi (Nieminen, Aslama & Pantti 2005).
Television kulttuurinen rooli näyttää kuitenkin hyvin vahvalta, eli
ihmiset odottavat saavansa sen kautta suurelta osin valmiita ohjel-
mia. Tämä sosiaalinen ilmiö on ristiriidassa tekniikan tarjoamien
rajattomien valinnan mahdollisuuksien ja interaktiivisuuden kans-
sa. Näyttää siltä, että televisio kokoaa vielä pitkään ihmisiä valta-
kunnallisten ohjelmien ääreen ja että yhteydenpitoon ja omaan tuo-
tantoon käytetään muita välineitä.

Kansan jakautuminen

On selvää, että kaikista ei koskaan tule ohjelmantekijöitä ja että
jako tekemiseen ja vastaanottamiseen säilyy. Viime vuosilta on
näyttöä myös toisenlaisesta jakautumisesta, ja tutkimukset kerto-
vat 1990-luvulla alkaneesta julkisuuden ja yleisöjen eriytymises-
tä Suomessa (Nieminen ym. 2005, 56–57). Käynnissä on kaksi eri-
suuntaista prosessia eli toisaalta informaatioyhteiskunnan kehitys
ja toisaalta taloudellinen eriarvoistuminen. Informaatio- tai media-
yhteiskunnassa toimiminen edellyttää kansalaisilta tiivistä ja mo-
nipuolista median seurantaa ja hallintaa. Samalla on laman jälkeen

tapahtunut voimakasta eriarvoistumista, josta kertovat muun muassa korkea nuorisotyöttömyys, julkisten koulutus- ja sosiaalimeinojen supistuminen ja tuloerojen kasvu. Nämä kehityssuunnat näkyvät myös median käytön ja käyttötapojen eriytymisenä. Yhdessä nämä trendit ovat tutkimusten mukaan synnyttäneet uudenlaisen väliinputoajaryhmän, johon arvioiden mukaan kuuluu 15–20 prosenttia kansalaisista. Yleisesti ottaen tälle ryhmälle on ominaista alhainen koulutustaso ja korkea työttömyys sekä mediasisältöjen valitseminen pääasiassa viihdearvon perusteella. Ryhmä on ongelmallinen siksi, että siltä pääasiassa puuttuvat valmiudet ja mahdollisuudet median monipuoliseen käyttöön. Seurauksena on, että kansalaisten viestinnälliset oikeudet eivät pääse täysin toteutumaan (Suomen perustuslaki; Nieminen ym. 2005, 24).

Sama jakautuminen toimii myös lehdistön kohdalla. Paremmiin koulutetut seuraavat valtakunnallista ja alueellista sanomalehdistöä, alemman koulutuksen saaneet lukevat paikallislehtiä ja kevyempiä aikakauslehtiä. Sanomalehtiä paljon seuraavat katsovat myös suhteellisen paljon televisiota, mutta television suurkuluttajat eivät juuri seuraa sanomalehtiä. Raportin mukaan (Nieminen ym. 2005, 64–65) internet ei kilpaile sanomalehdistön ja television kanssa, vaan on niitä täydentävä media. Internetin käyttö jakautuu vastaavalla tavalla epätasaisesti eli ne, jotka seuraavat monipuolisesti sanomalehtiä ja televisiota, käyttävät myös aktiivisesti internetiä. Osa television suurkuluttajista, erityisesti nuorison keskuudessa, on myös internetin suurkäyttäjiä. Internetin käytön ulkopuolella on 20–25 prosenttia väestöstä, ja heidän mediakäyttönsä rajoittuu television ja kevyen aikakauslehdistön seuraamiseen.

Kuka ylipäättään on huolissaan kahtiajaosta tai kansan passiivisuudesta? Voidaan ajatella, että se osa hallinnosta, poliitikoista ja tutkijoista, joilla on vahva suhde kansalaisyhteiskunnan ja demokratian perinteeseen. Vanhasen hallitus sopi kautensa alussa neljäs-tä niin sanotusta politiikkaohjelmasta, joista yksi kohdistui kansalaisvaikuttamiseen⁴. Ohjelman tarkoitus oli edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimi-

vuotta. Siinä kohdistettiin erityistä huomiota juuri niihin kansalaisryhmiin, joiden vaikuttamis- ja osallistumisaktiivisuuden taso on ollut alhainen.

Demokratian kannalta asia voidaan ilmaista niin, että on kysymys pitkästä prosessista, jossa alamaisestä vähitellen tulee kansalainen, joka kykenee vaikuttamaan ja päättämään. Raymond Williams (1960) kutsui tätä kehityskulkua demokratian pitkäksi vallankumoukseksi. Sen perusajatus on, että ihmiset saavat oman elämänsä edellytykset paremmin omaan hallintaansa. Williamsin mukaan koko prosessissa on kysymys demokratian, teollistumisen ja kommunikaation yhteen kietoutumisesta. Williamsin mukaan 1960-luvun alussa oli käynnissä hallinnan lisääntymisen prosessi, mutta se ei toteutunut silloin ilman kamppailuja, kuten ei toteudu nytkään. Prosessi on laajakantoinen ja tapahtuu maapallon mitassa, ja siksi myös sen seuraukset ovat periaatteessa hyvin merkittäviä.

Mikä on tilanne nyt? Monta kehityskulkua toteutuu rinnan, ja samaan aikaan kapitalismin vahvistumisen kanssa on itsehallinta joillakin alueilla heikentynyt ja viestinnän merkitys yleisesti kasvanut. Demokratian näkökulmasta viestinnän vastaanottajasta voi tulla vahvemmin kansalainen yhteiseen keskusteluun osallistumalla ja yhteisten symbolien tuotannossa mukana olemalla. Kansalaisulottuvuuden voimistuminen tarkoittaa siis tekijäksi ryhtymistä ja siirtymistä sosiaalis-kulttuuriselta yhteisyyden ja yhteisöllisyyden alueelta tietoisesti myös poliittisen toiminnan alueelle.

Verkko ja avoimuus

Globaalissa mediakulttuurissa vaikuttaa kaksi erisuuntaista virtausta, joiden välisestä voimasuhteesta on kysymys. Tämän yhteiskunnallisen asemoinnin osapuolia ovat viestinnän alueella käyttäjä/tekijä ja kuluttaja. Kamppailua käydään toimintaperiaatteista eli toisaalta kaupallistumisen, keskittymisen ja tiedon maksullisuuden sekä toisaalta avoimuuden, tiedon jakamisen ja vapaaehtoisen yhteistyön välillä. Käytännössä tämä kahtiajako on luonnollisesti yk-

sinkertaistava, mutta sen avulla saadaan periaatteessa esille tärkeitä piirteitä nykytilanteesta.

Avoimuudesta on tullut vaihtoehtojen etsinnän ja uuden toimintatavan tunnuspiirre. Sen taustalla on pitkälti vapaiden ohjelmistojen ja Linux-käyttöjärjestelmän kehittäminen ja siinä käytetty työn tekemisen malli. Tavoitteena on soveltaa tätä teknologian synnyttämää tuottamisen tapaa kaikkeen yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen toimintaan. Avoimuuden ideaali on määritelty kolmen asian ympärille, ja kaikissa niissä on kyse jakamisesta. Ensinnäkin on olemassa yhteinen päämäärä eli osanottajat tunnistavat saman tarpeen ja ovat yhtä mieltä siitä, miten siihen vastataan. Toiseksi työ on jaettava osanottajien kesken eli projektit pilkotaan pienempiin tehtäviin, joita hajallaan oleva vapaaehtoisten joukko tekee. Kolmanneksi on kysymys tulosten jakamisesta eli se mitä on saatu aikaan, jaetaan vapaasti yleiseen käyttöön. Periaatteena on siis monien osallistuminen harvojen omistuksen sijaan.

Viestinnän kannalta tämä malli näkyy erilaisina tiedon luomisen ja julkaisemisen sovelluksina, joista esimerkkeinä Indymedia, Slashdot ja Wikipedia. Avoin julkaiseminen eli vapaa tekstien lähettäminen hävittää eron mediatuottajan ja kuluttajan väliltä. Indymedia esimerkiksi sisältää toimitettujen artikkeleiden osion ja avoimen osion. Avoimessa osiossa kuka tahansa saa julkaista välittömästi työnsä. Muutoksen kohteena ovat journalistiset toimintatavat: uutisten luomisprosessi on läpinäkyvä samoin kuin toimitukselliset päätökset. Avoimen julkaisemisen puolustajat lähtevät siitä, että lukija on älykäs ja luova ja haluaa kirjoittaa, toimittaa, julkaista tai ohjelmoida.

Peer-to-peer on avoimuuden rinnalla toinen keskeinen käsite, ja sillä puolestaan tarkoitetaan vertaisverkkoja ja vertaistuotantoa. Avoimuuden kulttuuri on olennainen tekijä sisältötuotannossa, esimerkiksi digitaalisen musiikin ja oppimateriaalien yhteydessä, ja se voi ainakin periaatteessa vaikuttaa koko tietoon perustuvan talouden perusrakenteisiin. Organisaation näkökulmasta avoimuudella tarkoitetaan ainakin informaatioressurssien yhteisöllistä käyttöä, käyttäjien ja tuottajien moninaisuutta, matalaa hierarkiaa ja joustaa-

vaa organisaatiorakennetta. Avoimuuden puolustajat ovat pyrkineet käytännössä noudattamaan periaatteitaan kokoontumisissaan, keskusteluissa, päätöksenteossa ja dokumentoinnissa. Toiminnassa korostetaan yleisesti hajautusta, horisontaalista yhteistyötä, demokratiaa ja alhaalta lähtevää vallankäyttöä edustuksen, vertikaalisuuden ja hierarkian sijaan.

Keskeinen avointen järjestelmien puolesta esitetty argumentti koskee juuri demokratiaa, sillä avoimuuden katsotaan olennaisesti liittyvän ilmaisun vapauteen ja kansalaisten voimistamiseen. Avoimuus liittyy moninaisuuteen ja heterogeenisuuteen, ja joillekin siinä on kysymys radikaalin demokratian teknissosiaalisista edellytyksistä. Tästä näkökulmasta avoimuus ei ole keskeistä vain sosiaaliseen liikkeen organisaation kannalta, vaan sen ajatellaan olevan itsessään radikaali ominaisuus, joka tuottaa positiivista muutosta millä tahansa sosiaalisen ja poliittisen elämän alueella.

Voiko avoimuus kuitenkin itsessään olla johtava periaate? Open Organisations -ryhmä katsoo, että sitä on toistaiseksi teoretoitu ja kehitetty riittämättömästi⁵. Ristiriitoja ja ongelmia on useilla alueilla, joista keskeiset liittyvät valtaan. Avoimuuden periaatteita ei esimerkiksi ilmaista virallisesti, vaan ne ovat kehittyneet sanattomasti käytäntöjen myötä, mikä hämärtää niiden merkitystä. Organisaatiohierarkian tilalle tulee myös helposti pehmeä valvonta, ja päätöksenteon ja arvioinnin elinten puuttuminen voi johtaa valvonnan salaamiseen. Ajatus siitä, että kukaan ei kontrolloi kehitystä ja päätöksentekoa, on usein kaukana todellisuudesta. Käytännössä muutama harva voi saada henkilökohtaisten ominaisuuksiensa takia aseman, jossa vallankäyttö on mahdollista. Rakenteen puute voi siis johtaa vallan piiloutumiseen. Niin kauan kuin rakenne on epävirallinen, vain harvat tietävät päätöksenteon säännöt ja valta rajoittuu säännöt tunteviin.

Toiminnan kasvaessa mittakaava ja osanottajien paljous voivat muodostua ongelmaksi, kuten on tapahtunut Indymedian kohdalla. Poliittiset vastustajat ja asioista eri mieltä olevat – usein äärioikeistolaiset – ovat myös pyrkineet estämään sivustojen toimintaa häirinnällä tai muulla tavoin. Seurauksena jotkin sivustot ovat omak-

suneet melko traditionaalisen, suljetun ja sensuroidun toimintatavan, mitä puolestaan ei välttämättä ole tehty selväksi osanottajille. Avoimuuden ideaalin noudattamisessa on siis ongelmansa, mutta ne eivät periaatteessa ole uusia vaan tuttuja demokratian historiasta.

'Uusi' verkko ja käyttäjän valta

Verkon nykyvaihetta on kuvattu termeillä Web 2.0 ja sosiaalinen media (esim. Matikainen 2008; Lietsala & Sirkkunen 2008). Edellinen käsite syntyi puoli sattumalta kuluttajalähtöistä mediaa käsittelevään seminaariin, ja sillä haluttiin korostaa uusia välineitä, joilla kuka tahansa voi tuottaa ja julkaista lähes ammattimaista audiovisuaalista aineistoa. Väitetään, että meidän aikanamme kuluttajien luomasta mediasta on tullut keskeinen ja että muiden käyttäjien kokemukset ja internet-keskustelut ovat kuluttajille tärkeämpiä kuin esimerkiksi perinteinen mainonta (Holtz 2006). Maailma toimii siis keskustelemalla eikä sanomia välittämällä, ja siksi ei yritystenkään auta muu kuin mennä mukaan.

Internetin kehittyessä kuluttajan ja käyttäjän asema ja rooli ovat muuttuneet ja uudet tekniset ratkaisut ovat lisänneet avoimuuden, yhteisöllisyyden ja interaktiivisuuden mahdollisuutta. Termi Web 2.0 on kuitenkin harhaanjohtava siinä mielessä, että internetistä ei ole luotu mitään uutta versiota. Kriitikoiden mielestä se on keinotekoinen ja pinnallinen eikä todellisuudessa tarkoita muuta kuin vanhan ilmiön myymistä uudella nimellä (Millard & Ross, 2006). Se voi silti olla hyödyksi, kun yritetään ymmärtää muutosta ja erotella uusille teknologioille perustuvat verkkosovellukset ja sivustot perinteisemmistä. Sosiaalisen median käsite on uudempi ja sillä viitataan samaan ilmiöön, mutta painotus on erityisesti yhteisöllisesti tuotetussa ja jaetussa mediasisällössä. Termien merkityksestä on kiistelty paljon, mutta muutamista asioista ollaan kohtuullisen yhtä mieltä. Jos vanhempi verkkomalli tuottaa pitkälti ainoastaan luetavaa (read only) materiaalia, ovat Web 2.0:n ja sosiaalisen median

tunnuspiirteitä visuaalisuus, vuorovaikutus ja yhteisöllisyys. Kaikki sovellukset sallivat yksityisen ja julkisen kommentoinnin ja tukevat yhteistoimintaa. Sosiaalisen verkon filosofia korostaa joukkojen järkeä ja osallistumisen merkitystä. Osallistuminen toteutuu käytön kautta ja myös siten, että yhteisö itse kehittää järjestelmää (Millard & Ross, 2006). Sosiaalinen media on luonteeltaan heterogeeninen, tilanteeseen sidottu ja muuntuva pikemmin kuin tiukasti suunniteltu. Ennen kaikkea se on käytännöllinen ja vahva toimintamalli, jossa välineet ja sovellukset kehittyvät luontevasti rinnakkain ja yhteisöjen itse kehittämänä.

Tärkeitä ominaisuuksia ovat sosiaalinen verkostoituminen, tunnisteiden käyttö (tagging) ja verkkopalvelut (Treese 2006; ks. myös Aula & Matikainen & Villi 2006). Sosiaalinen verkostoituminen tarkoittaa sitä, että verkon avulla ihmiset voidaan koota sosiaalisiksi ryhmiksi, joita voidaan hyödyntää mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Verkon välityksellä käyttäjään voidaan yhdistää hänen sukulaisensa ja ystävänsä, heidän sukulaisensa ja ystävänsä ja niin edelleen, jolloin syntyy iso verkko toisiinsa eri reitein yhteydessä olevia ihmisiä. Tunnisteiden käyttö tarkoittaa avainsanojen tai ”tagien” liittämistä dataobjektiin. Kohde voi olla esimerkiksi kuva, verkkosivu tai sähköposti. Hakuja tehdään tunnisteiden perusteella, jolloin etsiminen kohdistuu esimerkiksi kuvan ominaisuuksiin, eikä kuvan täydellistä tiedostonimeä tarvitse tietää. Tunnisteet ovat henkilökohtaisia, mutta eivät välttämättä yksityisiä, sillä käyttäjien jättämät merkit voidaan näyttää muille.

Verkkopalveluilla tarkoitetaan verkon käyttämistä tietokoneohjelmien avulla, kun perinteisesti verkkosivuja vain katsottiin selaimen avulla (Treese 2006). Verkkopalvelut ovat kriittinen osa uusien sovellusten rakennetta, sillä niiden avulla toteutetaan se toiminnallisuus, joka tekee sosiaalisen median sivustoista oleellisesti erilaisia. Tunnetuimpia esimerkkejä ovat blogit ja wikit. Blogit ovat helppokäyttöisiä verkkopäiväkirjoja, joita yksi tai useampi ihminen ylläpitää. Blogi voi olla lukemisen ja kommentoinnin osalta avoin tai suljettu, jolloin sinne pääsee vain kirjoittajan luvalla. Wiki tarkoittaa sekä hypertekstidokumenttien kokoelmaa että kokoelmien

luontiohjelmistoa. Olennaista on luomisen ja muuttamisen helppous ja nopeus; esimerkiksi Wikipediassa kuka tahansa voi editoida tietosanakirjan sivuja.

Blogi on itsenäinen sosiaalisen vuorovaikutuksen muoto, joka heijastaa laajemmin digitaalisessa kulttuurissa vallitsevia käytäntöjä ja käsitteitä osallistumisesta. Nämä osallistumisen muodot voidaan nimetä sosiaalisuudeksi, julkiseksi keskusteluksi ja vertaistuotannoksi (Majava 2006). Niiden avulla kirjoittajat luovat virtuaalisia identiteettejä ja ylläpitävät henkilökohtaisia suhteita toisiinsa. Blogien verkosto toimii myös käytännöllisen tiedon tuottajana ja jakajana sekä mielipiteiden ja yhteiskunnallisen keskustelun areenana erityisesti silloin, kun kirjoituksia voidaan kommentoida. Muun muassa kansanedustajat pitävät niitä nykyään tärkeinä kanavina omien näkemystensä esittämiseen, mutta vuorovaikutteisuus toteutuu toistaiseksi harvassa blogissa.

Miten 'uutta' verkkoa arvioidaan

Holtzin (2006) mukaan verkon uuden tuleamisen takana ovat nimenomaan käyttäjät, joiden tarpeita ovat interaktiivisuuden ja sosiaalisuuden parantaminen. Web 2.0:n kehityksessä ovat tärkeitä olleet avoimen lähdekoodin yhteisöt, joita syntyi, kun ohjelmistoyritysten sovellusten laatu ei enää tyydyttänyt käyttäjiä. Yksilöt liittoutuivat keskenään ja ryhtyivät tekemään omia työkalujaan. Koska työkalujen koodi pidetään avoimena ja julkisena, sitä voivat kehittää kaikki halukkaat. Näin saadaan nopeasti sellaisia välineitä, joita kuluttajat itse haluavat. Kehitystyö on täysin vapaaehtoista, ja se perustuu halun tuoda muiden saataville asioita, joista itse on kiinnostunut.

Oman äänen tuominen esiin verkkokeskusteluissa oli aikaisemmin teknisesti mutkikkaampaa. Julkaiseminen on nyt huomattavasti helpompaa, ja lähes kuka tahansa voi tuoda mielipiteitään ja kokemuksiaan julki verkon välityksellä. Sosiaalisen median maailma koostuu useista kommunikointimalleista, jotka keskustelijoiden on syytä ottaa haltuunsa (Holtz, 2006). Esimerkiksi blogit osallistuvat julkiseen keskusteluun eri tavoin niiden luonteen mukaan. Julkisen keskustelun kannalta blogien suurin ansio on tehokkaiden il-

maisun ja osallistumisen keinojen tarjoaminen ilman, että ilmaisen ehtoja tai osallistumisen muotoja määritellään ennalta (Majava 2006). Esimerkiksi poliitikkojen kirjoituksilla on suora yhteys yleiseen mediajulkisuuteen, jossa niitä seurataan ja kommentoidaan. Jotkin muut blogit osallistuvat yleiseen verkkokeskusteluun ottamalla kantaa keskeisiin kysymyksiin tai linkeillä muihin keskusteluihin. Jotkin blogit ovat puolestaan henkilökohtaisia ja vain suppealle joukolle tarkoitettuja, mutta kuitenkin osa sosiaalista vuoro-vaikutusta.

Verkko on media, joka kokoaa samanlaisista asioista kiinnostuneet ihmiset yhteen, ja väline, jonka avulla näiden asioiden parissa voidaan yhdessä työskennellä. Sisällön tuottamisessa ovat apuna valmiit sovellukset, jotka helpottavat olennaisesti julkaisemista ja auttavat verkostoitumista muiden kanssa. Käyttäjillä, kirjoittajilla ja osallistujilla on verkossa omat tapansa tunnistaa laatua kollektiivisesti ja palkita siitä. Prosessi on luonteeltaan sosiaalinen, eli laadun kriteerit muodostuvat käytännössä ja ansiokkaat sisällöt saavat näkyvyyttä pisteiden tai muun hyväksynnän kautta kuten esimerkiksi positiivisen karman kertymisenä. Web 2.0 tai sosiaalinen media ovat epämääräisiä ja venyviä käsitteitä, mutta helpottavat tässä vaiheessa verkon muutosten ymmärtämistä. Kysymys on osallistuvasta ja sosiaalisesta internetistä, joka suuntaa massakulttuurin kuluttajan roolia yhä enemmän tuotantoon osallistuvaksi tekijäksi. Toisaalta voidaan perustellusti todeta, että kyse on ideoiden ja keksintöjen jatkuvasta evoluutiosta eikä radikaalista muutoksesta (Treese 2006). Vaikka pienikin muutos voi joskus aiheuttaa suuria seurauksia, on kehitys kuitenkin useimmiten vähittäistä ja täydentyvää. Tällä hetkellä kysymys on myös uudelleen heränneestä kiinnostuksesta informaatioteknologioiden soveltamiseen. Sosiaalisen median teknologiaa voidaan käyttää sekä kaupallisiin tarkoituksiin että ihmisten väliseen omaehtoiseen yhteistyöhön. Vaikka käyttäjät ovat muuttuneet yhä enemmän tuottajiksi ja omia sisältöjä on yhä helpompi tehdä, käyttöä määrittelevät ja rajaavat kuitenkin sisällöntuotannon alustat. Koska käyttäjien blogit ja wikit ovat usein ulkopuolisen tahon palvelimilla, sisältöjen pysyvyys nousee

esille. Mitä tapahtuu, jos ylläpitäjä lopettaa toimintansa? Verkko-mediassa sekä itse tuotetun että itseä koskevan tiedon hallinta ovat yhä keskeisempiä kysymyksiä, sillä riippuvuus palvelujen tarjoajis-ta rajoittaa toimijoiden itsehallintaa verkossa.

Keskustelu sosiaalisesta mediasta heijastaa myös aikakauden hallitsevaa ideologiaa. Puheessa kaikuu toisinaan vahva uuslibe-ralistinen eetos ja käsitteet ovat talousretoriikan läpäisemiä ilman, että osallistujat edes itse panevat sitä merkille. Ansaitsemisen lo-giikka ja voiton tekemisen motiivi ohjailevat erityisesti yhteisöl-lisyyden hyödyntämistä ja kaupallisesti suuntautunutta yhteisöjen rakentamista (ks. esim. Kangaspunta 2006). Verkon uusille muo-doille on joka tapauksessa ominaista suhteellinen avoimuus, nopeus ja joustavuus. Vaikka yksittäiset toimijat eivät ole verkossa tasa-arvoisessa suhteessa keskenään, pysyvää valta-asemaa on kenen-kään vaikea saavuttaa. Keskustelun tai sen aiheiden hallinta ei ole pysyvästi minkään ryhmittymän käsissä.

Entä seuraukset?

Demokratiaan liitetään usein ajatus konsensuksesta, yksimielisyydestä. Kuitenkin juuri erimielisyydet ovat demokratian ydin, sillä yhteiskunnassa ei voi esiintyä täyttä yksimielisyyttä ilman pakkoa. Konfliktit ovat siis demokratian käyttöaine (esim. Mouffe 2000). Suomalaisessa valtamediassa näyttäisi vallitsevan harmillisen vi-vahteeton tilanne. Ongelma ei niinkään ole erilaisten lähteiden ja ohjelmatyyppien puute kuin todellisten sisällöllisten näkökulmien vähäisyys (Nieminen ym. 2005). Mediassa kartetaan poleemisia ja yhteiskunnallisesti haastavia vastakkainasetteluja. Kun valtamedi-assa esiintyy perustavia erimielisyyksiä tai hallitsevan ideologian vastaisia näkemyksiä, ne tulevat usein esiin mielipidepalstoilla tai muuten sivuovesta. Verkossa tätä yhden vallitsevan näkemyksen ongelmaa ei ole, vaan vaikeutena ovat mielipiteiden paljous, satun-nainen organisointi ja huonot yhteydet mediajulkisuuteen.

Demokratian näkökulmasta yleisön suhde mediaan voidaan kuvata näin: ihmiset kerääntyvät tiedon ympärille voidakseen vaikuttaa asioihin. Demokratia tarvitsee informoidun kansalaisen ja aikaisemmin tehtävä hoitui keskitetyn tiedonvälityksen avulla. Järjestelmän kannalta asiat voisivat jatkua näin edelleen, mutta kansalaisten kannalta tilanne on muuttunut. Ihmiset organisoituvat nyt tiedon ympärille, jonka ovat itse keränneet. Seurauksena on, että ihmiset rakentavat omia agendojaan, jotka eivät näy suoraan valtajulkisuuteen eivätkä mukaile sen asettamaa järjestystä. Suuri yleisö on aikaisemmin ollut tiedon vastaanottaja, nyt jokainen voi kaivaa tietoa esille mielin määrin omatoimisesti. Periaatteellinen muutos on iso, vaikka se ei käytännössä näkyisi kovin laajasti. Samalla se tarkoittaa peruskäsitteiden perkaamista: suuri yleisö on lohjennut lautoiksi, joista osaa ei voi enää kutsua yleisöksi.

Vertaistoiminta tuottaa uutta aineistoa mielipiteiden perustaksi ja näin tehdessään asettaa kaiken tiedon, niin median välittämän kuin kansalaisten tuottaman, perustavan arvioinnin kohteeksi. Yhdysvaltalainen teoreetikko Noam Chomsky on julkisuudessa todennut, että ainoa vastavoima USA:n ylivallassa ja globaalille kapitalismille on yleinen mielipide. Jos kallistumme samalle kannalle ja uskomme edes hiukan yleisen mielipiteen merkitykseen, on asenteemme yleisökysymyksessä selvä: avoimuuden ja tekemisen puolesta.

VIITTEET

¹ Artikkelin perustuu kirjoittajan pitämään erikoiskurssiin 'Avoimet järjestelmät ja yhteiskunta', jolla käsitellään verkkojulkaisemisen ja demokratian yhteyksiä.

² Jaottelua viihteeseen ja asiaohjelmiin käytetään hyvin yleisluontoisesti eikä tässä yhteydessä pohdita mitenkään lajiytyoppien mutkikkaista rajanvetoa.

³ Suullinen tieto Seppo Koskela.

⁴ Ohjelmaa arvioidaan kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman lehdessä ”Kansalainen” (2006). Lehden julkaisija on oikeusministeriö, ja se löytyy osoitteesta: www.om.fi/kansalaisvaikuttaminen.

Ohjelman kuvaus: <http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/kansalaisvaikuttaminen/fi.jsp>

⁵ Open organisations, ks. esim:

<http://appropriatesoftware.net/wiki/OpenOrganisations>

<http://www.extremedemocracy.com/about.html>

LÄHTEET

Aula, Pekka & Matikainen, Janne & Villi, Mikko (toim.) (2006) *Verkkoviestintäkirja*. Yliopistopaino: Palmenia.

Holtz, S. (2006). ”Communicating in the world of Web 2.0.” *Communication World*, 23:3, 24–27.

Kangaspunta, Seppo (2006) Yhteisöllinen digi-tv. Digitaalisen television uusi yhteisöllisyys, yhteisöllisyyden tuotteistaminen ja yhteisöllisyyden vaihtoehto. Tampere University Press: Media Studies.

Kivikuru, Ullamaija (1996) (toim.) *Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaiset Suomen EU-prosessissa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Lietsala, Katri & Sirkkunen, Esa (2008) *Social Media. Introduction to the tools and processes of participatory economy*. Tampere: University of Tampere.

Majava, Jere (2006) *Suomalaisten weblogien verkosto keskustelevana julkisuutena*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Suomalaisten weblogien verkosto keskustelevana julkisuutena (Viitattu 15.08.2007).

Matikainen, Janne (2008) *Verkko kasvattajana – Mitä aikuisten tulisi tietää ja ajatella verkosta*. Yliopistopaino: Palmenia.

Millard, D. and Ross, M. (2006) Web 2.0: Hypertext by Any Other Name?
In: ACM Conference on Hypertext and Hypermedia 2006, 23–25 August, 2006, Odense, Denmark.

<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/13085/>

Mouffe, Chantal (2000) *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism*.
http://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_72.pdf (Luettu 30.5.2006).

Nieminen, Hannu (2006) Kansa seisoi loitompana: Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917. Tampere: Vastapaino.

Nieminen, Hannu & Aslama, Minna & Pantti, Mervi (2005) *Media ja demokratia Suomessa. Kriittinen näkökulma*. Oikeusministeriön julkaisu- ja 2005:11. Edita Prima Oy.

Petersen, Vibeke & Prehn, Ole & Svendsen, Wrik (1992) ”Denmark: Breaking 60 Years of Broadcastin Monopoly.” Teoksessa Nicholas Jankowski, Ole Prehn and James Stappers (toim.) *The People’s Voice. Local Radio and Television in Europe*, 16–27. London: John Libbey.

Rifkin, Jeremy (2001) *The age of Access. The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-for Experience*. New York: Putnam.

Tommila, Päiviö (1994) ”Suomen sanomalehdistö 1700-luvulta nykypäivään.” Teoksessa Kaarle Nordenstreng & Osmo Wiio (toim.) *Joukkoviestintä Suomessa*, s. 35–52. Porvoo: Weilin + Göös.

Treese W. (2006). Web 2.0: ”Is it really different?” *netWorker*, 10:2, 15–17.

Viherä, Marja-Liisa (2000) *Digitaalisen arjen viestintä*. Miksi, millä ja miten. Helsinki: Edita.

Williams, Raymond (1960) *Long Revolution*. London: Longman.

Verkkolähteet

http://portal.acm.org/browse_dl.cfm?linked=1&part=magazine&coll=ACM&dl=ACM&CFID=7486004&CFTOKEN=66146031 (Luettu 15.08.2007).

KOHTI OSALLISTUVAA MEDIAYLEISÖÄ

Jaana Hujanen

Kysymys yleisön, median ja journalismin suhteesta on kuulunut alan akateemisen ja ammatillisen keskustelun ajankohtaisimpiin kysymyksiin 2000-luvun alun ajan. Mahdollistavathan uudet viestintä- ja informaatioteknologiat ihmisille vaihtoehtoisia, vuorovai-
kutteisia tapoja ja areenoita saada äänensä kuuluviin, päästä suhteisiin mediassa ja median kautta. Lisäksi toimitukset ja journalistit ovat kyseenalaistaneet eliitti- ja asiantuntijakeskeiset journalistiset esitykset. Niiden sijaan toimituksissa on aktiivisesti kehitetty läheistä suhdetta yleisöön pyrkimällä kuuntelemaan sen toiveita ja ääntä – ja tähän artikkelini kiinnittyy.

Tarkastelen valtamedian toimittajien pyrkimystä päästä uudensuhteisiin yleisön kanssa ja toimia ihmisten yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen toiminnan resurssina: tutkin, miten journalistit haluavat osallistaa ihmisiä median ja journalismin tuotantoon ja sitä kautta tukea ihmisiä heidän arkensa erilaisissa asioissa. Nostan näin keskiöön toimittajien itseymmärryksen journalistisen työn ihmisiä osallistavista ja heitä kansalaisina ja kuluttajina palvelevista tavoitteista ja perusteista. Kysymys kytkeytyy median mahdolliseen demokratisoitumiseen ja journalismin demokratiakäsitykseen: sitoutuuko journalismi edustukselliseen eli välilliseen vai kansalaisjournalismin ehdottamaan deliberatiiviseen, julkiseen harkintaan perustuvaan, demokratiakäsitykseen. Kiinnostavaa on, miten toimittajien ajatuksissa kuuluvat deliberatiivisen demokratian ihanteet avoimesta keskustelusta ja tahdonmuodostuksesta, erilaisten äänten ja intressiryhmien kohtaamisista sekä keskustelijoiden tasa-arvoisuudesta (esim. Glasser ja Craft 1997; Nieminen 1998; Kune-
lius 1999; Heikkilä 2001).

Artikkeli pohjaa 32 toimittajahaastatteluun. Olen haastatellut journalisteja *Aamulehdestä*, *Helsingin Sanomista*, *Kalevasta*, *Kes-*

*kipohjanmaasta, Keski-suomalaisesta, Savon Sanomista ja Turun Sanomista.*¹ Analyysini on synteesi yhteiskunnallisen journalismin ihanteista, eikä se siten kuvaa yksittäisten lehtien yhteiskunnallisen journalismin ihanteita tai muotoja. Vaikka jotkut haastateltavat näkivät tietyt käytännöt yli muiden, toimitukset tavoittelevat erilaisia ideoita peilaavia käytäntöjä ja juttuja, eivätkä ne sulje toisistaan pois.²

Ensiksi pureudun toimittajien ideaaliin, jossa yhteiskunnallinen journalismi rakentuu kansalaisten kokemuksina ja intressiryhmien kohtaamisena. Toisessa toimittajien puheesta erottamassani ideoissa hyvä journalismi tukee ihmisiä osallistumaan yhteiskunnalliseen elämään toimijoina. Tässä katsannossa journalismin ihanteet ja käytännöt pyrkivät resurssomaan ja valtauttamaan ihmisiä, kuten journalismin tutkimuksessa on keskustelullisen ja yhteisöllisen käänneen jälkeen esitetty (esim. Rosen 1991; Glasser ja Craft 1997; Kunelius 1999; Sirianni ja Friedland 2001; Howley 2003).

Analysoin toimittajien erilaisia käsityksiä yhteiskunnallisesta journalismista, sen perusteista ja seurauksista. Ymmärrän haastattelupuheen diskursiivisesti: siinä on kyse merkitysten muodostumisesta kielenkäytössä ja sen kontekstissa. En siten oletta niiden heijastavan journalistisia käytäntöjä peilin kaltaisesti, vaan esittävän niitä (myös) uudelleen ja toisin. Ne eivät avaa ikkunaa siihen, miten toimittajat työskentelevät, vaan kohteena on arjen työkäytäntöjä kuvaava kieli, joka ja jonka käyttö on sosiaalista (esim. Fairclough 1992). Näin haastateltavien kuvaukset journalismin perusteista, työkäytännöistä ja seurauksista ovat kielenkäytössä rakentuvia esityksiä. Niihin peilautuvat toimitusyhteisön käytännöt, toimittajan arvot ja työtavat sekä yhteiskunnalliset käytännöt.

Kohtaamisia ja moniäänisyyttä

Pyrkimys lähentää journalismia, journalisteja ja kansalaisia kuului aineistossani monin tavoin, ja näin siitä hahmottuu erilaisia variaatioita. Keskeistä nähdäkseni onkin, että hyvä journalismi kytkeytyy

suomalaistoimittajien itseymmärryksessä olennaisesti siihen, että journalistien on osattava kuunnella ihmisiä aikaisempaa paremmin. Jotta tähän päästään, toimittajien mielestä tarvitaan uudenlaisia tiedon ja tarinan hankinnan keinoja sekä tekstuaalisia eli kirjoittamisen käytäntöjä.

Kohtaamisia painottavan journalismin ideaalissa toimittajan ei haastateltavien mukaan pidä tyytyä vain kansalaislähteeseen, vaan tuoda tekstuaalisesti erilaisia intressiryhmiä ja asianosaistahoja yhteen. Tiukimmillaan kohtaamisen ideaali tarkoittaakin, että samassa jutussa tai juttukokonaisuudessa monet eri äänet kohtaavat. Tässä mielessä journalismit tavoittelevat teksteihin ”valmiiden totuuksien” sijaan totuuksia etsivää keskustelua (vrt. Renvall ja Reunanen 1999, 79). Useiden äänien tarkoitus on haastattelujeni valossa valottaa eri näkökulmia, parantaa journalismin ymmärrettävyyttä sekä rakentaa ristiriitaisuutta ja keskustelua. Moniäänisyys ja kilpailevat näkökannat aktivoivat toimittajien mielestä lukijaa ajattelemaan ja pohtimaan:

Sitten haastattelee virkamiehen, poliitikon ja mahdollisimman laajasti, että saa eri näkökulmia samaan juttuun. Ettei sorru siihen, että tekee vaan yhden ja kahden ihmisen sanomalla. Mitä usempi sanoo, jutusta tulee heti pohdiskelua, ristiriitainen, että onhan tämä näin, mutta toinen sanoo näin. Lukija saa mahdollisuuden miettiä, että hetkinen millenkäs kannalle hän [asettuu].

”Reaaliaikaisten” kohtaamisten journalismin ihanteelle kansalaiset ovat teksteissä arvokkaita toimijoita myös siksi, että heillä nähdään olevan asiaa sanottavana: kansalaisten kokemukset tuovat haastateltavia lainaten elämän ja lihan luitten ympärille sekä avaavat merkityksiä. Lisäksi ne puhuttelevat ja koskettavat eli auttavat lukijaa ymmärtämään, mistä juttu kertoo.

Monipuolisesti tietoja, kokemuksia ja tunteita kertovan journalismin tavoite on toimittajien itseymmärryksessä paitsi auttaa ihmisiä ajattelemaan ja muodostamaan omia mielipiteitä myös aktivoita ja tukea heitä toimintaan kansalaisina ja kuluttajina: äiteinä, isinä, perheinä, työttöminä, asukkaina, opiskelijoina. Haastateltavia lainaten esimerkiksi tieto ja muiden asianosaisten kokemukset

päivähoidon karsimisesta voivat kannustaa äitejä ottamaan yhteyttä viranomaisiin ja poliittisiin päättäjiin. Kaikkiaan kohtaamisen ideaalissa hallinnon ja politiikan sfäärit eivät näyttäyty journalisteille byrokratian kiemuroina, vaan tärkeinä vallan käytäntöinä ja rakenteina, joista on kerrottava ymmärrettävästi ihmisille arjen näkökulmasta.

Työkäytäntöjen tasolla journalistit tavoittelevat politiikan, hallinnon ja ihmisten arjen leikkauksia jalkautumalla ihmisten keskele. Niiden tuottaminen ei aina ole kuitenkaan haastattelujen valossa ongelmatonta. Koska kunnissa viranomaiset usein tiedottavat asioista poliittisten päättäjien sijaan, poliitikoidenkin tavoittaminen vaatii uusia käytäntöjä. Näin julkisen keskustelun moniäänistyminen ei ole yksin journalistien ratkaistavissa, vaan edellyttää myös julkishallinnon ja politiikan käytäntöjen muuttumista. ”Tavallisten ihmisten” puhelinluettelot toimituksista puolestaan puuttuvat, samoin toimivat verkostot asianosaisten ihmisten etsimiseksi ovat vasta rakenteilla.

Ruohonjuuritason toimijoiden mahdollisuudet päästä aktiivisiin suhteisiin uutismedian kanssa riippuvat myös toimittajien käsityksistä ihmisten asianosaisuudesta ja pätevyydestä. Merkittävää tässä suhteessa on, että toimittajien käsitykset sopivista ja pätevistä kansalaislähteistä vaihtelevat. Osa pitää kansalaisten kommentteja arvokkaina, olipa heillä asiasta omakohtaista kokemusta tai ei. Heistä ei ole kyseenalaista kysyä torilla tai baarissa ihmisiltä kommentteja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Pikemminkin se on kaivattua järkviemien ihmisten tapaamista:

On hirveän terveellistä toimittajan koko ajan kysellä ihmisiltä, koska se on yllättävää, mitä ihmiset ajattelee eri asioista. Jotku on sitä mieltä, että ne [ihmiset] myöhemmin kuitenkin katuu sitä, että he on tyhmiä mielipiteitä esittäny lehessä. (...) Usein ne [mielipiteet] on jopa perusteltuja.

Toiset toimittajat taas päästäisivät julkisuuteen ainoastaan ne ihmiset, jotka tuntevat ja tietävät asian omakohtaisesti. He vierastavat umpimähkäisiä ihmisten haastatteluja, ja heistä hyvät haastattelukäytännöt tarjoavat ihmisille aikaa miettiä asiaa – ei tarvitse vasta-

ta yllättyneenä ja hätiköiden. Muuten ihmiset asetetaan naurunalaisiksi: heille rakentuu pellen rooli, kun he eivät tiedä ja osaa ilmaista mielipidettään. Monesti toimittajien mukaan kuitenkin tapahtuu päinvastoin. Jotta journalismi rakentaisi yhteiskunnassa ja yhteisöllisessä elämässä toimivan kansalaisen ja kuluttajan identiteettiä sekä tarjoaisi ihmisille tiloja toteuttaa sitä käytännössä, se voisi-kin parantua haastateltavien mielestä niin, että toimittajat miettivät huolellisesti kansalaisen roolia ja sitä, mitä ihmisiltä pyydetään. Pyynnöt voivat vaihdella esimerkiksi jutunaiheista päättäjille esitettäviin ajankohtaisiin kysymyksiin.

Kansalaisten kokemukset lähtökohdaksi

Kansalaislähtöinen kohtaamisten journalismi nojaa nimensä mukaan journalististen tekstien tasolla edellistä ideaalia vahvemmin kansalaisten kokemuksiin ja tarinoihin. Jotta journalismi puhuttelisi elämyksellisenä lukijaa, päättäjän tai asiantuntijan näkökulma tai kommentti ei ole tarpeen kansalaisten kokemusten rinnalla samassa jutussa. Näin yksi haastateltava kuvasi kansalaiskeskeisen journalismin puhuttelevaa voimaa sekä sitä, miten päättäjän kanta samassa jutussa vie helposti ruohonjuuritason näkemyksen uskottavuutta:

Minusta siihen ei voi sotkea päättäjän näkökulmaa tai sen pitää olla ihan erillinen kommentti tarinaan. (...) Jos joku tulee ja selittää, et mitä tää itse asiassa oli, silloin moni vetää oman kokemuksensa pois, ai mä käsitin tän taas väärin. Jos tarinoihin tulee päättäjän kommentti, että ei se nyt näin mene ja ei se nyt noin voi tuntua.

Journalismin tasapuolisuus tässä katsannossa latistaakin uutisointia ja yhteiskunnallista keskustelua syömällä särmän ja subjektiivisuuden. Tasapuolinen juttu ei ole toisin sanoen ”mitään”, vaan sen luetuun jää jäljelle hämmennys. Tästä nousee halu tehdä journalismia ”kunnolla sydän edellä ihmisen puolella”, jotta lukija voi kokea toisen ihmisen tilanteen ongelmineen ja ratkaisuineen ilman asiantuntijoiden ”ylipäteviä” selityksiä.

Kansalaisten kokemuksilla liikkeellelähtö ei tarkoita toimittajista kuitenkaan sitä, ettei tarinaa pidä linkittää poliittisen päätöksenteon kysymyksiin ja prosesseihin. Moni kansalaislähtöinen juttu tarinoineen on heidän mukaansa virittänyt kysymyksen päättäjille, ja näin yksityinen ja yleinen, kansalainen ja päättäjä, kohtaavat lopulta. Huomattavaa on myös, että pienemmissä sanomalehdissä kohtaamisten rakentaminen on resurssi-, aika- ja yhteistyökysymys. Toimittaja ei usein ehdi hankkia tietoja monista lähteistä.

Vaikka kansalaisten kokemukset rakentavat tässä journalismikäsityksessä juttuihin kiinnostavuutta ja elämyksiä, hyvä journalismi on siinä kuitenkin enemmän kuin elämys. Siksi ideaalin voi nähdä merkittäväksi sanomalehden yhteiskunnallisen identiteetin, julkisen keskustelun ja poliittisen päätöksenteon kannalta. Tehtävä on saada kansalaiset ja päättäjät ajattelemaan päätösten perusteita ja seurauksia. Toisin kuin kovan uutisen journalismikäsityksessä, poliittisen ja taloudellisen eliitin toimintaan uskotaan voittavan vaikuttaa ihmisten tarinoilla. Inhimillinen tarina jos jokin koskettaa ja pysäyttää kyynisen politiikan, kuten yksi toimittaja asian muotoili.

Kansalaislähtöisiä kohtaamisia painottavassa ideaalissa puhujat uskovat myös toimittajan ja kansalaisen yhteiskunnallisiin ja poliittisiin vaikutuskeinoihin ja haluun: Kansalainen on pätevä ja oikeutettu ilmaisemaan mielipiteensä, mikä nähdään tärkeäksi journalismin ja demokratian kannalta. Kansalainen voi toimia aktiivisesti elämässään ja yhteiskunnassa osaksi juuri journalismin resurssioimana. Kyky toimia määrittänyt ihmisten henkilökohtaisena sekä yhteiskunnan hyvinvoinnin voimavarana, samoin kuin toimittajalla on valtaa nostaa aiheita esiin ja antaa kansalaiselle areenan puhua:

Jos se [yksilö] ei oo subjekti, mikkään hallitus ei pelasta tätä maata. Kyllähän mä varmaan oon vanhanaikainen, että mulla on missio tai ihanteita, jonka puolesta mä taistelen ja nostan lipun.

Yhteiskunnallisen osallistamisen ideaali – tila ilmaista mielipide ja vaikuttaa

Käsittelen seuraavaksi ideaalia, jossa journalistien pyrkimys on saada ihmisiä osallistumaan yhteisöllisesti, yhteiskunnallisesti ja poliittisesti niin lehden foorumeilla kuin sen järjestämissä tilaisuuksissa ja laajemminkin. Tässä katsannossa ihmisten mediasuhteiden tukeminen sekä heidän kokemustensa ja ääniensä julkisuuteen tuominen on tärkeää paitsi moniäänisen journalismin myös yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksiensa vuoksi. Laajimmillaan tavoite on vahvistaa demokratiaa ja kansalaisyhteiskuntaa sekä lisätä julkisuuden avoimuutta ja ihmisten vaikutusmahdollisuuksia.

Deliberatiivisen ja keskustelevan demokratian toteutumisen kannalta on merkittävää, että toimitukset haluavat lukijan kokevan, että on muitakin vaikutuskanavia kuin äänestäminen tai politiikkaan mukaan meneminen, ja siksi kehittävät uusia käytäntöjä. Tämä journalismikäsitys sisältää näin näkemyksiä ja merkkejä journalistien itseymmärryksen irtaantumisesta modernin uutisjournalismin ideoista ja sitoutumisesta edustuksellisen demokratian logiikkaan (vrt. Heikkilä 2001, 138–141; Luostarinen 2002).

Lukijoiden kutsuminen toimimaan kansalaisina ja kuluttajina toteutuisi ja toteutuu journalismissa toimittajien puheen valossa eri tavoin: painetun tai verkkolehden yleisönosastolla, keskusteluforumilla, uutisissa tai toimituksen järjestämässä keskustelussa. Yhteistä näille tavoitteille ja käytännölle on, että ihmiset saavat julkisen tilan esittää näkökulmansa ja mahdollisuuden vaikuttaa omaan elämään, elinympäristöön ja päätöksentekoon. Sanomalehden tehtävä on toimia tilana ilmaista mielipide ja tulla kuulluksi. Yhtä päätoimittajaa lainaten toimituksessa kysytään nykyisin kansalaisen näkökulmasta, kuinka hän voi toimia:

Kuinka minä voin vaikuttaa? Tätä me on nostettu aika voimakkaasti esiin linjamuutoksena. (...) Käydään aktivoimassa ihmisiä kunnallista vaaleihin ja tuodaan kansalaisten agenda keskustelujen kautta poliitikkojen päätettäväksi.

Monille lehdille yleisönosasto toimii konkreettisena ja tärkeänä resurssina osallistaa ihmisiä, ja siitä on pyritty kehittämään moniäänistä ja vireää yhteiskunnallisten äänen ja toimijoiden keskustelu- ja kohtaustapaikkaa. Askeleet ovat hitaita, mutta useille lehdille keskeisiä, kuten esimerkiksi Keskipohjanmaassa: ”hirveän tärkeä puoli ihmisläheisyyttä on, että on oikeasti avoin ja toimiva yleisönosasto”. Osa ihmisistä kuitenkin kirjoittaisi ja tuottaisi sisältöjä mieluummin muualle ja on toivonut kahta eri foorumia mielipidekirjoittajille. Yhteistä keskustelufoorumia ja moniäänistä, tasa-arvoista yhteiskunnallista keskustelua tavoitteleva toimitus haluaa kuitenkin, että ihmiset kohtaavat asemaan tai koulutukseen katsomatta. Muutamissa lehdissä, kuten *Aamulehdessä*, toimitus aktivoi ihmisiä kansalais- ja keskustelutapahtumien kautta. Esimerkiksi vaalien (kunnallis-, eduskunta- ja eurovaalit) alla se kutsuu kansalaisia keskustelemaan toimitukseen tai muualle ja vie heidän agendaansa päättäjien tietoon (ks. Ahva 2005). Toimitukset myös pyytävät kansalaisten kysymyksiä poliitikoille.

Kansalaisten poliittisen toiminnan ja osallistumisen kehittämistä journalismissa hidastavat ja rajoittavat niin journalismin tekijöiden kuin vastaanottajienkin tottumukset. Journalistien halu varmistaa lehden uskottavuutta on jossain määrin estänyt toimituksia innovoimasta osallistavia käytäntöjä. Osa journalisteista on sitä mieltä, että uskottavuus edellyttää ”brändättyä”, näkemysellistä tietoa laatuvaatimuksineen, ja kansalaiset eivät saa vapaata pääsyä, jottei luottamus uutisiin kärsi. On myös huomattava, että osa toimittajista koki tietävänsä vähän osallistavista käytännöistä, ja harva oli kokeillut niitä itse. Lisäksi haastateltujen toimittajien mukaan lukijat suhtautuvat kunnioittavasti sanomalehteen, ja vuorovaikutus kehittyi hitaasti. *Helsingin Sanomat(kin)* on joutunut pyytämään kansalaisten kommentteja useita kertoja. Kun se esimerkiksi kuntavaalien alla 2004 peräsi lukijoilta kysymyksiä kuntien johtajille, kuulutus aiheesta uusittiin useita kertoja. Toisaalta voi kysyä, onko uutismedian kutsuun vastaamatta jättämisessä kysymys pelkästään kunnioituksesta vaan kenties myös tietoisesta torjumisesta. Olennaista on toisin sanoen myös se, onko valtamedia, kuten Helsingin Sano-

mat, sellainen yhteisö, johon ihmiset haluavat kuulua ja jossa he haluavat ilmaista itseään ja vaikuttaa.

Yhteiskunnallisen journalismin monet kasvot

Hyvällä journalismilla on aineistoni valossa monta puolta, ja enenevästi nämä eri puolet kytkeytyvät pyrkimykseen olla aktiivisessa suhteessa yleisöön ja tarjota ihmisille väyliä keskinäisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. Merkittävää nähdäkseni on, että hyvän journalismin ideaali näyttäytyi aineistossani keskeisesti kansalaisten kokemuksina sekä eri näkökulmien ja äänien kohtaamisena. Poliittiset ja hallinnolliset päätökset eivät tässä ideaalissa määrittele, mitä asiat merkitsevät. Journalistit sen sijaan pyrkivät esittämään ne ihmisten mielipiteiden, kokemusten ja tunteiden sekä niiden kohtaamisten kautta.

Journalistien halusta kehittää vuorovaikutteista yleisösuhdetta, keskustelevaa sanomalehteä ja laajemmin julkiseen harkintaan pohjaavan demokratian ideaaleja kertoo erityisesti heidän puheestaan erottamani osallistava journalismikäsitys. Se lähtee kansalaisten osallistamisesta, ihmisten mediasuhteen toiminnallistamisesta sekä ihmisten aktivoinnista yhteiskunnalliseen elämään; journalismi pyrkii tarjoamaan foorumeja ilmaista mielipide, keskustella, osallistua ja tulla kuulluksi. Eliittijulkisuudeksi nähdyt mediatkin, kuten *Helsingin Sanomat*, pyrkivät paitsi tiedottamaan asioista myös kuuntelemaan ihmisiä ja ottamaan heidät vakavasti (vrt. Nieminen 2000, 189–193). Osa tendensseistä voikin suunnata valtamedian journalismia näin myös kohti elämäntapapolitiikan käytäntöjä ja logiikkaa heijastavia muotoja (ks. Dahlgren 2000, 312) siihen, että ihmisten yhteiskunnallinen ja poliittinen toiminta on vähemmän institutionaalista ja enemmän sidoksissa arjen elämään ja elämäntilanteeseen, itseymmärrykseen ja maailmankatsomukseen.

Analyysin valossa on olennaista, millaiseen demokratiakäsitykseen lehden ja toimituksen johto sitoutuu. Se peilautuu yhteiskunnallisen ja poliittisen journalismin ideaaleihin, käytäntöihin ja lo-

pulta siihen, miten päivälehdistö muuttuu ja kansalaisten mediasuhteet kehittyvät. Mutta myös toimittajien henkilökohtaiset demokraatikäsitykset ovat tärkeitä. Vaikka yritykset ja johto vaativat toimittajia sitoutumaan yhteiseen linjaan, käsitykset yhteiskunnallisesta journalismista ja elämästä vaihtelevat.

Tapaamieni toimittajien puhetta hallitsee yksilölukija, sillä hyvä yhteiskunnallinen journalismi resurssoi puheessa enemmän yksilöä kuin yhteisöjä ja ryhmiä. Yksilökeskeisyys voi heijastella ainakin tarinallisuuden hyvettä: ihmisiä kiinnostavat toisen ihmisen tarina, persoona ja kokemukset. Yksilöpainotteinen kansalaislähtöinen journalismi voi tukea lukijoita kansalaisina. Kuten on esitetty, demokraattinen prosessi voi käynnistyä ihmisten elämässä koetuista ongelmista. Kun he ilmaisevat julkisesti yksityisessä elämässään kokemiaan asioita, he parhaimmillaan edesauttavat niiden lainsäädännöllistä ratkaisua (Reunanen 2003, 36–38).

Toisaalta ihmisiä yhdistävät erilaiset intressit, jotka kokoavat heitä yhteen yhteisöksi ja ryhmiksi, usein hetkellisiksi mutta yhteen kuitenkin. Tässä mielessä tärkeä kysymys on, voisivatko toimittajat rakentaa ja pitäisikö heidän pyrkiä rakentamaan vielä aktiivisemmin suhteita myös median, kansalaisryhmien ja päättäjien välille. Näen tämän tärkeäksi pohtia, koska yhteisöllinen katsantokanta voisi uskoakseni vankistaa kansalaisten kommenttien painoarvoa toimittajien, toisten lukijoiden sekä poliittisten ja taloudellisten eliittien käsityksissä (vrt. Ahva 2004, 72). Tämän myötä asianomaiset ihmiset kenties myös pääsisivät mediajulkisuuteen paremmin, ja kansalaisuus ja mediasuhteet voisivat rakentua aktiivisesti myös uudenslaisiin me-yhteisöihin kuulumisen kautta (vrt. Dayan 2001, 744–745).

Tehtävä on haasteellinen. Journalistit varovat ottamasta kantaa suoraan, eikä aktiivinen politiikan tekeminen kuulu heidän identiteettiinsä (Ahva 2004, 69). Yhteisöllinen tarkastelukulma kuitenkin ehkä politisoi journalismin käsittelemät aiheet. Keskeistä onkin, miten journalistit suhtautuvat ihmisten avoimesti ideologiseen ja poliittiseen aktiivisuuteen (vrt. Rättilä 2001, 191–192; Harju 2005). Kaikkiaan yhteisöllinen katsantokanta perää journalisteja

kytkemään kysymyksen uudentlaisista mediasuhteista yleisöön niin kansalaisen kuuntelemiseen, moniäänisyyteen kuin journalismin vastuuseen, valtaan ja sitoumuksiinkin.

VIITTEET

¹ Haastateltavia oli seuraavasti: *Keskisuomalainen* 10, *Savon Sanomat* 10, *Keskipohjanmaa* 6, *Aamulehti* 2, *Helsingin Sanomat* 2, *Kaleva* 1 ja *Turun Sanomat* 1. Tein haastattelut 2003–2004. 19 toimittajaa olivat *Keskisuomalaisesta*, *Savon Sanomista* ja *Keskipohjanmaasta*. Päälliköitä (päätoimittajia, toimituspäälliköitä ja uutispäälliköitä/-tuottajia) haastattelin 13: *Keskisuomalainen* 3, *Savon Sanomat* 3, *Keskipohjanmaa* 1, *Aamulehti* 2, *Helsingin Sanomat* 2, *Kaleva* 1 ja *Turun Sanomat* 1. Päällikkötasolta pyrin saamaan haastateltaviksi henkilöitä, jotka olivat johtaneet lehtien uudistushakkeita tai olivat muuten olleet niissä keskeisesti mukana. Haastateltavien toimittajien joukkoon halusin toimittajia, jotka erosivat toisistaan niin iän, sukupuolen kuin työkokemuksen mukaan.

² Haastattelut kestivät 1–2 tuntia ja nauhoitin ne. Katkelmissa sulkeiden sisäiset kolme pistettä tarkoittavat, että tekstiä on poistettu. Olen työstänyt katkelmista luettavampia lisäämällä lauseita välimerkkeineen ja erottamalla luetteloissa sanat pilkulla.

LÄHTEET

Ahva, Laura. (2004) ”Voiko vaalit hoitaa toisin?” *Tiedotustutkimus/Journalismikritiikin vuosikirja* 27:1, 59–73.

Ahva, Laura (2005) *Public journalism in a Finnish regional newspaper: Redefining the roles of the journalist and the reader*. Esitelmä pohjoismaisessa mediatutkimuksen konferenssissa 11.–14.8.2005 Ålborg, Tanska.

- Dahlgren, Peter (2000) ”Media, citizenship and civic culture”. Teoksessa James Curran ja Michael Gurevitch (toim.) *Mass media and society*, s. 310–328. Lontoo: Oxford University Press.
- Dayan, Daniel (2001) ”The peculiar public of television.” *Media, Culture & Society* 23:6, 743–765.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Glasser, Theodore. L. ja Stephanie Craft (1997) ”Kansalaisjournalismi ja demokraattiset ideaalit” *Tiedotustutkimus* 20:4, 22–36.
- Harju, Auli (2005) *In search for active citizen. Notions of citizenship in a local public debate*. Esitelmä pohjoismaisessa mediatutkimuksen konferenssissa 11.–14.8.2005 Ålborg, Tanska.
- Heikkilä, Heikki (2001) *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Howley, Kevin (2003) ”A poverty of voices – street papers as communicative democracy.” *Journalism – Theory, Practice and Criticism* 3:4, 273–291.
- Kunelius, Risto (1999) ”Journalismi nelijalkaisena otuksena. Tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita.” *Tiedotustutkimus* 23:3, 4–27.
- Luostarinen, Heikki (2002) ”Moneksi muuttuva journalismi”. Teoksessa Touko Perko, Raimo Salokangas ja Heikki Luostarinen (toim.) *Median varjossa*, s. 22–29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Mediainstituutti.
- Nieminen, Hannu (1998) ”Viestintä ja demokratia – kohti pluralistista julkisuutta.” Teoksessa Ulla-Maija Kivikuru ja Risto Kunelius (toim.) *Viestinnän jäljillä – näkökulmia uuden ajan ilmiöön*, s. 275–299. Helsinki: WSOY.
- Nieminen, Hannu (2000) ”Julkisuuden kohtalo myöhäismodernissa: globalisaatio vai pirstoutuminen”. Teoksessa Anu Koivunen, Susanna Paasonen ja Mari Pajala (toim.) *Populaarin lumo – mediat ja arki*, s. 188–213. Turku: Turun yliopisto.

- Renvall, Mika ja Esa Reunanen. 1999. Yhteisö totuutta metsästä: journalismi julkisen keskustelun kehyksenä. *Tiedotustutkimus* 22:3, 76–91.
- Reunanen, Esa (2003) *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna. Tekstianalyysisiä näkökulmia suomalaiseen ja ruotsalaiseen budjettikirjoiteluun*. Mediatutkimuksia. Tampere: Tampere University Press.
- Rosen, Jay (1991) ”Making Journalism More Public”, *Communication* 12:4, 267–284.
- Sirianni, Carmen ja Lewis Friedland (2001) *Civic Innovation in America. Community Empowerment, Public Policy, and the Movement for Civic Renewal Civic Innovation in America*. Berkley & Los Angeles, California: University of California Press.
- Rättälä, Tiina. (2001) ”Kansalaistuva politiikka. Huomioita kuntalaisaktiivisuudesta poliittisena toimijuutena.” *Politiikka* 43:3, 190–207.

NAISOHJELMA JOURNALISMINA JA JULKISUUDEN RAKENTAJANA

Iiris Ruoho

Mediatutkijat sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa väittävät, että naiset olivat pitkään eristettynä siitä, mikä on ymmärretty viralliseksi julkisuudeksi. Tutkijoiden mukaan naisten – samoin kuin muidenkin vallan marginaalissa elävien ihmisryhmien – ulossulkeminen ydinjulkisuudesta on ollut yleistä länsimaisissa demokratioissa, aina siitä lähtien, kun julkisuuden erilaiset viralliset muodot, kuten sanomalehdistö, ovat syntyneet. Naiset ovat siksi kehittäneet myös omat, usein epäviralliset julkisuuden muotonsa, kuten kirjalliset salongit, naistenlehdet ja naisille suunnatut radioasemat.

Sittemmin feministit ovat toivoneet julkisen palvelun media-yhtiöiden ottavan huomioon naisten erityiset tarpeet julkisuuden muodostumisessa. Joissakin Euroopan julkisen palvelun yleisradioyhtiöissä on naisryhmien toimittamien ei-kaupallisten radioasemien rinnalla luotu ohjelmia uutisoimaan ja herättämään keskustelua tasa-arvon toteutumisesta (esim. Mitchell 2000).

Suomessa Yleisradion kanavauudistuksen aallokossa alkoi tasa-arvo- ja naiskysymyksestä uutisoiva *Naisten tunti* (1990–2002), joka päättyi naisjärjestöjen vastustuksesta huolimatta radiokanavan muuttaessa ilmettään vuosituhannen alussa. Vastaavanlaisia ohjelmia on ollut muissakin Euroopan vahvoissa yleisradioyhtiöissä. Näistä tunnetuin lienee pitkään jatkunut brittiläinen *Woman's Hour*, jota on tutkittu muun muassa aiheiden valikoitumisen ja monipuolisuuden näkökulmasta (Minic 2008). Suomalainen *Naisten tunti* oli paitsi osa Yleisradion ohjelmistoa myös ensimmäinen valtakunnallinen tasa-arvokysymyksiin erikoistunut kotimainen radioformaatti. Sitä edelsi ensimmäinen naisradio, Helsingin Lähiradion suojissa toimitettu *Radiosi Vuotaa* (1988–1989), jota seurasi Yleis-

radion Hämeen alueradiossa vuosina 1989–1990 toiminut *Naisradio* (Liikala 1990).

Naiskunta-projektin tukemana Yleisradiossa kehitettiin naisille suunnatut erikoisohjelmat *Radio Ilona*, myöhemmin *Ilonan ystävät* ja *Moninainen*. Tammikuussa 2009 yhtiö alkoi lähettää ohjelmaa *Tulta munille!* (Radio 1). Ohjelmaa vetää Naisasialiitto Unionin julkisuudessa jo aiemminkin vahvasti esiintynyt puheenjohtaja. *Naisten tunti* aukoi selvästi tietä näille ohjelmille ja levitti näin vaikutuksensa paitsi ulospäin myös talon sisällä. Ohjelman tarkastelu on siten paikallaan, kun halutaan nostaa esille kysymys naisjournalismista erilaisten julkisuustilojen ja kuulijasuhteiden luojana¹.

Yleisradion uutisten sisältöjä sukupuolikiittisestä näkökulmasta tutkinut Tarja Savolainen (1995) nostaa esille tekijöitä, jotka voi nähdä myös perusteluina *Naisten tunnin* kaltaisen ohjelman ilmaantumiselle radioon: naisten vähäinen määrä uutisten toimittajina, haastateltavina kuin muinakin mahdollisina esiintyjinä sekä naisten elämän yhteiskunnallis-poliittisten aspektien puuttuminen uutisista. (emt. 74–76). Yllättävää ei myöskään ole, että kotimaisen uutisseurannan mukaan mies on edelleen keskeinen puhuja (48 %) silloin kun sukupuoli on määriteltävissä. Naiset muodostavat pääpuhujista vain 17 %. (Suikkanen et. al 2008, 39). Naisten ja miesten elämänalueet on nähty vahvasti sukupuolittuneiksi julkiseen ja yksityiseen ja tätä on journalismissa vastannut jako koviin ja pehmeisiin uutisiin.

Vaikka jakoa koviin ja pehmeisiin uutisiin on vahvasti kritisoitu, nousee se yhä uudelleen esiin erityisesti journalismin sukupuolilogiikkaa pohdittaessa (esim. Djerf-Pierre 2007, 96–97). Tutkimuksissa pohditaan edelleen esimerkiksi sitä, miten naiset esitetään uutisissa ja millaisia rooleja heille tarjotaan: Jäävätkö he koristeiksi kaupallistuvassa ja visuaalistuvassa mediamaailmassa? Puhuvatko he naisten puolesta vai jäävätkö he patriarkaalisien instituutioiden puolestapuhujiksi? (Savolainen 1995; van Zoonen 1992, Carter & Steiner 2004 ja Chambers, Steiner & Fleming 2004)

Tarkastelen tässä artikkelissa *Naisten tuntia* pohtimalla sen luonnetta yleisradiojulkisuutena ja normaalijournalismin haasta-

jana. Olen eritellyt ohjelman lähetyksittäin saadakseni yleiskuvan ohjelman sisällöstä ja haastatellut lisäksi tekijöitä². Käytän näitä materiaaleja hyväkseni analysoidessani ohjelman journalistista luonnetta erityisen naisille suunnatun julkisuuden ja kuulijasuhteen luojana. Koska lähestyn ohjelmaa journalismikritiikin näkökulmasta, tarkastelen lopuksi *Naisten tunnin* suhdetta journalismiin instituutiona.

Julkisuuden sukupuolittuneesta luonteesta

Seija Ridell (2005, 8) nostaa esiin välttämättömyyden tutkia paitsi julkisuustilojen aineellisuutta myös niitä tuottavien instanssien roolia. Tässä katsannossa tärkeää on tarkastella Yleisradion roolia viestijänä ja erityisesti sille ominaiseen diskursiiviseen tilaan kytkettyä kansalaisen roolia. Kansalaisuus kun tulee helposti ajatelluksi maskuliinisena asemana, mikä määrittää myös naisille suunnattujen radio-ohjelmien arvostusta. Tarkoitin maskuliinisella asemalla ennen muuta sellaista yhteiskunnallisten asioiden käsittelytapaa, joka ei pyri aktiivisesti problematisoimaan sukupuolta, vaikka tasa-arvo selvästi nähdään ongelmana. Käytäntöä voivat toteuttaa niin miehet kuin naisetkin.

Uutisten ja ajankohtaisohjelmien edustamaa ideologiaa ja yksipuolista kansalaisuuden normia tukee naisten kytkentä kaupallisen ohjelmiston ja ennen kaikkea populaarikulttuurin vähiten arvostettujen lajityyppien, kuten saippuaopperoiden, kuluttajiksi. Näkemyksellä on oma julkisen palvelun ideologiasta erottautuva historiansa, jossa keskeistä on ollut feminiinisen ulossulkeminen rationaalisen kansalaisuuden alueelta ja naiseuden merkitseminen prototyyppiseksi kuluttajuudeksi (Cronin 2005, 38). Ajatus naisista jonkinlaisena epäkansalaisena palautuu valistusajattelun sisältämään yksilön malliin, johon ideaal kansalaisuuskin rakentuu:

Maltillisen itsehillinnän ideaalinen ”rationaalinen ihminen” (tai *Mies*) asetetaan vastakkain pinnallisen, kuluttavan ja itsehillinnän puutteesta kärsivän *Naisen* kanssa (mt. 39).

Yleisradiojulkisuuteen on kuulunut tasapuolisuuden ideaali, eikä sen oleteta normaalioloissa horjuttavan liiaksi status quota. Tätä varten instituutiolla on edelleen ylimpänä elimenään eduskunnan valitsema hallintoneuvosto. Naisille suunnattu asiaohjelma elää tätä taustaa vasten hankalassa tilanteessa, onhan sen puhutelmun osoite selvästi yhteiskunnallisesti aktiivit naiset samalla kun näiden edustama kansalaisuus mahtuu vaivoin virallisen poliittisen julkisuuden piiriin tai tulee ainakin harvoin hyväksytyksi sellaisenaan. ”Naisasia” edustaa yleisradiojulkisuudessa helpommin yleisesti hyväksyttyä valtiofeminismiä kuin esimerkiksi radikaalia feminismiä (erottelusta tarkemmin Savolainen 1995, 80–82).

Naisten tunnin asema osana yleisradiojulkisuutta käy ymmärrettävämmäksi, jos tilannetta tarkastelee ideaaliksi määritellyn julkisen kautta. Viime vuosina ovat saksalaisen Jürgen Habermasin (2004) ajatukset julkisuuden rakennemuutoksesta toimineet heijastuspintana niin pohdinnoille julkisuuden luonteesta kuin journalismin muutoksesta.

Feministitutkijat ovat kritisoineet Habermasin näkemystä julkisuudesta. Sitä on arvosteltu viestintäprosessiin sisältyvän sukupuolisyrittelyn yksipuolisesta ymmärtämisestä; itse viestintäkäytännöt voivat nimittäin jäädä miespuolista kansalaista kannustaviksi tai jopa suosiviksi. Vaikutusvaltaisimman kriitikon Nancy Fraserin (1990) mukaan naisten ulossulkeminen julkisuuden piiristä on harvoin tietoista ja toteutuu epäsuorasti. Kyse ei ole yksilöön kohdistuvasta teosta, kuten liberalismi väittää, vaan sukupuolten epätasa-arvosta, joka on syvään juurtunut kulttuuriimme ja sen käytäntöihin. Esimerkiksi naisasioita vahvasti esille nostava ohjelma ei kaikkien silmissä välttämättä käy vakavasti otettavasta journalismista. Tämä vähättely on epävirallista, sitä ei sanota ääneen. Se näkyy tavassa, jolla ohjelmaan suhtaudutaan ja miten se marginalisoidaan suhteessa vakavaan journalismiin. Toimittajakin leimautuu, ja hän ei ehkä kelpaa uutisten välittäjäksi, vaikka osuisi suuronnettomuuspaikalle.

Julkisuus yksikössä on tarkoittanut esimerkiksi kapeasti ymmärretyn näytösluonteisen porvarillisen julkisuuden hegemoniaa.

Julkisessa keskustelussa yksityiseen omistukseen liittyvät edut, kuten työnantajan edut suhteessa työntekijöihin, häivytetään tällöin julkisuudesta tekemällä niistä epäpersoonallisia markkinaimperatiiveja, pakkoja, joihin ei voi kajota talouden siitä kärsimättä. Perheväkivallasta puhuminen puolestaan voidaan edelleenkin kanavoida sosiaali- tai perhelainsäädännön piiriin kuuluvaksi. Naisten työelämässä kokemalle syrjinnälle tapahtuu usein samoin: keskustelu siitä käydään työlainsäädännön tai ammattiyhdistysliikkeen raameissa. Vastajulkisuus on kouluttanut naisliikkeen jäseniä, antanut heille taitoja tehdä näistäkin hegemonisen, hallitsevan julkisuuden kiistakysymyksiä ja puhua ”omalla äänellään”. Feministien keskusteluryhmät ja yhdessä toimitetut naisradiot ovat siksi olleet sekä identiteetin rakentamisen että kohtaamisen paikkoja.

Fraserin (1990) mukaan valtion ja kansalaisyhteiskunnan välinen suhde monimutkaistuu parlamentaarisen demokratian oloissa ja osoittaa porvarillisen julkisuuden käsitteen riittämättömyyden. Eduskunnassa muodostuvat omat ”vahvat” julkisuusareenat, joiden diskurssit suuntautuvat sekä mielipiteen muodostukseen että päätöksentekoon. Eduskunta on paikka, jossa valtion asema oikeutetaan diskursiivisesti. Tavoiteltaessa parlamentaarista riippumattomuutta jako (yhdistysten) kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä hämärtyy. Yleisen mielipiteen (public opinion) voima suhteessa julkisessa keskustelussa muodostuneeseen mielipiteeseen vahvistuu vastaavasti entisestään ja julkisuuden hallinta korostuu. (Emt. 74–76.)

Seksistisen jyrkkä jako yksityiseen ja julkiseen elämäntilanteeseen, erilaisten julkisuuksien väliset konfliktit ja hierarkiat sekä naisten osallistumisen rajoitteet ovat osa sitä normia, joka on ollut porvarillisen julkisuuden muodostumisen elinehto (Landes 1988, 7; Fraser 1990, 62). Habermas toteaaakin *Julkisuuden rakennemuutoksen* kirjoittamissaan jälkisanoina naisten sulkemisen muokanneen julkisuuden rakennetta:

[--] naisten sulkeminen ulos poliittisesta julkisuudesta on ollut tälle julkisuudelle perustavaa siinäkin mielessä, että miehet eivät hallitse sitä vain sattuman kauppaa vaan että niin sen rakenne kuin sen suhde

yksityispiiriin ovat määrättyneet sukupuolisidonnaisesti (Habermas 2004, 365).

Kriittinen teoria edellyttää sellaista normatiivis-poliittista ulottuvuutta, joka huomioi myös sukupuolen. Muussa tapauksessa käy niin, että jopa hyvinvointikapitalismin monet asiakkaan roolit, kuten kuulijoiden ja katsojien roolit, jäävät tutkimuksessa sukupuollettomiksi. Kyse ei siten ole pelkästään järjestelmän ja elämismailman muutosten teoretisoinnista vaan on huomioitava myös miesvallan luonteessa tapahtuneet muutokset, esimerkiksi siirtyminen yksityisestä patriarkaatista julkiseen patriarkaattiin. (Fraser 1989, 117–123.)

Yleisradio on yksi julkisen patriarkaatin muoto, sellaisena ehkä vaikeasti havaittava, koska se sitoutuu toiminnassaan yhteisen hyvän periaatteelle. Kuitenkin ”yhteinen hyvä” muotoutuu yleisradioideologian pohjalta eri tavoin kuin esimerkiksi valtalehdistössä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka naisten valta on edelleen suhteellisen rajoittunutta valtalehdistössä, naispuolisille toimittajille näyttäisi löytyneen tätä enemmän tilaa julkisen palvelun radio- ja tv-toiminnasta (Djerf-Pierre 2007).

Sukupuolen kannalta ristiriitaiselta näyttää sen sijaan uutisjournalismin yleinen muutos. Uutisjournalismin kaupallistumista ja popularisoitumista sekä informaatiota ja viihdettä yhdistelevän genren yleistymistä kun on kuvattu journalismin naisistumisena (Djerf-Pierre & Löfgren-Nilsson 2004, 79–89). Kehityssuuntaa ei ole välttämättä pidetty pelkästään negatiivisena asiana, sillä journalismin on näin ajateltu tekevän tilaa perinteisesti naisille tärkeiden asioiden käsittelylle. Toisaalta väite naisistumisesta kertoo vahvana elävästä stereotypiasta, jossa viihteellisyys liitetään feminiinisyteen.

Julkisuuksien välillä on ollut ja on edelleen myös symbolinen arvojärjestys. Jos tutkimuksessa korostetaan vaikkapa perinteistä uutismuotoista julkisuutta, muut journalismin muodot suhteutuvat helposti siihen. Erityisesti marginaaliin jäävät erilaiset vastajulkisuuden muodot. Näitä on ollut sosiaalisessa järjestyksessä alemmilla luokilla tai ryhmillä: yhdistykset, luennot, lehdet, pamfletit, kirjasarjat, jne. Naisilla on ollut kirjallisuuspiirejä ja omia lehtiä sa-

maan aikaan kun miehet ovat politikoineet virallisen julkisuuden alueella ja hallinneet sanomalehtiä ja muita aikansa valtamedioita. Mitään näistä julkisuuksista ei kuitenkaan ole syytä asettaa kriittikittömästi normiksi tai ideaaliksi julkisuuden muodoksi.

Esimerkiksi Iris Marion Young (1988, 443–444) pitää kesynä sellaista julkisuuden ideaalia, jossa kansalaisten nähdään muka kiistelevän tasa-arvoisesti ja vastavuoroisesti. Se sulkee pois ruumiillisuuden ja kokemuksellisen erityisyyden sekä julkisoa rakentavien yksilöiden konkreettiset historiat, joilla myös on merkitystä. Youngin mukaan mitään sosiaalista laitosta tai käytäntöä ei siksi pitäisi sinällään sulkea epäsovivana pois julkisesta keskustelusta, eikä kenenkään henkilökohtaista toimintaa tai persoonan jotain puolta (sukupuoli, rotu, ikä, jne.) pitäisi pakottaa vain yksityisasiaksi (mt. 441–442).

Siirryn nyt tarkastelemaan millaista julkisuutta tasa-arvokysymyksiin tietoisesti tarttuva *Naisten tunti* rakentaa ja millaisen haasteen se asettaa perinteiselle tavalle ymmärtää journalismi.

Halkeamia journalismissa

Aluksi *Naisten tunti* sai esitysluvan kesällä 1990 koeajaksi, sunnuntaiamuna *Kansanradion* taukopaikalla. Ohjelmaa alettiin suunnitella ripeästi ja myös erilaisia naisjärjestöjä poliittisista järjestöistä liikuntajärjestöihin kuultiin. Yleisradio ja Radio Suomi järjestivät lehdistölle ison tiedotustilaisuuden radion kanavaudistuksesta toukokuusta, ja siellä lanseerattiin myös *Naisten tunti*. Jo kesäkuun alussa alkoivat lähetykset, jotka kestivät aluksi 45 minuuttia. Alusta alkaen ohjelmamuotona oli makasiini, ohjelmassa käsiteltiin juonetusti keskimäärin kolmea aihetta lähetystä kohti.

Yhteistyöverkostot naisjärjestöihin, erityisesti Naisjärjestöjen Keskusliittoon, olivat kiinteät. Muutenkin suomalainen politiikka ja vaalien naisehdokkaat olivat tärkeässä asemassa ohjelman historiassa. Niin ohjelmassa esiintyneet poliitikot kuin asiantuntijakin olivat lähes pelkästään naisia. Naisasiantuntijoiden etsiminen

ja löytäminen oli osa aktiivista toimituspolitiikkaa. Kolmen vuoden aikana studiossa silloin tällöin kokoontuvaa asiantuntijaryhmää puolestaan käytettiin muun muassa pohtimaan Euroopan unionin jäsenyyden merkitystä ja kehittymistä.

Aihepiireistä tärkein oli naiset kulttuurin tuottajina, ja aihetta käsiteltiin neljänneksessä (136) päivälähetysten jutuista (yhteensä 538). Toisen ison aihepiirin muodostivat muiden maiden naiset (120 juttua). Tässä kategoriassa oli juttuja esimerkiksi Venäjän naisten asemasta ja Pekingin naisten asemaa käsitelleen maailmankokouksen ympäriltä. Yhtä paljon käsiteltiin myös naisliikkeen, sodan ja rauhan kysymyksiä, työelämää, medioiden naiskuvaa, naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, naisia politiikassa ja naistutkimusta. Naisiin liittyvän väkivallan käsittelyssä ohjelma oli edelläkävijä tuodessaan julkisuuteen esimerkiksi raiskauksen uhrin kokemuksia. *Naisten tunnin* ideoija ja pääasiallinen toimittaja Päivi Istala piti myös tärkeänä, että yhteiskunnallista aihetta voi todentaa, kuvittaa ja tehdä eläväksi fiktiivisen tekstin myötä. Niinpä ohjelmassa luettiin asiaohjelmaksi tavallista enemmän kaunokirjallisia tekstipätkiä ja runoja.

Tilan antaminen naispuolisille poliitikoille on silmiinpistävää valtiollista politiikkaa käsittelevissä, usein vaalien edellä toimitetuissa lähetyksissä. Naispoliitikkojen suhde uskottavaan poliittiseen julkisuuteen kun on erityisen kompleksinen. Mediainstituutioilla ja niiden tavalla merkityksellistää asioita on edelleen keskeinen osa politiikan ykkösnaisten ja ylipäättään poliittisen julkisuuden määrittelyssä; valtavirta helposti oikeuttaa yhden perspektiivin naisen ja vallan suhteessa ja ohittaa toiset (Vavrus 2002, 14–15). Kiistanalaista on sen sijaan, tulevatko mediassa yleensä ottaen lainkaan tai vakavasti otettavina esille esimerkiksi sellaiset kysymykset, jotka ovat olleet tärkeitä esimerkiksi valtiofeminismistä karsastaville naisryhmille tai jopa erilaisille feminismeille.

Eryityisesti journalistisesta arvostaan kiinni pitävään uutiskurssiin astuminen merkitsee aina astumista symbolisen eli kielen alueelle, jossa tietyt ikonit ja merkitykset ovat hallitsevampia kuin toiset (uutiskriittikistä tästä näkökulmasta, ks. Halonen 1999, 101–

113). Osa esimerkiksi naisten ja muuten julkisuudesta syrjäytettyjen tai siinä marginalisoitujen kokemusta voi olla vailla nimeä, tai heille tärkeä asiat eivät asetu uutisdiskurssin keskiöön. Tämä tuottaa myös tilanteen, jossa naispuolisia poliitikkoja on vaikea tarkastella sellaisessa poliittisessä diskurssissa, jota miehet ovat pitkään hallinneet.

Poliittikkonaiset toimivat poliittisen julkisuuden ehdoilla ja puhuvat tasa-arvosta joko elämäntavan tai yksilön menestymisen näkökulmasta, jos tämä on ainoa tapa päästä julkisuuteen. (Ks. Vavrus 2002, 22–23.) Tällaisen puhuja-aseman rikkominen on ollut yksi *Naisten tunnin* tarjoamista mahdollisuuksista. Ohjelma toi esille kansanedustajanaisia ja vaalien naisehdokkaita, jotka saattoivat puhua itselleen tärkeistä teemoista ja keskittyä puheenvuoroissaan naisten aseman parantamista koskeviin kysymyksiin. Tässä rakentui selkeä ero tavanomaiseen uutisdiskurssiin, jonka suhde sukupuolten tasa-arvoon on useimmiten ambivalentti. Uutisdiskurssi kun on omien sääntöjensä ympäröimä ja ehdollistama; se on diskursiivinen muodostelma, joka määrittelee kohteensa eli ne asiat, joista voidaan puhua, ja ne asiat, jotka jäävät sen ulkopuolelle (ks. Foucault 1972, 46).

Naisten tunti antoi runsaasti tilaa naisille, jotka tavalla tai toisella siis edustavat muita naisia eduskunnassa, valiokunnissa tai kunnalliselämässä. Suhteessa miesten harjoittamaan politiikkaan ohjelma haastoi ns. yhteisen hyvän lähtökohdat tuomalla esiin naisten eriäviä näkemyksiä. Haastateltavien valinnat edustivat journalismin institutionalisoituneiden ja rutinoituneiden käytäntöjen kritiikkiä, joka on vaihtoehtojournalismin yksi luonteenpiirre (tästä Atton 2003, 267–272). Samalla ohjelmaa voidaan kritisoida siitä, että se pysyttäytyi status quossa tuomatta esille naisten erilaisuutta, kuten nuoria naisia ja heidän ”feminismiänsä”, että se sivuutti monia arjen kysymyksiä tai että se mahdollisesti keskittyi liikaa biologisesti määriteltyihin naismäärityksiin ja tasa-arvoideologiseen kehykseen (kritiikistä ks. ks. Koivunen 1996, 38–39). Erityisesti arjen kysymysten käsittely jäi tekijöiden itsensäkin näkökulmasta liian vähäiseksi.

Normaalijournalismin ”pahojen tapojen” kitkeminen siihen suuntaan, että sillä olisi nykyistä enemmän vaikkapa eettistä herkkyyttä, jättää vielä journalismin itsensä pitkälti ennalleen (Carey 2003, 15). Toki korjaavatkin toimenpiteet ovat tärkeitä askelia sellaisille ihmisryhmille, kuten naisille, jotka ovat loistaneet poissaolollaan julkisuudesta, minkä *Naisten tunti* osoitti etsimällä tietoisesti naispuolisia asiantuntijoita haastateltaviksi. Se osoitti näitä kyllä löytyvän, mikäli yritystä korjata epäkohta riittää. Korjatesaan tällä tavoin normaalijournalismia ohjelma loi tavanomaisesta poikkeavan julkisen paikan poliitikkojen lisäksi myös lukuisille naispuolisille asiantuntijoille ja taiteilijoille. Ohjelma tarjosi mahdollisuuden keskittyä asioihin sellaisista näkökulmista, jotka muualla medioissa jäävät vähemmälle huomiolle.

Journalismin varsin vakiintuneet normit idealisoivat yhdenlaisen käsityksen julkisuudesta ja uutisarvoisuudesta toisen kustannuksella (Halonen 1988, 4–5; ks. myös Halonen 1999). Tämän vuoksi on syytä suhtautua varauksella teesiin, jonka mukaan naispuolisten journalistien määrän kasvu itsessään tai naisohjelmat sinänsä muuttaisivat uutisjournalismia. Toimitukselliset käytännöt saattavat muuttua journalismin ytimeen puuttumatta ja naispuolisten toimittajien työrutiinit kulttuurisista syistä erota miespuolisten toimittajien rutiineista, kuten Henrika Zilliacus-Tikkanen (1990, 1997) on tutkimuksissaan osoittanut.

Myöskään naisaiheen valikoituminen jutuksi ei vielä tee journalismin valtarakenteita näkyväksi. Konferensseista, raporttien ja kirjojen ilmestymisistä, kulttuuritapahtumista ja vastaavista kertominen ja niiden käsittely vaikkapa tekijähaastattelujen kautta on tärkeä osa informoivaa julkisuutta. Sen rajoituksena voi pitää yksisuuntaisuutta ja asiantuntijakeskeisyyttä. Toisenlainen journalistinen käytäntö vaatii aikaa, johon pienellä toimituksella on harvoin resursseja. *Naisten tunti* käytti jonkin verran freelancer-toimittajia, mutta studiossa oli kerrallaan yksi toimittaja kokoamassa juonnoillaan makasiinityyppistä ohjelmaa. Naisohjelman voi helposti nähdä tarvitsevan suurehkoa toimitusta, jotta se voisi kattaa useampia ääniä ja näkökulmia.

Korjaavaa julkisuutta

Vedän yhteen *Naisten tunnin* luonnetta erityisen julkisuustilan ja kuulijasuhteen luojana tarkastelemalla sen edustamaa journalismia. Ohjelma näyttää päällisin puolin edustavan Habermasin ideaalia julkisuuskäsitystä vastaavaa järkeilevää journalismia, jota ohjelma ei sinänsä halua asettaa kyseenalaiseksi. Tavoitteena on ollut tehdä tilaa naisten kysymyksille nykyjournalismin sisällä. Toisin sanoen naisten tulisi liikkua ”miehisillä alueilla” tuoden samalla yhä rohkeammin naisen omat näkemykset ja kokemukset mukaan. Ajatus naisjournalismista on läsnä *Naisten tunnissa*, ja se elää ideaalista, jonka mukaan naisten tulo journalismin kentälle korjaa miesten hallitseman journalismin heikkouksia.

Erityisesti naisia koskettavia asioita pitäisi siis saada enemmän esille medioissa, ja niiden odotetaan myös viestivän uutta ja entistä inhimillisempää maailmankäsitystä ainakin siinä mielessä, että naiset ovat eläneet syrjässä monista valtainstituutioista. Tämä kytkeytyy kysymykseen siitä, mitä journalismi pitää *yhteiskunnallisesti tärkeänä*. Brittiläinen viestintätutkija Patricia Holland (2004) korostaa kuitenkin kriittisesti, että vaikka uutisjournalismi onkin nyttemmin joutunut ottamaan huomioon naisten lisääntyneen taloudellisen itsenäisyyden ja aseman kuluttajana, tämä ei ole merkinnyt vallan siirtymistä naisille tai journalismin luonteen muuttumista naisille ystävällisemmäksi (emt. 76).

Useimmilta naisohjelmilta näyttää puuttuvan journalismia instituutiona perustavasti kyseenalaistava visio (ks. Ruoho 2006, 191). Se olisikin vaikeaa, sillä äärimmillään kritiikki asettaisi journalistisen instituution nykyiset normit, ihanteet ja käytännöt kyseenalaiseksi ja korostaisi journalismia diskursiivisena käytäntönä, jolle ei sellaisenaan ole olemassa mitään itseoikeutettua paikkaa. Tästä näkökulmasta naisjournalismi on *korjaavaa* julkisuutta, jonka tarkoituksena on paikata normaalijournalismin pahimmat rikkeet joitakin journalismin käytäntöjä muuttamalla, mutta jättää esimerkiksi ajatuksen objektiivisesta tiedonvälityksestä ennalleen. Toisin sanoen julkisuuden ja journalismin perusmallia naisjournalismi ei

suoranaisesti kyseenalaista. Pikemminkin se toistaa seuraavaa Monika Djerf-Pierren (2007) kuvaamaa journalismin sukupuolittavaa logiikkaa, joka asettaa maskuliinisen ja feminiinisen dikotomisiin aseisiin suhteessa toisiinsa:

Maskuliininen

- julkisuus/eliitit
- miehet lähteinä, miesnäkökulma
- etäisyys/neutraalisuus/objektiivisuus
- itsenäisyys (ammattillinen kriiteeri)

(Emt. 97)

Feminiininen

- yksityisyys/arki
- naiset lähteinä, naisnäkökulma
- intiimisyys/empatia/subjektivisuus
- yleisön tarpeisiin ja intresseihin suuntautuminen

Naisten tunti tuotti valtavirran sisään rakentunutta vastajulkisuutta, joka ei kuitenkaan tavoitellut yleisradioinstitiution tai journalistisen diskurssin radikaalia kritiikkiä. Pikemminkin ohjelman tekijät edustivat kantaa, jonka mukaan yleisradioyhtiön tulisi kaupallisesta rahoituksesta vapaana olla edelläkävijä tasa-arvotyössä (ks. McLaughlin 1993). Vastaanottajaksi oletettiin naispuolinen kuulija, jonka asiaa ohjelma oli ajamassa. Milläisen ryhmän kuulijat sitten yhdessä muodostivat?

Naiset ovat tietyn radio-ohjelman kuuntelijoina suhteissa toisiinsa, ja heitä voidaan tästä syystä kutsua naiskuuntelijoiksi; he löytävät itsensä samojen normien, sukupuolittuneen työnjaon ja odotusten yhteiskunnallisesti määrittäminä. Tätä tapaa ymmärtää naiset ryhmänä kutsutaan *sarjallisuudeksi*, erotuksena vaikkapa naisidentiteetin käsitteestä (Young 2000, 100–102). Sarjana naiskuulijoilla on yhteinen kiinnostus kuunnella tiettyä radio-ohjelmaa, mutta he eivät silti ole samanlaisia, vaan erilaisia. Heillä saattaa kullakin olla oma syynsä kuunnella ohjelmaa, ja he voivat käyttää sitä erilaisiin tarkoituksiin, kuten vaikkapa tiedonhankintaan, viihtymiseen tai keskustelunaiheena työpaikoilla.

Naiskuuntelijat eivät siis ole yhtenäinen ryhmä. On myös harha olettaa, että naiset julkisuuden toimijoina yleensä ja erityisen radio-ohjelman kuuntelijoina olisivat yhtäläisessä asemassa neuvoteltaessa ”yhteisistä asioita”. Ohjelman kuuntelijoina heille jää edelleen muitakin julkisuuksia (ja julkisoja), ja olisi kohtalokasta kieltää toisilleen vastakkaiset naisten julkisuudet tavoiteltaessa yhtä yhteistä julkisuutta.

Feministinen julkisuuden tutkimus on kiinnittänyt huomionsa modernin ideaaliin eheästä toimijuudesta ja identiteetistä (kriittistä tarkemmin, ks. McAfee 2000, 108–117). Julkisuusteoreettisesta näkökulmasta käsitys subjektin eheydestä ja rationaalisuudesta on vaikein ylitettävistä kynnyksistä, sillä samalla pitäisi muuttaa myös suhde moderniin valistuksen projektina. Tämä tarkoittaisi muun muassa kansalaisuuden käsitteen sekä julkisuuden ja journalismin tehtävien uudelleen arviointia. Tällöin pohdittavaksi tulisi, mitä tuottaa tuntemamme journalismin tilalle. Ehkä nykyisin paljon esillä oleva dialogisen julkisuuden idea saisi muodon, joka perustuisi runollisuuteen ja poliittisen utopismin maailmaan (Carey 2003, 16). Kuten keskustelut julkisosta (Koivunen 2008, Pietilä V & Ridell 2008) osoittavat, journalismissakin tärkeänä pidetty mielipiteen muodostus on siten huomattavasti monimuotoisempi seikka kuin pelkkä julkinen järkeily (Landes 1998, 152–155). Tätä *Naisen tunnissa* luettujen runojenkin voi toki nähdä viestivän.

Naisliikkeellä on ollut omat vastajulkisuuden muotonsa, epäkaupalliset radioasemat, lehdet, kirjat, seminaarit ja festivaalit. Vastajulkisuus on kouluttanut naisliikkeen jäseniä, antanut heille taitoja toimia hegemonisessa julkisuudessa ”omalla äänellään”. Ideaali tasa-arvoisesta osallistumisesta on ollut saavutettavissa paremmin monien kuin yhden julkista keskustelua tuottavan tilan kautta, emmekä voi tulevaisuudessakaan olettaa, että naisryhmien erilaisuus tulisi automaattisesti uhrata naisten yhteisen julkisuuden hyväksi. (Fraser 1990, 67–71.) Tämä ei kuitenkaan estä vaatimasta, että yleisradioyhtiö tarkistaisi omaa julkisen palvelun konseptiaan ja tarjoaisi sellaisia julkisuustiloja, joiden kautta myös erilaisuus voisi saada äänen.

VIITTEET

¹ *Naisten tuntia* samoin kuin muita vastaavia naisille suunnattuja ajan-kohtaisohjelmia pohdittaessa on muistettava, että julkinen palvelu ei ole koskaan ollut olemukseltaan täysin sukupuolineutraalia. Julkisen palvelun ideaali ja siihen kytkeytyvät käsitteet ansaitsisivatkin oman käsitehistoriallisen tutkimuksensa.

² Käytössäni ovat olleet Yleisradion radioarkiston ohjelmista luovuttamat luettelodokumentit, jotka minulle koodasi FM Jenni Hokka. Ohjelmahistoriallinen analyysini perustuu *Naisten tuntiin* ohjelmia tehneiden seuraavien toimittajien haastatteluihin: Päivi Istala, Airi Leppänen, Päivi Musakka ja Maija-Kaarina Saloranta (ent. Lehtoranta).

LÄHTEET

- Atton, Chris (2003) ”What is alternative media?” *Journalism* 4:3, 267–272.
- Carey, James W. (2003) ”Lehdistö ja julkinen keskustelu”. *Tiedotustutkimus* 26:2, 6C17.
- Carter, Cynthia and Linda Steiner (2004) *Critical Readings: Media and Gender*. Maidenhead: Open University Press.
- Chambers, Deborah, Linda Steiner & Carole Fleming (2004) *Women and Journalism*. London: Routledge.
- Cronin, Anne M. (2005) ”Konsumerismin ’pakkoyksilöllisyys’: Naiset, tahto ja mahdollisuus”. Suom. Susanna Paasonen. *Lähikuva* 2/2005, 37–51.
- Djer-Pierre, Monika & Monica Löfgren-Nilsson (2004) ”Gender-Typing in the Newsroom: The Feminization of Swedish Television News Production 1958–2000. Teoksessa Marjan de Bruin & Karen Ross (eds.) *Gender and Newsroom Cultures*. Cresskill: Hampton Press, Inc.

- Dref-Pierre, Monika (2007) *The Gender of Journalism. The Structure and Logic of the Field in the Twentieth Century*. *Nordicom Review*. Jubilee Issue 2007, 81–104.
- Foucault, Michel (1972) *The Archaeology of Knowledge and The Discourse of Language*. New York: Pantheon Book.
- Fraser, Nancy (1989) *Unruly Practices. Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fraser, Nancy (1990) ”Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy”. *Social Text* 25/26, 56–80.
- Habermas, Jürgen (2004) *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Suom. Veikko Pietilä (alkuteos vuodelta 1962). Tampere: Vastapaino.
- Halonen, Irma Kaarina (1988), Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena, *Tiedotustutkimus* 2, 3–8.
- Halonen, Irma Kaarina (1999) *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille*. Tampere: Acta Universitas Tamperensis 669.
- Holland, Patricia (2004) ”The politics of smile: ’Soft news’ and the sexualisation of the popular press”. Teoksessa Carter, Cynthia and Linda Steiner (2004) *Critical Readings: Media and Gender*. Maidenhead: Open University Press.
- Koivunen, Anu (1996) ”Sorto”. Teoksessa Liljeström et al (toim.) *Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Koivunen, Anu (2008) Affektin paluu? Tunneongelma suomalaisessa mediatutkimuksessa. *Tiedotustutkimus* 30:3, 5–24.
- Landes, Joan B. (1988) *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. London: Cornell University Press.
- Landes, Joan B. (1998) Introduction. Teoksessa Joan B. Landes (ed.) *Feminism, the Public and the Private*. Oxford: Oxford University Press, 1–17.
- Liikala, Tiina (1990) *Kaikienlaisia naisia radio-aalloilla. Viiden naisradion kuvailua*. Tiedotusopin proseminaariesitelmä 30.4. (Julkaisematon lähde).

- McAfee, Noëlle (2000) *Habermas, Kristeva and Citizenship*. London: Cornell University Press.
- McLaughlin, Lisa (1993) "Feminism, the public sphere, media and democracy". *Media, Culture & Society* 12:4, 599–630.
- Mimic, Danica (2008) "What makes an issue a Woman's Hour issue? The politics of recognition and media coverage of women's issues and perspectives. *Feminist Media Studies* 8:3, 2008, 301–315.
- Mitchell, Caroline (2000) (ed.) *Women & Radio. Airing difference*. Routledge: London.
- Pietilä Veikko & Seija Ridell (2008) Vastine: Julkisosta – tunteella. *Tiedotustutkimus* 30:4.
- Ridell, Seija (2005) "Median julkisuustiloja kartoittamassa. Julkisuuden journalistinen tuottaminen ja kommunikatiivisuuden haaste". *Tiedotustutkimus* 27:2, 4–24.
- Ruoho, Iris (2006) "Julkisuudet, naiset ja journalismi". Teoksessa Puustinen, Liina, Anna Mäkelä ja Iris Ruoho (toim.) *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 171–192.
- Savolainen, Tarja (1995) "Naiset, uutiset ja feminismit". Teoksessa Elina Sana (toim.) *Naiset, miehet ja uutiset*. Helsinki: Yleisradion tasa-arvo-toimikunnan julkaisuja, sarja A 1, 73–121.
- Suikkanen, Risto, Aira Saloniemi & Aino Holma (2008) *Suomalaisen uutismedian vuosiseuranta*. Journalismien tutkimusyksikkö. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos: Julkaisuja Sarja B 51.
- Vavrus, Mary Douglas (2002) *Postfeminist News. Political Women in Media Culture*. New York: State University of New York.
- Yleisradio (2005) *Tilaa tasa-arvolle. Raportti Naiskunnan 1994–95 kymmenvuotisesta historiasta*. Käsikirjoitus Sirkka Närhinen. Helsinki: Tasa-arvo- ja moniaisuustyön julkaisuja C1.
- Young, Iris Marion (1998) Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory. Joan B. Landes (ed.) *Feminism, the Public and the Private*. Oxford: Oxford University Press.

Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1990) *Kvinnliga journalisters strategier. En intervju-undersökning om attitydes hos kvinnliga nyhetsjournalism inom Rundradion*. Licentiatavhandling vid Helsingfors universitet.

Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1997) *Journalistikens essens i ett könsperspektiv*. Helsinki: Rundradions jämställdhetskommittè.

II TUNTEITA

FANISUHDE: YHTEISÖJÄ JA YHTEISIÄ PUHEENAIHEITA

Kaarina Nikunen

Media nähdään helposti yhteisöllisyyden vastaisena ja sosiaalisuutta hajottavana välineenä. Varsinkin nuorten ja lasten mediankäyttöä käsitellään ongelmana, joka tuo arkeluttavia käytösmalleja ja käsityksiä kodin ja yhteisön ulkopuolelta. Media voi kuitenkin merkittävässä määrin olla luomassa ja tuottamassa yhteisiä kokemuksia ja uusia sosiaalisia suhteita, mistä internetin faniyhteisöt ovat oivallinen esimerkki. Faniuden kautta rakentuvat yhteiset kokemukset ja yhteisöt ovat kuitenkin moninaisia ja asemoituvat eri tavoin suhteessa valtakulttuuriin: marginaaliryhmät ja alakulttuurit kulkevat populaarikulttuurin sivupoluilla, omilla kohtauspaikoillaan. Uuden median, internetin, yleistymisen myötä yhteisöjen paikat ovat järjestäytyneet uudelleen: reaali on saanut rinnalleen virtuaalin. Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisia erilaisia yhteisöllisyyden muotoja nimenomaan faniuteen liittyy: kuinka yhteisöt määrittävät faniutta ja millaisia resursseja ja toisaalta rajoja ne voivat tuottaa.

Fanius osoitetaan ja tunnustetaan

Fanius määritellään usein intensiiviseksi suhteeksi mediaan. Faniutta ei kuitenkaan ole esimerkiksi pelkkä toistuva tv-sarjan katselu tai musiikin kuuntelu. Siihen liittyy aktiivista toimintaa, joka laajenee ohi katselun ja kuuntelun. Sille on keskeistä erilaisen oheismateriaalin ja tiedon hankinta. Faniudelle on tyypillistä myös sen julkistaminen muille: siitä kerrotaan suosikkiyhdyteen logolla t-paidassa, lempinäyttelijän kuvalla näyttöpäätteellä, julisteessa seinällä tai hiustyylissä ja pukeutumisessa. Toisin sanoen faniuden osoit-

taminen ja faniksi tunnustautuminen ovat faniuden keskeisiä piirteitä.¹ Fanius ei katso ikää, vaikka yleisin käsitys lienee se, että fanius liittyy lähinnä nuoruuteen. Varsinkin tv-sarjojen fanien ikäjakauma voi venyä 12-vuotiaasta yli 70-vuotiaaseen. Toki faniuden kokemus ja vaikutus esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin vaihtelevat hyvin paljon sen mukaan, minkä ikäinen fani on. Nuorten fanius tapaa jakaa sosiaalista piiriä rajummin kuin esimerkiksi yli 30-vuotiaiden. Eri ikäryhmille faniutta myös markkinoidaan eri tavoin, ja faniuden käytännöt voivat poiketa toisistaan merkittävästi. Lasten keskuudessa fanius on varsin nopeasti vaihtuva ja hyvin intensiivinen ilmiö, jolla on vahva sosiaalisia suhteita määrittävä merkitys. Lastenkulttuurissa nimenomaan lelut, ilmentäen tiettyä faniuden kohdetta (esimerkiksi Muumit, Disney-prinsessat, Puuha-Pete), toimivat Ellen Seiterin (1995) sanoin *lingua francana*, yleiskielenä, jonka kautta luodaan sosiaalisia suhteita. Lastenohjelmissa on varsin tehokkaasti oivallettu fanimainen, osallistuva katsojuus, jolloin faniuden kohteena on koko narratiivinen maailma. Lapsille tarjotaankin tv-sarjaa myös elokuvana, musiikkina ja leluina. Näin koko paketti voidaan myydä kerralla. Tämän tyyppinen tuotanto on yleistynyt myös aikuisille suunnatuissa ohjelmissa, ja yleistymiseen ovat vaikuttaneet tuotannon konvergenssikehitys ja digitalisoituminen (Jenkins 2003; Bailey 2002).

Fanius nähdään myös varsin sukupuolittuneesti: erityisesti heteroinen fanius liitetään nuoriin tyttöihin ja usein kuva kirkuvista tytöistä ilmentää kulttuurista käsitystämme faniudesta. Faniutta onkin selitetty tytöille ominaisena heterosuhteen harjoitteluna ja todellisen romanttisen kokemuksen korvikkeena (Lewis 1990, 151). Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että faniyhteisöt ovat heterogeenisempiä kuin julkinen kuvasto antaa ymmärtää. Esimerkiksi kovin maskuliinisena pidetty *science fiction* -fanius ei ole vain miesten harrastus vaan faniyhteisöjen aktiivisimmat hahmot ovat usein naisia. (Bacon-Smith 1992; Kozinets 2001.) Fanikäytännöissä, tunteissaan ja toiminnassaan, naiset ja miehet eivät myöskään ole välttämättä niin erilaisia kuin mediarepresentaatiot tapaavat korostaa. Tässä mielessä fanius on kiinnostava alue, joka saattaa var-

sin erilaisia, eri elämäntilanteissa olevia ihmisiä yhteisen intohimon äärelle.

Faniudessa voidaan nähdä intensiivisiä yhteisöjä ja toisaalta löyhempiä, hetkellisemmin yhteen kokoontuvia ryhmiä. Edellä mainittu käsittää esimerkiksi science fictioniin, japanilaiseen animeen ja mangaan sekä fantasiaan liittyvää faniutta, ja näissä tapauksissa fanitoiminnalla on jokin tietty oma kohtauspaikka. Jälkimmäisessä tapauksessa fanius asettuu osaksi päivittäistä elämää ja niitä sosiaalisia kohtaamisia, joita siihen joka tapauksessa sisältyy. Jälkimmäisessä tapauksessa raja katsojan ja fanin välillä onkin hiuksenhieno. Esimerkiksi ajankohtaisiin, suosittuihin tv-sarjoihin kiinnittyvä fanius liikkuu tällä raja-alueella. Se ei välttämättä järjestäydy voimakkaasti science fiction -fanikulttuurien tavoin, vaan on käytännöiltään arkisempaa faniutta. Tällöin faniuden kohteet ovat suosittuja tv-sarjoja, puheenaiheiksi nousseita muodikkaita kohteita. Fanikäytännöille ovat tyypillisiä keskustelut, spekuloinnit, faniuden ilmentäminen tyyliissä ja pukeutumisessa sekä tietynlaisessa asenteessa. Nämä käytännöt liittyvät vahvasti median sosiaalistavaan ulottuvuuteen ja tapaan tehdä eroa meidän ja muiden välille. Kulttuurintuotanto ja alakulttuurit ovat nousseetkin perinteisten identiteettiä määrittävien tekijöiden, perheen ja luokan, rinnalle (Reimer 1995), mutta kuten Pilkington ja Johnson (2003) toteavat, kulttuuristen asemien ja merkkien omaksuminen tapahtuu usein vuorovaikutuksessa perinteisen tekijöiden, perheen ja yhteisön, kanssa. Näin ollen ei voida puhua siitä, että kulttuurintuotanto ja media olisivat korvaamassa perhettä ja sosiaalisia suhteita, vaan pikemminkin kyse on rinnakkaisesta ja limittyvästä suhteesta.

Löyhä fanius asettuu osaksi sosiaalisia suhteita

Edellä kuvattua löyhästi rakentuvaa faniutta ei aina edes faniudeksi mielletä. Enemminkin kyse on arkea rytmittävästä toistuvasta tavasta ja nautinnosta, joka kuitenkin jossain määrin ylittää tavanomaisen mediakulutuksen rajat intohimon intensiteetissä, tiedon-

hankinnassa ja toiminnassa. Tällainen valtavirtainen fanisuus ei järjestä sosiaalisia suhteita radikaalisti uudestaan, vaan asettuu osaksi olemassa olevia sosiaalisia suhteita. Parhaimmillaan se voi toimia sosiaalisena 'liimana' perheen tai ystävien kesken. Luentosarjoilla, opetuksen tueksi keräämissäni opiskelijoiden fanimuisteluissa toistuukin usein perheen kesken jaettu innostus johonkin tiettyyn sarjaan, esimerkiksi *Star Trekiin* tai *Merilinjaan*, jonka katsomista muistellaan lämpimästi nimenomaan vanhempien ja lasten yhteisenä hetkenä. Tiiviisti sohvalta istuessa syntyy myös fyysisen läheisyyden hetkiä, joita esimerkiksi murrosikäisten lasten ja vanhempien välillä ei välttämättä muuten ole kovin paljon. Kotona katseluun voi siis liittyä vahvoja yhteisyyden kokemuksia yhdessä perheen kanssa. Valtasuhteet kodin seinien sisällä ovat kuitenkin moninaiset. Kuten useat televisiotutkimukset osoittavat (Morley 1986; Gray 1987; Morley 2000), tv:n katselu ilmentää perheen valtasuhteita ja tuo esiin perheen jäsenten arvoja ja asenteita. Brittiläisissä tutkimuksissa on osoitettu, kuinka ydinperheen sisällä äidin valitsevat sarjat altistuvat vähättelylle, niitä pidetään typerinä ja turhanpäiväisinä, ja naiset itsekin saattavat toistaa tämän näkemyksen. Jotta he eivät altistuisi jatkuvalla paheksunnalle, katsomisen nautintoa ammennetaan päivisin muiden naisten seurassa (Gray 1997, 243–244).

Eri ikävaiheissa katsomiskokemukset ja ne paikat, joissa esimerkiksi tv:tä seurataan, artikuloivat varsin eri tavoin. Oma tila ja katsomisrauha ovat merkittäviä, mutta vanhemmille ja lapsille eri syistä: kun vanhemmat haluavat rauhaa erilaisilta häiriötekijöiltä, kuten meteliltä, nuoret haluavat suojaan vanhempien arvioivilta katseilta (Nikunen 2005, 248–252). Tätä yksityisyyden tilaa luodaan ja raivataan osana kotona käytävää katselun valtakamppailua. Vanhempien ja lasten välinen suhde television katselussa rakentuu usein juuri kontrollin ja vapauksien välisen jännitteen ympärille (Morley 1992, 241–245). Nuorten katselua säätelevät vanhemmat mutta myös halu luoda rajoja omalle yksityisyydelle. Televisiionkatselu onkin paljastavaa: ohjelmien valinnat kertovat mausta ja arvostuksista, mutta varsinkin itse katsomistilanne tuo esiin tunteita

ja haluja, joita ei välttämättä haluta kaikkien muiden kanssa jakaa. Tietyt teemat, kuten seksi, voivat olla kiusallista katseltavaa yhdessä muiden perheenjäsenten kanssa. Katselun aikana syntyneet reaktiot tuntuvat ikään kuin paljastavan liikaa myös omasta seksuaalisuudesta vanhemmille.

Fanius voi toisaalta antaa perheen sisällä mahdollisuuden raivata tilaa omille haluille ja tunteille. Television tai internetin 'vараaminen' omalle intohimolle on yksi tapa luoda tilaa itselle. Oman huoneen pyhittäminen faniuden kohteelle on myös tapa rajata muut pois (ks. Heinonen 2005). Faniuden tilasta voi joutua myös kamppailemaan, ja toisten, faniutta ymmärtämättömien, läsnäolo voi pilata faniuden nautintoa, kuten omassa tutkimuksessani (Nikunen 2005) sekä Ally- että Xena-fanit kertoivat. Yksin katseleminen ei kuitenkaan merkitse sitä, että koettu jäisi yksityiseksi: vaikka katselun aikana vetäydytään omaan yksityisyyteen, sarjan tapahtumista halutaan keskustella muiden kanssa. Faniien tapa keskustella, toistaa ja imitoida faniuden kohteen, esimerkiksi tv-sarja *Simpsonien* tai *Futuraman*, sanontoja on eräänlaista affektiivista leikkiä.

Matthew Hills (2002, 91) korostaa affektin teoriassa faniuteen vahvasti liittyvää tekstin omimista, juuri minulle kuuluvan tunnetta. Hills peräänkuuluttaa affektin ymmärtämistä leikillisenä ja mahdollisuutena tuottaa kulttuuria samalla, kun on siihen kietoutunut. Tätä kulttuuria tuottavaa elementtiä ilmentävät tekstin kierrätys ja kopiaointi eri muodoissaan. TV-sarjan matkiminen, toisto ja kierrätys ovat konkreettisia ilmauksia katsojuuden affektiivisesta ulottuvuudesta: sarja koskettaa, naurattaa ja tuottaa tekoja. Sarjan julkisuus ja julkisuuden ajankohtaisuutta korostava luonne omalta osaltaan edesauttavat sitä, että yksin katselusta muodostuu myös jaettu kokemus. Tätä kokemusta jaetaan esimerkiksi koulun käytävillä ja työpaikkojen kahvihuoneissa. Suositut prime time -tv-sarjat ovat tyypillisesti sellaisia, joista ammennetaan puhetta seuraavan päivän kohtaamisissa. Tätä ilmiötä voidaan ajatella mediaesityksiin liittyvänä muotina, joka tuottaa velvollisuutta olla tai pysyä mukana ajassa. Esimerkiksi tietty tv-sarja halutaan katsoa juuri silloin, kun se tulee televisiosta, ei esimerkiksi myöhemmin nauhoitettuna.

Näin voi päästä mukaan yhteiseen kokemukseen ja jakaa seuraavana päivänä näkemyksiään muiden kanssa.

Tätä ajassa pysymisen velvollisuutta ruokkivat sosiaaliset suhteet, mutta myös mediajulkisuus aivan erityisellä tavalla. Iltapäivälehtien lajityyppillinen uutisluonne korostaa *mukana pysymisen* merkitystä, painottaa näin ajassa oloa, ja ikään kuin velvoittaa katsojia seuraamaan sarjaa tai kuuntelemaan listahittejä. Seija Ridellin (1998, 285) uutisia koskevassa yleisötutkimuksessa nousi esiin juuri uutisten lajityyppiin kytkeytyvä velvoittava *pakon* luonteisuus, joka voi siis rakentua kahden median välisen suhteen (iltapäivälehtien ja television) kautta. Tapa seurata tiettyä tv-sarjaa, vaikkei siitä erityisemmin pitäisikään, muistuttaa median luomasta hiljaisuuden spiraalista (Noelle-Neumann 1989): sarjan katselu on pikemminkin yleisen tavan myötäilyä kuin omaehtoinen valinta. Myötäilyä voi siivittää lehtijuttujen perusteella syntynyt oletus siitä, että *kaikki* katselevat samaa sarjaa. Populaarikulttuurin ilmiöitä käsitellessään media toteuttaa hyvin agenda setting -funktioita (McCombs & Shaw 1972) tuottamalla tietyistä teemoista puheenaiheita kouluissa ja työpaikoilla käytäviin keskusteluihin. Yhteiset puheenaiheet eivät siis synny tyhjästä.

Faniudelle erilaiset mediatekstit ovat tärkeä resurssi fanitiedon kartuttamiseksi. Tietoa hankitaan esimerkiksi tv-sarjojen tulevista käänteistä ja siitä, milloin sarja palaa tauolta ja keitä näyttelijöitä sarjaan on tulossa tai siitä poistumassa. Tietoa saadaan niin lehdistä, ystäviltä, kavereilta kuin netistäkin. Fanitietoa hankitaan myös juorujen ja huhujen kautta. Juoruilulla on faniuden kontekstissa monta funktiota: juoruilemalla vaihdetaan tietoja ja pohditaan sarjaan ja näyttelijöihin liittyviä moraalisia kysymyksiä. Juoruilun ytimenä ei ole kuitenkaan varsinainen tiedonhankinta vaan aiheen käsittely, joka itsessään on yksi faniuden nautinnoista. Juorun voimana on tuottaa yhteyksiä julkisen ja yksityisen tai henkilökohtaisen välille esimerkiksi pohtimalla julkkisten elämän kautta erilaisia moraalisia ratkaisuja (Jenkins 1992, 80–84; Harrington & Bielby 1995, 129).² Tiedonhankinnan tavat ja intensiteetit tietenkin vaihtelevat. Joissain fanikulttuurissa keskeisiä tiedonhankinnan lähteitä

tä ovat tuottajien ja käsikirjoittajien haastattelut, tuotantoaikataulut ja taustatiedot, kun taas joissain tietoa etsitään iltopäivälehtien haastatteluista.

Tutkimassani tv-sarja *Ally McBealin* tapauksessa (Nikunen 2005) iltopäivälehdet nostivat sarjaa otsikoihin aktiivisesti ja herättivät keskustelua muun muassa näyttelijä Calista Flockhartin mahdollisesta anoreksiasta. Lehdet myös muistuttelivat tulevista jaksoista, paljastivat juonenkäänteitä ja loivat käsitystä sarjasta ”jota kaikki katsovat”. Näitä strategioita olen nimittänyt koukuttamiseksi: koukutus tuottaa sarjasta puheenaihetta ja ilmiötä, josta on oltava perillä. Kyse ei ole kuitenkaan vain mediajulkisuuden tuottamasta reaktiosta. Katsojan omalla yhteisöllä, kuten koulutovereilla, on tärkeä televisionkatseluun sosiaalistava rooli. Kiinnostavaa onkin se, että *Ally McBealin* kaltaisissa tapauksissa identifioituminen on vahvaa suhteessa omaan kaveripiiriin tai työyhteisöön, mutta ei niinkään itse faniuteen.

Intensiivinen fanius toteutuu faniyhteisöissä

Fanit muodostavat myös varsin intensiivisiä yhteisöjä. Internet toimii pitkälti juuri sellaisena verkostona, joka kokoaa faneja yhteen, ja internetin kautta muotoutuvat myös monenlaiset faniyhteisöt. Tänä päivänä internetiä voikin pitää fanikulttuurien kansainvälisenä kohtauspaikkana. Faniyhteisöt järjestäytyvät kuitenkin eri tavoin suhteessa virtuaalisuuteen. Osa toimii lähestulkoon ainoastaan virtuaalisesti verkossa, osa tapaa toisiaan niin verkossa kuin sen ulkopuolellakin, ja osalle tapaamiset ja fanikäytännöt rakentuvat miltei täysin verkon ulkopuolella. Usein virtuaalinen yhteisö muuttuu sosiaaliseksi yhteisöksi, kun fanit järjestävät tapaamisia ja kokouksia.

Nopeasti suosiota saavuttaneen japanilaisen animen ja mangan faneilla on esimerkiksi oma vuonna 2002 perustettu sivustonsa. Kyse on suomalaisten harrastajien katto-organisaation Animeunionin sivuista, joilla on yleistä tietoa toiminnasta ja linkit paikallis-

yhdistyksiin. Internetin ohella fanitapahtumat tuovat julkisuutta harrastukselle, ja ensimmäinen harrastajien keskuudessa järjestetty valtakunnallinen Animecon-tapahtuma oli vuonna 1999 Turun Finnconin yhteydessä. Finncon on perinteisesti koonnut yhteen sci-fin, kauhun ja fantasian faneja monimuotoisten luentojen, paneelikeskustelujen ja työpajojen ääreen.

Anime- ja manga-faniuteen voi olla vaikea päästä sisälle ensi alkuun. Siinä missä televisio-ohjelmien faneilla on mahdollisuus tutustua faniuden kohteeseensa nimenomaan televisiota katsellen, animen ja mangan harrastajien on itse etsittävä käsiinsä katselun kohde. Näin ollen faneilla ei ole yhtä jaettua tekstiä, jota kaikki seuraisivat tiettyyn aikaan. Animeunionin sivustot poikkeavat kuitenkin tyypillisistä fanisivustoista sikäli, että niiden kautta on varsin vaikea hahmottaa tai saada kootusti tietoa itse alasta, animesta ja mangasta. Sen sijaan sivustot kokoavat yhteen eri paikkakuntien yhdistysten toimintaa ja keskustelua sekä uutisia ja yleistä keskustelua eri aiheista aina uusimmista hankinnoista suosikkiahmoihin.

Anime- ja manga-faniudessa merkittävin rooli on paikallisyhdistyksillä toiminnan koordinoijina. Anime- ja manga-harrastajien yhteinen kokemus muodostuu paikallisyhdistysten videoilloissa katseltavista animesarjoista ja -elokuvista, joista myös yhteiset keskustelut voidaan käydä. Jonkinlaisissa puolijulkisissa kerho- ja kokouksiloissa järjestetyissä videoilloissa ensikertalaiset voivat tutustua aihepiiriin. Joissakin kaupungeissa paikallisyhdistykset saavat tukea kaupungin nuorisotoimelta, joten videoillat toteutetaan tämän tuen puitteissa ja esimerkiksi nuorisotiloissa. (Ks. Nikunen 2006.)

Fanisivustoilla merkittävä rooli

Siinä missä animen ja mangan harrastajille paikallisyhdistykset ovat tärkeitä, monissa muissa faniuksissa virtuaaliyhteisöllä voi olla keskeisempi rooli. Esimerkiksi tutkimani (Nikunen 2005) suomalaiset tv-sarja *Xenan* fanit toimivat aktiivisesti nimenomaan ver-

kossa, mutta heidänkin keskuudessaan on syntynyt paikallistoimintaa.

Internetin fanisivustot tarjoavat paitsi monipuolista tietoa sarjasta myös mahdollisuuden faneille ilmaista itseään ja ennen kaikkea löytää kanssafaneja. Steve Duncombea (1997) mukaillen fanisivustoja voi pitää vaihtoehtoisen julkisuuden alueena, koska niissä toteutuvat kolme tekijää, jotka erottavat ne valtavirtalehdistöstä. Ensinnäkin tuottajat ovat harrastajia eivätkä ammattilaisia, toiseksi tuotanto on halpaa ja jakelu kopiointiin perustuvaa. Kolmanneksi raja tuottajan ja kuluttajan välillä on häilyvä. Fanisivustojen oleellinen piirre on myös lukijoiden muuttaminen kirjoittajiksi, tuotantoprosessiin osallistujiksi.

Suomalainen *Xena*-yhteisö on syntynyt vuorovaikutuksen tarpeesta, ja vuorovaikutus on ollut myös suomenkielisten fanisivustojen perustajan tavoitteena. Henry Jenkins (1992, 22) pitää yhteisön merkitystä jopa faniuden edellytyksenä ja uskoo faneilla olevan erityinen kaipuu jakaa faniutensa muiden kanssa. Faniyhteisöihin liitetään helposti yhteisön käsitteen kautta romanttinen ja nostalginen näkemys menneisyyden kyläyhteisöstä, tasa-arvoisesta kanssakäymisestä tai jaetusta olemuksellisesta yhtenäisyydestä (ks. Joseph 2002, 3–29). Fanitutkimus on osaltaan vahvistanut tätä näkökulmaa (Jenkins 1992, 280–283) tarkastelemalla fanikulttuurien utooppista yhteisöllisyyttä vastakohtana vieraantuneisuudelle arkielämässä. Faniutta on näin kuvattu porttina realisoituneelle utopialle, paikkana jossa fanit voivat kokea, miltä utopia tuntuu. Myös virtuaaliympäristön on ajateltu antavan mahdollisuuden sukupuolen, iän, luokan tai etnisyyden ylittämiseen ja näin tarjoavan entistä tasa-arvoisemman tilan. (Ks. Turkle 1995; vrt. Paasonen 2003.)

Taidot ja osallistuminen asemoivat fanin verkkoyhteisössä

Virtuaaliympäristössä teknologinen kompetenssi ja verbaalinen ilmaisutaito ovat kuitenkin tärkeitä erontekijöitä ja hierarkisoivia elementtejä jäsenten kesken. Ne vaikuttavat fanien kykyyn hank-

kia virtuaaliympäristössä tietoa ja perehtyä faniuden kohteeseen ja tuottavat auktoriteettia yhteisön keskuudessa. Faniyhteisöjen hierarkiat rakentuvat moninaisista linjoista, joita määrittävät tiedon, osallistumisen, teknologian ja kielellisen ilmaisun kompetenssit. Andrea MacDonald (1998, 136–138) on listannut virtuaalisen faniyhteisön hierarkioita tiedon, osallistumisen, tuotantoyhteyksiin, johtajuuden ja tapahtumien mukaan. Toisin sanoen faniyhteisöt järjestyvät hierarkkisesti sen mukaan, kuinka aktiivinen ja fanitiedoiltaan kompetentti yksittäinen fani on. Teknologinen kompetenssi nousee MacDonaldin (1998, 139) mukaan erityisen keskeiseksi virtuaaliyhteisöjä hierarkisoivaksi tekijäksi. Tämä ilmenee muun muassa siinä, että internet-teknologian hallitsevat fanit rakentavat kotisivuja ja hankkivat tiedostoja ja kuvia sekä tuottavat ja kierrättävät omaa fanimateriaalia internetissä. Näin ollen he tuovat omaa näkemystään ja tulkintojaan muita paremmin esille.

Aktiivinen osallistuminen tekee yksittäistä fania tunnetuksi ryhmässä, jossa suuri osa seuraa keskustelua osallistumatta siihen itse. Osallistuminen faniyhteisön keskusteluun myös tuottaa julkista fani-identiteettiä ja on performatiivista luonteeltaan (Baym 1998, 117, 125).

Fanisivustoilla on useita jäsenstatusjärjestelmiä: joissakin muut fanit antavat toisilleen pisteitä, toisissa viestien määrä nostaa statusta.³ Osallistuminen yhteisten tapahtumien ja hankkeiden suunnitteluun sekä oma fanituotanto, esimerkiksi fanifiktio tai fanitaide, nostavat esiin faniyhteisön aktiivisia jäseniä. Erityisesti hyvät argumentointitaidot ja verbaalinen lahjakkuus näyttävät korostuvan verkkoympäristössä.

Virtuaaliyhteisöjen yleisenä ongelmana pidetään heikkoa sitoutumisen astetta sekä tylyä ja väärinkäsitysten saatelemaa kommunikointia. Kasvottomuus tekee helpommaksi toisten kustannuksella pilailun, ja toisaalta se vaikeuttaa tekstien sävyn tulkintaa. Muita keskustelijoita voidaan tyrmätä tai nolata esimerkiksi paljastamalla toisen tietämättömyys. (Ks. Mäyrä 1999.) Tämä pätee myös fanisivustojen osalta. Erityisesti suurissa mutta myös pienemmissä faniyhteisöissä voi syttyä riitoja, vaikka keskustelujen yleisluonne

olisi toisiaan tukeva ja positiivinen (vrt. Niemi-Pynttari tässä julkaisussa). Globaalin fanikulttuurin vaikutus näkyy englanninkielisten faniyhteisöjen hallintana – osallistuvathan näihin ryhmiin mistäkin kieliryhmistä olevat fanit, jotka eivät välttämättä löydä omalla kielellään toimivaa faniyhteisöä.

Faniyhteisön rakenne, koko ja käytännöt vaikuttavat myös yhteisyyden tunteeseen. Suomalaisten Xeniiittien kohdalla yhteisyyttä ja samalla erontekoa muihin vahvistaa jaettu kiinnostus *Xenaan*, mutta myös kansallisuuden tuottama ero *Xena*-fanikulttuurien sisällä: kyse on nimenomaan suomenkielisestä ryhmästä englanninkielisen ”Xenaversumin” keskellä.

Faniyhteisöstä muodostuu *me*, se sosiaalinen ryhmä, jonka kautta fanit tuottavat identiteettiään ja oppivat faniuden käytäntöjä. Kansainväliset yhteisöt voivat määrittää vahvastikin pienempiä lokaaleja faniryhmiä. Niiden käytäntöjä ja tulkinnallisia painotuksia pyritään seuraamaan, ja näin ne toimivat ikään kuin faniuden malleina muille. Henry Jenkins (1992, 98) on määritellyt näiden erilaisten fanikeskustelujen tuottamaa näkökulmaa tv-sarjoihin ja faniuden kohteisiin metatekstiksi. Se muodostuu fanien käymistä keskusteluista, spekuloinnista ja kritiikistä, jonka lähteenä ovat usein jaksojen arvioinnit ja episodioppaat (mt., 99–107). Metatekstiä voi nimittää *faanoniksi* (London, 2004), jonka pohjana on itse sarja, tuottajien siitä välittämä virallinen kertomus eli kaanon (Kozinets 2001, 84) sekä faniyhteisön tuottamat näkökulmat sarjaan.

Faniyhteisön keskusteluissa esiinnyttäen usein etunimillä tai nimimerkeillä, mutta harva pyrkii peittelemään identiteettiään. Koska fanisivustojen keskustelut ovat luonteeltaan usein perin käytännöllisiä ja keskittyvät tavaran vaihtoon, lainailuun tai tiedon hankintaan, ei identiteetin salaaminen ole kovin mielekästä. Nimimerkkien lisäksi viesteistä paljastuu usein lähettäjän nimi esimerkiksi sähköpostiosoitteessa.

Toisaalta yhteisön jäsenet ovat uteliaita tietämään toisten ikiä tai perheyhteyksiä, ja niistä esitetään myös arvailuja. Pitkään ja säännöllisesti toimineessa virtuaaliyhteisössä keskustelijoiden persoonat alkavat pikkuhiljaa hahmottua. Ikä, sukupuoli, luokka, rotu tai

muut identiteettiin kytkeytyvät tekijät eivät suinkaan ole merkityksellisiä, vaikka ne eivät ole välittömästi läsnä. Ne ovat kuitenkin vahvasti esillä spekuloinnin ja kuvittelun kohteena.

Henkilöllisyyden salaamisen sijaan merkittävämpää näyttää olevan yhteisön halu paikantaa omaa identiteettiään ja saada tietoa muista jäsenistä. Oleellista on myös yhteisön pieni koko: alle sadan jäsenen yhteisö pyrkii pitämään kaikki jäsenet mukana toiminnassa ja keskustelun mahdollisimman avoimena ja sallivana.

Fanius voi olla elämäntapa ja harrastusverkosto

Xena-faniien joukossa on sekä *Xenalle* omistautuneita että useiden eri tv-sarjojen tai elokuvien faneja. Faneille löytyy viitekehystä erityisesti science fiction- ja fantasiafaniudesta, kuten *Star Wars*-, *Star Trek*- ja *Babylon5*-sarjojen faniyhteisöistä. Keskusteluissa viitataan lisäksi sellaisiin faniuden kohteisiin, kuten *Buffy*, *vampyyrintappaajan* tai roolipeleihin ja larppaamiseen. Osalle fanikulttuurit näyttäytyvät elämäntapana ja harrastusverkostona, jossa liikutaan eri faniuksien välillä. Nämä fanit voivat olla myös mukana järjestämässä erilaisia laajempia fanitapahtumia. Esimerkkinä on science fictionin piiristä alun perin syntynyt luentoja ja keskustelutilaisuuksia sisältävä Finncon-tapahtuma, joka kerää science fictionin, fantasiaan, kauhun ja animaation faneja yhteen (ks. Hirsjärvi 2002; 2008; 2009; myös Suoninen 2003).

Fanius onkin usein rinnakkaista ja erilaisiin kohteisiin suuntautunutta. Matthew Hills (2002) pohtii kirjassaan *Fan Cultures* erilaisten faniuksen yhteyksiä, ja vaikei varsinaista intertekstuaalisista sidosta hänen omien musiikki- ja televisiosarja-faniuksiensa väliltä löydykään, niitä yhdistää tietty kulttimaisuus. Usein on myös niin, että faniudet seuraavat toisiaan. Eri faniryhmien välillä liikkuvat fanit tuntevat fanikulttuurien käytäntöjä hyvin, ja viiteryhmänsä vuoksi he voivat puhua faniudestaan avoimesti ja ylpeydellä. Asenne liittyy siihen, että science fiction- ja fantasiafaniudella on suhteellisen arvostettu asema fanikulttuurien keskuudessa, mikä kyt-

keytyy toisaalta fanien aktiiviseen toimintaan, omaan tuotantoon ja pitkiin perinteisiin. Toisaalta taas arvostus liittyy faniuden miellettyyn epäkaupallisuuteen ja pitkäkestoisuuteen vastakohtana esimerkiksi popmusiikin tyttöfaniudelle.

Tästä huolimatta scifi- ja fantasiafanit voivat olla tietoisia niistä ennakkoluuloista, joita faniuteen liitetään, ja puolustautua valmiiksi mahdollista kritiikkiä vastaan (ks. Hirsjärvi 2009). Faniuden puolustelu on eräänlaista suojautumista ennakkoon kritiikiltä, jonka odottaa kohtaavansa, ja tietynlaista vuoropuhelua kulttuuristen käsitysten kanssa. Tällainen massakulttuurin kritiikkiin reagoiva puhe on tuttua muun muassa Ien Angin *Dallas*-tutkimuksesta (1985; ks. Alasuutari 1992).

Sen sijaan faniyhteisöissä hullaantuminen on sallittua, ja fanit viittaavatkin usein keskusteluissa itseensä ”hulluina”, ”addikteina” tai ”hurahtaneina”, mitä voi tulkita tekstuaalisena kaappauksena, jolloin faniutta patologisoiva sanasto otetaan itse haltuun. Hulluuden hehkutus näkyy esimerkiksi fanisivustojen nimissä: *Xenamania*, *Simpsons Crazy*, *Harry Potter FreakZ* jne.

Faniyhteisössä hurahtaneisuus voi olla myös meriitti. Mitä syvemmin fani on sitoutunut ja perehtynyt faniuden kohteeseen, sitä parempi fani hän tavallaan on. Näin ollen esimerkiksi Xenitiien keskuudessa faniuden affektiivista ulottuvuutta ei tarvitse hävetä vaan se voidaan jakaa faniyhteisön kesken. Affektiivisuus näyttäytyy positiivisena, tuottavana voimana. Tätä ilmentää fanitoimintaan panostettu energia. Faniyhteisöissä vaihdetaan tietoja, kierrätetään tavaroita ja nauhoja, annetaan teknisiä neuvoja, pohditaan sarjan merkityksiä ja tuotetaan erilaista fanitaidetta ja kirjoituksia muiden arvioitavaksi. Fanifiktio onkin nopeasti levinnyt fanikäytännön muoto: internet pursuaa erilaisia seipitettyjä tarinoita esimerkiksi tv-sarjoista, elokuvista, sarjakuvista ja poikabändeistä. Faniyhteisö on oiva foorumi omalle tuotannolle, ja samalla netin välityksellä tarinat aukeavat miljoonille potentiaalisille lukijoille.

Faniyhteisöllä on siis selkeä merkitys fani-identiteetin muodostumisen kannalta ja faniuteen liittyvien stereotyyppien sietämisessä. Yhteisö tarjoaa turvallisen paikan, jossa fanius on sallittua ja

jossa negatiivisilla stereotypioilla voi jopa leikitellä. Yhteisö ei ole kuitenkaan välttämättä tasavertaisuuden auvoinen tyyssija, vaan se saattaa sisältää monenlaisia hierarkioita, kuten yhteisöt ylipäättään.

Joissain virtuaalimaailmaa käsittelevissä kirjoituksissa verkko-maailman nähdään tuottavan yksilöllistä erillisyyttä: ihmiset käpertyvät omien intressiensä ympärille entistä tiiviimmin ja ohittavat omasta näkökulmastaan poikkeavat ja erilaiset näkemykset. Vieraantumisesta tulee tällöin yhdessäolon edellytys. (Duncombe 1997, 72.) Tätä kehitystä kuvataan kulttuurisen tilan persoonallistumisella ja globalisoitumisella. Virtuaalisuus ei ehkä kuitenkaan tuota radikaalia eroa nykyisiin olemisen muotoihin vaan on niihin yhteydessä ja niiden muovaamaa. Verkossa käytävät keskustelut, aiheet ja osallistujat ovat kiinnittyneet virtuaalin ulkopuoliseen ja kuljettavat sitä mukanaan. Se osoittaa, etteivät mediavälitteiset suhteet ole välttämättä sosiaalisia suhteita korvaavia vaan myös niitä tuottavia.

Virtuaalinen kanssakäyminen on selkeästi johtanut myös sosiaalisten suhteiden lisääntymiseen internetin ulkopuolella, ja tapaamiset näyttävät olevan sikäli vuorovaikutteisia, että ne tiivistävät kanssakäymistä myös virtuaalimaailmassa. Sosiaalisuuden luominen näyttää vahvistavan Cardoson (2002) tutkimuksen tulosta, jonka mukaan verkkokeskustelut lisäävät vuorovaikutusta silloin, kun kyse on yhteisten intressien ympärille rakentuneesta joukosta tai entuudestaan tutuista henkilöistä, kuten sukulaisista tai ystävistä.

Lopuksi: eron tekoja ja rajan vetoja

Yhteisöllä on tärkeä merkitys faniuden kokemuksessa. Se antaa faneille resursseja käsitellä faniuden kohdetta mutta myös itse faniutta. Tiivis yhteisö näyttäisi vahvistavan fani-identiteettiä. Se tarjoaa faneille paikan, jossa voi toteuttaa itseään ja olla sallitusti ”hullu fani”, antautua harrastukselleen ja intohimolleen. Faniyhteisöllä on myös vahva rooli sikäli, että se ohjaa faniutta, antaa avaimia ja lukutapoja tv-sarjojen ja tähtikuvastojen tarkasteluun. Tässä mie-

lessä yhteisö voi olla rajaava ja määrittellä tietyt lukutavat oikeiksi, tietyt vääriksi.

Vailla yhteisöä olevat fanit sen sijaan voivat ottaa enemmän etäisyyttä faniuteen. Heille fani-identiteetti ei välttämättä muodostu kovin vahvaksi. Faniutta määrittävät tällöin mediajulkisuudesta tutut faniuden kuvastot eivätkä faniyhteisöjen tuottamat määritelmät. Näin ollen fani-identiteetti jää vaille kollektiivisen yhteisön kiinnittämää paikkaa. Sen sijaan faniutta vaalitaan kahvipöytäkeskusteluissa, koulun käytävillä ja yksityisesti leikekirjojen ja keräilykuvien parissa.

Faniyhteisöjen muodostuminen, ovat yhteisöt sitten löyhiä tai tiiviitä, kertoo siitä, ettei faniuden kaltainen intensiivinen mediasuhde merkitse sosiaalisten suhteiden rapautumista vaan näyttäisi päinvastoin tuottavan uusia sosiaalisia suhteita ja osallistuvan siihen sosiaalisen verkoston rakentumiseen, joka on arjessa jatkuvasti läsnä. Parhaimmillaan faniuden kaltainen mediasuhde merkitsee ilmaisuvapautta ja kokemusten jakamista sallivassa yhteisössä. Faniyhteisötkään eivät toimi ilman rajoja vaan niiden eri osa-alueita halkovat erilaiset rajat. On myös muistettava, että eri ikävaiheissa fanisuhteiden painoarvo on erilainen. Nuoruudessa fanius voi olla intensiivistä, sosiaalisia suhteita vahvasti määrittävää, mutta myös vaihtuvaa ja ohimenevää. Myöhemmin, keski-iässä, fanius ei välttämättä ole yhtä vahvasti arjessa esillä, mutta se voi olla pitkäkestoisista, kuten monien science fictionin harrastajien vuosikymmeniä kestänyt fanius osoittaa.

Media siis tuottaa monenlaisia, eri tavoin järjestäytyviä sosiaalisia suhteita. Media ei ainoastaan kokoaa yhteen: se jakaa ryhmiin ja luo muoteja, hetkellisiä yhteisöjä tai pitkäaikaisia alakulttuureja. Faniuden kaltainen mediasuhde onkin samanaikaisesti sekä yhteen kokoava että rajoja vetävä, eroja tekevä. Faniuden kaltaisten mediasuhteiden käsittely yksinkertaisesti intensiivisinä tai intohimoisina ei riittävässä määrin tuo esiin faniuden käytännöissä rakentuvia moninaisia valtasuhteita. Nämä valtasuhteet ovat kytköksissä kulttuurisen makrotason rakenteisiin, jotka määrittävät kulttuurisia hierarkioita ja hyvän maun rajoja, mutta myös mikrotason valtasuhteita.

siin perheissä ystäväpiireissä ja faniyhteisöissä. Näissä eri tavoin rakentuvissa valtasuhteissa piirtyvät esiin faniuden rajat, vapaudet ja vastuut.

VIITTEET

¹ Faniuden määrittelystä ks. Grossberg 1995, 40–58; Harrington & Bielby 1995; Jenkins 1992, 12–28, 56; Nikunen 2005, 46–56.

² Saippuaopperan ja naisten juoruilun merkityksestä ks. myös Brown 1994.

³ <http://www.ally-mcbeal.com/ubb/Forum1/HTML/000048.html>;
http://forums.station.sony.com/swg/board/message?board.id=in_live&message.id=14676&jump=true

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1992) ”I’m ashamed to admit but I have Watched Dallas: the Moral Hierarchy of TV Programmes.” *Media, Culture & Society* 14:4, 561–82.

Ang, Ien (1985) *Watching Dallas. Soap Opera and the Melodramatic Imagination*. London: Methuen.

Bacon-Smith, Camille (1992) *Enterprising Women. Television Fandom and the Creation of Popular Myth*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Bailey, Steve (2002) ”Virtuality and The Television Audience: the Case of Futurama.” *The Communication Review* 5:2002, 239–257.

Baym, Nancy K. (1998) ”Talking about Soap. Communicative Practices in a Computer-Mediate Fan Culture.” Teoksessa Harris Cheryl & Alexander Alison (toim.) *Theorizing Fandom. Fans, Subculture and Identity*, s. 111–130. Cresskill New Jersey: Hampton Press.

- Brown, Mary Ellen (1994) *Soap opera and Women's Talk: The Pleasure of Resistance*. London: Sage.
- Cardoso, Gustavo (2002) "Feel like going online? Internet mediated communication in Portugal." *Information, Communication & Society*, 529–550.
- Duncombe, Stephen (1997) *Notes from Underground. Zines and the politics of Alternative Culture*. New York: Verso.
- Gray, Ann (1987) "Behind Closed doors: Video Recorders in the Home." Teoksessa H. Baehr & G. Dyer (toim.) *Boxed In: Women and Television*, s. 38–54. London: Pandora Press,
- Gray, Ann (1997) Learning from the Experience. Teoksessa McGuigan (toim.) *Cultural Methodologies*, s. 87–105. London: Sage,
- Grossberg, Lawrence (1995) *Mielihyvän kytkennät*. Tampere: Vastapaino.
- Harrington, C. Lee & Bielby, Denise D. (1995) *Soap Fans. Pursuing Pleasure and Making Meaning in Everyday Life*. Philadelphia: Temple University Press.
- Heinonen, Harri (2005) *Jalkapallon lumo – tutkimus suomalaisesta Everton-faniudesta*. Jyväskylä: Atena.
- Hills, Matt (2002) *Fan cultures*. London: Routledge.
- Hirsjärvi, Irma (2003) "Star Trek –ilmiö fanitutkimuksen valossa. Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.) Kulttikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä. S. 143–165. Helsinki: SKS.
- Hirsjärvi, Irma (2008) "Fandom ja maailmankuva. Suomalaisten science fiction –fanien suhteita uskontoon". Teoksessa Kaarina Nikunen (toim.) *Fanikirja. Näkökulmia nykyajan fani-ilmiöön*. Jyväskylä. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö.
- Hirsjärvi, Irma (2009) Faniuden siirtymiä: suomalaisen science fiction –fandomin verkostot. Väitöskirjan käsikirjoitus.
- Jenkins, Henry (1992) *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*. New York & London: Routledge.
- Jenkins, Henry (2003) "Quentin Tarantino's Star Wars?: Digital Cinema, Media Convergence and Participatory Culture." Teoksessa David Thor-

- burn & Henry Jenkins (toim.) *Rethinking Media Change*. Cambridge: MIT Press. Löytyy osoitteesta: <http://web.mit.edu/21fms/www/faculty/henry3/starwars.html> (Luettu 12. 3. 2007).
- Joseph, Miranda (2002) *Against the Romance of Community*. Minneapolis. University of Minnesota Press.
- Kozinets, Robert V. (2001) "Utopian Enterprise: Articulating the Meanings of Star Trek's Culture of Consumption." *Journal of Consumer Research* 28: (June), 67–88.
- Lewis, Lisa A. (1990) *Gender Politics and MTV: voicing the difference*. Philadelphia: Temple University.
- London, Emma (2003) "Fanifiktio – päättymättömien tarinoiden maailma." *Lähikuva* 4/2003, 48–58.
- MacDonald, Andrea (1998) "Uncertain Utopia: Science Fiction Media Fandom & Computer Mediated Consumption." Teoksessa Harris Cheryl & Alexander Alison (toim.) *Theorizing Fandom. Fans, Subculture and Identity*, s.131–152. Cresskill New Jersey: Hampton Press.
- McCombs, Maxwell & Donald, Shaw (1972) "The Agenda-Setting Function of Mass Media." *Public Opinion Quarterly* 36:2, 176–187.
- Morley, David (1986) *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*. London: Routledge.
- Morley, David (1992) *Television Audiences and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Morley, David (2000) *Home Territories: media, mobility and identity*. London: Routledge.
- Mäyrä, Frans (1999) "Internetin kulttuurinen luonne: kaosherroja ja verkkokutojia." Teoksessa Aki Järvinen & Frans Mäyrä (toim.) *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*, s. 95–111. Tampere: Vastapaino.
- Nikunen, Kaarina (2006) "Animellista faniutta: Japanilaisen piirroskulttuurin jäljillä." Teoksessa Valaskivi Katja (toim.) *Vaurauden lapset. Näkökulmia japanilaiseen ja suomalaiseen nykykulttuuriin*, s.133–156. Tampere: Vastapaino.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1989) *Öffentliche meinungdie Entdeckung der Schweigespirale*. Frankfurt/Main: Ullstein.

- Paasonen, Susanna (2003) ”Missä on liha? Kyberavaruuskuvasto ja ruumiittomuuden merkitykset.” *Tiedotustutkimus* 26:3, 4–16.
- Pilkington, Hilary & Johnson, Richard (2003) Peripheral Youth: Relations of Identity and power in global local context. *European Journal of Cultural Studies* 6:3, 259–283.
- Reimer, Bo (1995) ”Youth and Modern Lifestyles.” Teoksessa Johan Fornäs and Göran Bolin (toim.) *Youth Culture in Late Modernity*. London: Sage.
- Ridell, Seija (1998) *Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Seiter, Ellen (1995) *Sold Separately: Parents & Children in Consumer Culture*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Suoninen, Annika (2003) ”Harmillisen loistava sarja – Babylon5 nuorin silmin”. Teoksessa Tuija Modinos & Annika Suoninen (toim.) *Merkilinen media. Tekstit nuorten arjessa*. Jyväskylä. Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Turkle, Sherry (1995) *Life on the Screen. Identity on the age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.

KUKA FANITTA KOULUAMPUJAA? KOULUSURMIEN TARKASTELUA FANI- TUTKIMUKSEN KAUTTA

Irma Hirsjärvi

Suomalaisissa kouluissa on lyhyen ajan sisällä tapahtunut kaksi poikkeuksellista tragediaa. Ensimmäinen tapahtui vuonna 2007, marraskuun 7. päivä. Tuolloin Keski-Uudellamaalla, Tuusulassa, Jokelan koulukeskuksessa 18-vuotias lukiolaispoika ampui koululaaksi yhdeksän ihmistä: rehtorin, kouluterveydenhoitajan, kuusi koululaista ja itsensä. Tilanteen yhteydessä myös loukkaantui 12 muuta ihmistä. Toinen tapahtui 23. syyskuuta vuonna 2008 Kauhajoella, Seinäjoen koulutus kuntayhtymän tiloissa. Tällöin 22-vuotias Seinäjoen ammattikorkeakoulun miespuolinen opiskelija ampui kymmenen ihmistä ja itsensä. Yksi surmatuista oli opettaja. Kolme muuta loukkaantui, yksi vakavasti.

Tarkastelen tässä artikkelissa kahta asiaa: ensinnäkin Kauhajoen ampujan mediassa faniudeksi määriteltyä suhdetta Jokelan ampujaan ja näihin kouluampujiin kohdistuvaa fanittamista. Toiseksi pohdin, voisiko faniuden ilmiöitä tarkastelevan fanitutkimuksen lähestymistapoja käyttää metodisesti eräänä monista keinoista ymmärtää kouluampumisiin johtavia tapahtumia. Artikkelissa käytän empiirisen fani-tutkimuksen tuloksia kouluampumisiin liitetyn faniuden tarkasteluun. Erityisesti näkökulmana on intensiiviseen fanisuhteeseen liittyvä sosiaalinen näkökulma. Faniien yhteisöt eli fandomit muodostuvat jonkin ilmiön ympärille, ja faniuden kohteeseen liitetyt merkitykset ovat jossain määrin yhteisiä fandomin jäsenille. Erityisen merkityksellistä on kuitenkin jaettu kiinnostus ja palaute, eli siihen liittyvä sosiaalinen funktio.

Artikkelini lähteet koostuvat journalistisista artikkeleista sekä kouluampumisiin ja fanitutkimukseen liittyvästä kirjallisuudesta, ja artikkeli nojaa osittain myös oman väitöskirjatutkimukseni empii-

risiin tuloksiin fanisuhteen varhaisesta syntymisestä. Käytän kysymyksenasetteluissa apuna Jokelan ja Kauhajoen tapahtumista syntyntä julkista keskustelua (ks. myös Hoikkala & Suurpää 2007; Särkelä 2008). Tavoitteenani on löytää uudenlaisia tarkastelutapoja ja kysymyksiä, ei niinkään yksiselitteisiä vastauksia. Kyseessä on siis fanitutkimuksen kautta tehty analyysi ajankohtaisista tapahtumista, joiden selityksiä on julkisuudessa etsitty myös muun muassa mediasta: internetin palveluista, heavymusiikista ja filosofisesta kirjallisuudesta.

Tappajat ja heidän faninsa

Väitöskirjani *Faniuden siirtymiä* (Hirsjärvi 2009) kohteena ovat suomalaiset tieteiskirjallisuuden harrastajat. Sitä tehdessäni kohdastin sarjamurhaaja-vertauksia varhaisessa psykologisessa fani-ilmiön tutkimuksessa. Noissa tutkimuksissa fanius nähdään psykisenä häiriönä ja kiihkeitä faneja verrataan muun muassa kannibaali-sarjamurhaajiin. Tutkimuksissa esitetään, että faneilla ja sarjamurhaajilla on halu assimiloida faniuden kohde itseensä. Sarjamurhaajat tekevät sen syömällä uhrinsa, fanit idoliinsa samaistumisen kautta. Kyseinen faniuden tulkinta on jäänyt pois käytöstä sekä sarjamurhaajiin että faneihin kohdistuneen tutkimuksen kehittyessä. (Jenson 1992; ks. myös Hirsjärvi & Kovala 2007.)

Sen sijaan tarkastelun fokus on siirtynyt faniuteen prosessina ja itse fanisuhteeseen. Faniuden selitykset ovat kohdentuneet merkityksiin ja merkityksenmuodostamisen prosesseihin. Suoravivaiseksi koettu fanin samaistuminen kohteeseen on kyseenalaistunut eri tavoin, ja on havaittu, että jokainen luo omat merkityksensä omassa fanisuhteessaan (ks. esim. Dyer 1979; Ang 1985; Taylor 1989; Mulvey 1989; Harris & Alexander 1998; Jenkins 1992; Ndanialis & Henry 2002; Kovala 2003). Fandom-tutkimus pyrkii tarkastelemaan sitä, kuinka faniuden kohteeseen liitettyihin merkityksiin kiinnitytään, kuinka merkityksenmuodostus tapahtuu, millaisia

panostuksia faniuteen kohdennetaan ja millaisia kulttuurisia ja subjektiivisia maisemia faniuksiin liittyy.

Artikkelini kirjoittamisen pontimena oli *Helsingin Sanomissa* Jokelan ja Kauhajoen surmien johdosta ilmestynyt artikkeli ”Koulusurmaajan voi tunnistaa etukäteen” (Huhtanen 2008). Artikkelissa haastateltiin saksalaista kriminaalipsykologia ja profiloijaa, Jens Hoffmania, joka kuuluu Association of European Threat Assessment Professionals -yhdistykseen. Hän toimii myös konsulttina suomalaisessa väkivallan ennaltaehkäisevään toimintaan ja hallintaan tähtäävässä Mielenrauha Oy -turvallisuuskoulutuspalveluyrityksessä. Hoffman esittää, että koulusurmaajat voidaan tunnistaa: ”On uskomatonta, miten kaikki surmaajat toimivat samalla tavalla. Se johtuu matkimisesta: he viittaavat toisiinsa, joten heidän täytyy toimia niin”. Hoffmanin mukaan riski on helposti ennakoitavissa: ”Se on kuin sääät ennustaisi.”

Hoffman ehdottaa ratkaisuksi toimintaryhmiä, jotka kouluissa seuraisivat oppilaisissa näkyviä vaaran merkkejä yhteistyössä sosiaaliviranomaisten ja poliisin kanssa. Samassa artikkelissa haastateltu Mielenrauhan hallituksen jäsen ja pääkouluttaja Totti Karpela korostaa, että kouluampujien tunnistamiseen on olemassa toimivia ennalta ehkäiseviä keinoja: ”On olemassa useita kaupallisia joko tietokonepohjaisia tai rasti ruutuun -järjestelmiä.” (Ks. asian uutisointi myös sanomalehti *Pohjalaisessa* (Ängeslevä 2008)).

Karpelan ja Hoffmanin lausumat laittavat ajattelemaan. Näyttää siltä, että tiedotustilaisuudessa yhdessä puhuneet ja samaa organisaatiota edustavat Hoffman ja Karpela puhuvat kahdesta eri asiasta. Hoffman puhuu aikaisempien koulusurmaajien toimintaa *kopioivien* löytämisestä, Karpela puolestaan *häiriintyneiden* oppilaiden tunnistamisesta. Joka tapauksessa ennalta ehkäisy tarkoittaisi tässä kummallakin viranomaisten tilanteen hallintaa jatkuvan valvonnan avulla eli niin sanottujen poikkeavuuksien raportointia ja heidän eristämistään muista oppilaista.

Karpelan mukaan tulee pikaisesti miettiä edellä mainittujen tunnistusvälineiden käyttöönottamista ja selvitystä siitä, vaatisiko se lainmuutoksia toteutuakseen. Karpela pitää ongelmana sitä, ettei

uhka-analyysillä ole Suomessa virallista asemaa. Hän pelkääkin, että ”kynnys uhka-arvioinnin käyttöönottoon” voi osoittautua liian suureksi. ”Se vaatii hirvittävän suuren muutoksen. Se vaatii eri organisaatioiden peruskoulutuksessa muutoksia ja paljon enemmän yhteistyötä kuin suurin osa nykyisistä organisaatioista tekee.”

Artikkelin luettuani näin mielessäni mahdollisen tulevaisuuden, jossa kouluampujat ovat itsestään selvinä pidettyjä ongelmatapauksia, joita vastaan käydään taistelua tiedustelun ja profiloinnin keinoin. Mieleeni nousi kuvia suurkouluihin sijoitettavista valvonta- ja tarkkailuryhmistä valikoimassa oppilaiden joukosta potentiaalisia koulusurmaajia. Näin mielessäni oppilaita (ja itseni nuorena) pohtimassa omaa psykologista profiiliaan murrosiän kuohuisissa horjuen. Miten vastaisin itse nyt, jotta minua ei profiloitaisi koulutappajaksi? Entä voisinko kuunnella heavymusiikkia, pukeutua mustaan pitsiin, korsettiin ja nahkatakkiin, näyttää keskisormea, katsoa Stanley Kubrickin tai Sam Peckinpahin elokuvia, lukea Nalle Virolaisen tai Neil Gaimanin sarjakuvia, pelata World of Warcraftia tai ylipäättään haistattaa pitkät systeemille ilman, että joudun eristetyksi tai pakkohoitoon?

Huhtasen artikkelissa kuvatut asiat toivat mieleeni ajan, jolloin oletettiin, että XXY-kromosomi on väkivaltaisten miesten ”rikolliskoodi” ja että kyseisen kromosomin kantajien eristäminen ratkaisisi merkittävän osan rikollisuudesta. Sittemmin tuo nimenomainen oletus on kyseenalaistunut. (Ks. esim. Morrison 2004, 282.) Sen sijaan koulusurmaajan profiloititavoitteiden tuloksena on jo tehty hätiköityjä toimia. Suomalainen koululainen otettiin sosiaaliviranomaisten ja poliisin huostaan sen jälkeen, kun hän kertoi toverilleen unestaan, jonka oli nähnyt. Uni koski kouluiskua. Koulutoveri kertoi tarinan eteenpäin, ja lopulta tarina muuntui suusta suuhun kulkiessaan kouluiskusuunnitelmaksi. (Poika näki unen 2009). Brittiläinen Open Acces -nettiturvallisuusprojekti puolestaan pömi kohteekseen Ayrshiressä 19-vuotiaan koululaisen, jonka nettiyhteisö Bebon kuvassa oli kaksi vuotta ollut fantasiaroolipuku miekkoineen. Poika sai 200 punnan sakot kuvassa olevan miekan vuoksi. Koulupojan kiinnioton takana oli alueen Violence Reduc-

tion Taskforce -hanke, joka piti pojan tuomiota merkittävänä saavutuksena rikollisuuden ja väkivallan torjuntatyössään. Paikallisten viranomaisten edustajan mukaan ”Tämä tapaus havainnollistaa luovien tutkimustekniikoiden etuja väkivaltarikosten ja epäosiaalisen toiminnan tutkimuksessa.” (Court Fine over Bebo sword image 2008.)

Edellä olevien esimerkkien valossa voi todeta, että teknologia ja lomakkeet antavat kyllä välineitä löytää tietynlaisia ilmiöitä, mutta samalla voi kysyä, antavatko ne välineitä ymmärtää ilmiöitä, tai erottaa niitä toisistaan?

Sarjamurhaajat, kouluampujat ja näiden fanit

Olen itse ollut lähes kolmekymmentä vuotta kiinnostunut ihmisten tappamisesta, teloitusten perustelusta eri aikoina ja eri kulttuureissa, samoin kuin joukkomurhaajista ja sarjamurhaajista: ensin kauhistuttavana inhimillisenä piirteenä, sitten tietoisena ”pahan” tarkastelun välineenä ja lopulta kiinnostavana kriminologisena ilmiönä, joka on tullut huomattavan suosituksi teemaksi populaarikulttuurissa. Tätä taustaa vasten olen pohtinut, mikä voisi olla syy esimerkiksi *Hannibal Lecterin* ja *Dexterin* kaltaisten sarjamurhaajien suosioon mediassa. Ensinnäkin syynä on dekkarikirjallisuudesta tuttu tarinan viehätys: rikos ja rikollisen tai hirviön kiinni saaminen. Toisekseen sarjamurhaajan hahmon kautta voidaan tarkastella myös kompleksisemmin väkivallan ja sen uutisoinnin tai sukupuolen kysymyksiä, kuten tamperelainen tutkija Maarit Piipponen tekee tarkastellessaan amerikkalaisen Patricia Cornwellin dekkareita (Piipponen 2000). Kolmanneksi sarjamurhaajan hahmo on myös erityisen hedelmällinen väline tarkastella ihmisyyden sellaisia pimeitä puolia, jotka tulevat vastaan jokapäiväisessä uutisoinnissa. Esimerkiksi lääkkeiden väärentäminen, melamiinin lisääminen maitoon tai ruokamarkkinoilla keinottelu eivät ole yhtä suorita tekoja kuin tavanomaiset henkirikokset, mutta tulos on täsmälleen sama: anonyymien, surmaajan näkökulmasta merkityksettömien

ihmisten tuhoutuminen. Rikosfiktion kautta voi ymmärtää lajitoverien tuhoamisen olevan inhimillistä, vaikkakin poikkeuksellista käyttäytymistä.

Suomi on väkivaltainen maa, mutta joukkosurmat ovat olleet harvinaisia. Kiinnostavaa on, että Suomesta ovat puuttuneet sarjamurhaajat, ilmeisesti vain yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (Keskisarja 2008). Kouluampuja eroaa sarjamurhaajasta monin tavoin. Sarjamurhaaja on sängen usein keskiluokkaisessa perheessä kasvanut valkoinen keski-ikäinen mies. Nuoren sarjamurhaajan varhaisina oireina ovat usein eläinten kiusaaminen ja tappaminen lapsena, nuoruudessa pikkurikokset ja myöhemmin myös pahoinpitelyt ja raiskaukset. Teot muuttuvat yhä vakavimmiksi, ja lopulta sarjamurhaaja saattaa jäädä kiinni yksinkertaisesti siksi, että hänen toimintansa on niin julkista ja holtitonta, että sitä ei voi enää olla huomaamatta. Murhien kohteet ovat pääsääntöisesti sarjamurhaajalle itselleen tuntemattomia naisia ja lapsia. Ero tekojen välillä saattaa alussa olla jopa vuosia, mutta jatkossa murhien välit yleensä tihenevät. Oma perhe ja lapset tai rikostoverit ovat useimmiten turvassa. (Ks. esim. Giannangelo 1996; Morrison 2005; Newton 1992, 1–2; Krivich & Olgin 1993; Ressler & Shachtman 1992, 73–91.) Jokelan ja Kauhajoen hyvin käyttäytyvillä ja mukavilla kouluampujilla puolestaan huolellisten suunnitelmien tekeminen vei pitkään, ja teko oli kliimaksi, jossa ampuja surmasi myös itsensä. Koulusurmaajat yleensäkin ampuvat oman lähiyhteisönsä tuttuja jäseniä: luokkatovereita ja opettajia, joiden parissa on vietetty paljon aikaa, usein vuosia.

Näitä kahta ihmisten tappamisen tapaa – sarjamurhia ja kouluampumisia – yhdistää fanittaminen kahdella eri tavalla. Ensinnäkin sarjamurhaajat jäljittelevät toisiaan (engl. termi ”copy cat”). Sellainen oli esimerkiksi brittiläinen Derek Brown, joka ihaili ja jäljitteli Lontoon Whitechapelissa syksyllä vuonna 1888 viisi prostituoitua murhannutta tuntematonta henkilöä, jolle annettiin nimeksi ”Jack the Ripper” (Modern Ripper 2008). Juuri tämän tyyppiiseen koulusurmaajienkin keskinäiseen jäljittelyyn Hoffman viittaa edellä mainitussa kommentissaan. Jokelan ampuja oli ottanut esi-

kuvakseen amerikkalaiset ja saksalaiset kouluampujat. Häntä sitten taas jäljitteli Kauhajoen ampuja. Toiseksi kopioinnin lisäksi sarjamurhaajiin kohdistuva ihailu on perinteisesti näkynyt myös vankiloihin virtaavina rakkauskirjeinä ja avioliittotarjouksina (ks. esim. Smith [2008]). Kouluampujien fanit puolestaan näkyvät lähinnä internetissä – Irc-kanavilla ja YouTubessa – toistensa kanssa kommunikoivana, ymmärrystä tarjoavana ja kannustavana verkostona (Mäkinen 2008b).

Kouluampujan profilointi

Artikkelini kannalta ei ole olennaista niinkään se, keitä kouluampujat ovat (enkä periaatteesta halua mainita heidän nimiään), vaan se, että he fanittavat toisiaan ja että heitä fanitetaan. He muodostavat faniyhteisön. Fanittamisen kannalta on kiinnostavaa, ettei tutkimusten mukaan ole olemassa koulutappajan prototyyppiä, jonka voisi nostaa yleisesti tunnistettavaksi malliksi.

Kaksi laajaa amerikkalaista kouluampujaprofilointia¹ kertovat kumpikin, kuinka hankalaa kouluampujia on määritellä. Vuonna 2002 USA:n turvallisuus- ja kasvatusturvaorganisaatiot koettivat löytää yhteisiä tekijöitä kouluampujille. Tutkimustulos oli kuitenkin se, ettei heille ollut mahdollista rakentaa samanlaista profiilia kuin esimerkiksi sarjamurhaajille tai moniin muihin rikoksiin syyllistyneille. Rotu, perhe, koulumenestys tai aktiivisuus eivät tutkimuksessa nousseet selittäjiksi. Lähes kaikki koulutappajat olivat kuitenkin poikia. Tekoa suunniteltiin pitkään, ja siitä tiesivät monet koulutoverit ja ystävät. Tappajat eivät uhkailleet muita henkilökohtaisesti, mutta he esimerkiksi toivat aseita kouluun ja jo ennen varsinaista tekoa ilmoittivat suunnitelmista netin välityksellä. Tappajalla oli ollut valitsemiensa ammuttavien kanssa erimielisyyksiä noin puolessa tapauksissa, mutta heidän lisäksi tai heidän sijaansa oli ammuttu yhtä usein täysin sattumanvaraisesti valikoituneita, myös tuntemattomia ihmisiä. Vain neljännes ampujista oli määriteltävissä syrjäytyneiksi, muut olivat eri tavoin ja joskus jopa erityisen aktii-

visia ja suosittuja koulussa. Tutkijoiden yhteinen näkemys oli, ettei profilointi auta: tekijöiden tunnistaminen etukäteen on hyvin vaikeaa (Vossekuil, Fein, Reddy, Borum, Modzeleski & William 2002, 32–37; ks. samasta myös Dedman 2007).

Amerikkalainen sosiologi Catherine Newman (2004) keräsi neljän opiskelijansa kanssa 163 haastattelua, joissa he yrittivät löytää yhteneviä strategioita kahden sellaisen kouluammuskelutapauksen välille, joissa ampuja jäi henkiin. Näitä olivat Kentuctyssa vuonna 1997 tapahtunut ampumistapaus Heathin lukiossa sekä vuonna 1998 Westside Middlen koulussa Arkansasissa tehdyt tapot. Näissä tekijöinä olivat 14-, 11-, ja 13-vuotiaat pojat. Lisäksi tutkimuksesta tehdyssä julkaisussa käydään läpi 25 muuta tapausta vuosien 1974–2002 välillä. Vaikka tyypittely todettiin myös tässä tutkimuksessa vaikeaksi, kouluampumisiin havaittiin liittyvän tiettyjä piirteitä. Usein ampujia oli kiusattu tai heillä oli havaittu psyykkisiä ongelmia, ja heidän valintoihinsa oli yleensä ottaen vaikuttanut maskuliiniselle kulttuurille ominainen, väkivaltainen ongelmien ratkaisumalli. Lisäksi lähiympäristöltä on jäänyt havaitsematta nuoren poikkeava käytös. Myös tässä raportissa helppo aseisiin kärsiksi pääseminen oli merkittävästi yhteydessä ampumisiin, samoin ampujan oma kokemus siitä, että hän oli ulkopuolinen tai kiusattu.

Ensimmäinen keskeinen havainto molemmissa selvityksissä on se, että perinteiset nuorisoväkivaltaa selittävät teoriat eivät selitä kouluampumisia. Rotukysymykset tai perinteisen urbaanin yhteiskunnan ongelmat eivät näytä olevan merkittäviä selittäjiä. Sen sijaan korostui se, että ampumiset tapahtuivat tiiviissä pienissä yhteisöissä, joissa edellytetään sängen yhtenevää ideologiamaisemaa. Newman (2004) esittääkin, että koulujen vapaamman henkisen ilmapiirin luomiseksi opettajiksi tulisi valita nuoria, mutta samalla elämää kokeneita ja tiedostavia ihmisiä. Mieleeni tulee kasvatustieteen didaktiikan luento yli kahdenkymmenen vuoden takaa. Luennoitsijamme kertoi olevansa ilmeisesti viimeinen noin kahdeksan keskiarvolla opettajankoulutukseen valittu henkilö. Hän esitti huolensa tulevista sukupolvista, joilla olisi opettajinaan vain erinomaisesti koulussa menestyneitä ja viihtyneitä opettajia. Näillä ei välttä-

mättä olisi kouluajoiltaan henkilökohtaisen tason kokemuksia syrjäytymisestä ja epäonnistumisista.

Toinen kiinnostava havainto oli, että Newmanin tutkimusryhmän oli poikkeuksellisen vaikeaa löytää haastateltavia tutkimukseensa. Jäin jostakin syystä pohtimaan tätä. Luottamus tutkimukseen, ulkopuoliseen havainnoijaan ja vastausten saamiseen viranomaisilta oli kadonnut. Kysymys kuuluu, oliko se kadonnut amerikkalaisen yhteisön jäseniltä kouluampumisen myötä vai jo ennen sitä – vai oliko sitä koskaan ollutkaan.

Koulusurmaaja-tutkimuksissa musiikkimaku, tietty kulttuurinen kulutustyyli tai tiettyyn alakulttuuriin kuuluminen eivät nouse yhteiseksi selittäjäksi, vaikka uutisoinneissa erityisesti heavymusiikin kuuntelu, internetin runsas käyttö ja väkivaltaisten pelien pelaaminen on usein nostettu kuvaamaan tai jopa selittämään koulutappajan ominaisuuksia. Nuorisopsykiatri, psykoanalyttikko Kari Tuhkanen toteaa puhuessaan Jokelan kouluampumisista, etteivät teot ole yleistettävissä ja että ne ovat harvinaisia². Hän huomauttaa, että jos Suomessa olisi aseiden saatavuus yhtä helppoa kuin USA:ssa, myös meillä tapauksia olisi useampia. Hän muistuttaa, että väkivaltafantasiat ovat yleisiä ja purkautuvat yleensä tihutöinä ja ”nakkioskkitappeluina”. Myös esimerkiksi psykoosit aiheuttavat kaikissa muissakin ryhmissä vastaavanlaisia riskejä, ei ainoastaan kouluikäisillä, vaan myös aikuisilla. (Holmila, 2007.)

Fanittaminen – merkityksiin kiinnittymistä

Koulusurmaajiinkin yhdistettyyn fanittamiseen liittyvät vahvasti uudet mediumit. Mediamaailman muutokset ja erityisesti internet ovat rikkoneet erilaisten kulttuuri-ilmiöiden paikallisuuteen ja kielirajat. Fanitutkimus onkin tästä syystä painottunut viime vuosina tarkastelemaan erityisesti faniuden globaaleja yleisöjä sekä ulkomaisten ilmiöiden muuttumista paikallisiksi. Tällaiseksi ilmiöksi voidaan sanoa USA:n ja sittemmin Saksan ja Suomen koulusurmista erityisesti juuri kouluampumisia. Ne ovat seuranneet huhtikuus-

sa vuonna 1999 tapahtuneen amerikkalaisen Columbinen surmia jossa kaksi koululaista ampui 12 opiskelijaa, opettajan ja itsensä (http://en.wikipedia.org/wiki/Columbine_High_School_massacre).

Miten fanius sitten muotoutuu? Voiko sille ajatella toiminnallista mallia? Faniuden prosessissa keskeiseksi nähdään ”tekstuaalinen talonvaltaus” (”textual poaching”, de Certeuta mukailleen Henry Jenkins 1992, 3, suomennos Kovala 2003, 198). Kulttuurintutkija Lawrence Grossberg (1992, 51) korostaa, että esimerkiksi elokuva (teksti) sinänsä ei ole faniuden määrittelijä, mutta sen ominaisuuksiin voidaan sijoittaa kulttuurisia piirteitä. Esimerkkejä tästä ovat esimerkiksi tiettyjen homokulttuurien erityinen suhde Hollywood-musikaaleihin tai joihinkin elokuvan ja musiikin naistahtiin. Toisaalta esimerkiksi Shakespeare-kirjallisuuskulttia on käytetty suoranaisina unkarilaisen sisä- ja tiedepolitiikan tavoitteiden välineinä (Dávidházi, 2002). Faniutta ei siis määrittele kohde itse, vaan kohde on väline, jolla faniutta toteutetaan. Kun joku fanittaa kouluampujaa, onkin kysyttävä mitä merkityksiä tuohon faniuteen liittyy.

Fani sijoittaa faniuden kohteeseensa merkityksiä kuin talonvaltaaja, joka asuttaa haltuun ottamansa tilan ja sisustaa sen makunsa mukaisesti. Tiettyyn kohteeseen kiinnittyvän faniuden sijaan voi puhua erityisestä tai kulttuurisuhteesta tiettyyn kohteeseen: tällöin itse suhteen merkityksellisyys korostuu. Tämä tarkoittaa sitä, että kohde, tässä tapauksessa koulusurmaaja tai hänen aktinsa, ei ole tyhjentävästi se, mihin fanius kohdistuu. Koulusurmaaja on välillinen kohde, johon hänen faninsa kiinnittää merkityksiä, ja jonka kautta hän peilaa omia ajatuksiaan ja asenteitaan. Fanin itsensä kautta määrittyy se, mitä hänen fanittamansa surmaaja edustaa, ja hän itse heijastaa kohteeseensa laajemmissa ja historiallisissa konteksteissa syntyneet omat merkityksensä. Konkreettina, todellisuuteen perustuvana esimerkkinä voisi ajatella nuorta, joka ihailee kiihkeästi Jokelan ampujaa. Mitä asioita, esimerkiksi kokemuksia, pettymyksiä ja toiveita omassa elämässään tai ympäröivässä maailmassa hän silloin prosessoii? Mistä kertovat esimerkiksi samanaikainen tapahtuneiden surmaamisten vastustaminen ja kyseisen surmaajan ihailu? Millaisena kouluampujaa fanittava henkilö näkee surmat ja sur-

maajan symbolisella tasolla? Mihin kouluampujan ja hänen faninsa kommenttien sisältämä kritiikki ja vastarinta oikein kohdistuu? Tämä kyseenalaistaa näkemyksen, jonka mukaan on olemassa kollektiivisesti ja yksiselitteisesti määrittyvää koulusurmaamiseen liittyvää faniutta, ja johdattaa kysymykseen, mistä me oikein puhumme kun puhumme kouluampujaan kohdistuvasta faniudesta.

Nämä kysymykset tulevat ymmärrettävimmäksi, kun muistamme, että kouluampujankin faniuteen liittyy eri tavoin yhteisöllisyys. Tähän saakka sitä on tarkasteltu ulossulkemisen kautta: irrallaan olemisen tunteena yhteiskunnasta tai spesifimmin esimerkiksi kouluyhteisöstä. Yhteisöjä on kuitenkin muitakin, ja sekä media, että Internet tuovat niitä näkyviin. Fani voi olla fyysisesti faniverkoston aktiivinen ja tuottelias jäsen. Hän voi yhtä hyvin myös pysyä etäällä faniyhteisöstään, mutta silti tuntea olevansa osa kuviteltua yleisöä. Esimerkiksi Marco Bjurströmin fanit eivät olleet tekemisissä keskenään, vaan kirjoittivat fanikirjeensä suoraan idolilleen. Kuitenkin heidän lähettämistään kirjeistä saattaa lukea, kuinka kirjoittaja kokee olevansa osa kuviteltua fanijoukkoa – ikään kuin osa samanhenkiseksi koettujen Marco-fanien yhteisöä (Nikunen 2005, 315). Samalla tavalla koulusurmaajan fani, ja koulusurmaaja itsekin liittyy samanmielisten yhteisöön, osaksi sekä yleisöä että fandomin toimintaa. Tällaisen yhteisön toiminta voi olla tekstuaalisia aktiviteetteja: internet-keskustelut, chatit tai blogit, tai omia performansseja, kuten ampumisharrastus, ampumisvideot – ja koulusurmat.

Faniuden kontekstit

Oma väitöstutkimukseni (Hirsjärvi 2009) koskee suomalaisia tietoisfiktion (science fiction) faneja. Kansainvälisesti sf-fanius syntyi jo 1920 luvulla: se on pitkäikäinen, korostetun verkostoitunut, sosiaalinen ja tuottava yhteisö. Sf-fanien aktiivit ovat kansainvälisesti ja paikallisesti järjestäytyneet, aktiivinen ja kiinteä harrastajien joukko. Kyseessä ovat tekstien (kirjojen, elokuvien, TV:n samoin

kuin sarjakuvan, musiikin ja kuvataiteen) suurkuluttajat, tutkijat ja tuottajat, joille on ominaista myös poikkeuksellisen aktiivinen kirjallisuuden, internetin ja sähköisten viestimien käyttö.

Tutkimuksessani kartoitin muun muassa suomalaisten harrastajien faniuden ensi vaiheita. Ensinnäkin yllätyin siitä, kuinka varhaisessa vaiheessa ikävaiheessa joskus alle kouluiän, viimeistään toisella kymmenellä ollessaan harrastajat olivat löytäneet tieteisfiktion ja tunnistaneeet siihen kohdistuvan kiinnostuksensa. Havait- sin myös, että tieteisfiktion faniuden motiivit ja tavat samoin kuin faniuden kokemukset olivat hyvin moninaiset. Kuitenkin esiin nousi kolme faneja sangen yhtenevästi kiinnostavaa asiaa. Ensinnäkin faniuden kohde, lajityyppi, nähtiin erityisesti yhteiskuntakriittisenä, ja sitä myös odotettiin tieteisteoksilta. Esimerkiksi Hollywoodin elokuva-adaptaatioita kritisoitiin alkutekstien ideologiakritiikin kadottamisesta. Ideologiset ja maailmankatsomukselliset seikat tuntuivat liittyvän vahvasti tieteisfiktion faniuteen. Fanius nähtiin eräänlaisena utooppisena tilana muulle elämälle: laajemmin kuin vain virkistävänä vaihtohtona arjelle perheelle tai lähipiirille.

Minkä faneja tutkimani tieteisfiktion fanit siis olivat ja millaisia merkityksiä he liittävät faniutensa kohteisiin? Lajityyppiin ja fandomin toimintaan liittyvät utooppiset elementit nousivat vahvasti esiin (ks. muun muassa Jenkins 1992) faniuden perusteluina, samoin toimintaan liittyvät monipuoliset sosiaaliset suhteet sekä mahdollisuus tehdä asioita, vaikuttaa fandomin toimintojen kautta. Kyseessä on siis toisenlaisen maailman valinta, keskustelu ”samanmielisten” (vrt. Mäkinen 2008b) kanssa ja mahdollisuus tehdä jotain konkreettia, tuottavaa. Tutkimukseni tulos on tässä suhteessa samansuuntainen muun viimeaikaisen fanitutkimuksen kanssa (ks. esim. Kaarina Nikusen artikkeli tässä kirjassa).

Jos ”kouluampujafaniutta” tarkastelee tästä näkökulmasta, on kysyttävä, mitä ampujat oikeastaan fanittivat ja mitä muut koulusurmaajia fanittavat itse asiassa pitävät tärkeänä. Lopuksi on kysyttävä, millaisia laajempia yhteiskunnallisia konteksteja koulusurmaajien faniuteen on yhdistettävissä. Silloin olisi ehkä tarkastel-

tava ensinnäkin kouluampujien ja heidän faniensa maailmaa: sitä, millainen on se yhteisö, jossa he kokevat luottamuksellisesti voitavansa jakaa faniuden kokemuksensa. Toiseksi on kysyttävä, millaisiin asioihin tämä luottamus perustuu. Kolmanneksi on kysyttävä (ja se seuraa edellisistä), millaista palkitsevaa kokemuksellisuutta yhteisön jäsenet saavat faniudestaan.

Ainakin sekä tutkija Kaarina Hazard että tutkija, kirjailija Sirpa Kähkönen ovat kumpikin eri yhteyksissä huomauttaneet, että Jokelan ja Kauhajoen ampujat ja heidän faninsa kuuluvat siihen sukupolveen, joka meni kouluun 1990-luvun laman aikana. Kuten sota-ajan Suomen kokemuksista kirjoittava Kähkönen toi esille luennoissaan Joensuun kirjallisuustapahtumassa (20.9.2008), 1990-luvun alussa kansalaisten keskeiseksi merkitykseksi tuli kestää lama. Kokemus on hänen mukaansa täysin verrattavissa sota-ajan traumatisoiiviin kokemuksiin. Samalla tavalla kuin sodan jälkeen myöskään monelle laman kouriin joutuneille ei ollut paluuta normaaliin elämään. Kähkösen mukaan kokemuksen kipeys näkyy erityisesti siinä, että lamasta ei vielääkään juuri kirjoiteta. Kokemus on purkamatta, ja sen mukana laman aikana tapahtunut arvomuutos yhä tuomatta näkyviin henkilökohtaisen kokemuksen kautta. (Kähkönen 2008.)

Kärjistyvän luokkayhteiskunnan kansalaisten tehtäväksi tuli laman aikaan ensisijaisesti olla tuotantoelämän joustava ja loputtomiin kestävä peruspilari, jonka yhteiskunnalliset – eli yhteisölliset – turvaverkot hajosivat nopeaa vauhtia. Tuolloin oli jo alettu myös purkaa hyvinvointikoneistoa, sitä haurasta verkostoa, joka liittyy yksilön yhteiskuntaan moninkertaisten luottamusneuvottelujen kautta. Sitä voi kutsua myös jatkuvaksi neuvotteluksi tai keskusteluksi perheen ulkopuolisen maailman kanssa. Perhesuunnittelu, vanhempainneuvola ja lastenneuvola ovat paikkoja, joissa osaltaan sosiaalistutaan vanhemmuuteen, mutta myös keskeisesti luodaan luottamusyhteys perheen ulkopuolella oleviin ammattilaisiin ja viranomaisiin. Samaa luottamusta rakentavat (rakensivat, silloin kun heitä vielä oli) kodin yksityisyyteen pääsevät kodinhoitajat. Myös päiväkotit ammattilaisverkostoineen, koulu kuraattoreineen ja ter-

veydenhuollon työntekijät luovat vanhempien ja lasten luottamusta viranomaisten taitoon, kykyyn ja asiantuntemukseen.³

Vaikka yhteistyö edellä mainittujen ja muiden kansalaisten turvaverkon osien kanssa ei täysin sujuisikaan, tai vaikka sitä ei tarvittaisi, se antaa kuitenkin kokemuksellisen tunteen siitä, että kodin ulkopuolella on olemassa jotakin kansalaisia varten, verkosto, ihmisiä eri tarpeisiin. Jos tätä kokemusta kodin ulkopuolella olevasta verkostosta ei ole, olennainen luottamuksen kenttä puuttuu. Perheen ulkopuolella ei tunnu olevan juurikaan kiinnittymiskohtia. Niiden puute muuttuu luonnolliseksi osaksi maailmaa. Tilanteessa, jossa nuori etsii itselleen utooppista faniyhteisöä, hänen odotuksensa ja omakuvansa määrittyvät osittain myös tuon maailmankuvan kautta. Kärjistäen sanottuna: kouluampujien keskinäinen yhteisö, jossa omat sivullisuuden ja toivottomuuden kokemukset saavat muilta ymmärtävää kaikupohjaa, voi tuolloin tuntua luonteeltaan, omalta faniyhteisöltä.

Jos näin on – sitä en tiedä – nousee erityisen merkittäväksi se, että faniuden suunnat, fanikokemukseen liittyvät merkitykset, näyttävät määrittävän jo varhaisessa nuoruudessa, ennen murrosikää. Ne pohjautuvat perustavanlaatuisille kokemuksille maailmasta ja sen tavoista toimia, ja vasta myöhemmin tiettyihin kiinnostuksen kohteisiin kohdistuen. Kun siis kahdeksantoistavuotias alkaa fanittaa kouluampujaa, tärkein on tapahtunut jo paljon aikaisemmin. Siksi, sen sijaan, että kysytään mitä kouluampuja fanittaa, on ehkä syytä kysyä, mihin tarpeisiin koulusurmaaja-fanisuhdetta käytetään.

Artikkelin alussa mainittu Jens Hoffmanin lääke tilanteeseen oli poimia oppilaiden joukosta ne, jotka ovat ”todennäköisesti” vaarallisia. Hoffmanin ja Totti Karpelan ehdotukset muistuttavat tietekirjailija Philip K. Dickin samannimiseen tekstiin löysästi nojautuvaa elokuvaa *Minority report* (2002). Sen ”aukottomasti” rikkoksia ehkäisevä valvontayhteiskunta osoittautuu erehtyväiseksi. Ehkä suomalaisten kouluvalvontapartioiden perustamisen sijaan olisi aika nopeasti muun muassa palauttaa se turvaverkosto, joka osaltaan vaikuttaa jo varhaislapsuudessa maailmankuvaan – ja nii-

hin tapoihin, jolla median välityksellä tarjolla olevia kohteita fanitetaan.

VIITTEET

¹*Suomen Kuvalehdessä* itseään potentiaalisesti joukkosurmaajaksi kutsuva suomalainen mies, Lauri, kuvaa omaa tapaustaan: koulukiusaamista ja siitä syntyneitä kostofantasioita. Hänen tarinansa on tyyppillinen kouluampujille – itse tekoa lukuun ottamatta. Hän itse tunnisti nuorena sisällään kasvaneen tuhoavan voiman, jota hän nimittää määrätietoiseksi, suunnitelmalliseksi prosessiksi, ”valkoiseksi vihaksi”. Hän hakeutui terapiaan ja esimerkiksi ilmoittautui armeijassa itse turvallisuusriskiksi. Myöskään hänen ympärillään ihmiset eivät olleet havainneet hänen tilansa vaarallisuutta. (Merikallio 2008, 28.)

²Joissakin uutisoinneissa (esim. Ängeslevä 2008) on kerrottu, että nämä ovat ensimmäiset koulusurmat. Se ei pidä paikkaansa. Iltasanomissa lueteltiin 7.11.2007 Jokelan koulusurmien jälkeen lukuisia kouluissa tapahtuneita väkivallan tekoja ja muistutettiin Raumanmeren yläasteella kaksi luokkatoveriaan surmanneesta 14-vuotiaasta pojasta (STT 2007). Myös kuolemaan johtavia puukotuksia on tapahtunut puolisenkymmentä (Lindfors 1997).

³Pasi Koski on kouluampumisten tiimoilta puhunut samansuuntaisesti vallitsevista arvoista ja koulu yhteisön sisällä tarvittavasta yhteisöllisyydestä käyttäen Putnamin (1993) käsitteitä bonding (samanmielisten yhteisöllinen sitoutuminen) ja bridging (keskenään erilaisten yksilöiden yhteisöllisyyden muotoutuminen) kautta (Koski 2007, 20–21).

Kiitos Jussi Vainikaiselle olennaisista kommenteista ja Anne Leinoselle Valkoinen raivo -artikkelin lähettämisestä.

LÄHTEET

- Ang, Ien (1985) *Watching Dallas*. New York: Methuen.
- Court Fine over Bebo sword image (2008) http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/glasgow_and_west/7716388.stm
- Dávidházi, Péter (2002/1998) *The romantic cult of Shakespeare. Literary reception in anthropological perspective*. Basingstoke: St Martin's.
- Dedman, Bill (2007) *MSNBC*. <http://www.msnbc.msn.com/id/15111438/>
- Dyer, Richard (1979/1982) *Stars*. London: BFI publications.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Columbine_High_School_massacre
- Giannangelo, Stephen J. (1999) *The Psychopathology of serial killer. A Theory of violence*. London: Praeger Publishers.
- Grossberg, Lawrence (1992) "Is there a fan in house? The affective sensibility of fandom." Teoksessa Lisa A. Lewis (toim.) *The adoring audience. Fan culture and popular media*. s. 50–65. London: Routledge.
- Harris, Cheryl & Alexander, Alison (toim.) (1998) *Theorizing fandom. Fans, subculture and identity*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Hirsjärvi, Irma (2009) *Faniuden siirtymiä. Suomalaiset tieteiskirjallisuuden fanit*. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Väitöskirja.
- Hirsjärvi, Irma & Kovala, Urpo (2007) "Fanius kulttuurintutkimuksen kohteena". Teoksessa Erkki Vainikkala & Henna Mikkonen (toim.) *Nykykaika kulttuurintutkimuksessa*. Nykykulttuurin julkaisuja 86, 245–269. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (toim.) (2007) *Jokela-ilmiö. Sikermä nuorisotutkijoiden näkökulmia*. Verkkojulkaisuja 17. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/jokela.pdf>
- Holmila, Paula (2007) "Nuorisopsykiatri varoittaa yleistyksistä". *Uusi Suomi/Kotimaa* 8.11.2007. Löytyy osoitteesta: <http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/4063-nuorisopsykiatri-varoittaa-yleistyksista>

- Huhtanen, Jarmo (2008) ”Koulusurmaajan voi tunnistaa etukäteen.” *Helsingin Sanomat* 27.9.2008. Löytyy osoitteesta: <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Tutkijat+Koulusurmaajan+voi+tunnistaa+etuk%C3%A4teen/1135239788367>.
- Jenkins, Henry (1992) *Textual poachers. Television fans and participatory culture*. London: Routledge.
- Jenson, Joli (1992) ”Fandom as pathology: consequences of characterization.” Teoksessa Lisa A. Lewis (toim.) *The adoring audience. Fan culture and popular media*, 9–29. London: Routledge.
- Keskarja, Teemu (2008) *Suomen ainoa sarjamurhaaja*. Jyväskylä, Atena.
- Kovala, Urpo (2003) ”Kulttuurisuhde näkökulmana merkityksiin.” Teoksessa Urpo Kovala & Tuija Saresma (toim.) *Kulttuurikirja. Tutkimuksia nykyajan kultti-ilmiöistä*, 188–204. Tietolipas 195. Helsinki: SKS.
- Krivich, Mikhail & Ol’gin, Ol’gert (1993) *Comrade Chikatilo. The psychopathology of Russia’s notorious serial killer*. New Jersey: Barricade Book.
- Lindfors, Jukka (2007) ”Raumanmeren koulusurmat” 1989. *Ylen elävä arkisto*. <http://www.yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=1&ag=2&t=&a=4611>
- Merikallio, Katri (2008) ”Valkoinen raivo.” *Suomen Kuvalehti* 40, 26–29.
- ”Modern ”Ripper” jailed for life” (2008). <http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/london/7654354.stm>
- Morrison, Helen (2005) *My life among the serial killers. Inside the minds of the world’s most notorious murderers*. New York: Avon Books.
- Mulvey, Laura (1989) *Visual and other pleasures*. London: McMillan.
- Mäkinen, Esa (2008a) ”Kouluampuja hyökkää yhteisöään vastaan.” *Helsingin Sanomat* 27.9.2008. Löytyy osoitteesta: <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Kouluampuja+hy%C3%B6kk%C3%A4%C3%A4+yhteis%C3%B6%C3%A4+C3%A4n+vastaan/1135239778872>
- Mäkinen, Esa (2008b) ”Kouluampujien ihailijat löytävät samanmielisiä netin videopalveluista ja keskustelusivuilta.” <http://www.hs.fi/kotimaa/>

artikkeli/Kouluampujien+ihailijat+l%C3%B6yt%C3%A4v%C3%A4t
+samanmielisi%C3%A4+netin+videopalveluista+ja+keskustelusivuil-
ta/1135239748202

- Ndanielis, Angela & Henry, Charlotte (toim.) (2002) *Stars in our eyes: the star phenomenon in the contemporary ERA*. Westport, CT: Greenwood.
- Newman, Catherine S. (2004) *Rampage: the social roots of school shootings*. New York: Basic Books.
- Newman, Michael (1990) *Hunting humans. An Encyclopedia of Modern Serial Killers*. Port Townsend, Washington: Loompanics Unilimited.
- Nikunen, Kaarina (2005) *Faniuden aika. Kolme tapausta tv-ohjelmien faniudesta vuosituuhannen taitteen Suomessa*. Tampere: TUP.
- Piipponen, Maarit (2000) *(No) More Family: reading Family and Serial Murder in Patricia Cornwell's Gault-Trilogy*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis; 17, Tampereen yliopisto 2000. ISBN 951-44-4756-5, ISSN 1456-954X.
- Poika näki unen kouluiskuista – vietiin putkaan. http://www.iltalehti.fi/uutiset/200811108567005_uu.shtml (Luettu 25.9.2009).
- Putnam, Robert, D. (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ressler, Robert K & Shachtman, Tom (1992) *Whoever fights monsters. My twenty years hunting serial killers for the FBI*. New York: St Martin's Press.
- Smith, William L. (2008) "Unrequited love. Women who love serial killers and men on a death row." *EZine Articles*. http://ezinearticles.com/?expert=William_L._Smith_Ph._D.
- STT (2007) Suomen historian toinen koulusurma. <http://www.iltasanomat.fi/uutiset/kotimaa/uutinen.asp?id=1452535>.
- Särkelä, Jussi (2008) *Koulumurhat. Pamfletti*. Helsinki: WSOY.
- Taylor, Helen (1989) *Scarlett's women. Gone With the Wind and its female fans*. London: Virago Press.

Vorpagel, Russel & Harrington, Joseph (1998) *Profiles in murder*. New York: A Dell Book.

Vossekuil, Ryan, & Fein, Robert A. & Reddy, Marisa & Borum, Randy & Modzeleski, William (2002) *Final report and findings of the save school initiative. Implications for the prevention of school attacks in United States*. Washington DC: United States Secret Service and United States Department of Education. http://msnbcmedia.msn.com/i/msnbc/Sections/NEWS/PDFs/061002_Safe_Schools.pdf

Ängeslevä, Heta (2008) Asiantuntijat: koulusurmaajan voi tunnistaa etukäteen. <http://www.pohjalainen.fi/teemat/teematarticle.jsp?category=5&p=5&article=362519>

Suulliset lähteet

Kähkönen, Sirpa (2008) Yleisökeskustelu Kähkösen esitelmän jälkeen Joensuun kirjallisuustapahtumassa 20.9.2008.

FLEIMAUS, EPÄKOHTELIAISUUS VAI LEIKILLISYYS? VERKOSSA KIISTELYN T AidOSTA

Risto Niemi-Pynttari

Vihan purkaukset ja riitaisa sananvaihto ovat selviä ongelmia verkkokommunikaatiossa. Ongelmat tunnetaan julkisilla foorumeilla ja chat-huoneissa, joissa eräänlainen ”anonyymi suullisuus” on mahdollista, kun toisilleen tuntemattomat keskustelijat kohtaavat. Foorumeilla ei-toivotun viestin voi paljastaa toiminnolla *Ilmianna asiaton viesti*, ja valvojat poistavat asiattomaksi katsomiaan viestejä. (Crystal 2001.) Vihan purkaukset ovat yleisiä myös postituslistoilla ja henkilökohtaisissa sähköposteissa eli foorumeilla, joissa ihmiset tuntevat toisensa. Niissä kiistoja pyritään selvittämään vähemmän autoritaarisin menetelmiin ja enemmän sosiaalisiin kykyihin perustuen.

Riita verkossa on yksi sosiaalisen yhteenoton muoto, mutta se ei ole aivan samanlainen kuin kasvotusten tapahtuva kiistely. Äänen korottaminen korvautuu lihavoinnilla ja kapitaaleilla sekä sarjakuvamaisilla sadattelun merkeillä. Verkossa ei voi puhua toisen päälle eikä keskeyttää toisen puhetta – ne ovat keskeiset piirteet, jotka tekniikan vuoksi puuttuvat verkkokeskustelusta. Mutta samoin kuin puheessa, myös verkkokirjoituksessa suora riitely tapahtuu alatyylisiä ilmaisuja käyttäen ja toista halventaen.

Käsittelen tässä artikkelissa verkkofoorumeilla tapahtuvaa riitaisaa sananvaihtoa eli fleimausta (*flame*). Pysin tekemään eroa sosiaalisesti tuhoisan riidan, hedelmällisen kiistan ja leikillisen sanailun välille. Käsittelen vihan ilmausten paikantamiseksi useita konfliktia sivuavia ilmiöitä, kuten suuttumusta, epäkohteliaisuutta, avointa kiistaa, muodollista kompromissia ja leikillistä sanailua. Aggressiivisten ilmausten ulkoinen kontrolli osoittautuu näin ollen kyseenalaiseksi, kyseessä on kulttuurisesti vaihteleva sekä ti-

lannekeskeinen seikka. Tiettyjen ilmaisujen sensurointi saattaa laistaa sosiaaliseen verkkoon kuuluvaa vivahteikasta kommunikointia, johon kuuluu myös ironia ja monimielisyys. Tämän katsauksen perusteella keskeinen seikka, joka tekee fleimauksesta destruktiivisen, ei ole niinkään arvojen konflikti kuin toisen keskustelijan arvon mitätöinti ja halveksunta.

Agressiivista sananvaihtoa ja vuorovaikutuksen kriisi

Termiä fleimaus käytetään tutkimuksessa vaihtelevalla tavalla: joskus viitataan ohimenevään konfliktiin (Rouzie 2001), joskus laajaan ja hallitsemattomaan riiteltyyn. Tutkimuksen terminä fleimaus on ongelmallinen silloin, kun sillä viitataan vain ei-toivottuun sananvaihtoon, aivan kuin kyse olisi vain sanoista. Keskustelun sensurointi esimerkiksi siten, että poistetaan negatiiviset ilmaisut ja suositetaan positiivisia, merkitsisi keskusteluyhteisön oman kontrollin väheksymistä.

Keskustelualueilla verkossa käytetään myös teknisiä suodattimia, jotka estävät alatyylisen viestien välittymisen. Tällaiset suodattimet toimivat kuitenkin vain sanastoa sensuroiden, mutta diskursiivista kielen käyttöä ne eivät tunnista (Crystal 2001, 57). Nämä suodattimet torjuvatkin ehkä harkitsemattoman suuttumuksen vallassa lähetettyjä viestejä, ja sellaisena ne saattavat olla palvelus kirjoittajalle itselleen. Yksin näyttöpäätteensä ääressä toimiva kirjoittaja saattaa olla voimakkaiden mielenliikutusten vallassa, ja hän voi spontaanisti lähettellä viestejä, tajuamatta kuinka julkista hänen kielenkäyttönsä on. Mutta muuten kielen teknisessä sensuurissa on monia ongelmia, koska se eristää kielenkäytön ongelman varsinaisen sosiaalisen dynamiikan ulkopuolelle. Olennaista on kuitenkin se, että kielen käytön kontrollin tulisi olla sosiaalista ja yhteisön omiin tapoihin perustuvaa.

Aggressiivista sanastoa voidaan silti käyttää leikillisesti. Esimerkiksi varhaisissa chat-yhteisöissä käytettiin usein tappamiseen viittaavaa kill-sanaa. Sen, jolle näin sanottiin, oli poistuttava kysei-

sestä istunnosta. Kyseessä oli taistelupeleistä välittynyt tapa, joka osoittaa, että keskustelussa suosittiin sanallisia kamppailuja. Klasisiksi muodostuneessa chat-keskustelujen analyysissä Lynn Cherny on tutkinut tällaista peliyhteisöstä irrottautunutta ja keskusteluun painottunutta Else-MOO-yhteisöä. Tuon yhteisön keskusteluissa oli runsaasti leikillistä aggressiivisuutta. Yhteisön jäsenet käyttivät runsaasti kill-sanaa, ja heillä se merkitsi vain rutiininomaista erimielisyyden ilmausta. Yhteisön leikillisyydestä kertoo se, että he kehittivät suosituksi tulleiden hymiöiden vastapainoksi runsaan pahoiden skaalan. Yhteisön luonteesta puolestaan kertoo se, että huomio kiinnittyi noiden pahoiden kehittelyyn, mutta niiden käyttö jäi vähiin. (Cherny 1999, 97–99.) Tämä esimerkki osoittaa, että alatyylisen sanojen suodattaminen poistaisivat myös leikillisen aggressiivisuuden, mutta eivät sitä, mistä vihamielisessä kielenkäytössä on kyse. Ei-toivottavien lauseiden sanaston lista on ongelmallinen myöskin siksi, että ironia voi muuttaa lähes minkä tahansa ilmaisun loukkaavaksi.

Kaikkia keskusteluissa tapahtuvia kiistoja ja tunteenpurkauksia ei voi pitää haitallisina, koska konfliktien kohtaaminen ja tunteenilmaisut ovat olennainen osa sosiaalista elämää. Keskeistä onkin se, johtaako vihamielinen sanailu keskustelusuhteen katkeamiseen vai ei. Fleimaus onkin määriteltävä vihamieliseksi sananvaihdoksi, jossa halveksitaan toista osapuolta tai kiistetään hänen arvonsa. Keskustelu voi tämän jälkeen jatkua vain sovinnon teon jälkeen, kun keskustelijat taas ilmaisevat antavansa toisilleen arvoa puheku mppaneina. (Avgerinakou 2003.)

Vaikka kiistelijät tunnistaisivat erimielisyyden, niin silti kyseessä ei tarvitse olla tietoisesti aggressiivinen sananvaihto. Usein käy niin, että kiistan osapuolet toki tunnistavat kiistelevänsä, mutta he eivät ole itse huomanneet, kuinka keskustelu on liukunut jo niin aggressiiviseksi, että se häiritsee muita. Ulkopuoliset ovat huomanneet tilanteen kiihtyneen, mutta kiistelijät itse ovat olleet hämmästyneitä siitä, että heidän sananvaihtoaan paheksutaan (Crystal 2001,46). Tämä osoittaa, kuinka diskursiivisesti vivahteikkaat seikat vaikuttavat siihen, mikä tulkitaan fleimaukseksi. Kun kiistelijät

keskittyvät erimielisyyteensä, he eivät huomaa siinä sitä aggressiivisuutta, jonka ulkopuoliset näkevät. Tällaisessa tapauksessa kyse ei ole vielä fleimauksesta, koska kiistelijät voivat yhteisymmärryksessä hillitä sanankäyttöään. Edellisen perusteella voidaan siis sanoa, että fleimaus on sananvaihtoa, johon ei riitä vain yksilön aggressiivinen käytös, vaan kyse on vuorovaikutuksen kriisistä, jossa toinen julistetaan arvottomaksi tai osoitetaan kontrolloimatonta vihaa toista kohtaan.

Suuttumuksen hallinta keskeinen taito kiistelystä

Keskustelutaidon harjoituksissaan jo antiikin stoalaiset käsittelivät suuttumusta ihmismielen hallitsemattomana emotiona. Stoalaiset myös kehittivät teoriaa suuttumuksen hallinnasta. Kuuluisin on roomalaisen Senecan teos *Suuttumuksesta*, jossa Seneca luonnehtii suuttumusta inhottavaksi ja rajuksi tunteeksi, joka voi ottaa ihmisen valtaansa:

Se on sulkeutunut järjen ja harkinnan tavoittamattomiin, joutavat syyt kiihdyttävät sitä, eikä se huomaa, mikä on oikein ja totta (Seneca 2004, 182).

Fleimaus on suuttumuksen tapainen emotionio, ja siksi stoalainen itsehillinnän kyky on keskustelijan kannalta olennainen taito. Stoalaiset keskittyivät kuitenkin vain yksilölliseen mielen hallintaan, heitä eivät kiinnostaneet ne yhteisölliset seikat, joita konflikteihin liittyy. Stoalaiset individualistit hallitsivat omaa suuttumustaan, mutta keskusteluyhteisö, sen valtasuhteet ja oikeutettu suuttumus ei kiinnostanut heitä.

Samalla tavalla kuin antiikin stoalaiset aikoinaan nykyään myös psykologisoiva suhtautuminen suuttumukseen voi eristää suuttumuksen pelkästään yksilön ongelmaksi. Stoalaisten mukaan suuttumus on täysin turha tunne, koska se ei voi muuttaa keskustelua positiiviseksi. Siksi ainoa ratkaisu stoalaisten mukaan on oman mielen kontrolli. Tällainen tehokkaalta vaikuttava menetelmä edellyttää kuitenkin piittaamatonta suhtautumista muihin keskustelijoihin:

toinen voi sanoa ja tehdä mitä tahansa, mutta se ei liikuta stoalaista. Tämä asenne teki stoalaiset sosiaalisesti immuuneiksi; he olivat järkähtämättömiä, koska olivat kieltäneet sosiaaliseen elämään liittyvät emootiot. Suuttumuksen taustalla vaikuttavat kuitenkin monet muut seikat kuin yksilön aggressiivisuus – suuttumus voi olla myös oikeutettua ja ihmisen omanarvon kannalta oikea tunne.

Suuttumus on diskursiivinen seikka, joka paikantuu eri tavalla erilaisissa yhteisöissä. Välimeren maiden keskustelukulttuuri voi vaikuttaa pohjoismaalaisesta aggressiiviselta, hämäläinen kiertelemättömyys voi karjalaisesta vaikuttaa loukkaavalta, ja moottoripyöräklubilaisten puhetapa voi pelottaa puutarhanhoitoa harrastavia eläkeläisiä. Sanaston tasolla eron tekeminen loukkaavan ja leikkillisen lauseen välillä on usein mahdotonta, diskurssin tasolla se puolestaan on aina tulkinnanvaraista. Loukkaus voi johtua esimerkiksi väärinymmärretystä ironiasta, leikistä joka koetaan vihamieliseksi tai kärjistetystä vitsistä, joka otetaan todesta. Näin ollen verkossa keskustelu edellyttää sensitiivisyyttä erilaisten ihmisten suhtautumistapoja kohtaan.

Suuttumuksen ilmaisu ja toisaalta sen hallinta ovat keskeisiä taitoja kaikissa suullista kanssakäymistä suosivissa kulttuureissa. Nimenomaan suullisissa kulttuureissa toisen osapuolen haastaminen kiistaan – esimerkiksi kauppahinnasta – merkitsee selkeää intressien paljastamista eikä pelkkää aggressiivisuutta. Walter Ong (1982, 68) viittaa siihen, kuinka kiistely on olennainen osa esimerkiksi Välimeren maiden agonistisia kulttuureja. Agon (kiista) ei liity suuttumukseen, vaan siihen, että eri osapuolet tuovat avoimesti ilmi intressinsä ja asenteensa. Agonistisessa kommunikaatiossa kiista on sosiaalisesti hyväksytty tapa tuoda esille erilaiset näkemykset. Olisi kuitenkin virhe leimata näitä keskustelutapoja riitaisiksi.

Kiistely voi kuulua siis myönteisellä tavalla sosiaaliseen elämään. Tämä seikka tosin on jäänyt vähemmälle huomiolle modernissa ja funktionaalisesti tehokkaassa vuorovaikutuksessa. Erimielisyydet ja niistä keskustelu on koettu toimintaa ja päätöksiä hidastavana. Kiistat on toisaalta pyritty sulkemaan henkilökohtaisten

suhteiden ulkopuolelle. Modernisaation myötä riidoissa turvaututaan aiempaa enemmän muodollisuuksiin, etäiseen kielenkäyttöön ja auktoriteetteihin. Kyky ratkaista riitoja arkisen vuorovaikutuksen tasolla on heikentynyt – moderni tapa hakea ratkaisua kiistoihin on autoritaarinen turvautuminen virallisiin instituutioihin. (Mistral 1999, 101.)

Puheilmaisuus on tilannesidonnaisia, ja siksi vuoksi ulkopuolisen on vaikea erottaa vihan ilmaisuja leikillisestä mutta aggressiiviselta vaikuttavasta sanailusta. Varsinkin verkkokulttuuriin liittyvä leikillisyyden ja epämuodollisten suhteiden ilmapiiri merkitsee sitä, että vihamielisyyden ja leikillisyyden vaihtelu aiheuttaa väärinkäsityksiä.

Piittaamattomuudesta toisten arvoja kohtaan

Fleimaukset johtuvat usein väärinkäsityksistä, mutta on kyseenalaista, onko syynä vain mielikuva verkossa vallitsevasta sosiaalisesta piittaamattomuudesta. Fleimausten on esitetty johtuvan siitä, että verkossa olisi kategorisesti heikko sosiaalinen konteksti. On esitetty, että eleiden ja kasvonilmeiden puuttumisen vuoksi vihamieliset väärinkäsitykset ovat verkossa yleisiä. Kategorisen ”heikkouden” vuoksi verkkofoorumeita on internetin alkuaikoina yritetty rajata vain yksikäsitteiseen asiaviestintään. 1990-luvun alussa sähköposteja ehdotettiin käytettäväksi vain työelämässä ja asiapohjaisen informaation vaihdossa, leikillisen kirjoittamisen katsottiin johtavan vain väärinkäsityksiin. (Avgerinakou 2003, 274.) Ihanteena oli näin ollen yksimerkityksisten, ja merkitykseltään eksplikoitujen viestien vaihto. Tällöin ei huomattu, että epäsuorat ilmaisut ja tulkinnanvaraisuus kuuluvat emotionaalisesti vivahteikkaaseen viestintään.

Käsitys, jonka mukaan verkkoviestinnässä ei saisi olla tulkinnaa, vaan sen tulisi olla aina yksimerkityksistä, näkyy myös 1990-luvun netiketeissä. Leikillinen sananvaihto on kuitenkin ollut alusta asti keskeinen piirre verkkokulttuurissa, nykyään ns. sosiaal-

lisessa verkossa se on hyväksytty yhtä olennaiseksi osaksi vuorovaikutusta kuin keskustelukulttuurissa yleensä. Sosiaalisesti vivahteikas vuorovaikutus edellyttää aina tulkinnanvaraista ja vivahteikasta vuorovaikutusta. Vaatimus yksiselitteisestä kielenkäytöstä kirjoitettaessa viestejä verkossa perustuukin kapeaan käsitykseen kirjoittamisesta. Tahattomat loukkaukset perustuvatkin heikkoon kirjoitus- tai lukutaitoon, eikä siihen että kirjoittaminen olisi puutteellinen ilmaisuväline. Sosiaalissa verkossa tarvitaankin samantilaista monimielisyyden tajua kuin puhekulttuurissa.

Fleimaukset liittyvät siis pikemminkin keskustelun monimielisyyteen kuin siihen, että tekstipohjainen kommunikaatio olisi heikkoa. Verkossa keskustelu edellyttää osallistujilta diskursiivisten vivahteiden tajua, tulkinnanvaraisiksi jäävien seikkojen hyväksymistä. Itse asiassa jo sana fleimaus viittaa syvemmälle kuin yksitasoiseen ja vivahteettomaan kommunikaatioon. Kyseessä on metaforinen ilmaus, johon sisältyy ajatus keskustelun riistäytymisestä ilmieliekkisiin. Näin siis fleimaus-termissä jo oletetaan, että keskustelun taustalla vaikuttavat sanomatta jätetyt ennakkokäsitykset toisista. Kun arvoiltaan etäällä toisistaan olevat keskustelijat ovat toisistaan piittaamattomia, toisin sanoen ennakkokäsityksiä ei työstetä, esille voi tulla loukkaavia käsityksiä toisista keskustelijoista.

Usein fleimaus on seurausta eri näkemyksistä ja siitä, että erimielisyyttä ei hillitä. Konfliktien torjuminen yhteisössä saattaa johtaa erilaisten näkemysten torjumiseen yleensä, samalla kiistojen välttäminen merkitsee valtasuhteiden muuttumista pysyviksi. Ne, jotka ovat pitkään keskustelufoorumilla dominoineet sosiaalista tilaa, kokevat usein, että heidän asemaansa epäilevät ovat riidanhaluksia. Fleimausten taustalla voi usein olla sovinnolliselta vaikuttavan keskustelijan dominointi ja hänen valtansa kyseenalaistaminen. Dominoinnin paljastaminen ja kyseenalaistaminen voi vaikuttaa riitaisuudelta. Tällaisen tilanteen hallitsematon purkaus on fleimaus, kun taas debatissa sama kyseenalaistaminen tapahtuu hallitusti.

Debatti on keskustelun laji, jossa vallalla olevat näkemykset voidaan haastaa ilman että erimielisyyttä pidetään riitana. Avoimis-

sa debateissa valtasuhteet sekä arvovalinnat tuodaan esiin hallitusti – mutta samalla poleemisesti ja kärjistäen. Debatissa on jopa draamallisen esityksen piirteitä, se sallii tilanteesta johtuvan ajatusten kärjistämisen. On olennaista, että poleemisessa keskustelussa itse asiassa huomioidaan toinen, häntä arvostetaan vastustajana, jonka mukaan sanat asetetaan. Se, että debattiin kuuluu tilanteen mukainen dramatisointi, mahdollistaa myös sen, että tilanteen jälkeen kiistassa vastakkain olleet voivat olla sovussa. Poleemisten repliikien ja henkilöiden varsinaisten mielipiteiden välille jää ilmi lausumaton ero, joka mahdollistaa sovun myöhemmin. Siinä missä fleimaukset ovat sosiaalisesti tuhoisia, avoin debatti puhdistaa ilmapiiriä mutta vaikuttaa kuitenkin yhteisön valtasuhteisiin (Bomberger 2004, 197).

Aggressiivisuus ei yksin anonyymia ilmaisua

Verbaalin aggressiivisuuden on myös uskottu liittyvän verkon mahdollistamaan anonyymiin ilmaisuun. Erityisen ongelmallisia keskusteluvallan kannalta ovat foorumit, joissa keskusteluun osallistuvat paitsi anonyymit, myös nimellä ja nimimerkillä kirjoittavat. Pseudonyyminä ja anonyyminä kirjoittamisen välillä oleva ero on usein yhteisöllinen. Anonyymi aggressiivisuus liittyy kirjoittajiin, jotka suhtautuvat piittaamattomasti niihin keskusteluyhteisöihin, joissa kirjoittavat. Pseudonyymi puolestaan viittaa kirjoittajaan, joka tunnetaan yhteisössään toisella nimellä kuin muuten. Hän kuuluu kuitenkin yhteisöön.

Omalla nimellä kirjoittamisen syinä ovat joskus avoimuus ja periaate, että mielipidekirjoitukset julkaistaan aina omalla nimellä. Mutta usein myös keskustelupalstoilla oman nimen käyttöön vaikuttavat myös arvovalta ja ammatillinen status. Anonyyminä kirjoittavalla ei ole mitään yhteisöllisiä velvoitteita, mutta eettistä vastuusta keskustelukumppanistaan hänkään ei voi välttää. Pysyvää nimimerkkiä, pseudonyymiä, käyttävä puolestaan on luonut ja on keskustelutaidoillaan hankkinut arvostusta foorumilla. Tämä jako

tuli ilmi selvästi esimerkiksi *Kiiltomato*-kirjallisuuskritiikin foorumilla käydyssä kiistassa siitä, voidaanko kirjoittamista opettaa. Omalla nimellä kirjoittavilla oli usein asema kirjallisella kentällä, ja he puolustivat koulutusta. Haastajat puolestaan olivat verkkoaktiiveja, jotka käyttivät tunnetuksi tulleita nimimerkkejään. Anonyymit ja kertakäyttöisiä nimimerkkejä käyttävät pyrkivät pääasiassa provosoimaan keskustelua.

Usein oletetaan, että nimimerkin käyttäjä ei ole vastuullinen keskustelija ja että avoimen keskustelun edellytyksenä on omalla nimellä esiintyminen – siis eräänlainen allekirjoitus ihmiseltä, joka on ajatusten takana. Oma nimi liittyy kuitenkin niin suoraan sosiaaliseen statukseen ja itseluottamukseen, että nimenomaan vähempiarvoiseksi itsensä kokeneet ovat kokeneet saavansa voimaa kirjoittaessaan verkossa pseudonyymillä.

Ajatus siitä, että nimettömyys johtaa vastuuttomuuteen, on lähtökohtana varsin autoritaarinen. Verkkokulttuurissa yleensäkin vastuullisuutta ei voida liittää vain siihen, että keskustelijat esiintyvät omilla nimillään. Pikemminkin on painotettava sitä, että verkossa keskustelija on toiselle osapuolelle samalla tavalla vastuussa kuin ihmiselle yleensä ollaan. Mutta tämä vastuullisuus ei perustu omaan nimeen ja kunniaan, vaan itse keskustelutilanteeseen. Keskustelun olemus on toiselle vastaamisessa, ja sikäli kyseessä on pikemminkin keskustelun etiikka, jossa ihmiset suhtautuvat vastuullisesti myös tuntemattomiin. Autoritaarisen nimen sijaan Marilyn Cooper palauttaa kysymyksen verkkokeskustelun vastuullisuudesta itse keskusteluun ja siinä tapahtuvaan vastaamiseen toiselle:

R]esponding to the other is the reason for speaking; responsibility for the other (subjecting oneself to the other) is the act that establishes subjectivity. (Cooper 1999, 151).

Cooper viittaa tässä yhteydessä siihen, kuinka verkkoidentiteetti muodostuu. Pysyvä nimimerkki merkitsee tietynlaista keskustelujen myötä rakentuvaa subjektiviteettia ja samalla vastuullisuutta. Vastuullisuus syntyy siis vuorovaikutuksen myötä eikä niinkään sanktioista aggressiivisesti käyttäytyvää puhujaa kohtaan. Kyse on keskustelijan yhteisöllisestä roolista ja siihen liittyvästä vastuusta,

mahdollisuudesta vastata ja tulla kuulluksi. Kun pseudonyymejä käyttävät keskustelijat muodostavat yhteisöjä, jotka perustuvat luottamukseen ja joissa kuunnellaan ja arvostetaan toisia, kyse on itse keskustelun synnyttämästä vastuullisuuden tunteesta.

Näin siis pseudonyymeillä ja nimimerkeillä kirjoittamisen yhdistäminen vastuuttomaan kielenkäyttöön liittyy olennaisesti kysymykseen subjektista. Oletus, jonka mukaan vastuullinen vuorovaihtus katoaa, mikäli ilmaisun taustalla ei ole yksilön auktoriteettia, merkitsee kapeaa ja yksilökeskeistä käsitystä vastuusta.

Epäkohteliaisuus sidoksissa valta-asetelmiin

Epäkohteliaaksi koettu kielenkäyttö on varsin suhteellista, se liittyy myös sukupuolen sekä sosiaaliseen taustaan. Sara Millsin mukaan vallitseva kohteliaisuuden stereotypia vaatii naisilta huomattavasti enemmän alistuvaa käytöstä kuin miehiltä. Maskuliiniset puhe-tavat eivät perustu samaan kohteliaisuuden stereotypiaan kuin mitä naisilta edellytetään, siksi karkea puhe ei välttämättä miehellä ole niin epäkohteliaista kuin naisella (Mills 2002, 73 ja 78). Vastaavasti voidaan ajatella, että suorasukainen ja rehentelevä kielenkäyttö voi olla hyväksyttyä rakennustyömaalla, mutta seminaareissa se koetaan epäkohteliaana.

Valtahierarkian vastustaminen tulkitaan usein epäkohteliaisuudeksi, koska vastustava henkilö kiistää aina jossain määrin sitä arvoa, jota valtaa omaavalla on. Sara Millsin mukaan erityisesti feministit koetaan epäkohteliaiksi pelkästään siksi, että he kiistävät totutut valtahierarkiat. Feministien koetaan siis olevan aggressiivisia, vaikka he eivät olisi lainkaan vihamielisiä vaan pelkästään kiistävät totutun valta-asetelman. (Mills 2002, 79.) Jos keskustelija edellyttää, että hänen arvovaltansa huomataan ja sitä pidetään luontevana, hän kokee epäkohteliaana sellaisen käytöksen, jossa hänen ylemmyyttään ei huomata. Vastaavasti valta-asemansa vuoksi joku voi katsoa oikeudekseen osoittaa väheksyntää toista kohtaan, mutta ei itse pidä sitä epäkohteliaana. Tällaiset valtasuhteita paljastavat

epäkohteliaisuudet ovat kuitenkin osa laajempaa ongelmaa, joissa on kysymys siitä, millä ehdoilla toiselle osapuolelle annetaan tunnustusta ja arvoa.

Verkkoryhmissä valtasuhteet paljastuvat esimerkiksi silloin, kun uusi tulokas liittyy keskusteluryhmään. Epäkohteliaita ovat sellaiset tulokkaat, jotka esiintyvät näkyvästi eivätkä perehdy siihen, kuinka ryhmässä on tapana keskustella. Toisaalta tulokkaat saattavat aiheuttaa muutoksia ryhmän valtasuhteisiin juuri siksi, että he eivät tiedä ryhmässä noudatettavia sosiaalisia normeja. Siksi ryhmän eliit-tijäsenten ja tulokkaiden välillä on usein jännitteitä. Samalla kun tulokas opettelee ryhmän keskustelutapoja, hänen odotetaan sopeu-tuvan myös ryhmän valtasuhteisiin. Selkeästi nämä valtasuhteet tu-levat ilmi esimerkiksi rituaaleissa, jotka tulokkaan on läpäistävä päästäkseen täysivaltaiseksi ryhmän jäseneksi. Esimerkiksi Salai-set kansiot -tv-sarjan amerikkalaisella X-filesaholics-fanifoorumil-la vuonna 2000 tulokas sai esittäytymisensä jälkeen tehtävän:

1. 12/2/00

hi! i'm new here. [--] my name's Kelly. I post on the Teens X-Files board. I have NOT been lurking here for long at all, in fact, i posted the second i got this link. SO i've said who i am, so please don't burn me. I hear you guys like to do that.

– Kelly [newcomer]

2. Don't worry. The only times yoy really gotta worry is if you spam. But, you do gotta clean things with toothbrush and also sit on blocks of ice in the waiting room until you get a couch coushin.

I haven't forgotten the important stuff! ;D

– Kori

Tulokas, joka esittäytyi kohteliaasti ja varovaisesti, komennettiin siis rapsuttamaan virtuaalisella hammasharjalla foorumin olohuo-netta puhtaaksi. Lisäksi hänen oli istuttava jääkuution päällä en-nen kuin hänet hyväksyttiin ryhmän jäseneksi. Kyseessä oli täs-

sä ryhmässä vallinnut tapa, ja tulokkaiden nöyryytyksiä tutkineen Courtney Honeycuttin (2005) mukaan ryhmän eliittijäsenet vahvistivat näin asemansa. Kiinnostavaa on se, että siivouskäskyä pidettiin luonnollisena, mutta siitä kieltäytymistä epäkohteliaana käytöksenä.

Arvovallan lisäksi erityisesti verkkokeskusteluissa vaikuttavana seikkana on tilanteeseen itseensä liittyvä vuorovaikutuksellinen valta. Keskusteluvalta syntyy ennen kaikkea suhteesta toisiin, valta ei ole jonkin keskustelijan yksipuolinen ominaisuus, vaan se määrittyy tilanteesta käsin. (Mills 2002, 74.) Verkkokulttuurissa korostuu epävirallinen vuorovaikutus, ja muodolliseen arvovaltaan vetoaminen aiheuttaa ongelmia. Toisaalta keskusteluvalta merkitsee usein dominoivaa asemaa foorumilla, aiheiden ja mielipiteiden hallintaa.

Keskustelussa saatu arvostus edellyttää pikemminkin yhteistyötä ja monia vuorovaikutuksellisia taitoja. Näin siis valta ja keskustelu ovat toisistaan erottamattomia seikkoja, eikä tältä kannalta neutraalia keskustelua edes ole olemassa.

Epäkohteliaisuuden tulkinta vaatii tilannetajua

Kysymys siitä, mikä tulkitaan epäkohteliaisuudeksi, on keskeisessä osassa verkkokeskusteluissa ilmenevissä konflikteissa. Epäkohteliaisuus ja sen tulkinta ovat syvälle keskusteluun juurtuneita seikkoja. Verkossakaan kysymys ei ole vain siitä, että epäkohteliaiksi voitaisiin nimetä ne, jotka rikkovat netiketä. Tällainen hyvien tapojen luettelo on irrallaan sosiaalisista tilanteista, ja sosiaalinen kyvykyys on nimenomaan tilanteiden tajua. Tästä johtuu se, että täydellinen etiketin mukainen toiminta esitetään usein koomisena: tilanteista riippumaton etiketin seuraaminen korostaa vain keskustelijan kyvyttömyyttä toimia aidosti keskustelutilanteessa. Pyrkimys yleiseen ja korrektiin etikettiin voidaan nähdä osana rajoitusten ja kieltojen strategiaa, jossa oletetaan, että ilman ulkoista kontrollia ihmiset aina käyttäytyvät vastuuttomasti. Näin aitojen keskusteluti-

lanteiden luomisen vastuu siirtyy ulkoista auktoriteettia edustavalle kielelliselle muodolle. (Cooper 1999, 150–152.)

Esimerkiksi verkkokeskustelun FAQ-ohjeina julkaistut Netiketit (Netiquette) sisältävät yleisiä ohjeita, jotka eivät ole erityisen ryhmäkohtaisia eivätkä liity epäviralliseen keskustelukulttuuriin, vaan ne ovat nimensä mukaisesti rinnastettavissa muodolliseen etikettiin. Netiketti kuuluu kirjallisten käyttäytymissopoiden genreen, jonka ideana on opastaa ulkopuolista, kuinka tietyssä yhteisössä käyttäydytään. Etiketti-oppaat ovatkin perinteisesti liittyneet sosiaalisen nousun haaveisiin ja pyrkimykseen opetella yläluokan käyttäytymistapoja edeltä käsin (Wood 2004, 134).

Netiketti on harvoin kirjoitettu tarkasti ryhmän tarpeisiin, ja usein se liittyy käyttäytymisen yleisiin muotoihin. Ne ovat seikkoja, jotka muistuttavat siitä, että verkkoryhmässä edellytetään samaa huomaavaisuutta kuin kasvotusten tapahtuvassa keskustelussa. Kohteliaisuus tuntemattomia kohtaan näyttäisi edellyttävän nimenomaan tällaista yleistä koodia, mutta mitä viitteellisemmäksi tuo koodi jää, sitä parempaa on keskustelu.

Tuntemattomien ihmisten välisessä keskustelussa on hahmotettavissa kaksi strategiaa: yleisen etiketin tai tilannetajun mukainen. Muodollinen kohteliaisuus etäisten ihmisten välillä ei sekään ole arvoneutraali, vaan painottaa muodollisuutta verkkokulttuurissa, joka yleisilmeeltään on varsin epämuodollinen. Tällöin keskustelijan on parasta turvautua tilannetajuun. Muodollisen kohteliaisuuden mallia voidaankin kritisoida siitä, että siinä ei varsinaisesti edes ole kyse kohtaamisesta vaan muodosta, joka osin estää kohtaamisen.

Epäkohteliaisuus on diskursiivista. Kohteliaista puhuttelua käytetään usein loukkaavassa tarkoituksessa: muodollinen kohteliaisuus on loukkaavaa tilanteessa, jossa toinen osapuoli haluaisi avointa ja rehellistä puhetta. Kohteliaisuus ei siis ole pelkkä keskustelun ilmiäisy, joka perustuu keskustelutilanteesta riippumattomiin puhuttelun muotoihin. Tarkkaan ottaen vain keskustelun osallistuva voi sanoa, onko keskustelu huomaavaista vai epäkohteliaista

– ja silloinkin osallistujat tulkitsevat sananvaihdon jossain määrin eri tavoin. (Mills 2002, 69–70.)

Lopulta kohteliaisuus ilmaisee puhujan itsensä kielellisiä tapoja. Kohteliaisuus on keskustelijan itselleen asettama normi, johon liittyy arvostelma toisesta ja joka puolestaan tulee keskustelun myötä toisen arvioitavaksi. (Mills 2002, 76.) Näin siis yleistä kohteliaisuutta ja etikettiä vastaan voidaan asettaa puhujan oikeus omanlaiseen kohteliaisuuteen: taustasta ja sosiaalisesta roolista riippuen nämä kohteliaisuuden muodot ovat varsin erilaisia ja vaihteikkaita.

Kohteliaisuus ja epäkohteliaisuus ovat siis monella tavalla tulkinnallisia seikkoja, ja ne ovat alttiita väärinkäsityksille. Nämä esiymmärrykseen liittyvät oletukset ja ennakkokäsitykset asettuvat kuitenkin muutoksen kohteeksi keskustelussa. Kaikki se, mitä keskustelukumppaniin oletetaan edustavan, asettuu kyseenalaiseksi itse keskustelussa. Näitä ennakkoluuloja ja mahdollisia väärinkäsityksiä ei voi poistaa ulkokohtaisilla keskustelun normeilla, vaan viime kädessä ne on ratkaistava kussakin keskustelussa erikseen (Mills 2002, 77). Kyse ei ole normien epäselvyydestä, vaan pikemminkin keskustelussa aina vaikuttavista olettamuksista ja ymmärryksen prosessista.

Leikillisyyks voi pehmentää erimielisyyksiä

Riitaisa sananvaihto on kuitenkin osa laajempaa verkkokulttuuria, eikä voida suoraan sanoa, että verkkoalueilla ihmiset ovat aggressiivisempia mutta usein myös leikillisempiä kuin kasvotusten kohdattaessa. Verkkokulttuurissa on huomattavan paljon leikillisiä piirteitä, siihen liittyy runsaasti epämuodollista vitsailua ja verbaalista komiikkaa. Koko verkkokulttuuria leimaava leikillisyyks asettuukin verkkoon liittyvän aggressiivisuuden rinnalle ja vaihtoehdoksi. Joskus vihamielinen riitely syrjäyttää ystävällisen leikillisyyden. Joskus taas aggressiivisuus kääntyy leikiksi. Kokonaisuudessaan verk-

kokulttuuria leimaakin toisaalta aggressiivinen ja toisaalta leikillinen vuorovaikutus (Rouzie 2001).

Keskeisiä leikkiin liittyviä seikkoja verkkokeskusteluissa ovat irrottautuminen vakavasta minästä sekä tosiasioista: sen myötä ihmiset eivät ota itseään, toisiaan tai asioita vakavasti. Toisin sanoen leikissä tapahtuu roolien muuttuminen leikillisiksi. Aggressiivisuuden kannalta tämä merkitsee sitä, että leikki siirtää meidät tilanteeseen, johon ei liity kasvojen menettämisen uhkaa – paitsi sellaisen kohdalla, joka ei lähde leikkiin mukaan. Itseä ja toisia ei leikissä oteta vakavasti, mikä merkitsee sitä, että asioitakaan ei voi silloin ottaa vakavasti. Siksi suuttumus onkin selvä merkki siitä, että leikki meni liian pitkälle, ja se on lopetettava.

Dialogin muotona leikillinen puhe poikkeaa henkilökohtaisista minä/sinä-dialogeista sekä asiakeskeisistä dialogeista siinä, että se keskittyy kielelliseen nautintoon. Erityisesti monimielisyys ja tulkinnanvaraisuus kuuluvat leikilliseen dialogiin, kun taas henkilökohtaisissa keskusteluissa ja asioiden käsittelyssä runsas monimielisyys on haitaksi. Keskustelutilanteissa näiden kolmen elementin suhde vaihtelee, ja vaikka asiat ja henkilösuhteet pyritään pitämään erillään, silti ne jossain määrin sekoittuvat. Leikillinen sanailu ei ole täysin irrallaan henkilöiden välisistä valtasuhteista, sillä se saattaa paljastaa asenteita, mutta se auttaa myös välttämään konflikteja. Leikillinen monimielisyys pehmentää asenteita. Vaikka tällainen monimielisyys saattaa häiritä asioiden selkeää käsittelyä, niin jätettäessään asioihin tulkinnan varaa se myös välttää vastakkainasetelun.

Leikillisen ja vakavan välinen vaihtelu keskustelussa on todettu hyväksi strategiaksi silloin, kun erilaiset arvot kohtaavat. *Seriodidic discourse* on Albert Rouzien (2001) mukaan strategia, jossa keskustelua pidetään koko ajan avoimena leikillisyyden suuntaan. Kysymys on keskustelun kielellisistä normeista, niin että yhteenottojen uhatessa keskustelijoilla on mahdollisuus vaihtaa suhtautumistapa leikilliseksi. Leikillisyyden ja vakavan välinen vaihtelu merkitsee sitä, että keskustelun kohteena voi olla vakavasti

otettavia asioita, mutta samalla leikillisuus voi pehmentää erimielisyyksiä.

Verkko mahdollistaa asenteiltaan etäällä toisistaan olevien kohtaamiset, ja näin syntyy yhteenotoille alttiita tilanteita. Näihin kohtaamisiin kietoutuu monenlaisia asenteellisia vastakohtia, joita leikillisuus voi lieventää. Keskustelun myötä käsityksiä toisesta osapuolesta testataan ja tarkennetaan. Leikki, jonka sääntönä on, että keskustelijat eivät ota toisiaan vakavasti, mahdollistaa sen, että roolit ryhmässä syntyvät enemmän keskustelun kuin arvovallan perusteella. Samalla leikki, johon liittyy monimielinen kielenkäyttö, mahdollistaa sen, että kaikkea sanottua ei tule pitää lausuntoina. Rouzie korostaa leikin ja vakavan välistä liikettä nimenomaan ristiiriitojen käsittelyn kannalta:

Play in synchronous conferencing can be significant in potentiating positive, critical discourse [--] through its ability to foment and mediate conflicts that bring out political and personal concerns, negotiate power relations among participants, and encourage reformation of subject positions through internally persuasive discourse that can result from carnevalesque discussions. (Rouzie 2001, 254.)

Rouzien mukaan siis kun keskustelussa tulee esille todellisia ristiiriitoja ja valtasuhteita, niin leikillisyyteen liittyvä positiivisuus pehmentää konfliktia. Keskustelija antautuu tiettyyn leikin edellyttämään myönteisyyteen erilaisia arvoja edustavien kanssa. Lisäksi leikin karnevaalimaisuus merkitsee sitä, että keskusteluun ei muodostu pysyviksi lukkiutuneita positioita. Tällainen sisäinen suostuttelu aiheuttaa sen, että pysyvät ja lukkiutuneet vastakkainasettelut joutuvat keskustelussa uudelleen arvioitaviksi.

Rouzien mukaan keskustelu, salliessaan vakavan ja leikillisen välisen liikkeen, tuo käsiteltäväksi merkityksellisiä seikkoja mutta leikillisessä muodossa. Väärinkäsitysten uhka on tällöin keskustelijoiden tiedossa, ja se saa myös keskustelijat varomaan negatiivisia tulkintoja:

In the context of conflict, serio-ludic discourse suggests a gaming strategy, at times to provoke response, at times to mediate and defuse conflict. (Rouzie 2001, 261).

Näin siis liike vakavan ja leikkisän välillä mahdollistaa toisaalta rohkean mutta leikillisen puheen. Leikillinen puhe kommentoi usein myös itse kommunikaatiotilannetta. Tämä metakommunikaatio toimii milloin ironian, milloin parodian keinoin, milloin koomisesti rooleja kärjistäen. Toisaalta leikillisyyteen kuuluu tietty tilanteeseen liittyvä tarkkuus, ja kyse on ennen kaikkea valmiudesta reagoida konfliktiin huumorin avulla, jos tilanne antaa siihen aiheita.

Esimerkiksi toisen kritisoiminen leikin varjolla johtaa vain harvoin konfliktin ratkeamiseen, sillä se haastaa toisen vastaamaan joko leikillisesti tai vakavasti. Leikiksi lyöminen keskustelussa merkitsee kiistan pehmenemistä, mutta ei ristiriidan katoamista. Vastakkaisten asenteiden välinen konflikti kuitenkin muuttuu leikin myötä, ja sellaisena sillä on keskustelijoiden ennakkokäsityksiä vähentävä vaikutus.

Kokonaisuudessaan siis vakavan ja leikillisen keskustelun välinen liike palvelee sosiaalista joustavuutta. Se antaa mahdollisuuden joustavaan position muutokseen tilanteissa, jotka uhkaavat kääntyä fleimauksiksi. Sosiaalisesti tuhoisat riidat liittyvät usein joustamattomaan sanailuun, joissa asenteet lukkiutuvat ja toisen keskustelijan arvo kiistetään. Toiselle keskustelijalle osoitettu arvostus, vaikka erimielisyyteen liittyvänä, merkitsee mahdollisuutta hedelmälliseen kiistaan. Keskeinen seikka, joka tekee fleimauksesta destruktivisen, ei ole niinkään arvojen konflikti kuin toisen keskustelijan arvon mitätöinti.

LÄHTEET

- Avgerinakou, Anthi (2003) ”Flaming in computer-mediated interactions”. Teoksessa Grant & Colin B. (toim.) *Rethinking Communicative Interaction: New Interdisciplinary Horizons*. 273–294. Philadelphia: John Benjamin’s Publishing Company.
- Bomberger, Ann M. (2004) ”Ranting about race: Crushed eggshells in computer-mediated -communication”. *Computers and Composition*, 21:2, 197–216. (Viitattu 24.4.2009)

- Cherny, Lynn (1999) *Conversation and Community, Chat in a Virtual World*. Stanford: CSLI.
- Cooper, Marilyn (1999) "Postmodern possibilities in Electronic conversation". Teoksessa Gail E. Hawisher & Cynthia L. Selfe (toim.) *Passions, pedagogies, and 21st century technologies*, 140–160. Logan, Illinois: Utah State University Press.
- Crystal, David (2001) *Language and the Internet*. Port Chester, New York: Cambridge University Press.
- Honeycutt, Courtenay (2005) "Hazing as a Process of Boundary Maintenance in an Online Community". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10:2, (Viitattu 24.4.2009)
- Luginbuhl, Martin (2003) "Streiten im Chat". *Linguistik online*, 15:3, (Viitattu 24.4. 2009)
- Mills, Sara (2002) "Rethinking politeness, impoliteness and gender identity". Teoksessa Lia Litosseliti (toim.) *Gender Identity and Discourse Analysis*, 69–90, Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
- Mistral, Barbara A. (1999) *Informality: Social Theory and Contemporary Practice*. London: Routledge.
- Ong, Walter (1982) *Orality and literacy: the technologizing of the word*. London: Methuen.
- Rouzie, Albert (2001) "Conversation and Carrying-on: Play, Conflict, and Serio-Ludic Discourse in Synchronous Computer Conferencing." *College Composition and Communication* CCC. 53:2, 251–299.
- Seneca (2004) "Suuttumuksesta" Teija Kaarakainen & Jari Kaukua (toim.) *Stoalaisuus: tiedon, tunteiden ja hyvän elämän filosofia*, 181–263. Helsinki: Gaudeamus.
- Wood, Andrew F. (2004) *Online Communication: Linking Technology, Identity and Culture*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass. Inc.

MEDIA TUNNEMYLLYNÄ

Anu Mustonen

Mitä yhteistä on hevimusiikin pauhussa peliin latautuvalla lätkäjoukkueella, visailujen parissa viihtyvällä eläkeläisellä ja dekkareita lomallaan ahmivalla perheenäidillä? He kaikki käyttävät mediaa tavalla tai toisella psyykkaukseen tai tieteellisemmin ilmaistuna mielialojen optimointiin median avulla. Median hyödyntäminen hedonistiseen mielialasäätelyyn on tunnettu ilmiönä kauan, mutta uusi tutkimus osoittaa myös, että mediaa sovelletaan osin tiedostamattakin myös epämieluisien tunteiden käsittelyyn ja tunnetilaa sopeuttaviin tarkoituksiin silloin, kun esimerkiksi suoritustilanne tai sosiaalinen tilanne edellyttää tsemppausta.

Tässä artikkelissa tarkastelen ensin mediasuhteita tunteiden ilmaisun, säätelyn ja hallinnan näkökulmista. Paneudun tekstissä myös median rooliin tunteiden sosialisatiossa ja pitkäaikaisiin tunnevaikutuksiin mediasuhteissa. Esimerkiksi mediakasvatus-työssä on tärkeää tuntea median tunteita sosiaalistava ja manipuloiva voima sekä myös median terapeuttiset mahdollisuudet mielialasäätelyssä.

Mielialat ja media

Tulevaisuudessa ihmisen kyky käsitellä tunteitaan saattaa olla voimavara, joka on elämässä vähintään yhtä tärkeä kuin hänen käytettävissään olevat taloudelliset resurssit (Pulkkinen 1994; Kokkonen & Pulkkinen 1996). Ihmissuhteita ei synny ilman tunteita. Tunteet ovat erottamaton osa tiedonkäsittelyä, ja ne sävyttävät aistikoemuksia ja tietoisuuden rakentumista. Tunteet eivät synny tyhjiössä, vaan sosiaalisessa ympäristössä, jossa yhä tärkeämpi rooli on mediaympäristöllä ja mediavälitteisellä vuorovaikutuksella. Medi-

asuhteessa tunne on sekä median pariin motivoiva voima että mediakokemuksen seuraus. Media voi paitsi muovata tunteita myös antaa mahdollisuuden tunteiden ilmaisuun, säätelyyn ja hallintaan. Tunnekokemuksia eli sitä, miltä mikin tunne milloinkin tuntuu, muovaavat myös kunkin yksilölliset ominaisuudet ja kognitiiviset tulkintakehykset, jotka nekin ovat vahvasti yhteisöllisesti rakentuneita.

Media tarjoaa kaikkialla läsnä olevan tunneperäisen ympäristön, laajan valikoiman elämysvoimaista sisältöä sekä sosiaalisia suhteita, joissa käyttäjällä on yhä aktiivisempi, vuorovaikutteinen rooli. Mediasisältöjen, kuten uutisten, tarinoiden, kilpailujen ja interaktiivisten palvelujen, salaisuus on niiden kyvyssä sytyttää tunteita. Suosikkimedia koskettaa tunneperäisesti suurta sielujen määrää – epäonnistunut yritys taas jättää suuren osan käyttäjistään kylmäksi eikä näin pysty pitämään heitä kanavalla. Tunteet ovat mukana selittämässä myös muita mediankäyttötarpeita, kuten tiedollisia ja sosiaalisia motiiveja. Tunnetila säätelee jopa katsojien uutisten valintaa (Biswas ym. 1994, Knobloch-Westerwick 2006).

Median kyky vaikuttaa tunnetilaa laajempiin emotionaalisiin tiloihin, mielialoihin, tekee mediasta erityisen tehokkaan kodinkoneen. Mieliala värittää kokemusmaailmaa, se on ”mielen kehys” (Morris 1990) tai organismin yleinen ”viritys” (Scherer 1986). Mieliala vaikuttaa havaintoihin, ajatteluun, sosiaalisiin päätelmiin, arvioihin ja päätöksentekoon – se suuntaa sitä, kuinka näemme maailman, itsemme ja muut ihmiset. Mielialoja manipuloiva media tarjoaa näin paitsi terapeuttisen ”mielialalääkkeen” myös tiedonsaannin sekä poliittisen ja kaupallisen vaikuttamisen ympäristön.

Tarttuuko tunne?

Median tunnevaikutukset eivät synny suoraan mallista tarttuen, vaan samastumiskokemusten välityksellä (Hoffner ja Cantor 1991). Jotta mediaesitys pystyy koskettamaan meitä ja pitämään kanavalla, sen täytyy tarjota yleisinhimillisesti vetoavia samastumiskoh-

teita, myötäelämistä, osanottoa, eläytymistä, näkökulman jakamista. Jos kerronta tai musiikki ei tarjoa eläytymisen mahdollisuutta, jos urheilukilpailussa ei ole ketään, jonka puolella olla, samastuminen on vaikeaa, tunnekokemus laimeaa, eikä mediaesitys kiinnosta. Tietokonemediat pystyy vuorovaikutteisuutensa ja elämysvoimaisuutensa vuoksi synnyttämään samastumista voimakkaampia, immersiiivisiä mediamaailmaan sulautumisen kokemuksia.

Ilman samastumiskokemusta mediaesityksen on myös vaikeaa synnyttää psykologisia vaikutuksia. Jos katsoja ei esimerkiksi väkivaltakuvauksessa samastu tilanteen osapuoliin ollenkaan, kuvauksella tuskin on häneen vaikutusta. Väkivaltaisten tv-ohjelmien tutkimuksista (ks. Mustonen 1997) tiedetään, että uhriin samastuvaa katsojaa kokemus kannustaa aggression välttämiseen, kun taas aggressiiviseen sankariin samastuja todennäköisemmin omaksuu väkivaltaa hyväksyvämpää suhtautumista. Mediakokemuksia suuntaa voimakkaasti myös yhteisöllinen tilanne. Muiden kommentointi, liioittelu, nauru, kyseenalaistaminen tai ironisointi etäännyttävät tunnekokemusta ja vaikuttavat tiedolliseen tulkintaan joskus jopa muuttaen tulkinnan päinvastaiseksi kuin yksin koettuna.

Mielialasäätely psykologisena työinä

Mediankäyttö on usein melko valikoimatonta. Televisiokanava jää koko illaksi päälle taustatapetiksi, netissä surfataan vapaan assosiaation menetelmällä, ja luetaan niitä lehtiä, joita sattuu olemaan käsillä. Useimpien mediankäyttö perustuu ainakin jonkin verran tietoiseen valikointiin: jätetään rauhaan ne kanavat, jotka eivät kiinnosta, vaihdetaan ärsyttävä esitys miellyttävämpään. Mielialat sellittävät suurelta osalta median valikoivaa käyttöä, olipa kyse viih-teestä tai asia-aineistosta (katsaus aiheeseen, ks. Knobloch, 2003).

Tunteiden säätelyllä tarkoitetaan tunteisiin liittyvien fysiologisten toimintojen tai sisäisten tunnetilojen esiintymisen, voimakkuuden tai keston aikaansaamista, ylläpitämistä ja muuttamista (Kokkonen & Pulkkinen 1996, 2001). Tunteiden säätelyllä pyritään estä-

mään tunteiden kohoaminen stressiä aiheuttavalle tasolle, ehkäisemään ongelmakäyttäytymistä ja takaamaan vastuuntuntoinen mutta joustava tunne-elämä. Tunteiden säätely on eräs tunneälyn osatekijä. Se voi olla kognitiivista eli ajattelulle ja mielikuville pohjautuvaa sekä muilta ihmisiltä saatuun emotionaaliseen tukeen perustuvaa. Mediaympäristö tarjoaa mahdollisuuden tunteiden säätelyyn sekä kognitioiden että sosiaalisen tuen kautta.

Vaikka emme voikaan muuttaa maailmaa mielemme mukaiseksi, voimme siis yrittää muuttaa tunneperäistä perspektiiviä mielialaamme säätelemällä. Mielialojen säätelyminen on funktionaalista, sillä epämieluisien tilanteiden nostattama kiukku, turhautuminen, ahdistus ja muut kielteiset mielialat ovat kuormittavia ja jopa epäterveellisiä. Mielialan säätelyssä media on tepsivä arkipäivän keino – siinä missä nautintoaineet, liikunta, kuuma tai kylmä suihku, shoppailu tai lepo. Mediaesitysten vaikutus mielialoihin on tunnettu psykologiassa kauan (Zillmann 1988, 2000). Mediaa, kuten elokuvia ja dokumentteja, onkin käytetty ahkerasti hyväksi sellaisissa psykologisissa koeasetelmissä, joissa varsinainen koe edellyttää tiettyä mielialaa.

Mielialojen ja tunteiden säätely kuuluu psykologisiin puolustusmekanismeihin eli *coping*-strategioihin. Voimme vähentää tunteen voimaa vaikkapa älyllistämällä tai kieltämällä tunnearvon järkiperaisella selittelyllä: ei tuo tapahtunut oikeasti, tämä on tehty tietokoneella... Freudin mukaan nauru on ihmisen kehittynein psykologinen puolustusmekanismi. Ironinen tai sarkastinen suhtautuminen vakavaankin asiaan vähentää kielteistä tunnetta. Huumori on mediasisältönäkin kovin suosittu, sillä se kohentaa mielialaa, jalostaa kielteisiä tunteita, rentouttaa, piristää ja vapauttaa energiaa. Se myös pönkittää itsetuntoa, jos ihminen kokee oivalluksen käsittäessään vitsin, tai vielä todennäköisemmin, jos hän voi muille nauramalla tuntea olevansa heidän yläpuolellaan.

Spontaanisissa mielialasäätelyssä ihmisten eniten käyttämä strategia on musiikki (katsaus aiheeseen, ks. Gross 1999). Musiikki onkin median laajasti käyttöönsä valjastama sisältöalue. Musiikin kuuntelu täyttää keskimäärin 38 prosenttia eli 3,5 tuntia amerikk-

kalaisten mediankäyttöajasta (Greenwald 2000). Musiikki palvelee hyvin myös psykoterapeuttisena välineenä (musiikkiterapia). Myös muihin medioihin, kuten kirjallisuuteen (biblioterapia), elokuvaan (filmiterapia) sekä tietokonevälitteiseen mediaan (virtuaaliodellisuusterapia), perustuvat terapiat soveltuvat moniin mielenterveyden ongelmien hoitoon ja kuntoutukseen pätevien psykoterapeuttien johdolla. Mittaamattomat ovat ne ennaltaehkäisevät mielenterveydelliset vaikutukset, joita ihmiset tietoisesti tai tiedostamattaan hyödyntävät arkipäiväisessä mielialojen säätelyssä ja lievien tunnepulmien itsehoidossa mediavalintojen välityksellä.

Tunteiden kompensointia vai ylläpitoa?

Psykologisten tasapainoteorioiden tapaan edellä kuvattu, perinteinen mielialan hallintamalli (Zillmann 1988, 2000) näkee median roolin mielialoja kompensoivana: käyttäjä pyrkii korvaamaan olemassa olevia mielialoja toisilla. Pelkistetysti median perustehtävät ovatkin usein joko rentoutus tai stimulaatio. Sama mediaesitys voi tuottaa eri tilanteissa ja eri henkilöillä kumpaa tahansa. Esimerkiksi uutiset voivat yhtä hyvin stimuloida ja aktivoida, järkyttää, lisätä alakuloa tai tuoda rauhan ja hallinnan tunnetta.

Mielialojen säätely on yleensä hedonistista eli epämieluisan tunteen manipulointia, kuten silloin, kun katselemme harmitonta hömppää unohtaaksemme ärtymyksemme. Mutta se voi myös olla olemassa olevan tunteen ylläpitoa tai vahvistamista kuten jääkiekkoilijoilla, jotka ennen ottelua nostattavat adrenaliinitasoaan rannalla rockilla. Tällöin median käyttö ei olekaan kompensoivaa tai tasapainoon pyrkivää, sillä optimaalisin mieliala pelissä ei ole suinkaan rento ja rauhallinen, vaan sopivan latautunut ja taistelutahtoinen. Hedonisesti optimaalinen mieliala ei aina ole toivottavin tai soveltuvin kaikissa olosuhteissa. Tämä pätee kilpailutilanteen lisäksi suoritus tilanteisiin, kuten tentteihin ja työtehtäviin, tai moniin sosiaalisiin tilanteisiin, kuten hautajaisiin. Myös esimerkiksi järkyttävän kokemuksen jälkeen mediavalinnat voivat suuntautua ala-

kuloisiin tai aggressiivisiin mediasisältöihin. Näin voimme myös samastumiskokemusten kautta käydä läpi ikävää asiaa. Surun läpikäyminen auttaa vapautumaan tunteesta paremmin kuin tunteiden tukahduttaminen ja asian keinotekoiset unohtamisyriytykset.

Miten sitten selitämme hedonistisille pyrkimyksille suorastaan vastakkaisen kiinnostuksen mediaesityksiin, jotka itsessään tuottavat surullisia ja ikäviä tunteita? Tiedämme myös, että väkivaltaa kokeneet tai koetilanteissa ärsytetyt miehet valitsevat mieluummin aggressiivista kuin rauhoittavaa aineistoa. Knobloch (2003) täydentää Zillmannin mielialasäätely- tai mielialojen optimointiteoriaa tuomalla selitysmalliin mukaan mielialan sopeuttamisen käsitteen. Mielialan hallinta ei tähtää tällöin mielialan optimointiin, vaan mielialan sopeuttamiseen ennakoiden tulevaa tilannetta.

Knoblochin (2003) kokeessa koehenkilöt, jotka tiesivät joutuvansa keskittymistä vaativaan suoritustehtävään, valitsivat odotusajan kuunneltavakseen mieluummin rauhallista kuin remakkaa musiikkia. Mikä kiinnostavinta, alkuperäisellä mielialalla oli paljon vähemmän merkitystä mediavalintoihin kuin mielialatarpeiden ennakkoinnilla. Tietoisuus tulevasta tehtävästä siis suuntasi valintaa. Mielialan säätelyn lähtökohta ei siis aina olekaan alkuperäinen tunne ja sen säätelytarpeet, vaan tunteiden sopeuttamista ennakoivat tarpeet tai ambitiot.

Epämukavien tunnetilojen tavoittelu voi liittyä myös terapeutisiin tavoitteisiin. Voimme käyttää mediaa terapeuttisena ympäristönä, jossa kohdata tai harjoitella pelkäämiämme asioita. Median avulla voimme myös tiedostamattamme oikaista tunneperäisiä ennakkoluulojamme. Pienikin lapsi voi käyttää mediaa spontaanisti myös tunteiden sopeuttamiseen. Opetellessaan tunteiden hallintaa lapsella on suuri elämysten jano myös pelottavia ja hurjia tunteita kohtaan. Kompensaaation hakemisessa tarvitaankin vanhempien apua ainakin nukkuma-aikaan. Rauhallinen iltasatu tasoittaa mieltä edellyttäen, että lapsi saa kuulla sen onnelliseen loppuratkaisuun saakka. Lapsi, joka haluaa kuulla saman sadun aina uudestaan, todennäköisesti käy tarinan avulla läpi jotain kehityksellisesti tärkeää asiaa. Tarinat voivat sisältää tunneperäisesti hyvin rankkojakin tun-

teita, kuten itsenäistymiskehitykseen liittyviä teemoja: yksin jäämisen, eksymisen ja hylkäämisen.

Knobloch-Westerwick (2006) on myös havainnut, että mielialan sopeuttamistavoitteiden avulla voidaan selittää mediamieltyksien sukupuolieroja. Koetilanteessa, jossa henkilöt tiesivät joutuvansa kohtaamaan vihamielisyyttä ja vastustusta, naiset todennäköisemmin ehkäisivät aggressiota häivyttämällä ärtyisän mielen tilan mediavalinnoilla, kun taas miehet pyrkivät ylläpitämään aggressiota valitsemalla kielteisiä mediasisältöjä. He myös olivat tässä tilanteessa naisia vähemmän halukkaita käyttämään mediaa ylipäättäen.

Median rooli tunteiden sosialisatiossa

Kulttuuriympäristö ja erityisesti lähiyhteisön mallit vaikuttavat tunteiden sosialisatioon eli tunteiden kokemiseen, käsitteellistämiseen, säätelyyn ja ilmaisutapoihin eri tilanteissa. Myös median mallit ohjaavat tunteiden sosialisatiota, mutta median vaikutus välittyy ensisijaisesti läheisten ihmissuhteiden ja lähiympäristön ihmisten tulkintatapojen suodattamina. Mitä samansuuntaisempia ovat kasvuympäristön ja median mallit, sitä voimakkaammin median mallien on mahdollista vaikuttaa. Tunteiden sosialisatio voi tapahtua palauttamalla uusissa elämäntilanteissa mieleen aikaisempia, oikeassa elämässä tai median parissa koettuja tunnekokemuksia (Dorr 1985). Yleisiä mediasta omaksuttuja tunneilmaisun kaavoja ovat rakkaudentunnustukset, ihmissuhderiidat, suru-uutiseen reagoiminen, aggression purkaukset, osanotto suruun sekä riemun tai voiton tuuletukset. Median informaatio eri tilanteissa asiaankuuluvista tunnerepertuaareista nousee vaikuttavimmiksi niillä alueilla, jolla ihmisellä on itsellään vähiten kokemusta.

Median suurkuluttajan uhka on tunteiden poisherkestyminen eli desensitisaatio, jolloin ihminen turtuu ja tottuu kokemaansa niin, etteivät suurelta elämykset riitä stimuloimaan tunteita. Turtuminen eli poisherkestyminen saa aikaan sen, että esimerkiksi seksin, kauhun tai väkivallan toistuva kokeminen vähentää pikku hiljaa fy-

siologisia ja kokemuksellisia tunnereaktioita. Turtuminen vaikuttaa tunne-elämän lisäksi empatiakykyyn. Drabman ja Thomas (1974) ja Griffiths ja Shuckford (1989) ovat osoittaneet, että väkivaltakuurille altistuneet lapset tunsivat vähemmän myötätuntoa ja olivat vähemmän halukkaita auttamaan onnettomuuden uhreja kuin kontrolliryhmän lapset.

Kohtuuskäytössä ja elämää kunnioittavia sisältöjä valikoiden media voi yhtä hyvin myös lisätä empatiakykyä ja suvaitsevaisuutta. Media voi yhtä lailla toimia myös sosiaalisesti hyväksytyinä tunneilmaston fasilitaattorina: nuori mies saa hyvän syyn lähennellä tyttöä kauhuelokuvan äärellä, jalkapallo-ottelu antaa syyn kutsua kaverit kylään ja hauskanpitoon ja nettichattipalstoilla voi purkaa mieltään ja tunnekokemuksiaan turvallisen anonyymisti. Suuria tunteita, kuten kauhua ja huumoria, on usein nautinnollisempaa kokea sosiaalisessa tilanteessa kuin yksin. Huumori ei ole yhtä hauskaa silloin, kun ei saa nauraa makeasti, ja yksin nauraminen tuntuu monesti omituiselta. Yksinäisten tv:n katselijoiden reaktioita herättääkseen tilannekomediat ovatkin usein ”valmiiksi naurettuja”.

Median pitkäaikaiset tunnevaikutukset

Useimmiten median mielialavaikutukset ovat tilannesidonnaisia ja ohimeneviä. Pitkäaikaiset mediavaikutukset ovat monien persoonallisuus- ja ympäristötekijöiden summa. Yleisimmät pitkäkestoisia vaikutuksia koskevat tutkimushavainnot liittyvät esimerkiksi tunneperäisiin ajattelurakenteisiin (fyysiseen minäkuvaan, vihamieliseen attribuutiovirheeseen) tai pelkoihin. Useat näistä tutkimuksista tukevat Gerbnerin kultivaatioteoriaa (katsaus aiheeseen ks. Shanahan & Morgan 1999), jonka mukaan media vaikuttaa sosiaalista todellisuutta koskeviin käsityksiin ja myös tunne-elämään erityisesti asioissa, jotka se esittää stereotyyppisesti ja ylikorostuneesti, kuten väkivalta ja rikokset. Esimerkiksi omassa mediapsykologian alaan kuuluvassa väitöstutkimuksessani (Mustonen 1997) havaitsin yhteyden väkivaltaviihteen kulutuksen ja ahdistuneisuus-

den välillä erityisesti naisten kohdalla. Myös rikoksen kohteeksi joutumisen pelkoa tutkineen Van den Bulckin (2004) tulokset tukevat kultivaatiohypoteesia: pelkkä television katselun määrä oli yhteydessä rikoksen uhriksi joutumisen pelkoon. Oikeasti, reaali maailmassa, rikoksen uhriksi joutuminen ei ennustanut lainkaan myöhempää uhriksi joutumisen pelkoa. Median välittämä kokemus riskeistä lisää siis tehokkaammin pelkoja kuin varsinaiset kokemukset rikostilanteista.

Median pitkäkestoista tunne- ja asennevaikutuksista ovat luonnollisesti kiinnostuneita myös mainostajat. Mainosten tehon edellytyksenä on usein paitsi mainokselle suotuisan mielialan luominen myös vaikutuksen ulottaminen asenteisiin ja käyttäytymiseen eli myöhempään ostopäätökseen. Ollakseen vaikuttavia mainosten täytyy ensin luoda vaikuttamiselle otollinen mieliala. Koska esimerkiksi huumori laimentaa kielteisiä tunteita ja pelkoja, se on tehokas keino mainostaa pelkoa herättäviä, riskialttiita tai syyllisyyttä aiheuttavia asioita, kuten nautintoaineita. Myös kognitiiviset rakenteet, asenteet ja persoonallisuus, esimerkiksi impulsiivisuus, suuntaavat mainosten vaikuttavuutta (Shiv 1999). Leigh ym. (2006) ovat osoittaneet, että tunne- ja tietoaspekteilla on eri merkitys kahdessa mainosten vaikuttavuuden tärkeässä osa-alueessa eli muistiinpalauttamisessa ja tunnistamisessa. Muistiinpalauttamiseen vaikuttivat enemmän kognitiiviset ja vähemmän tunnepohjaiset tekijät, mutta mainosten tunnistamista määräsivät enemmän tunneperäiset tekijät.

Muuttuuko ihminen median muuttuessa?

Vaikka mediateknologiat ovat muuttuneet dramaattisesti, ihmisten motiivit ja mediasuhde saavat perusvoimansa samoista lähteistä kuin aiemminkin. Olipa kyse chattailusta, tekstiviesteistä, netin kuvagallerioista tai tietokonepeleistä, tiedolliset, sosiaaliset ja tunnemotiivit ovat ensisijaisia yllyykeitä median käyttöön ja selityksiä käytön palkitsevuuteen. Verkkoviestintää tutkineet Ambe ym.

(2005) havaitsivat, että nettiviesteilläkin on voimakas kyky välittää mielikuvia läheisestä partnerista ja myös käsityksiä kumppanin vallitsevasta tunnetilasta. Ei siis voida väittää, että tietokonevälitteinen viestintä olisi tunneköyhää viestintää. Pelillisyyttä, elämyksellisyyttä ja vuorovaikutusta yhdistävät tietokonepelit edustavat hyvin tunnevoimaisia medioita. Jansz (2005) selittääkin esimerkiksi nuorten miesten suosimien väkivaltaisten tietokonepelin vetovoiman syitä tunnehajaisilla motiiveilla. Pelaaminen palvelee turvallisenä, yksityisenä laboratoriona, jossa pelaajat voivat kokea eri tunteita, myös sellaisia, jotka eroavat arkipäivässä koeituista. Jansz toteaa, että tässä kokeilussa murrosikäiset pojat suosivat sekä tunteita, jotka ylläpitävät maskuliinista identiteettiä (viha), että myös tunteita, jotka ovat vieraita stereotyyppiselle maskuliinisuudelle (pelko).

Aaronin (2004) mukaan verkkoviestinnässä syntyvät suhteet tarjoavat paljon tunteita ja synnyttävät emotionaalista avoimuutta – mutta samalla mahdollistavat myös yksityisyyttä, anonyymisyyttä ja psykologista etäisyyttä. Reaalielämän suhteissa taas on toisin päin, anonyymisyys on mahdotonta ja tunteet usein kätkeymiä. Aaron rinnastaa netin ja mielikuvituksen: molemmat luovat tunteita ja antavat mahdollisuuden yksityisyyteen.

Shepherd ja Edelmann (2005) ovat havainneet, että sosiaalisesti ahdistuneille ihmisille netti tarjoaa reaaliaailmaa helpomman kontaktipaikan. Monille sosiaalisista peloista kärsiville netti on tärkeä keino hoitaa sosiaalisia suhteita. Yhä useampi on löytänyt internetin mielialoja kohentavat palvelut ja käyttää nettiä aktiivisesti kielteisten tunnetilojen, kuten ikävystymisen, ahdistuksen ja masennuksen, lieventämiseksi. Varsin yleistä on myös netin käyttö seksuaalisen virityksen lisäämiseksi (Quayle ym. 2006). Mitä suuremmat mahdollisuudet virtuaalitodellisuudella on aktivoida ja kohentaa käyttäjän mielialaa, sitä palkitsevampi ja edelleen myös addiktoivampi mediasuhteesta voi muodostua. Tulevaisuuden haasteeksi nouseekin yhä vetovoimaisempien mediapalvelujen käytön pitäminen kohtuullisena niin, ettei mediasuhteesta tule liian hallitsevaa, sosiaalista elämää kapeuttavaa ja riippuvuutta aiheuttavaa.

Tunnevoiman merkitys näkyväksi

Tutkimukset median käytöstä mielialan säätelyssä ja sopeuttamisesta vakuuttavat, että myös viihdeellä ja hömpällä on paikkansa psykologisen hyvinvoinnin kannalta, vaikka ne eivät olisikaan antoisia oppimisen tai sivistyksen kannalta. Viihdeaineisto on tunteiden itsesäätelyssä erittäin tehokasta ja siksi pidettyä, vaikkakin yleisessä arvoasteikossa kovin aliarvostettua. Viihteen vähättely on johtanut siihen, että moni tuntee huonoa omaatuntoa viihteen kuluttamisestaan. Toki viihdettäkin voidaan käyttää myös moniin psyykeä vahingoittaviin tarkoituksiin, kuten tunteiden turruttamiseen tai pinnallisen elämänasenteen omaksumiseen. Median viihdyttävät vaikutukset tulisi annostella kohtuullisina määrinä, sillä median käyttäminen pelkästään ”mielialalääkkeenä” tai pakopaikkana voivat tuottaa riippuvuutta ja passiivisuutta. Kielteisiäkin tunteita täytyy kestää välillä, eikä arki voi olla aina hauskaa.

Tutkimukset median käytöstä mielialojen sopeuttamiseksi osoittavat nimeomaan ei-hedonistisen tunnesäätelyn tarpeen. Myös negatiivisten tunteiden kokemukset ovat tärkeitä: joskus psyykattaessa itseä parempiin suorituksiin, joskus elämässä vain tulee vastaan surullisia ja julmia tilanteita, joiden kanssa täytyy pystyä elämään ja joihin liittyviä tunteita pitää käydä läpi. Hyvä tarina sisältääkin laajan valikoiman tunteita ja elämyksiä. Kansansadut ovat hioutuneet vuosisatojen mittaan lapsen psykologisen kehityksen tarpeita myötäileväksi: miellyttävien tunteiden lisäksi myös pimeälle, raa’alle ja hurjallekin puolta on nautinnollista kurkistaa. Ei ole vaarallista, jos lapsi vaikka pelästyy tai hämmentyy kokemastaan – kunhan kokemus on lapsen kehitystasoon suhteutettuna kohtuullinen ja kunhan asiaa voi käsitellä aikuisen kanssa. Psykologisia puolustuskeinoja, kieltämistä, älyllistämistä, ironisointia, on hyvä käyttää tietoisesti median tunnevoiman manipulointiin silloin, jos tunnekokemus uhkaa ylittää kesto- ja käsittelykyvyn.

Mediakasvatuksen ammattilaisten on tärkeää tiedostaa tunteiden tärkeä rooli sosiaalisissa suhteissa, tiedonkäsittelyssä ja myös median käytössä. Näin myös kasvattaja osaa olla mukana tukemas-

sa itsenäisen, aktiivisen ja valikoivan mediakäytön kehittymistä. On hyödyllistä tietää median tärkeä rooli tunteiden sosialisatiossa ja sen mallit tunteiden ilmaisussa, nimeämisessä ja käsittelyssä. Kasvattajan tehtävä on auttaa tarpeen tullen tunnekokemuksen etäännyttämisessä, median mallien kyseenalaistamisessa ja oman, yksilöllisen ja myös kriittisen mediasuhteen löytymisessä. Mediasaataavaa iloa lisää se, että tunnemme itsemme ja tarpeemme ja osaamme käyttää mediaa valikoivasti omien tiedollisten, sosiaalisten ja tunnetarpeidemme mukaisesti.

LÄHTEET

- Aaron, Ben-Ze'ev (2004) *Love Online: Emotions on the Internet*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ambe, Mioko, Kamada, Mikio Ono, Masumi & Shibata, Toyohiko (2005) "A study of the impact of a simple stimulus on a receiver's imagination in mediated communication". *CyberPsychology & Behavior* 8:5, 401–415.
- Dorr, Aimee (1985) "Contexts of experience with emotion, with special attention to television". Teoksessa Michael Lewis & Carolyn Saarni (toim.) *The Socialization of emotions*, s. 55–88. New York: Plenum Press.
- Drabman, Ronald S., & Thomas, Margaret H. 1974. "Does media violence increase children's tolerance of real-life aggression?". *Developmental Psychology* 10, 418–421.
- Greenwald, Ted (2000). "Mass distraction. Media consumption in dollars and hours". *Wired* 8 (May), 105.
- Griffiths, Mark D. & Shuckford, Gary L. (1989). "Desensitization to television violence. A new model", *New Ideas in Psychology*, 7, 85–89.
- Gross, James J. (1999) "Emotion regulation: Past, present, future". *Cognition & Emotion*, 14, 441–472.
- Hoffner Cynthia A. & Cantor, Joanne (1991) "Perceiving and responding to mass media characters". Teoksessa Jennings Bryant & Dolf Zillmann

- (toim.) *Responding to the Screen. Reception and reaction processes*, s. 63–01. Hillsdale, NJ: Erlbaum,
- Jansz, Jeroen (2005) "The emotional appeal of violent video games for adolescent males". *Communication theory*, 15:3, 219–241.
- Knobloch, Silvia (2003) "Mood adjustment via mass communication". *Journal of Communication*, June, 233–250.
- Knobloch-Westerwick, Silvia (2006) "Mood adjustment to social situations through mass media use: How men ruminate and women dissipate angry moods". *Human Communication Research*, 32:1, 58–73.
- Kokkonen, Marja & Pulkkinen, Lea (1996) "Tunteet ja niiden säätely". *Psykologia* 31:6, 404–411.
- Kokkonen, Marja & Pulkkinen, Lea (2001) "Examination of the paths between personality, current mood, its evaluation, and emotion regulation". *European Journal of Personality*, 15:2, 83–104.
- Leigh, James H, Zinkhan, George M. & Swaminathan, Vanitha (2006) "Dimensional relationships of recall and recognition measures with selected cognitive and affective aspects of print ads". *Journal of Advertising*, 35:1, 105–122.
- Mustonen, Anu (1997) *Television violence and its audience*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Mustonen, Anu (2001) *Mediapsykologia*. Porvoo: WSOY.
- Pulkkinen, Lea (1994) "Emotion säätely kehityksessä". *Psykologia*, 29, 404–418.
- Pulkkinen, Lea (2002) "Social development and its risk factors". Teoksessa C. von Hofsten & L. Bäckman (toim.) *Psychology at the Turn of the Millennium, Vol. 2: Social, Developmental, and Clinical Perspectives*, s 53–76. East Sussex: Psychology Press Ltd.
- Quayle, Ethel, Vaughan, Mary & Taylor, Max (2006) "Sex offenders, Internet child abuse images and emotional avoidance". *Aggression and Violent Behavior*, 11:1, 1–11.
- Shanahan, James & Morgan, Michael (1999) *Television and its viewers. Cultivation theory and research*. Cambridge: Cambridge University press.

- Shepherd, Robin-Marie & Edelman, Robert J. (2005) "Reasons for Internet use and social anxiety". *Personality and Individual Differences*, 39:5, 949–958.
- Shiv, Baba (1999) "Heart and mind in conflict: The interplay of affect and cognition in consumer decision making". *Journal of Consumer Research*, 26:3, 278–298.
- Van den Bulck, Jan (2004) "Research note: the relationship between television fiction and fear of crime. An empirical comparison of three causal explanations". *European Journal of Communication*. 19:2, 239–248.
- Zillmann, Dolf (1988) "Mood management through communication choices". *American Behavioral Scientist*. 31, 327–340.
- Zillmann, Dolf (2000) "Mood management in the context of selective exposure theory". *Communication Yearbook* 23, 103–23.

III MEDIAKASVATUKSEN KYSYMYKSIÄ

ELOKUVIEN IKÄRAJAT ARVOKONEISTONA

Kirsi Pohjola

Eduskunnan puhemies Paavo Lipponen oli vienyt kaksi tyttärtään Harry Potter -elokuvan ensi-iltaan, vaikka ”tyttöjen yhteenlaskettu ikä ylsi ikärajaan”. (Iltalehti 22.11.2005). Psykologi kommentoi asiaa: ”Vanhemmat eivät ymmärrä, minkä vaurion he voivat lapsilleen aiheuttaa” (Iltalehti 22.11.2005). Elokuvatarkastamon johtaja Paloheimo lausuu kyseisessä lehtiartikkelissa samaan sävyyn: ”Tämä on erittäin ajattelematonta ja voi aiheuttaa hyvinkin pysyviä haittoja lapsille.”

Uutiset kuvastavat kahta asiaa, jotka ovat havaittavissa lapsuuden ja median välisissä suhteissa nykyään: ensinnä median merkityksen kasvua lasten elämismaailmassa, toiseksi median merkityksen kasvun aiheuttamaa huolta, joka kohdentuu voimakkaimmin visuaaliseen mediaan, kuten elokuviin. Olen joutunut henkilökohtaisesti pohtimaan ikärajoihin liittyviä ilmiöitä myös siksi, että olen vuodesta 2001 lähtien toiminut valtion elokuvaalautakunnan jäsenenä, nyt toista kautta varsinaisena jäsenenä. Jäsenyys on innoittanut minua tutkimaan laajemmin lasten ja median suhdetta paitsi ikärajakysymyksenä, myös moraalia ja makua muokkaavana tekijänä.

Tässä artikkelissa keskityn nimenomaan elokuvien ikärajoista käytävään julkiseen keskusteluun ja erityisesti siihen, millä tavalla niissä jäsenetään lapsuuden mediasuhteita. Ilmiötä tarkastellaan internetin keskustelupalstojen ja lakitekstin valossa. Analysoitaviksi on valittu MTV3:n (<http://keskustelu.mtv3.fi/keskustelu/thread.jspa?>), Iltasanomien (www.iltasanomat.fi/arkisto/keskustelu.asp?threadid=2127374) ja Helsingin Sanomien Nyt-liitteen verkkosivustot (www.nyt.fi/klubi/thread.jsp?threadID=14503) ja niissä vuoden 2005 lopussa ja vuoden 2006 alussa käydyt keskustelut. Toisena analyysin kohteena ovat elokuvatarkastamon laatimat, vuoden 2006 alussa julkaistut ikärajaluokitukset (www.vet.fi/

tiedote/Ikarajaperusteet_2006.html) ja sitä taustoittava lakimuutos kuvaohjelmien tarkastamisesta vuodelta 2000 (Laki kuvaohjelmien tarkastamisesta 775/2000).

Huoli median vaikutuksista koskee psyykkistä kehitystä

Medioiden moninaistuminen ja niiden merkityksen kasvu etenkin lasten ja nuorten elämässä herättää huolta. Mediaympäristön muutosvauhti 1990-luvulla kiihtyi erityisesti digitaalisen tekniikan ansiosta. Muutos on ollut niin nopeaa, että suhtautumistapamme eivät kaikin paikoin pysy mukana. Osaltaan huolia ja pelkoja aiheuttaa se, että myöskään juridiset ja pedagogiset instituutiot eivät pysy tahdissa mukana. (Bolter & Grusin 2002, 4–5.) Päälimmäisenä näyttäytyvät huoli elokuvien haitallisuudesta ja internetin vaaroista. Sitä vastoin ei tänä päivänä juuri kuule keskustelua ”massakulttuurin” haitallisuudesta tai ”populaarikulttuurin” ei-sivistävistä vaikutteista. Huoli vaikutuksista on siirtynyt sivistyksen alueelta psyykkistä kehitystä koskevaksi.

Lapsuuden ja median suhdetta jännitteistää lisäksi se, että lapsien ja vanhempien sukupolvet elävät hyvin erilaisissa mediatodellisuuksissa niin median käytön, hallinnan kuin sen kulttuurisen merkittävyydenkin osalta. Sukupolvi- ja mediatodellisuuksien välisen kuilun syvyydestä kiistellään. Yhtäältä lasten ja nuorten katsotaan elävän tyystin erilaisessa mediatodellisuudessa kuin vanhempiensa sukupolvi. Toisaalta painotetaan, että lasten ja nuorten osaamisen ja taitojen ylivoimaisuutta liioitellaan. (Suoninen 2004, 49.) Kyse ei niinkään ole käytön määrästä tai osaamisesta, vaan mediakulttuurin merkityksellisyyden eroista lapsille ja vanhemmille.

Näitä merkityksellisyyden erilaisia ulottuvuuksia ei ole tutkimuksellisesti tavoitettu. Lasten ja medioiden suhdetta on toki tutkittu paljon, muun muassa oppimisen ja kehityspsykologian, kulutustutkimuksen ja käyttäytymistieteiden viitekehyksissä. (Ks. esim. Mustonen & Pulkkinen 1997; Hughes 2001; Salokoski 2006.) Väitän kuitenkin, että lasten mediasuhteiden koko merkitysavaruutta

identiteetin, sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden rakentumisen kannalta ei tavoiteta vallitsevilla kysymyksenasetteluilla ja käsitteillä. Ne kun pohjautuvat pitkälti teollisen aikakauden teoriaperinteille ja ovat muotoutuneet *ennen* nykyisen kaltaisia mediavälitteisiä sosiaalisuuden, kokemusten tai oppimisen muotoja kasvokkain koulussa ja virtuaalisesti, kielen, kuvien ja symbolien välityksellä (vrt. Kupiainen tässä teoksessa). Yhdynkin James P. Geen (2004, 7) näkemykseen siitä, että teoriamme lasten ja median suhteesta perustuvat ”menneen sukupolven” kulttuurisille jäsenyksille ja että nykypäivä poikkeaa huomattavasti tästä.

Mediavanhemmuudesta puhuminen kuvastaa osaltaan aikakauden muutosta mediapainotteisemmaksi (ks. mediasta ja vanhemmuudesta tarkemmin Sintonen tässä julkaisussa). Vanhemmat ja kasvattajat tuntuvat odottavan ohjeita, jopa sääntöjä median parissa elämiseen, ikään kuin media-aikakaudella elämisen tapakulttuuria. Anu Mustonen (Mediamuffinssi-tapahtuman luento Joutsassa 2006) esitti yleisimpiä aiheita, joita vanhemmille järjestetyissä tilaisuuksissa yleensä häneltä kysytään. Niitä ovat lasten levottomuus, aggressiot, kehitysvaikeudet, yöunien vähyys ja riippuvuus. Lisäksi huolta aiheuttavat seksi ja porno, kuvagalleriat, pelit ja mainokset. Näiden lisäksi media nostaa esiin kysymyksiä hyvästä elämästä, kuten Reijo Kupiainen (2005, 17) toteaa. Laajoista sfääreistä huolimatta keskustelu mediakulttuurista kanavoituu aika ajoin melko triviaalin tuntuisiksi kiistelyiksi elokuvien ikärajoista. Ratkaisua media-aikakauden kulttuurisiin muutoksiin, jotka useimmiten koetaan uhkana vallitsevalle moraaliselle järjestykselle, haetaan teknisistä välineistä, kuten nettilukoista, tai säädöksellisistä keinoista, kuten uusien ikärajojen käyttöönnotosta.

Verkkokeskustelujen välittämiä kuvia lasten media-suhteista

Internetin keskusteluissa risteilevät erilaiset näkemykset lasten ja median suhteesta ja sopivista ikärajoista. Käsittelen ensin

MTV3:n internetsivuilla käytyä keskustelua, jonka aloituskysymyksenä oli: ”pitäskö HARRY POTTER ja liekehtivä pikari elokuvan olla k:15” ja teksti:

lehdessä luki että kaks 15v oli käynny kattoon uusimman harry potterin ja niitten mielestä se oli pelottava ja mun kaverit 10v nekin oli käynny kattoosee sen mut niitten mielestä se oli ihan lol jos joku on käynny kattoo sen niin voiko kertoa oliko se hyvä nimittäin mä en pssyy kattoon sitä (23.12.2005, 17:58).

Kysymykseen tuli 18 vastausta, joista viimeinen on kirjattu 9. tammiukuuta 2006. Suurin osa kommentaista oli matalamman eli 11 vuoden ikärajan kannalla, ainoastaan kolme näki elokuvan oikeaksi ikärajaksi 15 vuotta. Seuraavassa esitetään poimintoja, myötä- ja vasta-argumentteja, 15 vuoden ikärajasta.

Matalamman ikärajan eli yhdentoista vuoden kannalla olivat seuraavat kirjoittajat:

Ei siin tartte mitään ikärajaa! =) (9.1.2006, 20:45)

Mä oon käynny kattoo se ja se oli ihan lol. J mä oon viel 9v ikänen!!!!!! (25.12.2005, 11:31)

Ej pidä.. Ej siinä oo mtn nii pelottavaa! Mun pikku sisko ajnaki tietää mitä kattoo ja mitäej! Jos tulee ”pelottava” kohta hän sulkee silmät! (25.12.2005, 23:05)

JOO ei se oo pelottava kävin kattoo sen serkun kaa joka on 10W. Se ei ees säpsähtäny (27.12.2005, 21:40)

Se elokuva on jännä mutta ei pelottava. (28.12.2005, 13:26)

Korkeamman, viidentoista iän kannalla olevat esittivät näkemyksiään seuraavasti:

no kuule! ei kaikkien pikkusiskot tai pikkuveljet pidä silmään kii sellais kohis, missä on jotain pelottavaa! just toisin päin!! nehän on uteliaita, että mitä seuraavaksi tapahtuu! ite mä katoin sen harry potterin mun kamun kaa... ikäraja vois olla ehk joku.. hmm.. 12?? sillä joillakin 11 vuotiailla voi olla hyvin vilkas mielikuvitus! ja ne voi vielläkin aja-

tella että on olemassa just jotain velhoja ja mörköjä... ja kaikkee sellasta.. tää ei oo pahalla. (26.12.2005, 13:35)

sais olla K-15 (7.1.2006, 15:08)

Harry Potter -elokuvaa ja sille sopivaa ikärajaa pohditaan verkkokeskusteluissa pelon ja jännityksen määrän sekä lasten kompetenssin valossa. Keskusteluissa korostuu vahvasti ikä: ”9v, 10 W”. Keskusteluissa viitataan lasten kykyyn suojata itse itseään muun muassa sulkemalla silmät. Matalamman ikärajan kannattajat luottavatkin lasten kompetenssiin: ”pikkusisko ainakin tietää mitä kattoo...” Vastakkaisessa näkemyksessä epäillään lapsen omia mahdollisuuksia suojautua liiallisilta tunteilta. Ylipäätään puheenvuoroissa tehdään erottelu ”jännän” ja ”pelottavan” välille. Lapset tekevät saman erottelun tutkimuksessa, jossa selvitettiin alle 8-vuotiaiden mediasuhteita. (Kupiainen ym. 2006.) Hyvän ohjelman tai elokuvan määritteeksi annetaan juuri jännittävyys. Samanaikaisesti kasvattajat kokevat, että lapsille on suotavampaa katsoa ”kivoja” ja ”ei jännittäviä” ohjelmia, koska he niistä puhuessaan ovat iloisempia ja vapautuneempia. (Lahikainen ym. 2005.)

Medioiden yhteydessä tunteilla viitataan usein pelkoon. Pelon haitallisuutta ei kyseenalaisteta esimerkiksi keskustelemalla pelon määrästä. Pelkoa kun ei kaiketi voida kokonaan torjua lasten elämis- ja kokemismaailmasta. Voidaan kysyä, mikä määrä pelkoa tai minkä tyyppistä pelkoa voidaan katsoa lapsuuteen kuuluvaksi. Pelkoa pelätään ja samalla sitä käytetään kulttuurisena rajana. Ylipäätään medioiden kyseessä ollessa käsitys tunteista on kapea. Emme juuri puhu liiasta ilosta. Nauru, huumori ja hauskuus ovat kuitenkin lapsille itselleen keskeisiä hyvän mediakokemuksen määritteitä. (Suoninen 2004, 75.) Samoin David Buckingham (1987, 165–166) analyysissään kahdenkymmenen vuoden takaa havainnoi lasten moninaisia katsomis- ja tulkintamuotoja. Ilon ja pelon lisäksi lapset ilmaisivat paitsi kriittisyyttä ja ironiaa, myös satiirista otetta katsottuun.

Ylipäätään keskustelu medioiden luonteesta ja kulttuurisista merkityksistä pysyttelee kapea-alaisena. Median käyttöä yleensä-

kin jäsennetään ennemminkin määrän kuin sisältöjen näkökulmasta. Puhumme siitä, kuinka *kauan* lapsi katsoo televisiota tai ”on tietokoneella”. Sen sijaan voitaisiin puhua sisällöistä, siitä *mitä* lapsi median kanssa tekee. Seurustelee hän kavereiden kanssa, käsittelee kuvia, ohjelmoiko, pelaako, piirtääkö?

Mediakasvatukseen sisältyy osaltaan tunnetyöskentely. Tunnetyöskentely on laajemminkin tullut mukaan institutionaalsiin kasvatustavoitteisiin, kuten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteisiin (Kunnallisen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet 2004. OPH). Mediakasvatuksen keinoin tunteet pyritään ottamaan hallintaan (ks. Mustonen tässä teoksessa). Sanotaankin, että jälkimodernina aikakautena lapsia pyritään yhteneväisien arvojen sijaan varustamaan tunnetaidoilla. (Riesman 1964.) Toisaalta väitetään, että sitä mukaa kun tunteista on tullut institutionaalisen työstämisen kohteita, ne sisältävät entistä vähemmän yksityisyyttä, salattavaa tai hämmennystä aiheuttavia asioita. Stjepan Mestrovic (1997, 62–65) puhuu postemotionaalisesta kulttuurista, jossa neuvottelu emootioista ja niiden kaikkinaisen työstäminen ovat rutiinia.

Nykäs-elokuvan ikäraja herätti tunteita puolesta ja vastaan

Ilta-Sanomien verkkokeskustelun aloituspuheenvuorona oli seuraava:

Nykäs-elokuvan ikärajaa ei saa laskea! Nyt on taas huomattu rahan voima, kun määritellään uutuuselokuvien ikärajoja. Elokuvatarkastamo päättää tänään maanantaina, lasketaanko ”Matti” elokuvan ikärajaa 15 vuodesta 11:een. (nimimerkki Empu 9.1.2006, 10:07)

Puheenvuoroa seurasi 85 kommenttia. Mielipiteet jakaantuivat siten, että aloituspuheenvuoron mielipiteen, 15 vuoden ikärajan, jatkoi 18 keskustelijaa, ja ikärajan alentamisen kannalla oli 49 vastausta. Neutraaleja kommentteja, lähinnä huomioita, oli 18. Ikärajan laskemista vastaan oli seuraavanlaisia näkemyksiä:

Hyvä Empu, olen just samaa mieltä. Nämä kaikki tämänpäivän rahanhimon silmissä tehdyt roskafilmit pitäisi kieltää alle 15 vuotiailta.

Aivan kummaa selkärangattomuutta elokuvatarkastamolta laskea ikärajaa, vain kun elokuvan tekijät sitä itkevät. Ei mitään rotia koko porukassa. (10.1.2006, 12:19)

Tiimin Aleksi Mäkelä/Markus Selin ainoa tavoite on rahallisen voiton maksimointi mistään moraalisäännöistä piittaamatta. (2.1.2006, 10:48)

Talousdiskurssi nousee keskeiseksi ikärajakeskusteluissa. Lapsille sopimattomiksi leimataan ”roskaelokuvat”, joita kuvataan taloudellisen voitonpyynnin, laaduttomuuden ja moraalittomuuden määreillä. Puheenvuorossa haetaan taloudelle moraalista ulottuvuutta. Verkkokirjoittaja peräänkuuluttaa myös moraalisia ulottuvuuksia: ”Pornon ja väkivaltaelokuvan ikäraja on nyt sitten 11v.” (9.1.2006, 20:56) Vastakkaisena näkemyksenä esitetään seuraava: ”Jos Matti-leffa edustaa mielestäsi pornoa, voit yllättyä, kun näet oikeata pornoa.” (9.1.2006, 11:21)

Vanhempien vastuuta painotetaan seuraavissa vahvasti. Mielipteissä kyseenalaistetaan tarkkaa ikäkausiin perustuvaa kehitysajat-
telua:

Vanhemmat vastaavat alaikäisistä lapsistaan. Ei siihen mitään asiantuntijoita ja virastoja tarvita. Lapset ovat erilaisia ja toiset kehittyvät toisia nopeammin. (9.1.2006, 11:08)

Fiksut vanhemmat tuntevat jälkikasvunsa. Samassa pesueessa saattaa olla eri tavalla reagoivia. Joku saattaa säikkyä satua, eikä siinä silloin psykiatrisedän asettama ikäraja auta. (10.1.2006, 8:10)

Vanhempien vastuu ja asiantuntijuus oman lapsen kehityksestä ja ominaisuuksista jätetään paitsioon 13 vuoden ikärajalisyksessä. Vain muutama vuosi sitten käsityksenä oli, että ”nuoren lapsen kehitysvaiheisiin liittyvät erityispiirteet voitaisiin ottaa riittävässä määrin huomioon soveltamalla 11 ja 15 ikärajoja” (Sedergren 2006, 496). Toisin kuitenkin kävi. Utta ikärajaa peräänkuulutettiin jo hyvin pian, kun hallitus antoi 15.6.2006 eduskunnalle esityksen uudesta 13 vuoden ikärajasta. Utta ikärajaa perusteltiin ensinnäkin sillä, että kuvaohjelmatarjonta on viime vuosina painotunut yhä enemmän 13 vuoden ikäisille, kun markkinoita hallitse-

va Yhdysvaltain elokuvateollisuus sovittaa valtaosan tuotannostaan tälle ikäryhmälle. Toisekseen uutta ikärajaa perusteltiin kehityksellisillä tekijöillä: ”Ikärajojen 11 ja 15 väliin mahtuu erilaisissa kehitysvaiheissa olevia lapsia ja tarkoituksena on, että lasten ja nuorten eri kehitysvaiheet voitaisiin ottaa nykyistä paremmin huomioon.” (Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle kuvaohjelmien tarkastamisesta annetun lain muuttamisesta). Voidaan kysyä, eikö yhtä lailla ikävuosien 7 ja 11 väliin mahdu erilaisissa kehitysvaiheissa olevia lapsia. Lakimuutoksen perusteleva elokuvaluotannolla on ajallisessa perspektiivissä lyhytnäköistä; media-aikakaudella muutokset ovat nopeita. Ikäjoustopuolueen laajentamista kahdesta vuodesta kolmeen ehdotettiin myös lain arviointijulkaisussa, jossa vasta toissijaisena suositeltiin uutta ikärajaa. Kulttuuriministeri oli toista mieltä ja määräsi ministeriön valmistelemaan uutta ikärajaa (Sedergren 2006, 498).

Vaikuttavuusajatteluun ei luoteta seuraavassa puheenvuorossa: Kehityopsykologisessa hegemoniassa ilmenee murtumia seuraavassa:

Totuus on kuitenkin, että elokuvista ym. ei kenellekään eikä kenenkään kehitykselle ole mitään haittaa tai vahinkoa. Sellaiset uskomukset ovat lähinnä animismia tai taikauskkoa, eivätkä enää nykyaikaan sovi. (9.1.2006, 17:47)

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu alkoi vasta lautakunnan päätettyä ikärajasta, johon aloitusteksti ja sen otsikko viittaavat: ”Matti K11!!!!!!!: Käsittämätöntä, ei tule muuta mieleen kuin että elokuvallautakunta saa provikoita lipputuloista.” (9.1.2006, 23:37) Nimimerkin Flare aloitukseen tuli 27 vastausta. Helsingin Sanomien keskustelu ei ollut yksinomaan puolesta ja vastaan, vaan laajeni yleisemmäksi elokuvakeskusteluksi. Verkkokeskusteluissa käsiteltiin ikärajan ja lapsuuden suhdetta, ylipäättään ikärajojen merkitystä ja lasten kompetensseja, vanhempien ensisijaisuutta asiantuntijoihin nähden, talouden merkitystä sekä elokuvan katsomisen ja kokemuksen vaikuttavuuksia. Vaikuttavuutta tarkasteltiin sekä lyhyellä (painajaisunet) että pitkällä (kasvoi normaali aikuinen) tähtäyk-

sellä. Vähiten luottamusta tuntuivat herättävän elokuvatarkastamon työ ja elokuvatuottajien taloudelliset motiivit. Julkinen keskustelu on siten teemoiltaan laajempaa kuin mitä elokuvien ikärajoja koskeva normisto sisältää. Ne kun kattavat vain kolme ominaisuutta: seksin, väkivallan ja kauhun. Muutoin verkkokeskustelut kuvaavat osaltaan sitä, että keskustelu elokuvista on kaventunut lapsen suotuisaa kehitystä spekuloiivaksi suojelupuheeksi. Elokuvien kulttuurinen tai peräti taiteellinen anti hukkuu ikärajakeskusteluihin.

Elokuvien tarkastamisen asiantuntemus kaventui

Elokuvat ovat olleet lainsäädännön piirissä jo 1920-luvulta lähtien, jolloin todettiin ”elokuvien esittämisen kuuluvan sananvapauden suojaamiin oikeuksiin” (Sedergren 2006). Vuosituhannen lopulla aloitettiin kuvaohjelmia koskevien lakien uudistamistyö, jonka lopputuloksena vuonna 2000 astui voimaan laki kuvaohjelmien tarkastamisesta. Keskeinen muutospaine liittyi sananvapauslain muutokseen, ja laki asetettiin vastaamaan sananvapaussäännöksiä. Sananvapaussäännös sisältää rajoituslausekkeen, joka mahdollistaa lain säätämisen lasten suojelemiseksi. Sananvapaus kuuluu lähtökohtaisesti myös lapsille. Perusristiriita rakentuu lastensuojelun ja lapsille kuuluvan sananvapauden välille. Hallituksen esityksessä (HE 2/2000) uudeksi kuvaohjelmalaiksi todetaankin, ettei alaikäisten oikeutta kuvaohjelmien katselemiseen rajoiteta enempää kuin on välttämätöntä heidän suojeluunsa liittyvien tavoitteiden saavuttamiseksi.

Uudessa kuvaohjelmalaissa elokuvien tarkastamisen asiantuntijuusalueet muuttuivat. Kun aikaisemman lain aikaan lautakunnan jäseniltä edellytettiin oikeus-, opetus- ja valtiovarainministeriön edustajien lisäksi *mielenterveydellisten, kasvatusopillisten ja yhteiskunnallisten* (kursiivit kirjoittajan) kysymysten sekä elokuvataiteen asiantuntemusta, niin uudessa laissa mielenterveys, kasvatusoppi ja yhteiskunnallinen näkemys korvattiin *lapsen kehityk-*

sen asiantuntemuksella. Hallituksen esityksessä (HE 2/2000) todetaan, että asiantuntijoiden osalta koostumus vastaa *asiallisesti* aikaisempaa sääntelyä, vaikka onkin yleispiirteisempi. Mielenterveydellinen, kasvatusopillinen ja yhteiskunnallinen asiantuntemus on mielestäni vaikea muuntaa lapsen kehityksen asiantuntemukseksi. Kyse nimittäin on hyvinkin erilaisista asiantuntijuusalueista aina tiedeperusteita myöten.

Asiantuntijuuden painottuminen lapsen kehitykseen kuvaa hyvin aikakautemme luonnetta, jolle tyypillistä on, että lapsuus nähdään ennen kaikkea ikä- ja kehitysvaiheena ja vielä niin, että kehitys on sidottu tarkasti ikään. Ikää on totuttu pitämään luonnollisena ulottuvuutena, jolla selitetään yksilön, ennen kaikkea lapsen, taitoja ja eroja ja jota käytetään sosiaalisen ja kulttuurisen kontrollin välineenä. Yhteiskuntatieteellisestä tai sosiokulttuurisesta näkökulmasta voi kuitenkin todeta, ettei lopulta ole helppoa erottaa, mitkä asiat johtuvat iästä, mitkä joistain muista tekijöistä. (Lallukka 2003, 14–15.) Kun ikäkausien rajat ovat kulttuurissamme ylipäättään hämärtyneet, niin liikkuvia rajoja manifestoidaan eri tavoin, kuten tässä tapauksessa elokuvien katsomisen ikärajaluokituksilla. (Mikkola 2002, 20.) Samalla kun ikäkausien rajat liukuvat lomittain (lapsuus lyhenee ja nuoruus pitenee), niin hallinnollisilla päätöksillä lasten oletettuja ominaisuuksia ja vastaanotto- ja käsittelykykyä ikäistetään yhä pienemmille ikäväleille. Kuvaohjelmien tarkistamista koskevan lain valmistelun aikoihin 1990-luvun lopulla kehityspsykologisen tiedon voidaan nähdä saavuttaneen hegemonisen asemansa, ja uusi laki muotoutui tässä ajanhengessä.

Ikärajaluokitukset liikkeessä – painopiste kohti sosiaalista

Lain mukaan lapsille haitallinen kuvaohjelma on sellainen, joka väkivaltaisuutensa, seksuaalisen sisältönsä, kauhua herättävällä tai muulla näihin rinnastettavalla tavalla on omiaan vaikuttamaan hai-

tallisesti lapsen kehitykseen. Laissa todetaan myös, että tulkinta muuntuu ajan mukana. Tulkinnan välineenä, ikään kuin lain käyttöohjeina, toimivat elokuvatarkastamon laatimat ikärajaluookitukset. Ne perustuvat lakiin (775/2000) ja ovat lain tulkintaa. Taustalla on myös pyrkimys avoimuuteen. (Sedergren 2006, 502.) Elokuvatarkastamo julkaisi vuoden 2006 alussa uudet ikärajaluookitukset, Valtion elokuvatarkastamon ikärajaluookitusten perusteet 2006 (www.vet.fi/tiedote/Ikarajaperusteet_2006.html). Edellinen versio oli vuodelta 2001.

Ikärajaluoituksen perusteet -tekstejä voi lukea aikakauden luonteen kuvaajina. Kun vuoden 2000 laissa (775/2000) kuvaohjelmien tarkastamisesta ikärajojen päättävältä käyttävien asiantuntemus kavennettiin lapsitietoisuuden osalta yksinomaan lapsen kehitystä koskevaksi, niin valtion elokuvatarkastamon ikärajaluoituksissa tehtiin ikään kuin korjausliike, jossa käsitys lapsuuden luonteesta muuntui ja asiantuntijuusalueet laajentuivat. Niihin lisättiin myös kolme uutta kohtaa: ensinnä elokuvaalutakunnan linjauksen, toiseksi julkisen eli yhteiskunnallisen keskustelun huomioiminen ja kolmanneksi *myös muun mediaan liittyvän tutkimuksen kuin kuvaohjelman vaikutus- eli psykologisen tutkimuksen huomioon ottaminen* (kursiivi kirjoittajan) ikärajoja päätettäessä.

Julkiseksi ja yhteiskunnalliseksi keskusteluksi voidaan luokitella edellä analysoidut verkkokeskustelut. Ikärajaluoituksissa ei esitetä tarkempia määrittelyksiä siitä, mitä tai minkälaisia keskusteluja, keskustelufoorumeja tai julkaisumuotoja pidetään yhteiskunnallisena keskusteluna. Voidaan pohtia, tekeekö keskustelun siirtäminen verkosta painettuun sanomalehteen uskottavampaa, tai millä tapaa keskustelijoiden koulutus, sukupuoli, ikä tai etninen tausta vaikuttavat? Kolmas kohta, muu kuin psykologinen vaikutustutkimus, implikoi ikärajojen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen perustan vahvistumista siten, että ikäraajat eivät voi pohjata yksinomaan kehitykselliseen tietouteen.

Tarkennetut väkivaltaa, seksiä ja kauhua koskevat ohjeet

Ikärajaluokituksissa eli lain käyttöohjeissa tarkennetaan lain luonnetta väkivallan, seksin ja kauhun osalta. Uudessa versiossa yksittäisen lapsen sijasta puhutaan kasvuyhteisöistä. Väkivallan osiossa vanhassa vuoden 2001 versiossa todetaan seuraavasti: ”Väkivaltaa sisältävät ohjelmat vaikuttavat vakavimmin *psykeltään hauraisiin*, sosiaalisesti irrallisiin ja jo ennestään väkivaltaisiin lapsiin ja nuoriin”. Uudessa muodossa asia ilmaistaan näin: ”Erityisen haitallista mediaväkivalta on haavoittavassa ja väkivallan hyväksyvässä *ympäristössä* elävälle lapselle.” Aikaisemmin painottui vaikutuskäsitys, ja lähtökohtana pidettiin, että ”ne ainakin jossakin määrin vaikuttavat alaikäisen katsojan kykyyn hallita aggressiivisia ylläkeitään”. Väkivallan syy-seuraussuhteet ja mallioppimisen oletus ovat vaihtuneet laajemmaksi sosiaaliseksi ja yhteisölliseksi kysymykseksi, jossa lapsi nähdään osana laajempaa kasvuympäristöä. Kehityspsykologian voittopuolisesti määrittämä kenttä alkaa tältä osin avautua sosiaalisille tulkinnoille.

Seksuaalisen sisällön määritteissä muutos on vähäisempi. Itse asiassa sosiaalinen ulottuvuus on poistettu. Vanhassa versiossa todettiin: ”Kulttuuriin liittyvät asenteet ja perinteet ovat seksuaalisuuden sisällön arvioinnissa erityisen tärkeitä.” Tämän sijalle on tullut hieman vanhahtava maininta lapsuuden lyhenemisestä. Ilmaisua lanseerattiin jo vuonna 1982 Neil Postmanin samannimisessä teoksessa, missä nimenomaan television ja kuvaohjelmien katsottiin lyhentävän lapsuutta. Hughesin (2001, 354) mukaan menetetyn lapsuuden sureminen ja median syyttäminen lapsuuden pilaajana ovat vallitsevia teemoja julkisuudessa käytävässä keskustelussa median ja lapsuuden suhteesta. Hughes jatkaa, että tutkimuksissa on usein jo alkuasetelmissä päädytty nostalgisiin ajatuksiin mediasta lapsuuden pilaajana. Samoin lasten kulttuurin brändäytymiseen kriittisesti suhtautuvat tutkijat ottavat argumentikseen lapsuuden lyhenemisen. ”Lapsuus ja nuoruus häviävät, kun mainonta tuhoaa mielikuvituksen näyttämällä kaiken jo varhaisella iällä; mitään siitä, minkä joutaisi kuvittelemaan ja löytämään itse, ei jää jäl-

jelle”, toteavat Kupiainen ja Suoranta (2005, 302). Keskustelu lapsuuden lyhenemisestä ei näytä yli kahdenkymmenen vuoden aikana saaneen juurikaan uusia sisältöjä. Lapsuuden lyheneminen tai vastaavasti pidentyminen ovat sidoksissa vallitsevaan lapsuuskuvaan, joka toki muuttuu ja jonka määräytymisperusteet vaihtelevat. (Pohjola 2006, 398.)

Kauhua koskevassa osiossa lapsen iän ja kehityksen yhteydelle annetaan uudessa versiossa ikäkauteen nähden väljempi tulkinta kuin vanhassa. Siinä sanotaan, että valmiuksia kauhun vastaanottamiseen ”voinee olla vasta teini-ikästä lähtien”, kun uudessa versiossa psyykkisten valmiuksien todetaan ”kehittyvän vähitellen iän myötä”. Kehitysteoria on saanut myös tässä laajemman tulkinnan, kun kauhun vastaanottokykyä ei sidota esimerkiksi ”teini-ikään”. Kehityspsykologisiin teorioihin perustuva lapsen ”normaalin kehityksen kulku” on saanut haastajakseen yhteiskuntatieteellisiä tulkintoja. Puhutaan normaalibiografian murtumisesta, missä ihmiselämän tärkeitä vaiheita ja kehityskulkuja ei saadakaan enää mahdumaan tiukkoihin ikävaiheisiin, vaan jokainen etenee omassa rytmisään noudattamatta ulkopuolelta asetettua normaalibiografiaa. Näin ainakin Giddens (1991, 75–76) väittää myöhäismodernin ihmisen toimivan. Pohdittavaksi jää, missä vaiheessa lapsuus pääsee mukaan myöhäismodernin yksilön määrittäisiin ja sen ei-normaalibiografian piiriin, omatahtiseen ja itserefleksiivisyyteen perustavaan minän muokkaamiseen.

Hegemonia ja kyseenalaistamattomuus

Sanotaan, että alle 10–12-vuotiaille lapsille riskejä luovat elokuvan sisältämä erotiikka, kauhun väkivalta ja rasismi ja että yli 10–12-vuotiaille lapsille riskejä voivat aiheuttaa elokuvan väkivalta, erityisesti itsemurhan näyttäminen, seksi ja seksin ylikorostaminen, ääri-ideologiat, päihteet sekä rasismi. (Mäkelä 2005, 5.) Tällaisilla kehityspsykologisilla väittämillä voidaan sanoa olevan hegemoninen asema lasten ja median suhteen määrittelyssä. Asema takaa,

että näille väittämille ei kulttuurissamme ole ollut tapana vaatia perusteita eikä niille esitetä jatkokysymyksiä. Avartavia kysymyksiä voisivat olla seuraavat: Ilmenevätkö haitallisuus tai negatiiviset vaikutukset kaikilla lapsilla? Ja jos eivät, niin miksi keskusteluissa puhutaan kuitenkin yleensä lapsista? Tätä voisi kysyä Paavo Lipposta kritisoineelta psykologilta: millä tapaa vauriot ilmentyvät? Vaurioina esitetään riippuvuuksia, addiktoitumista, käyttäytymishäiriöitä, levottomuutta, aggressiivisuutta ja syrjäytymistä eli yksilön ominaisuuksiin liittyviä piirteitä. Sanotaankin, että jälkimodernille aikakaudelle on tyypillistä, että yhteiskunnallisia ongelmia aletaan pitää yksilöllisinä ongelmina. (Beck & Beck-Gernsheim 2002, 23–29.) Vaikuttavuudet yksilöllistetään, jolloin lapsen kasvun ja identiteetin muodostumisesta häviää pois yhteiskunnan ja kulttuurin osuus. Riski- ja vaikutuskeskusteluissa ei myöskään huomioida, miten ne suhteutetaan muihin elämänalueisiin. (Buckingham & Bragg 2004, 11.) Itse asiassa vaikutuksia on varmasti useammanlaisia kuin mitä yleensä keskusteluissa esiintyy. Vaikutukset ovat myös laajempia, kaikkialle tunkeutuvia niin, että tutkijat eivät ole osanneet niitä edes tavoitella. (Buckingham & Bragg 2004, 11–15.)

Sosiaalisia seikkoja ei ole ollut tapana nähdä selittävinä eroina sille, millä tapaa lapset kokevat mediasuhteet tai miten se lapsiin vaikuttaa. Kuitenkin esimerkiksi Isossa-Britanniassa ollaan kiinnostuneita maahanmuuttajataustaisten nuorten ja eri sosiaaliluokista lähtöisin olevien nuorten suhteesta mediaan. (Sintonen 2005). Voidaan väittää, että elokuvien ikärajoissa on kysymys ennen kaikkea yhteiskunnallisista odotuksista ja käytännöistä. Sosiaalinen ja yhteiskunnallinen aspekti ovat nousseet esiin myös kotimaisissa keskusteluissa lasten ja nuorten suhteesta osallisuuteen mediakulttuurissa. Esimerkiksi Sirkku Kotilainen ja Leena Rantala (2008) käsittelevät teoksessaan moninaisia mediaosallistumisen tapoja nuorten arjessa. Netissä käytävä ikärajakeskustelukin voidaan nähdä tällaisena osallistumisena itseä koskeviin asioihin sikäli kuin keskustelijoina toimivat lapset ja nuoret itse.

Lapsia ja lapsuutta koskeva julkinen mediapuhe on vahvasti arvolutautunutta, kuten voi huomata osaltaan tätä artikkelia var-
ten analysoidusta verkkokeskusteluista. Lapsuus tuntuu ylipäättään
saaneen erityisen poliittisen painoarvon viime vuosien aikana. Voi-
daan puhua lastensuojelullisesta eetoksesta. Siitä on tullut vahvem-
min paitsi suojelun ja poliittisen kiinnostuksen, myös moraalisen
paniikin kohde. Huolestuneisuus sosiaalisesta järjestyksestä, epä-
varmuus ja muutosuhka kanavoidaan tai verhotaan useissa tapauk-
sissa huoleksi lapsista. (Buckingham 2003, 10–12.) Moraali- ja ar-
vokeskusteluja käydään suhteessa lapsuuteen, koska aikuisuuden
moniarvoisuuden moraalitunteet ei enää tunnu mahtuvan. Filosofit (ks.
MacIntyre 2004) puhuvatkin pirstaloituneesta moraalidiskurssista,
jota hajanaisuuden lisäksi luonnehtii emotivismi. ”Internetin vaa-
rat” tai ”median uhkat” pohjaavat *tunteiden* ilmaisemiseen.

Keskusteluja tarvitaan tilanteessa, jossa uudet teknologiat luo-
vat toimintamahdollisuuksia eivätkä kulttuuriset koodit ehdi pe-
rässä saati vakiintua moraaliseksi järjestelmiksi. Ikärajoilla ja niis-
tä käytävällä keskustelulla on kuitenkin funktionsa, siitakin huoli-
matta, että elokuvia imuroidaan internetin vertaisverkkojen kautta
jopa ennen kuin elokuvat ovat ehtineet edes ensi-iltaan. Ikärajajär-
jestelmä voi toimia osaltaan arvoapparaattina ja antaa keskusteluil-
le konkreettiset raamit. Keskustelut ikärajoista voivat toimia yhdis-
tävänä tekijänä muutoin pirstaloituneessa moraalilämpötilassa. Voi-
daan ajatella, että keskustelut moninkertaistavat ihmisten keskinäi-
siä suhteita ja saavat heidät lähemmäs toisiaan. Se ei ehkä ole kuva-
ohjelmallain tarkoitus, mutta ei myöskään huono seuraus.

LÄHTEET

- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002) *Individualization. In-
stitutionalized Individualism and its Social and Political Consequenc-
es*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications.
- Bolter, Davis & Grusin, Richard (2002) *Remediation. Understanding new
media*. Cambridge, London: The MIT Press.

- Buckingham, David (1987) *Public secrets: East Enders and its audience*. London: BFI.
- Buckingham, David (2003) *Media education. Literacy, learning and contemporary culture*. London: Polity.
- Buckingham, David & Bragg, Sara (2004) *Young people, sex and the media. The facts of life?* London: Palgrave Macmillan.
- Gee, James Paul (2003) *What video games have to teach us about learning and literacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge & Oxford: Polity Press.
- Hughes, Peter (2001) From nostalgia to metatheory: researching children's relationships with the media. *Contemporary issues in early childhood* 2 (3), 354–367.
- Ilta-Sanomat 22.11.2005.
- Kaleva.plus elokuvat 23.11.2005.
- Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet. Määräys 5/011/2004. Opetushallitus.
- Kotilainen, Sirkku ja Rantala, Leena (2008) *Nuorten kansalaisidentiteetit ja mediakasvatus*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisu 89.
- Kupiainen, Reijo (2005) *Mediakasvatuksen eetos: fenomenologinen tutkimus mediakasvatuksen etiikasta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kupiainen, Reijo ja Suoranta, Juha (2005) Kaikki mikä kimaltaa... Media-lukutaito brändihoukutus vastapainona. Teoksessa Kiilakoski, T. & Tomperi, T. & Vuorikoski, M. (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus*, s. 287–308. Tampere: Vastapaino,
- Kupiainen, Reijo, Niinistö, Hanna, Pohjola, Kirsi ja Kotilainen, Sirkku (2006) *Mediakasvatusta alle 8-vuotiaille. Keväällä 2006 toteutetun Mediamuffinssikokeilun arviointia*. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö, tiedotusopin laitos.

- Lahikainen, Anja-Riitta & Hietala, Pentti & Inkinen, Tommi & Kangassalo, Marjatta & Kivimäki, Riikka & Mäyrä, Frans (2005) *Lapsuus mediamaailmassa: näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. Tampere: Gaudeamus.
- Lallukka, Kirsi (2003) *Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä studies in educational psychology and social research 215.
- MacIntyrye, Alasdair (2004) *Hyveiden jäljillä. Moraaliteoreettinen tutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mikkola, Henna (2002) *Sukupolvettomat? Nuoret ikäpolvensa kuvaajina*. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskus. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 73.
- Mestrovic, Stjepan (1997) *Postemotional Society*. London & New Delhi: SAGE Publications.
- Mäkelä, Minna (2005) *Elokuvienvälikä koulussa: lastensuojelullinen näkökulma mediakasvatuksessa*. Helsinki: Valtion elokuvatarkastamo.
- Mustonen, Anu (2006). Asiantuntijaluento Mediamuffinssitapahtumassa Joutsassa 16.3.2006.
- Mustonen, Anu & Pulkkinen, Lea (1997) ”Television violence: a development of a coding scheme.” *Journal of broadcasting & electronic media* 41:2, 168–190.
- Niinistö, Hanna ja Ruhala, Anu (2006) *Mediametkaa! Mediakasvattajan käsikirja kaikilla mausteilla*. Mediakasvatus Metka ry ja Mediamuffinssi-hanke. Jyväskylä: BTJ Kirjastopalvelu.
- Pohjola, Kirsi (2006) ”Pidennetty lapsuus? Lapsuuden luonnetyyppien määrittäminen aamu- ja iltapäivätoiminnassa.” *Janus* 4, 389–401.
- Postman, Neil (1982) *The disappearance of childhood*. New York: Laurel.
- Riesman, David (1964) *The lonely crowd. A Study of the Changing American Character*. New Haven & London: Yale University Press.
- Salokoski, Tarja (2005) *Tietokonepelit ja niiden pelaaminen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

- Sedergren, Jari (2006) *Taistelu elokuvaseurasta. Valtiollisen elokuvan historia 1946–2006*. Tampere: SKS.
- Sintonen, Sara (2005) Media literacy? Yes, please. Raportti Britannian mediakasvatuksen kehdestä, CYM:stä. *Peili. Lasten ja nuorten mediakasvatuksen lehti*, 5.
- Suoninen, Annikka (2004) *Mediakielitaidon jäljillä: lapset ja nuoret valikoivina mediakäyttäjinä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, taiteiden ja kulttuurin tutkimuslaitos, nykykulttuurin tutkimusyksikkö.

LASTEN MEDIASUHTEET MEDIAKASVATUKSEN KYSYMYKSENÄ

Reijo Kupiainen

Lasten ja myös aikuisten mediasuhteet ovat nykyisessä medioituneessa yhteiskunnassa keskeinen mediakasvatuksen kysymys. Median kuluttaminen, mediasisällöt ja median kanssa vietetty aika herättävät erityisesti kysymyksiä siitä, miten aikuisten, vanhempien ja kasvattajien, tulisi säädellä ja ohjata lasten ja nuorten mediasuhteita. Kasvatuskysymys on tässä mielessä usein moraalinen: mitä saa ja mitä ei saa tehdä, mikä on kiellettyä ja mikä sallittua, kuinka paljon saa tehdä ja kuinka paljon ei (Suoranta, Lehtimäki & Hakulinen 2001, 77). Varsinkin julkisessa keskustelussa ollaan usein hyvin tietoisia siitä, että media ja mediasuhteet itsessään toimivat kasvatuskontekstina, joka vaikuttaa lapsiin ja on osa heidän sosiaalisuutumisprosessiaan: mediasta opitaan hyvää ja pahaa ja siksi tarkoituksenmukaisten kasvatuskäytäntöjen olisi jollakin tavalla puututtava mediasuhteisiin.

Varsinainen ongelma tulee esille silloin, kun keskustellaan siitä, onko (media)kasvatuksen enemmän säädeltävä ja rajoitettava mediasuhteita vai pikemminkin kannustettava mediataitojen kehittämiseen, jotta voitaisiin saavuttaa tietoyhteiskunnan vaatimat kansalaistaidot. Kasvatuksen suunta muotoutuu siitä, millaisena lasten ja nuorten mediasuhde nähdään. Tässä artikkelissa hahmotan sitä suomalaista akateemista keskustelua, jota lasten ja nuorten mediasuhteita arvioitaessa on viime aikoina käyty. Kiinnitän huomiota muutamii tutkimuksiin, joita aiheesta on tehty, ja tuon esille, millaista suuntia mediakasvatukselle voi tältä pohjalta esittää.

Mediavaikutuksista lasten kuulemiseen

Lasten mediasuhteiden puhutuin keskusteluaihe on ollut kysymys median vaikutuksista. Päähuomio keskustelussa kiinnittyy useimmiten väkivaltaisten tai muulla tavalla haitallisten mediasisältöjen arviointiin sekä vaatimukseen mediasuojelusta. Huomionarvoista on, että media tarkoittaa tässä pääsääntöisesti televisio-ohjelmia ja kuvataallenteita, kuten elokuvaa ja konsoli- tai tietokonepelejä. Viime aikoina keskustelun keskiöön on nostettu myös internet ja sen erilaiset yhteisöpalvelut, kuten YouTube. Vaikutus- ja mediatutkimuksen kannalta internet on hankala, sillä sen voi mieltää pikemminkin paikaksi kuin mediaksi. Internet itsessään sisältää lukuisia erilaisia medioita ja on näin ollen monimediaalinen ympäristö. Internetiin kohdistuva tutkimus on kiinnostunut erityisesti lasten ja nuorten median käytön tavoista ja erilaisista uhista, jotka liittyvät niin haittaohjelmiin, virtuaaliseen kiusaamiseen, seksuaaliseen häiriköintiin kuin myös epäilyttäviin sisältöihin, joiden joukossa ovat väkivalta- ja pornoaineistot. Internet-tutkimus on ollut aktiivista kansainvälisesti (ks. esim. Hasebrink ym. 2008; Lenhart ym. 2004; Livingstone ym. 2005; Marsh ym. 2005; Rideout ym. 2005; Safer Internet for Children 2007; Unga sveskar och Internet 2008). Suomessa on myös julkaistu aivan viime aikoina lukuisia oppaita ja raportteja lasten ja nuorten internetin käytöstä (ks. esim. Matikainen 2008; Noppari ym. 2008; Tossavainen 2008a ja b).

Tässä artikkelissa en uppoudu internetin moninaiseen maailmaan, vaan tarkastelen pintapuolisesti perinteisempää vaikutuksesta käytyä keskustelua, erityisesti kuvataallenteiden, kuten television, elokuvan ja digitaalisten pelien kohdalla. Käytän näistä yleisesti termiä 'media'. Suomessa on myös julkaistu kattava katsaus vaikutustutkimuksiin, joka auttaa näkemään laajemmin koko vaikutustutkimuksen moninaisuuden (ks. Salokoski & Mustonen 2007).

Vaikutustutkimusta ovat värittäneet vahvasti kokeellisen psykologian tutkimusasetelmat ja -menetelmät, ja sitä on arvoiteltu eri näkökulmista (ks. Mustonen 2001, 56, ks. myös Pohjola tässä teoksessa). Vaikutustutkimusten sijaan nykytutkimuksessa on pyr-

kimys kuulla lapsia itseään. Tällainen lapsuustutkimus on kuitenkin vasta alullaan. Lapsilta on kysytty heidän television käytöstään 1990-luvulla (Suoninen 1993) ja mediasuhteista yleisesti 2000-luvun alussa (Suoranta, Lehtimäki & Hakulinen 2001). Myöhemmin lasten omaan kuulemiseen perustuvaa lapsuustutkimusta on tullut lisää (esim. Noppari ym. 2008). Lasten kuulemisella on erityisesti pyritty hahmottamaan heidän omaa mediaympäristöään ja median merkityksellisyyttä jokapäiväisessä elämässä.

Mediavaikutusten tutkimus kuitenkin elää edelleen, mutta näkökulma on hieman muuttunut. Tutkimuksessa on nyt korostunut erityisesti lasten hyvinvointi. Keskeinen kysymys ei ole enää mediaväkivallan vaikutus lasten käyttäytymiseen, vaan mediasisältöjen vaikutus lasten hyvinvointiin. Suomessa kansainvälisestikin merkittävää tutkimusta aiheesta on tehty Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa *Digital Childhood: Children's Well-being and Media in Societal and Cultural Context*.

Lasten kokemuksia mediasuhteistaan

Vaikutustutkimuksissa lapset on usein nähty passiivisina median vastaanottajina. Mediatutkimuksessa sai kuitenkin 80-luvulla tilaa erityinen aktiivisen katsojan roolia korostanut ajattelutapa, joka on otettu huomioon myös vaikutustutkimuksessa. Tämä korostaa sitä, että lapset säätelevät omaa mediasuhdettaan hyvinkin kriittisesti (Valkonen, Pennonen & Lahikainen 2005, 57). Samaan on omissa tutkimuksissaan päätenyt David Buckingham, jonka mukaan lapsilla on hallussaan useita eri strategioita muun muassa median aiheuttamien epämieluisien tunteiden säätelyyn (Buckingham 2000, 135). Psykologiassa puhutaankin niin sanotuista *coping*-keinoista, joiden avulla pyritään palauttamaan turvallisuudentunne, mikäli on kokenut jotain epämiellyttävää (ks. tarkemmin Mustonen tässä teoksessa). Lisäksi lapset kuitenkin valikoivat jo muutenkin mediasuhdettaan ja mediankäyttötapojaan.

Kun lapsilta itseltään kysytään mediasuhteista, vastaukset voivat olla aikuisille yllättäviä. Satu Valkonen, Marjo Pennonen ja Anja-Riitta Lahikainen ovat huomanneet, että ne tekijät, jotka aikuisia usein esimerkiksi television sisällöissä huolestuttavat, viehättävät lapsia (Valkonen, Pennonen & Lahikainen 2005, 73; vrt. Suoninen 1993). Jännittävä ohjelmasisältö houkuttelee, ja lapset kokevat sen ”ihanana”, mutta silti ohjelmia katsottaessa nähdään usein liiankin pelottavia kuvia ja tapahtumia. Televisionkatselukokemukset ovat kuitenkin huomattavasti moninaisempia kuin vain lapsen suhde televisioon. Kun tarkastellaan sitä, miten lapset ymmärtävät ja tulkitsevat katsomansa ja kuulemansa, mediasuhde aukeaa laajempiin kontekstuaalisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin ja verkostoihin. Kokemuksiin vaikuttavat muun muassa ajankohta ja seura. Valkonen, Pennonen ja Lahikainen (emt. 63) toteavat, että

[j]uuri tässä tulee esille mediavaikutusten monimuotoisuus. [--] Televisionkatselukokemuksia, katselun vaikutuksia tai televisionkatselua ylipäätään ei tule pohtia irrallaan mediasisällöstä, katsojan kyvystä tulkita mediaa tai televisionkatselun sosiaalisesta ympäristöstä.

Lasten mediasuhteissa kysymys ei ole vain sisällön ja/ tai mediailaitteen ja lapsen välisestä suhteesta. Tätä suhdetta määrittävät pikemminkin tilannesidonnaiset sosiaaliset tekijät. Jännittäväkin ohjelma on nautittavaa äidin tai isän sylissä katsottuna tai metatason kommenteilla höyrytettyinä. Sosiaaliset tekijät mediasuhteiden muodostumisessa kertovat myös siitä, että lasten mediasuhteet eivät synny tyhjästä tai pelkästään lasten omasta toimesta, vaan vanhempien ja aikuisten ja myöhemmin vertaisryhmien osuus on merkittävä (ks. kodin roolista tarkemmin Sintonen tässä teoksessa). Kun puhutaan lasten mediasuhteiden säätelystä, ratkaisuja haetaan usein teknologiselta tasolta (internetin suodatusjärjestelmät, katselunestolaite yms.) ja tällöin ohitetaan se sosiaalinen taso, jota mediasuhteet koskevat (Vered 2008, 17).

Sosiaalisen kontrollin avainasemassa ovat vanhemmat, ja siksi mediakasvatuksessa korostetaan usein eräänlaista kasvatuskumppanuutta, jossa koti, koulu tai päiväkotitekevät yhteistyötä (ks. Mediakasvatus varhaiskasvatuksessa 2008). Valkosen, Pennosen ja

Lahikaisen (emt. 64) mukaan vanhemmat osallistuvatkin aktiivisesti pienten lasten mediakäytön säätelyyn ja ohjaamiseen: ”93 prosenttia vanhemmista rajoittaa lasten television katselun määrää, 98 prosenttia ohjelmien sisältöjä ja 86 prosenttia katsomisajankohtaa.” Pienten lasten mediasuhteita valvotaan siis suhteellisen hyvin. Ongelmat syntyvät vasta kouluikäisten lasten kohdalla, kun he viettävät iltapäiviä kotonaan median ääressä aikuisten ollessa töissä.

8–10-vuotiaiden lasten perheistä enää yksi viidesosa rajoittaa television katselua (Suoranta, Lehtimäki & Hakulinen 2001, 78). 8–10-vuotiaat myös katselevat televisiota paljon yksin tai yhdessä jonkun perheenjäsenen kanssa (emt. 48). Suoranta, Lehtimäki ja Hakulinen (emt., 48) arvelevat, että tässä iässä lapset alkavat luoda omaa mediamakuaan ja että television yksinkatselu heijastaa yhteiskunnan yksilöitymistendenssiä. Yhtenä syynä yksinkatseluun on myös se, että lapset itse kokevat vanhempiensa olevan kiireisiä ja työelämän pauloissa (emt. 145–154; Matikkala & Lahikainen 2005, 102–103). Lasten mediasuhteet ovat tältä osin sidoksissa myös perhesuhteiden muuttumiseen ja aikuisten työelämän paineisiin. Mitään näyttöä ei ole kuitenkaan siitä, että paljon yksin olevat lapset käyttäisivät medioita muita enemmän (Matikkala & Lahikainen 2005, 103–104). Kysymys on pikemminkin koko yhteiskunnan ”ilmastosta”, jossa kiireisyys, yksilöityminen ja perhesuhteiden muutokset heijastuvat lasten elämässä, josta mediasuhteet muodostavat oman osansa. On kuitenkin huomattava, että mediakulttuurin muutosten myötä myös mediasuhteet muuttuvat nopeasti. Tullessamme 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulle internetistä on tullut entistä tärkeämpi osa lasten ja nuorten maailmaa, eikä meillä ole vielä tutkimustuloksia tästä mediaympäristön ja mediasuhteiden muutoksesta.

Lapsista ja digitaalisista peleistä

Olen edellä kiinnittänyt huomiota erityisesti lasten televisiosuhteisiin. Televisiolla on edelleen suuri merkitys varsinkin pienten las-

ten elämässä. Kouluikäisten kohdalla mediasuhteissa tapahtuu kuitenkin muutoksia, ja esimerkiksi kodeissa sekä julkisuudessa keskustelu digitaalisesta pelaamisesta on tullut yhä tärkeämmäksi.

Digitaalisen pelaamisen suurimpina uhkina pidetään erityisesti lasten eristäytymistä muusta sosiaalisesta elämästä ja kognitiivisten taitojen heikkoa kehitystä. Esimerkiksi Martsola ja Mäkelä-Rönholm (2006, 94) toteavat, että liiallinen uppoutuminen peleihin voi olla riski sosiaalisten taitojen kehittymiselle, mikäli ne vähentävät aitoja ystävyysuhteita ja arkisia ongelmanratkaisutaitoja. Ajatus ilmaisee huolen pelaamisen vaikutuksista.

Pelaamisesta vanhemmat tietävätkin huomattavasti vähemmän kuin television katselusta. Tosin tilanne muuttuu koko ajan, kun pelaajasukupolvet itse tulevat vanhemmiksi. Itse asiassa digitaalisen pelaamisen keski-ikä onkin 20–30 vuotta, jonka ikäisille myös suurin osa peleistä on suunniteltu (Ermi, Mäyrä & Heliö 2005b, 140; ks. myös Oksanen & Näre 2006, 77). Vuonna 2003 kerätyn aineiston mukaan vanhemmat eivät kuitenkaan ole kovin hyvin tietoisia lasten pelien sisällöistä, vaikka lapset jopa toivoisivat aikuisten seuraa pelaamiseen (Ermi, Mäyrä & Heliö 2005b, 140).

Aiheuttaako pelaaminen tai median käyttö yleensä sosiaalista eristäytymistä ja kognitiivisten taitojen kehittymättömyyttä? Suorannan, Lehtimäen ja Hakulisen tutkimuksen mukaan väitteelle sosiaalisesta eristäytymisestä ei näytä olevan pohjaa. Heidän tulostensa perusteella voidaan sanoa, että mitä monipuolisemmin ja mitä useamman henkilön kanssa lapsi käyttää mediavälineitä, sitä useampaa tietokonepeliä hän pelaa ja sitä useampia liikuntaharrastuksia lapsella on. (Suoranta ym. 2001, 102.)

Harrastukset, myös mediakulttuuriset harrastukset, kuten pelaaminen ja tietokoneen käyttö, näyttävät pikemminkin kasaantuvan ja tuottavan aktiivista ja sosiaalista toimintaa. Esimerkiksi kännykän ja tietokoneen monipuolinen käyttö näyttää olevan yhteydessä laitteiden sosiaaliseen käyttöön toisten kanssa, ahkeraan pelaamiseen ja useampiin liikuntaharrastuksiin. (Emt.; vrt. myös Suoninen 2001; 2004.)

Myös Ulla Matikkala ja Anja Riitta Lahikainen toteavat tutkimuksessaan, että säännöllisesti ja runsaasti eri medioita käyttävät lapset käyttävät medioita nimenomaan sosiaalisesti, sosiaalisemmin kuin vähän medioita käyttävät lapset (Matikkala & Lahikainen 2005, 98; ks. myös Ermi, Mäyrä & Heliö 2005a, 122). Sosiaalinen käyttö on sekä mediavälitteistä yhteyttä muihin että tietokoneen ja pelikoneen käyttämistä yhdessä muiden kanssa. Pelejä ei siis pelata vain yksin, vaan myös muiden, kavereiden ja sisarusten seurassa. Mielenkiintoista on, että kulttuurin yksilöllistyessä ja yhteistoinnallisuuden kaventuessa mediasta onkin tullut yllättäen yksi sosiaalisen elämän ylläpitäjistä. Nykyisin puhutaan jopa sosiaalisista medioista, joilla tarkoitetaan erilaisia uusia, erityisesti internetissä käytettäviä palveluja, jotka pohjautuvat yhteistoinnallisuudelle ja verkostoitumiselle. Matikkala ja Lahikainen tiivistävät huomionsa seuraavasti:

Lasten ajanviettotavat ovat muuttuneet monipuolisemmiksi mutta mediakulttuuriset harrastukset eivät vie aikaa lasten muilta harrastuksilta, vaan medioiden käytöstä tulee osa sitä mahdollisuuksien kirjoa, joka ihmisille on tarjolla ja jonka joukosta hän voi tavoitteidensa ja ympäristönsä mukaan valikoida mielekkäimmät. (Matikkala & Lahikainen 2005, 108)

Entä mitä on sanottava lasten kognitiivisesta kehityksestä? Uhkaako pelaaminen sitä? Kysymystä voi lähestyä pelaamisen kokemuksesta käsin. Ensinnäkään lapset eivät koe samaistuvansa pelihahmoihin ja uivan tätä kautta virtuaalimaailmoihin, jossa todellisuus unohtuisi. Laura Ermi, Frans Mäyrä ja Satu Heliö toteavat haastattelututkimuksissaan, että lapset kertovat eläytyvänsä enemmän kirjoihin ja elokuviin kuin peleihin; pelaamisessa painottuvat enemmän toiminnalliset muodot (Ermi, Mäyrä & Heliö 2005a, 124). Tämä havainto puhuu sen puolesta, että peleissä keskeistä ei ole se maailma ja ne representaatiot, joiden puitteissa pelaaminen tapahtuu, vaan juuri toiminta ja ongelmanratkaisu. Populaarikulttuuria puolustavassa kirjassaan *Kaikki huono on hyväksi* (2006) Steven Johnson poimii esiin juuri tämän pelin kokemuksellisen piirteen:

[P]elit pakottavat *päättämään* paljon enemmän kuin kirjat, elokuvat tai musiikki. Romaanit voivat hyvinkin kiihottaa mielikuvitusta ja musiikki voi synnyttää vahvoja tunteita, mutta pelit pakottavat päättämään, valitsemaan, priorisoimaan. Pelaamisen kaikki älylliset edut perustuvat tähän ominaisuuteen, koska ajattelemaan oppimisessa on viime kädessä kyse siitä, että oppii tekemään oikeita päätöksiä: on arvioitava todisteet, analysoitava tilanteet, pohdittava pitkän aikavälin tavoitteita ja sen jälkeen päätettävä. Mikään toinen populaarikulttuurin muoto ei haasta aivojen päätöksentekokoneistoa vastaavalla tavalla. (Johnson 2006, 50–51.)

Johnsonin argumentti on, että digitaalinen pelaaminen näyttää kaootiselta kuva- ja äänitulvalta, jos pelikokemuksia ei ole. Mutta jos asiaa tarkastellaan pelaajien kokemusten pohjalta, pelaaminen kehittää ongelmanratkaisu- ja kognitiivisia taitoja. Itse asiassa Johnson näkee koko populaarikulttuurin älyllisesti kehittävänä. Hänen mukaansa populaarikulttuuri on tullut yhä monimutkaisemmaksi muutaman viime vuosikymmenen aikana ja se haastaa ajattelumme uusilla tavoilla. (Johnson 2006, 24).

Johnsonin väite on varmasti kritiikille altis, mutta hänen argumentointinsa onkin ymmärrettävissä poleemisena haasteena mediasuhde- ja -uhkakeskusteluille, jotka ovat pääsääntöisesti nähneet populaarikulttuurin älyllisesti köyhänä ja terveydelle vaarallisena. Näkökulma tuo jälleen kerran esille mediakulttuurin kaksinaapaisuuden, sen uhat ja mahdollisuudet, joita ei kumpaakaan tulisi yli- tai aliarvioida. Uusi tutkimustieto tuottaa jatkuvasti ristiriitaista tietoa pelaamisesta ja sen vaikutuksista. Esimerkiksi syksyllä 2008 uutisoitiin sekä tutkimuksesta, jonka mukaan digitaalisen pelaamisen väkivaltaisuuutta lisäävät vaikutukset ovat kiistattomia (Rissanen 2008) että tutkimuksesta, jonka mukaan digitaalisia pelejä pelaavat ovat onnellisempia, terveempiä ja tasapainoisempia, sekä taloudellisesti menestyvämpiä kuin muut (Pilienci 2008). Kummassakin on liioittelun makua. Tutkimukset eivät poista tarvetta harkitulta suojelulta ja mediavaikutusten tarkastelulta, mutta eivät myöskään aiheuta paniikkia. Kuten Martsola ja Mäkelä-Rönholm (2006) toteavat, mediasuhteiden säätelyyn kuuluu suojelunäkökulma. Mutta samalla

[t]ärkeää on myös kysyä, miten lapsia voitaisiin tukea kasvamaan monipuolisesti tietoyhteiskunnan mediakulttuurisissa ympäristöissä ja rohkaista heitä hyödyntämään sen mahdollisuuksia nykyistä monipuolisemmin. (Matikkala & Lahikainen 2005, 109).

Mediakasvatus mediakulttuurissa

Miten mediavaikutuksiin ja mediasuhteisiin keskittyviin keskusteluihin olisi sitten mediakasvatuksen näkökulmasta suhtauduttava? Mediakasvatus on tavoitteellista toimintaa, jossa pyritään saamaan aikaiseksi kasvatuksellisia vaikutuksia nimenomaan kasvatettavassa. Se mihin mediakasvatuksessa usein toiminta kohdistetaan, on juuri median ja median käyttäjän suhde. Vaikutuskeskustelun seurauksena esitetään vaatimuksia nimenomaan lapsen ja median suhdetta säätelevästä toiminnasta. Kutsun tätä näkökulmaa *sääteleväksi mediakasvatukseksi*, ja se sisältää sekä suojelullisia että mediasuhteiden hallintaan tähtäviä toimenpiteitä. Säätely tähtää turvalliseen median käyttöön, mediavalintojen, -tulkintojen ja -kokemusten ohjaamiseen, rajojen asetteluun ja mediakäytön tarkkailemiseen. Käytännössä säätely on usein television katselun rajoittamista, peli- ja tietokonevuorojen jakamista, neuvottelua kotitöiden ja siitä palkaksi tulevan mediankäyttöajan suhteesta, huolehtimista koulutehtävien tekemisestä, keskustelua ohjelmista ja monenlaisia muita perheen arkipäivän käytäntöjä ja sopimuksia (ks. Ermi, Mäyrä & Heliö 2005b, 132–134).

Säätelevä mediakasvatus tarkoittaa myös tietoisuutta lasten mediasuhteista ja mediasisällöistä, joiden pohjalta säätelyä voidaan suunnitella. Säätely on useimmille lapsille tuttua ja hyväksyttyä siinä missä rajojen asettaminen yleensäkin. Säätely voi kuitenkin tulla ongelmalliseksi, jos aikuisten ja lasten mediakokemukset ja -maut erkaantuvat toisistaan. Niin sanotun esteettisen mediakasvatuksen traditiossa pyrittiin lasten mediakokemuksia säätelemään juuri tarjoamalla aikuisten ja opettajien mediamaun mukaisia sisältöjä lapsille ja nuorille ja ohjaamaan heitä pois ”roskakulttuurin” parista

(vrt. Oravala tässä teoksessa). Tämä aikuislähtöinen mediakasvatus ei kuitenkaan tuottanut parhaita mahdollisia tuloksia, sillä se eriytti juuri aikuisten ja lasten mediamakua ja toisaalta myös koulun ja arjen mediakokemuksia. Koulu pyrki näin torjumaan mediakulttuurin ja ne autenttiset mediakäytöt ja -tekstit, joiden parissa oppilaat puolestaan vapaa-ajallaan toimivat. Oppilaiden elämismaailman rajaaminen koulun ulkopuolelle mediakasvatuksessa on ongelmallista, sillä juuri elämismaailman kysymyksiin mediakasvatuksen pitäisi pureutua auttamalla tunnistamaan kokemuksia, avaamaan merkityksellisyyttä ja ilmaisemaan itseään.

Säätelävän mediakasvatuksen lisäksi yleinen mediakasvatuksen näkökulma on tähännyt mediataitojen kehittymiseen. Kutsun tätä *mediataitoihin keskittyväksi mediakasvatukseksi*. Mediataitoihin keskittyvän mediakasvatuksen tavoitteena on yleensä mediakompetenssin tai medialukutaidon kehittäminen. Käsitteet ovat osittain päällekkäisiä, mutta sisältävät myös omia painopisteitään. Yleisesti ottaen mediakulttuuri ja informaatioyhteiskunta vaativat kansalaisiltaan uusia taitoja, ei pelkästään teknisessä mielessä, vaan myös mediaviestinnän taitoja, ymmärrystä mediasta ja oman mediamaan kehittämistä (vrt. Sihvonen tässä teoksessa).

Medialukutaito määritellään usein henkilökohtaiseksi valmiudeksi tai kyvyksi saavuttaa, ymmärtää ja luoda informaatiota eri konteksteissa (Livingstone ym. 2005, 3; Varis 2005, 9). Medialukutaito on kehittyvä valmius, joka sisältää niin tuotannon, ilmaisun kuin vastaanotonkin strategioita (Kotilainen 1999, 37). Medialukutaitoinen siis hallitsee esimerkiksi mediaesitysten lajityyppisiä, esitystapoja, kulttuurisia suhteita ja vaikkapa ikärajoitusten merkityksen elokuvien ja digitaalisten pelien kohdalla.

Medialukutaito voi jalostua toiminnalliseksi erityisten tilanteiden tai jopa professionien edellyttämäksi kompetenssiksi. Kompetenssin käsitteellä sinänsä on laaja käyttöalue (ks. Ruohotie 2005). Se voidaan ajatella erilaisina yksilön valmiuksina suoriutua jostakin tehtävästä tai käsitellä jotain tilannetta. Nämä valmiudet on ajateltava kuitenkin laajasti esimerkiksi kognitiivisina, affektiivisina, motorisina, sosiaalisina ja persoonallisina taitoina (emt.) Tällaise-

na taidollisena kokonaisuutena mediakompetenssi edellyttää mediasuhteiden moninaisia valmiuksia ja kypsyyttä käsitellä, ymmärtää, arvioida, arvottaa ja välittää mediaa, mediaviestejä ja -merkityksiä. Sirkku Kotilainen (1999, 39) määrittää mediakompetenssin monipuoliseksi osaamiseksi, tilanne- ja toimintaympäristökohtaiseksi valmiudeksi, jossa on keskeistä vahvistunut toimijuus. Erilaiset tilanteen ja käytännöt vaativatkin erilaisia kompetensseja myös mediaa käytettäessä, ja tämä korostuu esimerkiksi erilaisissa ammateissa. Pelisuunnittelijan kompetenssi on tässä mielessä esimerkiksi erilainen kuin opettajan. Mediakulttuuri edellyttää kuitenkin tietynlaista yleissivistykseen verrattavaa mediakompetenssia.

Aikuisten ja lasten mediakulttuurien eriytymisen ehkäisemiseksi tarvitaan sekä aikuisten että lasten mediakompetenssia. Esimerkiksi Ermin, Mäyrän ja Heliön lasten digitaaliseen pelaamiseen liittyvässä tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset halusivat vanhempiaan pelikavereiksi, mutta heidän opettamisensa olisi liian iso urakka (Ermi, Mäyrä & Heliö 2005b 140–141). Aikuisilla ei ole aikaa eikä valmiuksia osallistua lastensa peliharrastukseen, mikä kuitenkin lisäisi huomattavasti heidän tietoaan lasten mediasuhteista ja -kokemuksista. Ermi ja kumppanit esittävätkin mediakasvatukselle haasteen, jonka mukaan lasten ja aikuisten mediasuhteet ja taitot olisi saatava dialogiin keskenään:

Jos vanhemmat perehtyisivät peleihin paremmin, heillä olisi tietojensa ja elämäkokemuksensa vuoksi lapsia paremmat valmiudet suhteutua kriittisesti pelien sisältöihin. Lapset ja nuoret puolestaan kyllä kykenevät tekemään kriittisiä erotteluja pelilajityyppien välillä ja sisällä sekä vertailemaan eri pelejä niiden pelattavuuden perusteella, mutta heillä ei ole aikuisten valmiuksia suhteuttaa pelejä, niiden heikkouksia ja peliharrastukseen liittyviä voimavaroja laajempaan historialliseen tai yhteiskunnalliseen kontekstiin. Pelien ymmärtämisessä ja sosiokulttuurisessa haltuunotossa onkin selvästi tarvetta eri käyttäjä- ja asiantuntijaryhmien sekä ikäluokkien väliselle dialogille. (emt. 141.)

Mediakompetenssi voidaan tässä mielessä nähdä laajasti yhteistoiminnallisena taitona, joka edellyttää eri mediamakujen, mediasuhteiden ja mediasukupolvien vuorovaikutusta ja dialogia. Tä-

män dialogin tarve korostuu erityisesti siinä, että mediakulttuurissa ei ole kyse yksittäisistä ja sattumanvaraisista mediateknioiden käytöistä tai mediaviestien vastaanottamisesta ja tuottamisesta. Pikemminkin mediakulttuuri on ymmärrettävissä kokonaisena toiminta- ja elinympäristönä. Perinteisesti mediakasvatus on kietoutunut representaation käsitteen ympärille (Suoranta & Ylä-Kotola 2000, 71) eli mediaesitysten kriittisen arvioinnin ja mediassa esiintyvien kuvien ja sisältöjen tarkastelun äärelle. Representaatiot ovat edelleen mediakasvatuksen tärkeää sisältöä, mutta nykyisessä mediakulttuurisessa vaiheessa median toimintaympäristöihin liittyvien taitojen osuus on kasvanut. Olennaista on, että nämä taidot ovat yhtä moninaiset kuin itse mediaympäristökin.

Mediakasvatuksen dilemma

Säätelevä ja mediataitoihin keskittyvä mediakasvatus on nähty usein toisilleen vastakkaisina mediakasvatuksen orientaatioina. Esimerkiksi Martsola ja Mäkelä-Rönholm (2006) pitävät taitoihin keskittyvää mediakasvatusta jopa vaarallisena, koska se ei heidän mukaansa huomioi riittävästi mediasuojelua. Tämä vastakkaisuus on palautettavissa niin sanottuun lukutaidon dilemmaan, jolla on pitkä historia. Paul Gee tunnistaa kyseisen dilemman jo Platonin *Faidros*-dialogista, jossa Platon varoittaa kirjoituksen vaaroista. Lukutaidon dilemma tarkoittaa sitä, että lukutaidolla on Januksen kasvot: jos opetat ihmiset lukemaan raamattua, he voivat myös lukea pornografiaa. (Tyner 1998, 20–24.) Lukutaito on kulttuurinen voimavara ja kehityksen ehto, mutta myös vaarallinen ”väärin käytettynä”. Ongelma on siinä, kuka määrittää, mihin lukutaito sopii ja mihin ei. Erityisesti tämä tulee esille lasten kohdalla. Lapsia opetetaan lukemaan ja käyttämään medioita ja näin hankkimaan tietoa ja ilmaisemaan itseään. Samalla kuitenkin asetetaan rajoja lukutaidon käytölle.

Mediakasvatuksessa yleensä on syytä tunnistaa tämä dilemma. Myös tässä aikuisten ja lasten dialogilla on keskeinen asema. Me-

diakasvatus voi näin toteuttaa usein peräänkuulutetun kasvatuksen dialogisuuden, jossa kasvatustehtävä ei ole asetettu etukäteen yksisuuntaisella aikuisten päätöksellä ja opetus suunnitelmalla, vaan jossa eri mediamaut ja elämismaailmat kohtaavat ja osallistuvat vuorovaikutukseen. Tämä edellyttää kuitenkin molemminpuolista tunnistamista ja tunnustamista: tunnistamme ja tunnustamme dialogin toisen osapuolen mediatodellisuuden ja tuomme siihen oman kokemuksemme ja näkemyksemme.

Tämä tunnustamisen politiikka ei merkitse säätelynäkökulman kieltämistä, vaan sen tuomista myös yhteisen päätöksenteon piiriin. Samoin mediakompetenssi ei ole valmiiden taitojen omaksumista vaan erilaisten arjen toimintojen hallitsemista ja tässä mielessä hyvin kontekstuaalista toimintaa. Mediakulttuurissa tarvittava mediakompetenssi yhdistyy arjen mediasuhteisiin ja toimintavalmiuksiin, joissa mediasuhteiden säätely on yksi olennainen osa kyseistä kompetenssia. Näen mediakompetenssilla tässä mielessä taidolliseettisen sisällön, joka on lähellä mediakulttuurista elämänhallintaa tai mediasuhteiden hallintaa monella tasolla. Mediakompetenssi ei siis ole tässä suhteessa vain teknisiä taitoja tai ilmaisullisia taitoja, vaan tietoa ja kykyä mediasuhteiden hallitsemisesta. Voitaisiin myös esittää, että mediakompetenssin tiedon muoto ei ole niinkään tietoa jostakin (*knowing that*), kuten joistain tosiasioista, eikä ”tietoa miten” (*knowing how*), kuten tietoa tekniikasta, vaan pikemminkin ”kolmatta tiedon muotoa”, praktista tietoa (*knowing from*) (ks. Turnbull 1998, 96–97). Olen itse tulkinnut tämän aristoteliseksi *froneettiseksi* tiedoksi eli sellaiseksi toimintavalmiudeksi, joka kiinnittää tiedon ja yksittäisen toiminnan elämän kokonaishorisonttiin, jossa tietoja ja taitoja sovelletaan konkreettisesti (Kupiainen 2005, 139–140). Mediakasvatus tapahtuu tässä kokonaishorisontissa ja on näin luonteeltaan sekä taitojen ja tietojen kehittämistä että arvokasvatusta, jonka lähtökohta on kuitenkin toimijoiden omista mediakokemuksista ja mediasuhteista. Tällaisessa mediakasvatuksessa kehitetään sitä toimijuutta, joka kykenee arvioimaan omia mediasuhteitaan ja kehittämään mediakulttuuria ja -sivistystä.

LÄHTEET

- Buckingham, David (2000) *After the death of childhood. Growing up in the age of electronic Media*. Cambridge: Polity press.
- Ermi, Laura & Mäyrä, Frans & Heliö, Satu (2005a) ”Digitaaliset lelut ja ja maailmat: pelaamisen vetovoima”. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta ym. (toim.) *Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. 110–128. Helsinki: Gaudeamus.
- Ermi, Laura & Mäyrä, Frans & Heliö, Satu (2005b) ”Mediakasvu ja pelaamisen hallinta”. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta ym. (toim.) *Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. 129–144. Helsinki: Gaudeamus.
- Hargrave, Andrea Millwood & Livingstone, Sonia (2006) *Harm and offense in media content. A review of the evidence*. Bristol & Portland: Intellect.
- Hasebrink, Uwe & Livingstone, Sonia & Haddon, Leslie (toim.) (2008). *Comparing children’s online opportunities and risks across Europe: Cross-national comparisons for EU Kids Online*. London: EU Kids Online (Deliverable D3.2). <http://www.eukidsonline.net/> (Luettu 1.12. 2008).
- Johnson, Steven (2006) *Kaikki huono on hyväksi. Miten nykyaikainen populaarikulttuuri tekeekin meistä älykkäämpiä*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Kotilainen, Sirkku (1999) ”Mediakasvatuksen monet määritelmät”. Teoksessa Kotilainen, Sirkku & Hankala, Mari & Kivikuru Ullamaija (toim.) *Mediakasvatus*, s. 31–39. Helsinki: Edita.
- Kupiainen, Reijo (2005) *Mediakasvatuksen eetos. Fenomenologinen tutkimus mediakasvatuksen etiikasta*. Acta Universitas Lapponiensis 86. Lapin yliopiston julkaisuja.
- Lenhart, Amanda & Madden, Mary & MacGill, Alexandra Rankin & Smith, Aaron (2007). *Teens and Social Media. Pew Internet & American Life Project*. Löytyy osoitteesta: http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Teens_Social_Media_Final.pdf (Luettu 1.3. 2008).

- Livingstone, Sonia & Bober Magdalena (2005). UK Children Go Online. Final Report of Key Project Findings. <http://personal.lse.ac.uk/bober/UKCGOfinalReport.pdf> (Luettu 1.3. 2008).
- Livingstone, Susan & Van Couvering, Elizabeth & Thumim, Nancy (2005) *Adult media literacy. A review of the research literature on behalf of Ofcom*. Saatavana online: www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy/medlitpub/medlitpubrss/aml.pdf [viitattu 5.12.2007].
- Marsh, Jackie & Brooks, Greg & Hughes Jane & Ritchie, Louise & Roberts Samuel & Wright, Katy (2005). *Digital Beginnings: Young Children's use of Popular Culture, Media and New Technologies*. Literacy Research Centre, University of Sheffield. Löytyy osoitteesta: <http://www.digitalbeginnings.shef.ac.uk/DigitalBeginningsReport.pdf> (Luettu 1.3. 2008).
- Martsola, Riitta & Mäkelä-Rönholm, Minna (2006) *Lapsilta kielletty. Kuinka suojella lasta mediatraumatlta*. Helsinki: Kirjapaja.
- Matikainen, Janne (2008). *Verkko kasvattajana. Mitä aikuisen tulisi tietää ja ajatella verkosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Matikkala, Ulla & Lahikainen Anja Riitta, (2005) ”Pelit, tietokone ja kännykkä lasten sosiaalisissa suhteissa”. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta & Hietala, Pentti & Inkinen, Tommi ym. (toim.) *Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. 92–109. Helsinki: Gaudeamus.
- Mediakasvatus varhaiskasvatuksessa (2008) Helsinki: Stakes ja Opetusministeriön Mediamuffinssi –hanke. Saatavana online: www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/liitetiedostot/mediakasvatus_varhaiskasvatuksessa_verkkoversio.pdf [Luettu 12.12. 2008].
- Mustonen, Anu (2001) *Mediapsykologia*. Helsinki: WSOY.
- Oksanen, Atte & Näre, Sari (2006) *Lapset pelissä. Virtualiiviidakon ansat*. Helsinki/Jyväskylä: Minerva.
- Pileci, Vito (2008) ”Video Gamers High Earners, Athletic and Dating: Studies. New Studies Dispel Myth of Video Game Players.” *National Post*, October 28, 2008. Löytyy osoitteesta: <http://www.nationalpost.com/story.html?id=914078> (Luettu 12.12. 2008).

- Rideout, Victoria, J. & Vandewater, Elizabeth, A. & Wartella, Ellen, A. (2003) *Zero to Six. Electronic Media in the Lives of Infants, Toddlers and Preschoolers*. A Kaiser Family Foundation Report. <http://www.kff.org/entmedia/upload/Zero-to-Six-Electronic-Media-in-the-Lives-of-Infants-Toddlers-and-Preschoolers-PDF.pdf> (Luettu 1.3. 2008).
- Rissanen, Juho (2008) ”Videopelit tekevät väkivaltaisemmaksi”. *Iltalehti*, 27.10. 2008. Löytyy osoitteesta: http://www.iltalehti.fi/perhe/200810278398187_pr.shtml (Luettu 12.12. 2008).
- Ruohotie, Pekka (2005) ”Kvalifikaatioiden ja kompetenssien kehittäminen koulutuksen tavoitteena”. Teoksessa Varis, Tapio (toim.) *Uusrenessanssiajattelu, digitaalinen osaaminen ja monikulttuurisuuteen kasvamisen*. 31–49. Helsinki: Okka-säätiö.
- Safer Internet for Children. Qualitative Study in 29 European Countries. Summary Report*. (2007). European Commission. Directorate-General Information Society and Media. Löytyy osoitteesta: http://ec.europa.eu/public_opinion/quali/ql_safer_internet_summary.pdf (Luettu 22.1. 2008).
- Salokoski, Tarja & Mustonen, Anu (2007) *Median vaikutukset lapsiin ja nuoriin – katsaus tutkimuksiin sekä kansainvälisiin mediakasvatukseen ja -sääntelyn käytäntöihin*. Mediakasvatusseuran julkaisuja 2/2007. www.mediakasvtus.fi/publications. [Viitattu 22.1. 2008].
- Suoninen, Annikka (1993) *Televisio lasten elämässä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikkö.
- Suoninen, Annikka (1993) Televisio on osa lapsen todellisuutta. *Mielen-terveys* vol. 32, no 1 1993, 29 – 33.
- Suoninen, Annikka (2001) The Role of Media in Peer Group Relations. Teoksessa Sonia Livingstone ja Moira Bovill (toim.) *Children and their Changing Media Environment: A European Comparative Study*. London: Lawrence Erlbaum.
- Suoninen, Annikka (2004) *Mediakielitaidon jäljillä. Lapset ja nuoret valikoivina median käyttäjinä*. Helsinki: Gummerus.

- Suoranta, Juha & Lehtimäki, Hanna & Hakulinen, Sampsa (2001) *Lapset tietoyhteiskunnan toimijoina*. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskusten työraportteja 16/2001. Tampereen yliopisto.
- Suoranta, Juha & Ylä-Kotola, Mauri (2000) *Mediakasvatus simulaatiokulttuurissa*. Helsinki: WSOY.
- Tossavainen, Tommi (2008b) *Internet lasten ja nuorten elämässä. Selvitys pääkaupunkiseudun 10–18-vuotiaiden lasten ja nuorten elämästä internetissä*. Toinen elämä -hanke. <http://www.toinenelama.fi/> (Luettu 20.12. 2008).
- Tossavainen, Tommi, (2008a). *Nuoret, pelit ja netti*. <http://www.nettiguru.fi/> (Luettu 1.12. 2008).
- Turnbull, S. (1998) ”Dealing with Feeling: Why Girl Number Twenty Still Doesn’t Answer”. Teoksessa Buckingham, D. (toim.), *Teaching popular culture. Beyond radical pedagogy*. 88–106. London: UCL Press.
- Tyner, Kathleen (1998) *Literacy in a digital world. Teaching and learning in the age of information*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Unga svenskar och Internet 2008* (2008). <http://www.wii.se/content/view/144/37/lang,se/> (Luettu 20.12. 2008).
- Valkonen, Satu & Pennonen, Marjo & Lahikainen, Anja Riitta, (2005) ”Televisio pienten lasten arjessa”. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta ym. (toim.) *Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. 54–91. Helsinki: Gaudeamus.
- Varis, Tapio (2005) ”Medialukutaidon tila ja toteutus Euroopassa”. Teoksessa Varis, Tapio (toim.) *Uusrenessanssiajattelu, digitaalinen osaaminen ja monikulttuurisuuteen kasvaminen*. 9–29. Helsinki: Okka-säätiö.
- Vered, Karen Orr (2008) *Children and Media Outside the Home. Playing and Learning in After-School Care*. New York: Palgrave Macmillan.

MEDIA ARJEN KASVATUSSUHTEISSA

Sara Sintonen

Nykyvanhemmat voivat kokea lapsen mediakulttuurin kyllästämän kasvuympäristön monella tapaa haasteellisena. Mediavälineet tuntuvat usein teknisesti hankalilta, ja teknologiakehityksen perässä voi olla vaikea pysyä. Mediakulttuurista välittyy toisinaan esimerkiksi arvoja, jotka eivät osu yksiin vanhempien oman ajatusmaailman kanssa. Mediaesitykset ja niihin liittyvät kaikenlaiset tuotteet näyttävät välillä kovastikin kiehtovan lapsia, jolloin niiden käytön tai kulutuksen kieltäminen tai rajoittaminen voi tuntua vanhemmista suorastaan julmalta. Mitä erityisesti pienten lasten vanhemmat ajattelevat omien lastensa suhteesta mediakulttuuriin? Miten ja millaisena he kokevat mediakulttuurin kasvattajan arjessaan? Millaista mediakulttuurista tulevaisuutta he toivovat lapsilleen? Näitä kysymyksiä tarkastelen tässä artikkelissa pienen, keväällä 2006 alle kouluikäisten äitien keskuudessa kerätyn tausta-aineiston avulla. Kirjalliseen kyselyyn vastasi neljä suomalaisäitiä ja kolme englantilaisäitiä, ja tarkempaan haastatteluun valitsin kummastakin ryhmästä kaksi äitiä.

Aineiston vastaajavanhemmat kokevat media(kulttuuri)n monitahoisena ilmiönä ja kasvattajan roolin mediakulttuurissa haasteellisena. He ovat tietoisia mediaan liittyvistä ongelmista, mutta eivät korosta niitä. Paremminkin esiin tulivat ilmiön monet vahvuudet ja oppimiseen liittyvät näkökulmat. Tässä aineistossa ei ilmennyt merkittäviä käsityseroja suomalais- ja englantilaisäitien välillä, mutta vivahde-eroja kylläkin. Englantilaisäitien pohtiessa esimerkiksi median parissa käytetyn ajan sopivaa määrää ja kaveripiirin (mahdollista negatiivista) vaikutusta, suomalaisäitejä arveluttavat enemmän median välittämät haitalliset sisällöt. Mielenkiintoisimmaksi asiaksi nousee monen vastaajan esiintuoma näkemys vanhempien ja median suhteesta: vanhemmilla olisi halua vuorovaiku-

tukseen median kanssa sekä tarve vaikuttaa median esiin tuomiin asioihin ja media-alan ammattilaisten tekemiin valintoihin, mutta siihen ei ole tarjolla mahdollisuuksia. Suhdetta mediaan siis kaivataan.

Vanhemmuus ja kasvatustietoisuus

Viime vuosina mediakasvatuskeskustelussa on esiintynyt termi mediavanhemmuus. Esimerkiksi Opetushallituksen pääjohtaja Kirsi Lindroos (2005) peräsi mediavanhemmuutta, koska hänen mukaansa tarvitaan ”tukea median käyttöön koulun lisäksi myös kotona”. Mutta mistä mediavanhemmuus muodostuu? Millainen on pienten lasten ja heidän vanhempiensa mediakulttuuriin liittyvä kasvatussuhde?

Kasvatustietoisuudella viitataan yleisesti kasvattajan omaan tietoisuuteen toiminnastaan kasvattajana sekä tietoisuuteen tähän tehtävään liittyvistä velvollisuuksista ja oikeuksista (mm. Hirsjärvi & Huttunen 1991). Vanhemmuuteen liittyvä kasvatustietoisuus tarkoittaa kykyä oman toiminnan erittelyyn, pohdiskeluun ja suunnitteluun, mikä samalla merkitsee lasten kasvatuksen ehtojen ja edellytysten oivaltamista (Poikolainen 2002). Tällöin mediavanhemmuuden tueksi tarvitaan muun muassa tietoa ja kokemusta mediakulttuurista sekä lasten kehitysvaiheista ja oppimisesta.

Lapset oppivat mediataitoja osana päivittäistä elämäänsä, ja mediakulttuuri muodostaa lapsille merkittävän toimintaympäristön. Mitä vanhemmaksi lapsi tulee, sitä haasteellisemmaksi mediaympäristö vanhemman näkökulmasta muuttuu. Mediavanhemmuutta koettelee se, että lasten ja vanhempien omat mediasuhteet voivat olla hyvin erinäköisiä. Joissakin tapauksissa eri ikäpolvien välille on muodostunut kuilu, joka vaikuttaa esimerkiksi siten, että osa teknologioista ja sisällöistä voi olla vanhempien ulottumattomissa. Vanhemmat kokevat, että he eivät osaa tai tiedä riittävästi. Kontrollonin ja suojelemisen tarve on osittain luonnollista seurausta osaamattomuudelle ja tietämättömyydelle (Buckingham 2005).

Toisaalta tietämättömyys voi aiheuttaa myös välinpitämättömyyttä tai vähättelyä.

Käytännön kasvatustilanteissa tavoitteet ja keinot eivät yleensä ilmene erillisinä asioina, vaan kasvatuksen tavoitteet voivat sisältyä niihin toimenpiteisiin, joita vanhemmat toteuttavat. Vanhemmuuteen liittyvän kasvatustietoisuuden perustaksi voidaan jakaa asiantuntijatietoa muun muassa lasten kehityksen vaiheista sekä kehityksen tukemisen mahdollisuuksista. (Poikolainen 2002.) Mediavanhemmuuden näkökulmasta vanhemmille suunnatun tiedon tulisi olla selkeää ja neutraalia. Syyllistäminen, kauhukuvat ja leimaaminen eivät mediavanhemmuutta rakenna.

Miten julkinen puhe tietoyhteiskunnan ja mediakulttuurin haistoista, lasten suojelemisen tärkeydestä tai mediakasvatuksen ja -lukutaidon merkityksestä vaikuttaa vanhempien kasvatustietoisuuteen? Tausta-aineiston valossa julkisuudessa esitetty asettaa selvästi vanhemmuudelle paineita, mutta on myös herättänyt vastaajavanhempia pohtimaan ja jopa toimimaan. Yksi kyselyyn osallistuneista äideistä kommentoi, että suojelupuhe tuntuu toisaalta liioitellulta, mutta toisaalta jättää pienen ”epäilyksenpoikasen kytemään” (ks. julkisuus-teemasta myös Pohjola tässä teoksessa).

Mediavanhemmuutta määrittää pitkälti se julkinen puhe, mitä mediasta, lapsista ja kasvatuksesta esitetään, koska vanhemmuus ei ole sosiokulttuurisesti erillinen ilmiö. Osa vanhempien käsityksistä pohjautuu niihin merkityksiin ja käsityksiin, joita kulttuurissa kollektiivisesti ylläpidetään. Vanhempien uskomukset ovat kulttuurisen kommunikaatioprosessin tulosta, ja ne välittyvät kollektiivisen kulttuurin kautta. Vanhemmuus olisi siten sosialisointitulosta. (Poikolainen 2002.) Joskus julkinen (asiantuntija)puhe on voinut tuottaa tahtomattaan avuttomuuden tunnetta ja syyllisyyttä (vrt. Suoranta ym. 2001). On esimerkiksi pohdittu, mitä on tapahtunut vanhemmuudelle työn kuormittamassa tietoyhteiskunnassa. Samalla on kysytty, onko vanhemmuus muuttamassa muotoaan tietotekniikan vallatessa aikaa, tilaa ja sisältöjä lapsen kasvuympäristössä työn viedessä samalla yhä enemmän aikaa vanhemman ajasta.

Vanhempien käsityksiä heidän lastensa turvallisesta netin käytöstä on kartoitettu muun muassa Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2007) toteuttamassa *Turvallinen nuorten netti* –projektissa (TUNNE), mutta siinäkin kohderyhmänä olivat 11–16-vuotiaat. Tutkimuksia, joissa lapset itse olisivat mediasuhteitaan koskevan tiedon antajina, on vielä vähän (Valkonen ym. 2005). Onko niin, että lapsiin ja mediaan liittyvän kasvatustieteen sävyttämä huoli nousee valtaosin aikuisten omasta näkökulmasta sekä aikuisten kokemuksesta lasten mediakulttuurista? Aikuisen roolia lapsen turvallisen kasvuympäristön vaalijana ei luonnollisestikaan ohiteta, mutta lasten omien mediakokemusten kuuleminen heidän itsensä kertomana voisi tuoda kasvatustieteen keskusteluun mukaan sellaisia näkökulmia, joita aikuinen mediakokijana ei ehkä tunnista (vrt. myös Kupiainen tässä teoksessa).

Tausta-aineiston äidit kuvaavat olevansa mediavanhempina epävarmoja osin tiedon puutteen vuoksi, mutta myös siksi, että ilmiöön ei tunnu liittyvän yhtä oikeaa totuutta. Vanhempien itsensä ja muiden eri tahojen erilaiset käsitykset kasvatuksesta ja vanhemmuudesta heijastelevat sinänsä hajanaista kasvatuskulttuuriamme (vrt. Poikolainen 2002). Tässä tilanteessa yhteiskunnan viestien tulisi ennen kaikkea neuvoa, tukea ja rohkaista.

Valveutuneisuutta ja kiinnostuneisuutta

Kyselyyn osallistuneet vanhemmat seuraavat, mitä heidän alle kouluikäiset lapsensa mediakulttuurissa käyttävät ja kuluttavat. He ovat selvästi tietoisia median vahvasta asemasta nykykulttuurissa ja sen myötä ilmiön moninaisista vaikutuksista heidän lastensa elämässä. Siksi he erityisesti pienten lasten vanhempina osallistuvat mahdollisuuksien mukaan esimerkiksi televisio-ohjelmien katsomiseen. He korostavat mediasta yhdessä nauttimista ilman syyllisyydentuntoa.

Jo alle kouluikäiset lapset ovat usein teknisesti taitavia eri mediavälineiden parissa. Usein esitetäänkin, että ongelmia aiheutuu

eri ikäpolvien välille juuri eriasteisten käyttötaitojen vuoksi. Se tosiaan, että lapset ovat syntyneet eri teknologia-aikakaudella kuin vanhempansa, ei kuitenkaan vielä itsessään takaa lapsille vahvaa mediasuhdetta (Suoranta ym. 2001, 32). Kuluttamisen ja media-käytön muotoja opitaan paljon kotona vanhemmilta myös kyselyyn vastanneiden vanhempien omien havaintojen mukaan.

Mediakulttuurin kulutukseen, esimerkiksi television katseluun, voi liittyä vahvojakin kasvatuksellisia elementtejä ja sosiaalista oppimista. Tutkimuksissa on havaittu, että perheen kollektiivinen mediakäyttö ei ole katoamassa ja vanhemmat pyrkivät vaikuttamaan lasten tulkintoihin elämästä ja maailmasta sekä kritisoiimaan tai vastaavasti tukemaan median antamaa kuvaa niistä (mm. Buckingham 2005). Näin on erityisesti televisioon liittyvän vanhemmuuden alueella. Perheet käyttävätkin televisiota usein keskinäisen vuorovaikutuksen voimavarana; yhdessä katselemisen kautta vanhempien voidaan myös nähdä kertovan asioita lapsilleen, samoin toisinpäin. Tällaisessa yhteydessä pienillä asioilla ja kommentteilla voi esimerkiksi vahvistaa suurempiakin moraalisia periaatteita. (Kytömäki 2002.) Vanhempien läsnäolon myötä yhteinen mediakokemus voi muodostua osaksi vankempaa yhteisöllisyyttä.

Kyselyyn vastanneet vanhemmat ovat myös selvästi sisäistäneet roolinsa lapsen puolesta tarkkailijana; he kertovat kontrolloivansa lastensa mediakäyttöä, ei vain esimerkiksi median parissa kuluttavaa aikaa, vaan myös sisältöjä. He selvästi haluavat olla osallisina lastensa mediakulttuurisessa arjessa.

Isossa-Britanniassa, kuten Suomessakin, on viime aikoina julkisuudessa keskusteltu paljon siitä, kuinka mediakulttuuriin, erityisesti internetiin, liittyvää vanhempien tietoisuutta ja kasvatustoimintaa (*parental involvement*) voisi aktivoida ja edistää. On keskusteltu muun muassa siitä, kuinka vanhempien tulisi seurata lasten internetinkäyttöä, lapsille tulisi asettaa aikarajoituksia surffaamiseen ja vanhempien tulisi yleisesti ottaen olla enemmän paikalla, kun lapset käyttävät kotona internetiä. Tausta-aineiston haastattelukeskusteluissa internetin käyttöön liittyvät seikat nousivat esiin, mutta vasta sellaisina asioina, joita äidit mielessään – osin julkisen

keskustelun myötävaikutuksella – jo ennakoivat ja pohtivat, mutta eivät vielä ole omalla kohdallaan arjessaan kokeneet.

Kyselyyn osallistuneet vanhemmat eivät mainitse, että heillä olisi ongelmia tai puutteita heidän omassa arkipäiväisissä mediateknologian käyttötaidoissaan. He eivät myöskään koe olevansa eri asemassa tai aikakaudella verrattuna omiin lapsiinsa. Vastusten perusteella heitä voisi itse asiassa luonnehtia teknologisessa mielessä hyvin mediamyönteisiksi, he esimerkiksi osoittavat kiinnostuneisuutta uusinta tuotekehitystä kohtaan. Samoin lasten mediakulttuurin sisällöistä he toteavat, että olisi ollut ihanaa olla itse lapsi juuri tässä ajassa, koska ”niin paljon kaikkea hienoa on tarjolla”. Tästä kaikesta he sanojensa mukaan haluavat valita vain paras omille lapsilleen.

Näyttää siltä, että mediavanhemmuus muokkautuu pääasiassa omien kokemusten ja perheen tottumusten ja tapojen ja yleisesti hyväksytyjen käytäntöjen pohjalta. Vaikka kyselyyn osallistuneet äidit kokevat olevansa omien ratkaisujensa ja toimintamalliensa kanssa melko varmoja, he tuntevat samalla jatkuvaa epävarmuutta. Vastajaat kaipaavatkin vertaistukea ja ajatusten vaihtoa toisten samassa tilanteessa olevien kanssa. He kokevat, että esimerkiksi lasten televisionkatselua ja erityisesti siihen käytettyä aikaa tulee rajoittaa, koska ymmärtävät, että mistään mediavälineestä, kuten televisiosta, ei saa tulla liian dominoiva kotona. Vanhemmat puhuvat ”kohtuullisesta” määrästä, mutta ovat selvästi epävarmoja siitä, mitä se konkreettisesti on ja ovatko heidän omat ratkaisunsa asiassa oikeita.

Kotona arjessa heillä on erilaisia keinoja katselun rajoittamiseen; toiset piilottavat kaukosäätimen, joku on kieltänyt kanavasurffailun, jollakin television vieressä on kello, josta ajan kuluu opetellaan ja tarkkaillaan. Yksi vastaajista kertoi laittaneensa lasten dvd-levyjä kaappiin piiloon ”kiertosysteemillä”. Esillä on aina vain kaksi tai kolme levyä, joista lapset voivat haluamansa valita. Lisäksi vanhemmat kertovat käyvänsä keskusteluja jo hyvin pien-tenkin (alle 3-vuotiaiden) lasten kanssa: katsomisvalintoja pyritään

perustelevaan, ja usein yhdessä valitaan se ohjelma, jota aiotaan katsoa.

Aineiston vanhemmat suosivat ohjelmia tai kanavia, joilla ei esitetä mainoksia. Osa heistä toivoo tiukempia sääntöjä juuri mainontaan, erityisesti lapsille suunnattujen tuotteiden ja ohjelmien osalta. Erityisesti suomalaisäidit kaipasivat parempaa laatua lastenohjelmiin ja enemmän taloudellista tukea lasten mediakulttuurin tuottajille. Laadulla sekä suomalais- että englantilaisäidit viittasivat kansallisen tuotannon tukemiseen.

Hiljaista hyväksyntää

Eniten ongelmaa aineiston pienten lasten äitien mielestä aiheutuu median parissa vietettävän ajan määrästä sekä arveluttavista mediakulttuurisista sisällöistä. Monet jopa lapsille suunnatut sisällöt arveluttavat niiden arvomaailman vuoksi. Vanhemmat ajattelevat, että mediakulttuuri aiheuttaa ja edistää sosiaalisia ongelmia; erityisesti he tuomitsevat väkivallan mediasisällöissä.

Mediakokemusten jakaminen on kaiken ikäisille lapsille tärkeää. Usein aikuisilla ei vain tunnu olevan riittävästi aikaa kokemuksista ja havainnoista keskustelemiseen. Erityisesti Suomessa kulttuurin perinteiset kasvua tukevat rakenteet ovatkin muuttuneet. Enää eivät esimerkiksi yksilön sosiaalistuminen ja identiteetin rakentuminen tapahdu pääasiassa sukupolvien seuraannon puitteissa. Sukupolvet erkanevat enemmän ja enemmän toisistaan. (Hilpelä 2003.) Yhteisöllisyyttä ja persoonallisuutta toteutetaan pitkälti yksinään mediakulttuuristen viestien parissa.

Vastaajaäidit kokevat mediakulttuurin voimana tai alueena, joka ilmenee sellaisena kuin ”joku jossakin muualla on sen määrännyt olevan”, niin kuin yksi haastatelluista asian ilmaisi. He eivät selvästi kaikin osin luota toiseen osapuoleen. Vaikuttamisen keinoja pyritään etsimään mikrotasolla, kotona omassa arjessa. Vanhemmat eivät sinänsä tunnu hyväksyvän tilannetta, mutta tyytyvät siihen, koska eivät tiedä, miten toimia tai miten nykykäytäntöjä voitaisiin

muuttaa ja mediatuottamisen prosesseja kehittää. Ehkä yllättäenkin vanhemmat selkeästi kaipaavat vuorovaikutuksellista suhdetta mediaan; heillä olisi tarve vaikuttaa esimerkiksi sisältöihin ja ammattilaisten tekemiin ratkaisuihin. He haluavat tulla kuulluksi vanhemmina sekä lastensa puolestapuhujina. Edelleen he haluavat olla mukana jakamassa vastuuta lasten mediakulttuurista.

On tyypillistä, että lapset mielletään usein toissijaisina yleisöinä ja/ tai äänettöminä mediakulttuurin vastaanottajina ja kuluttajina. On vaikeaa suhtautua lapsiin aktiivisina oman kulttuurinsa muokkaajina tai ymmärtää heidän asemaansa aktiivisina mediakulttuurin osallisina. Lasten mediakulttuuri on pitkälti aikuisten heille luomaa ja myymää kulttuuria (mm. Buckingham 2000; Buckingham & Scanlon 2005). Lapsille pitäisi suoda mahdollisuus aktiiviseen osallisuuteen yhtä lailla kuin mahdollisuus mediakäyttöön ja kulutukseen (emt.). Samoin tausta-aineistosta ilmenevä vanhempien halu tulla kuulluksi tulisi ottaa huomioon.

Mediavanhemmuutta tulee tukea siten, että lapsia ja vanhempia motivoidaan ottamaan mediakulttuuri haltuun – ei ainoastaan mediakulttuurin kuluttajina, vaan myös tuottajina, osallisina, tekemään yhdessä mediakulttuuria. Lapsilla ja heidän vanhemmillaan pitäisi olla oikeus tulla kuulluksi ja saada paremmin oma äänensä kuuluviin mediajulkisuuden kaikille alueilla sekä tuottaa myös omia mediaesityksiään ja saada niille tilaa mediajulkisuudessa.

Mediakasvatus konkreettisemmaksi

Tausta-aineiston perusteella vanhemmilla ei ole paljonkaan kokemusta tai näkemystä mediakasvatuksesta, ja yleensä puhe mediakasvatuksesta saisi heidän mukaansa olla konkreettisempaa. Käsitteenä sana mediakasvatus jääkin helposti etäiseksi ja akateemiseksi (vrt. Lehtipuu 2006). Vanhemmat kaipaavat ohjeita, evästyistä ja tietoa kotiin jaettavaiksi. Samoin osa heistä toivoo enemmän asiantuntijoiden kuin mainostajien (vrt. Buckingham & Scanlon 2005) esimerkiksi kertovan, mikä televisio- ja tietokoneohjelmista olisi

lapsille sisällöllisesti hyvää ja mitä olisi syytä välttää. Asiantuntijoiden näkemysten lisäksi myös toisten vanhempien kokemuksia asiasta kaivataan. Vanhemmat toivovat pääsevänsä vaihtamaan ja vertaamaan kokemuksia, ajatuksia ja toimintamalleja toisten samassa tilanteessa olevien kanssa.

Tausta-aineiston perusteella vanhemmat mieltävät mediakasvatuksen lähinnä toiminnaksi, jossa *mediaesityksistä opitaan uusia asioita*. Mediakasvatuksen tullessa esiin keskusteluissa haastateltavat esimerkiksi mainitsivat haluavansa hankkia enemmän ”opettavia laatuohjelmia” kotiin, koska pienille lapsille suunnattujen televisio-ohjelmien opetuksellinen (kasvatuksellinen) sisältö jää heidän mielestään usein heikoksi. Tietokoneilla käytettävät opetus- ja eduteinment-ohjelmat ovat kuitenkin usein kalliita, niiden olemassaoloa ei tiedetä (niitä ei mainosteta), tai niitä ei yleensä pääse kokeilemaan esimerkiksi ennen ostopäätöstä (vrt. Buckingham & Scanlon 2004). Sama vanhempien kokemattomuus sekä tiedonpuute koskevat myös verkkomateriaaleja. Vanhemmat kokevat, että on vaikea tietää ja löytää sisällöllisesti kehittäviä sivustoja (joilla olisi esimerkiksi opetuksellisia pelejä) tarjolla olevasta runsaasta kirjosta.

Mediakasvatuksella ei tavoitella niinkään tietoa, vaan taitoa, jolla voi kokea pystyvänsä osallistumaan merkitysten luomiseen, ilmaisemiseen ja tunnistamiseen (esim. Kupiainen 2005). Digitalisoitumisen myötä tekemisen keinot ovat muuttuneet, osin helpottuneetkin, ja olemme siirtymässä uudenlaiseen digitaalisen lukemisen ja tekemisen kulttuuriin. Mutta on muistettava, että kyse ei ole vain teknisestä taituruudesta, vaan taitoa on esimerkiksi myös kyky perustella omia mielipiteitään. Tähän voidaan opastaa jo kotonakin (ks. Lehtipuu 2006).

Tulevaisuudessa tarvitaankin ennen kaikkea eettisesti ja esteettisesti aktiivisia kansalaisia. Lapsia tulee rohkaista, kotonakin, kriittiseen kulttuuriseen tuottamiseen, ”*critical participation as cultural producers in their own right*”, kuten David Buckingham (2005) asian ilmaisee.

Voisiko digitaalisen ajan mediakulttuuri tuottaa myös uudenlaista osallistumismahdollisuutta? Opettamisen ongelmana on vielä jossain määrin se, miten lapsiin suhtaudutaan; lasten tulee olla ja tehdä niin kuin heille opastetaan, toiminta on hyvin aikuislähtöistä, eikä valinnanvaihtoehtoja juurikaan ole (Mayall 2003). Sama koskee osin esimerkiksi kotikäyttöön suunnattuja eduteinment materiaaleja, opetuksellisia ohjelmia. Niistä tehdään liian ”koulumaisia”, käyttäjän oma luovuus ja itseohjautuvuus jäävät paitsioon (Buckingham & Scanlon 2004). Osallisuus jää heikoksi.

Koti voi toimia mediakasvatuksellisesti vahvana yksikkönä. Kodeissa mediakasvatus voi muodostua kumppanuudeksi, jonka ydinasioita ovat yhdessä oppiminen ja tekeminen, toisten kunnioittaminen sekä kuuleminen. Vuorovaikutuksellinen suhde kasvattajaan on merkityksellistä myös oppimisen näkökulmasta. Lapsi oppii keskeiset elämän arvot ja yhteiskunnan asettamat normit pääasiassa vanhemmiltaan, kavereiltaan ja mediasta saamiensa esimerkkien avulla. Tätä tekstiä varten kootun tausta-aineiston vanhemmat eivät kuitenkaan koe, että kodin asema arvokasvattajana olisi medioitumisen myötä heikentynyt, mutta esiin tulevien arvojen kirjo on laajentunut. Ehkä asia tulee konkreettisemmaksi vasta lapsien kasvettaessa. Vanhempien mukaan median parissa voi herättää eettistä tietoisuutta ja valvutuneisuutta – avaimena siihen toimivat jo alle kouluikäistenkin kanssa käydyt keskustelut, yhteiset kokemukset ja kokeilut sekä kanssaoppiminen. Mediakulttuurinen toiminta voi parhaimmillaan kääntyä omia kokemuksia jäsentäväksi (Kupiainen 2005).

Pienten lasten mediakulttuurinen arki on vanhempien näkökulmasta rikasta, täynnä mahdollisuuksia. Siihen sisältyy myös omat haittavaikutuksensa. Siksi tarvitaan vanhempien uteliasta läsnäoloa ja kiireetöntä osallistumista. Vanhemmat kaipaavat vaikuttamismahdollisuutta, lasten erityispiirteiden huomioimista, tukea mediavanhemmukseen sekä tietoa laadukkaista mediaesityksistä ja -tuotteista. Ennen kaikkea tarvitaan myös tietoa mediakasvatuksesta sekä mediakasvatuksen konkretisointia.

Keskustelujen sekä oman toiminnan ja tekemisen kautta eri osapuolet voivat oppia tiedostamaan ja ymmärtämään myös omaa mediasuhdettaan. Parhaimmillaan mediakasvatus tuottaakin medialukutaitoisia kansalaisia, jotka osaavat tehdä hyviä valintoja sekä oman että ympäristönsä näkökulmasta. Mediakasvatuksen yhtenä tavoitteena on siten auttaa kasvatettavia kehittymään itsenäisiksi, tiedostaviksi ja osaaviksi mediakulttuurin aktiivisiksi kansalaisiksi.

Olisiko lasten mediakulttuurin alueella aika alkaa edistää uudenlaista yhteisöllistä vastuuta ja vastuun jakamista? Esimerkiksi tukemalla mediavanhemmuutta ja jakamalla siihen liittyviä kokemuksia? Edistämällä mediakasvatuksen leviämistä sekä tukemalla kotien mediakasvatusta? Sekä ennen kaikkea edistämällä vuorovaikutusta kotien ja mediakulttuurin ammattitoimijoiden välillä? Ehkä mediasuhteissa saataisiin silloin myös vanhempien ääni kuuluviin.

LÄHTEET

- Buckingham, David (2000) *After the Death of Childhood. Growing up in the age of electronic media*. Cambridge: Polity.
- Buckingham, David & Scanlon, Margaret (2004) ”Connecting the Family? ‘Eduteinment’ Web Sites and learning in the Home”. *Education, Communication & Information* 4:2/3, 271–291.
- Buckingham, David & Scanlon, Margaret (2005) ”Selling Learning. Towards a Political Edonomy of Edutainment Media”. *Media, Culture and Society* 27:1, 41–58.
- Buckingham, David (2005) *Schooling the digital generation: Popular culture, new media and the future of education*. Professional lecture, November 2005. London: Institute of Education, University of London.
- Hilpelä, Jarno (2003) ”Voiko nyky-yhteiskunnassa kasvaa moraalisubjektiksi?” *Aikuiskasvatus* 22:2, 133–142.
- Hirsjärvi, Sirkka & Huttunen, Jouko (1991) *Johdatus kasvatus-tieteeseen*. Porvoo: WSOY.

- Kupiainen, Reijo (2005) *Mediakasvatuksen eetos. Fenomenologinen tutkimus mediakasvatuksen etiikasta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kytömäki, Juha (2002) ”Televisio ja perheen arki”. Teoksessa Kolbe, L., Järvinen, K. (toim.) *Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä*. Helsinki: Tammi, 120–137.
- Lehtipuu, Unna (2006) *Ruuturitari ja digidonna*. Helsinki: WSOY.
- Lindroos, Kirsi (2005) *Oppilaat tarvitsevat mediavanhemmua*. Opetushallituksen tiedote 18.8.2005. <http://www.oph.fi/page.asp?path=1,436,24368,36943,36944,42650> (Luettu 12.3.2007).
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2007) *TUNNE: Turvallinen Nuorten Netti EU-hanke*. <http://www.mll.fi/projektit/tunne/> (Luettu 20.4.2007).
- Mayall, Berry (2003) *Sociologies of childhood and educational thinking*. London: Institute of Education, University of London.
- Poikolainen, Jaana (2002) *Kasvatustietoisuuden ulottuvuuksia. Vanhempien käsityksiä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 182.
- Steyer, James, P. (2002) *The Other Parent. The Inside Story of the Media's effect on Our Children*. New York: Atria Books.
- Suoranta, Juha & Lehtimäki, Hanna & Hakulinen, Sampsa (2001) *Lapset tietoyhteiskunnan toimijoina*. Tampere: Tampereen yliopiston Tietoyhteiskunnan tutkimuslaitos.
- Valkonen, Satu & Pennonen, Marjo & Lahikainen Anja Riitta (2005) ”Televisio pienten lasten arjessa”. Teoksessa Lahikainen ym. (toim.) *Lapsuus mediamaailmassa. Näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan*. Helsinki: Gaudeamus, 54–91.

NÄKÖKULMIA TAIDE-ELOKUVAN JA MEDIA- KASVATUKSEN SUHTEESTA

Juha Oravala

Tässä artikkelissa pohdin kysymystä siitä, kuinka taide-elokuva voi toimia nykyisen mediakasvatuksen saralla käytäntöjen kehittämisen lisäksi myös syvempänä tiedonfilosofisena teemana. Problematiikan ydintä määrittää klassinen kielifilosofinen dilemma taiteen ilmentämän 'sisäisen kielen' sekä sosiaalisessa kommunikaatiossa käytettävän luonnollisen kielen välillä. Kysymyksen pohdinta kytkeytyy ainakin kolmeen tasoon, joita ovat 1) elokuvan tuottamat subjektiiviset kokemistavat, 2) elokuvan yhteys kieleen ja muihin kulttuurisiin rakenteisiin, 3) jälkimoderni keskustelu imaginaarisen ja symbolisen eron ylittävän 'kolmannen' merkitysasteen tiedollisista ja kommunikatiivisista potentiaaleista.

Käsittelen artikkelissa kysymystä ja kolmitasoista käsitteentää. Perustan ajatukseni siihen, kuinka elokuva ja erityisesti montaaasia hyödyntävä taide-elokuva voi konstruoida tilan virtuaalisen ajattelun liikkeiden tulemiselle, joka ylittää kielen ja käsitteiden keinoin tapahtuvan normaalin arkiajattelun kehyksen. Nämä ontologista tulemista toteuttavat paon viivat synnyttävät katsojan elokuvallisessa kokemuksessa monikollisia kokoelmia, joissa yhdistyvät erilaiset aistimukset, tietoiset havainnot, opitut tiedot, merkitykset, muistikuvat, intohimot, arvot ja asenteet niin yksilöllisestä kuin yhteisöllisestä perspektiivistä käsin. Pohdin myös, kuinka mediakasvatuksen alalla voisi kehittää uudenlaista teoriaa ja pedagogiaa taide- ja elokuvakasvatuksen lähtökohdista käsin. Problematiikan moniulotteinen käsitteleminen eri tasojen välillä edellyttää myös uudenlaista käsitteistöä, jota pyrin hahmottamaan filosofi Gilles Deleuzen ideoiden pohjalta.

Rekonstruoin tässä artikkelissa käsitehistoriallisen yhteyden mediakasvatuksen esteettisen vaiheen ja elokuvan alalla tapahtu-

neen modernin käänteiden välillä (Kotilainen & Kivikuru 1999, 18; Tuominen 1999, 28, 31; Deleuze 1986, 1989). Huolimatta siitä, että mediakasvatuksen esteettinen vaihe kehittyi 1950-luvun Ranskassa, yhteyttä ranskalaiseen uuden aallon elokuvaan ja tekijänpolitiikan käsitteeseen ei ole aiemmin selkeästi tuotu esiin. Mielestäni mediakasvatuksen ja taide-elokuvan suhdetta ei kuitenkaan voida tarkastella yksinkertaisesti vain funktionaalisena yhteytenä.

Tekijänpolitiikka ja mediakasvatus

Keskustelu elokuvan hyödyntämisestä opetuksen ja tiettyjen opetussuunnitelmien toteuttamisen välineenä täytyykin asettaa tarkempaan käsitteanalyttiseen tarkasteluun, ennen kuin pohditaan yksittäisten käytäntöjen soveltamista. Asetan modernin uuden aallon ja tekijänpolitiikan kategoriat sekä mediakasvatuksen esteettisen vaiheen teoreettisen uudelleentulkinnan kohteeksi, jossa luen käsitteitä postmodernien filosofioiden kautta. Syynä tähän rekonstruktion on käsitykseni siitä, että 'auteurismia' eli tekijänpolitiikkaa ei voida määritellä vain elitistisenä tekijäkriittikkinä, joka pyrki yleisön esteettisen tajun ja kokemuksen kehittämiseen arvottamalla elokuvat hyviin ja huonoihin. Sirkku Kotilaisen ja Ullamaija Kivikurun (1999, 18–19; vrt. Masterman 1995) Len Mastermanin ajattelun valossa esittämä huomio, että uuden aallon tekijänpolitiikka oli keskeiseltä osaltaan myös elokuvakasvatusta, on mielestäni tärkeä ja usein huomiotta jäänyt näkökulma.

1950-luvun Pariisissa elokuvakerholiike oli voimissaan. *Cahiers du Cinéma* -elokuvalehden ympärillä vaikuttanut nuorten elokuvahullujen ja kriitikoiden joukko oli monella tasolla kiinnostunut elokuvasta. Tulevan uuden aallon ydinryhmä (Godard, Truffaut, Chabrol, Rohmer, Rivette) kasvoi elokuvaan käymällä Ranskan elokuva-arkiston sekä useiden elokuvakerhojen näytöksissä, joissa elokuvakasvattajat, kuten André Bazin, pitivät alustuksia ja luentoja ohjaajista ja heidän elokuvailmaisustaan. Elokuvakasvatustoiminta siirtyi ikään kuin verenperintönä nuoremmalle suku-

polvelle, josta useat jatkoivat kirjoittamista ja luennointia elokuvi-
en tekemisen ohessa.

Auteurismin ilmentämä elokuvakasvatus oli niin sanotun ”pa-
remman” elokuvataiteen laadullista arvoa korostavaa, mutta tämä
ei ollut ainoa tekijäpolitiikassa korostunut näkökulma. 1950-luvun
modernin elokuvan ja mediakasvatuksen esteettisen vaiheen aika-
na ilmennettiin jo tulevaa, 1960-luvun kriittisemmän vaiheen ide-
oita, ymmärrettiin niin sanotun art house -elokuvan kulttuuripoliit-
tinen vähemmistöasema suuriin elokuvatuotantolaitoksiin nähden
sekä monet tekijäteoreetikot pohtivat syvemmällä filosofisella ta-
solla elokuvaa kielenä ja kommunikaationa sekä elokuvan yhteyttä
kokonaisvaltaisen, elokuvallisen tietoisuuden kehittymiseksi. Var-
sinkin tämän viimeisen ulottuvuuden yhteys elokuva- ja mediakas-
vatukseen laajentaa auteurismin merkitystä ja asemaa elokuva- ja
mediateorian eräänä historiallisesta käytännöstä lähtöisin olevana
teoreettisena suuntauksena.

Moderni taide-elokuva, elokuvan uusi aalto

Yleisesti modernista taide-elokuvasta puhuttaessa viitataan toisen
maailmansodan jälkeiseen eurooppalaiseen elokuvaan, joka ilmen-
si murrosta klassisesta elokuvarealismista kohti monitasoista, si-
säisen ja ulkoisen, reaalisen ja kuvitteellisen sekä toden ja epäto-
den rajoilla operoivaa elokuvan tyyppiä, aikakuvaa Gilles Deleu-
zen (1989) määritelmän mukaan. Moderni taide-elokuva on laaja
kategoria, jota ei voi palauttaa yksittäiseen lajityyppiin tai erityi-
seen kansalliseen suuntaukseen. Kyseessä ei ole myöskään pelkäs-
tään elokuvallinen tai taiteellinen käsite vaan monikollinen katego-
ria, jossa elokuva muodostuu esteettisen kautta vaikuttavaksi, uu-
denlaiseksi tiedon, kommunikaation ja ajattelun välineeksi. Tämä
monialainen ajattelun, kritiikin ja taiteentekemisen suuntaus ilme-
ni parhaiten tutkivaa lähestymistapaa elokuvaan soveltaneiden mo-
dernien tekijä-teoreetikoiden töissä. Tutkiva elokuvantekeminen
on vaikuttanut keskeisenä, luovaa ajattelua ja kritiikkiä yhdistävä-

nä periaatteena ranskalaisen uuden aallon tekijöiden (*auteur*), erityisesti Jean-Luc Godardin, elokuvataiteessa. *Cahiers du Cinéma* nuorten kriitikoiden (François Truffaut toi termin ensimmäisenä esiin) nimeämä käsite tekijänpolitiikka (*la politique des auteurs*) kiteytti käsitteenä idean taiteen tekemisestä yksilöllisenä ajattelun ja kritiikin muotona, jossa sisäisen puheen ja subjektiivisen kirjoittamisen periaatteet olivat keskeisiä uuden ei-kielellisen ja kielellisen välillä hahmottuvan elokuvailmaisun luomisessa.

Keskeinen piirre tekijänpolitiikan ja modernin taide-elokuvan eri muodoissa oli pyrkimys laajentaa käsityksiä elokuvailmaisun rajoista. Tekijä-teoreetikot tutkivat elokuvaa kielenä ja audiovisuaalisen kommunikaation eri tasoja suhteessa laajempiin ontologisiin ja epistemologisiin kysymyksenasetteluihin. Modernissa elokuvassa kieltä, kulttuuria ja yhteiskuntaa lähestyttiin yleensä marginaalisista kehyksistä käsin korostaen lähtökohtaisesti yksilöllistä näkökulmaa sekä tuntemattomien sisäisten voimien vaikutusta yksilölliseen eksistenssiin, tietoisuuteen ja kommunikaatioon. Modernin elokuvan tutkivat elokuvantekijät rinnastivat elokuvan ja reaalitodellisen toisiinsa kokemuksen ja tiedostamisen tasoina. Erityisesti Godard näki analogian kuvien liikkeen ja katsojan aistihavainnon sekä reaali maailmaa havainnoivan katseen ja tiedostamisen välillä. Godard tutki, kuinka hän elokuvantekijänä voisi luoda kommunikatiivisen yhteyden, jossa kuvien puhdas semanttinen oleminen vaikuttaisi kielen koodistojen ylittävällä tasolla *suoraan* katsojien syvempiin, tiedostamattomiin tietoisuuden tasoihin. Elokuva ei Godardin mukaan ole artikuloitua kieltä, mutta se ei myöskään heijasta todellisuutta sellaisena kuin se on.

Kuvan todellisuus on risteyskohta, jossa katsojan subjektiivinen tietoisuus kohtaa ulkoisen kohteen ja lähestyy sitä yksilöllisen ja luovan konstruktion lähtökohdista. Elokuvan kokemisen ei *auteur*-teorian lähtökohdista käsin voida katsoa edellyttävän riittävää tietomäärää ja koodistojen omaksumista; olennaista on lapsen kaltainen halu ja aktiivinen kiinnostus ulkoista kohtaan. Keskeistä ei ole niinkään se, mitä kuva esittää tai mitä ohjaaja on elokuvalaan halunnut sanoa, vaan ennemminkin elokuvan pinnan taso it-

sessään ja sen tuottamat vaikutukset katsojassa. Godard oli kiinnostunut kuvan todellisuudesta ja elokuvan estetiikan tutkimisesta monivaikutteisena voimien kenttänä. Godard tavoitteli uutta elokuvan kieltä ja olemisen tapaa, elokuvan ontologiaa, yhdistämällä tekijänpolitiikan historiallisen elokuvaestetiikan eettisen ideaalin kritiikkiin strukturalismia kohtaan. Kielen ja ajattelun strukturaaliset kehykset eivät Godardin mukaan voi rajata sisäisen ajattelun liikkeen linjoja ja tuotannollisuutta. Godardin kritiikki kielen ja rakenteiden määräävyyttä kohtaan kiteytyi hänen montaasi-käsitykseen. Montaasin¹ kautta Godard näki mahdolliseksi ylittää ilmaisua ja aistihavaintoa säätelevät kehykset ja tuottaa uudenlaista kommunikaatiota ei-kielellisen aineksen kaksisuuntaiseen (ilmaisu/vastaanotto) konstruktion perustuen.

Käsitys elokuvasta monikollisena mediana

Kysymys siitä, minkälainen media elokuva on luonteeltaan, palautuu osaltaan klassiseen problematiikkaan kielen ja kuvan välisestä dilemmasta. Onko siis elokuva kieli ja minkälaiseksi kommunikaation välineeksi elokuva audiovisuaalisena järjestelmänä muodostuu? Gilles Deleuze määrittelee elokuvafilosofiassaan yhtäältä elokuvan täysin omalakisiksi ja erityiseksi järjestelmäksi, mutta toisaalta hänen ajatteluunsa pohjautuen elokuvan voi nähdä rinnastuvan yhdeksi kommunikaation muodoksi muiden järjestelmien joukossa (Deleuze 1986, xiv, 56–66; Deleuze & Guattari 1987, 8, 22–23). Jälkimmäinen näkökulma kytkeytyy osaksi Deleuzen monikollista ontologia-käsitystä, konstruktiivista rihmastollisuutta, jossa kaikkien välineiden ja järjestelmien nähdään olevan periaatteessa yhteydessä toisiinsa merkkien ja kuva-aineksen liikkeen välittäjinä (Deleuze & Guattari 1987, 8–9). Tällöin näkökulma mediaan on mahdollisimman avoin. Mediaa on siis mikä tahansa väline, jonka kautta tuotetaan kommunikaatiota ja erilaisia merkitysvaikutuksia: päivälehdet, televisio, radio, internet, tietokonepelit, elokuvat, erilaiset kulttuuriset muodot, jopa arjen sosiaaliset tilanteet. Edel-

lisessä näkökulmassa elokuvan nähdään erottuvan muista välineistä sille taidemuotona ominaisten erityispiirteiden vuoksi. Nämä käsityskannat eivät kuitenkaan ole välttämättä toisilleen vastakkaisia, pikemminkin päinvastoin.

Kuten edellä esitin, modernin elokuvan tekijät, erityisesti Jean-Luc Godard, ovat elokuvantekijöinä hyvin monialaisia ajattelijoita mikä perustuu tekijänpolitiikan moniulotteisuuteen ajattelun periaatteena. Elokuvaestetiikan ja elokuvan historian merkitystä korostaneet ranskalaisen uuden aallon nuoret tekijät toteuttivat elokuvissaan rekonstruktiota, jossa historialliset esikuvat ja vaikutteet sulautuivat osaksi esteettisen ilmaisukielen kriittistä uudistamista. Esteettinen uudistaminen oli samalla itsessään myös teoreettista kritiikkiä strukturalismia ja dialektiikkaa vastaan. Godard ei halunnut suuntautua joko realistiseen tai formalistiseen elokuvatradiitioon, vaan hän asettui kriittisesti vastustamaan esteettistä kahtiajakoa ja loi oman konstruktion, käsityksen molempia perinteitä soveltavasta välitilallisesta elokuvan kielestä (Monaco 1984, 332–334; Deleuze 1989, 180). Godard on toteuttanut tätä pyrkimystä hänen konstruktiivisen elokuvakäsityksensä perustaksi muodostuneen montaasin käsitteen kautta.

Tutkiva elokuvan tekeminen ja tiedostamattoman konstruktio

Modernin elokuvan tekijöistä Godard on 'tutkivan elokuvantekemisen' ehkä suurin nimi elokuvan historiassa. Hän kiinnostui kokonaisvaltaisen elokuvahulluuden ohessa myös elokuvasta teoreettisella tasolla, mihin vaikutti hänen lyhyeksi jäänyt opiskeluaikansa Sorbonnen yliopistossa, jossa hän suoritti alemman tutkinon etnologiassa (Toiviainen 1995, 101–102). Jo varhaisen kriitikon kautensa aikana Godard, oltuaan kiinnostunut sekä klassisesta Hollywood-kerronnasta että formalistisista montaasielokuvista, alkoi pohtia perustavampia syitä tämän dikotomian olemassaololle (MacCabe 2003, 51–52, 60–61; Sterritt 1999, 5–6). Hän ei yk-

sinkertaisesti löytänyt yhtään pätevää syytä asettua jommallekummalle suunnalle. Näin ollen realismissa ja formalismissa korostunut kahtiajako elokuvan olemuksen määrittelemisestä joko kuvallisenä tai kielellisenä mediana muodostui luonnollisesti myös Godardin käsitteellisten pohdintojen ytimeksi. Elokuvahistoriallisen rajan ylittämisen lisäksi Godard pyrki ylittämään myös kyseisen teoreettisen rajan.

Godard ilmentää elokuvakäsityksessään auteurismin kriittistä asennetta yleisiä (tiedollisia, ilmaisullisia, kulttuurisia) rakenteita ja sääntöjärjestelmiä sekä erityisesti strukturalistista elokuvatutkimusta kohtaan, mutta samalla hän tavoittelee uutta elokuvallisen 'ajattelun liikekuvaa' (Godard 1984, 42; Godard et al. 1968, 25–26; Malmberg 2005, 41). Godard-tutkimuksessa on yleisesti pidetty kritiikin ja luovan taiteellisen ajattelun yhdistämistä toisiinsa problemaattisena kysymyksenä. Epäsuhtaisuutta on koettu pyrkimyksessä suhteuttaa toisiinsa yhtäältä auteurismin historiallis-romanttista elokuvaestetiikkaa arvostava tekijäkritiikki, toisaalta yleisempi yhteiskunnallis-kulttuurinen kritiikki. 1970-luvun poliittisessa modernissa tämä ero haluttiin pitää selkeänä, taide ja politiikka määriteltiin kategorisesti eri asioiksi ja Godard luettiin dialektiikkaa soveltavassa tulkinnassa ensisijaisesti jälkimmäiseen leiriin.

Godardilaista elokuvailmaisua määrittelee kuitenkin käsitys jatkuvasta liikkeestä kahden ulottuvuuden välissä, minkä vuoksi Godardin kohdalla ei voida puhua enää kategorisesta jaottelusta esteettisen ja teoreettis-kulttuurisen kritiikin välillä; ne tulevat osaksi samaa ilmaisun ja ajattelun liikettä. Godardin elokuvailmaisussa 'tutkivana elokuvan tekemisenä' on keskeistä juuri kommunikaatiosuhteen itsensä olemisen jatkuvan reflektiivisen ajatteluprosessin kohteena. Godard tavoittelee elokuvallista kommunikaatiota liikeprosessien jatkuvuutena sisäistä ja ulkoista todellisuutta erottavalla linjalla. Elokuvan kieli ja elokuvallinen kommunikaatio ovat Godardin mukaan ensisijaisesti tiedostamattomien sisäisten voimien konstruktioita; tämä käsitys liittyy hänen näkemyksensä läheisesti Deleuzen ajatteluun.

Mediakasvatuksen ja taide-elokuvan suhdetta voi lähestyä uudelta suunnalta pohtimalla niiden välistä yhteyttä tutkivan elokuvantekemisen ja tiedostamattomaan liittyvän konstruktion lähtökohdista käsin. Käsitys elokuvasta tiedostamattoman konstruktiona kytkeytyy myös laajempaan, jälkimoderniin teoreettiseen keskusteluun esteettisen käsitteeseen liittyvistä uusista tiedollisista potentiaaleista. Gilles Deleuze (yksin ja yhdessä Felix Guattarin kanssa) on kehittänyt konstruktivistista 'rihmastologiaa' ajattelun suuntauksena, jonka ytimessä on käsitys jatkuvasta uusien käsitteiden luomisesta (Deleuze & Guattari 1987, 3–13). Deleuzen ajattelu kytkeytyy osaksi ns. postmodernin konjunkturalismin vaihetta (Grossberg 1995, 218), jonka valossa useat modernismille vakiintuneet käsitteet, kuten kommunikaatio ja politiikka, otetaan aktiivisen uudelleenmäärittelyn kohteeksi. Taide-elokuvan ja mediakasvatuksen yhteyden pohdinnassa on keskeistä erityisesti kommunikaation käsitteen uusi jäsenyminen. Kyseessä ei ymmärretä olevan enää vain yksinkertainen kaksoisartikulaatiomalli viestinnän tarkoitettuja merkityksiä sisäänkoodaavan lähettäjän ja sen uloskoodaamisen kautta "oikeaksi" merkitykseksi tulkitsevan vastaanottajan välillä (Hall 1992, 133). Todellisuutta ei katsota voitavan määritellä metafyyssisenä tai historiallisena alkuperänä, vaan maailma hahmottuu jatkuvien (subjektiivisten konstruktioiden sekä erilaisten heterogeenisten apparaattien välisten) konstruktion liikkeiden kautta moninaisten karttojen muodostamaksi rihmastolliseksi todellisuudeksi (Grossberg 1995, 219).

Godardin elokuvakäsityksessä taide ja elokuva määrittyvät Deleuzen nietscheläisen ja spinozalaisen filosofian tavoin voimien kenttinä, eivät kielijärjestelminä, strukturaalisina rakenteina, jotka kategorisoivat asioita, määrittelevät niiden olemisen tilaa. Elokuva määrittelee ja erottaa muista medioista Deleuzen mukaan kyky kommunikoida kielen koodiston ylittävällä tiedostamattomalla tasolla "tuntemattomaan" merkitysainekseen liittyen. Taide-elokuva ei tarjoa valmiita malleja, merkityksiä, kertomuksia ja kehyksiä, vaan esittää perustavia, yksilön eksistentiaaliseen olemiseen ja tietoisuuteen olennaisesti kytkeytyviä kysymyksiä. Taide-elokuva

ei pyri todellisuuden naturalistiseen representaatioon, vaan tarjoaa konventionaalisista ymmärryksen kehyksistä ja kulttuurisista merkityksistä vieraannutettuja kuvia. Taide-elokuva haastaa katsojan havainnoimaan ja tiedostamaan ympäröivää todellisuutta syvemmän esteettisen tilan kautta, ja tila voi laajentua pelkämästä elokuvan havainnoinnista yleiseksi esteettisen tietoisuuden periaatteeksi.

Taide-elokuva pyrkii avaamaan katsojassa ajatteluprosessin, joksikin-tulemisen linjan, joka pohjautuu käsitykseen audiovisuaalisten esitysten luonteesta avoimina käsitteinä. Deleuze määrittelee modernin elokuvan tunnuspiirteeksi kyvyn ilmaista ajallisuuden liikettä kuvissa tavalla, joka ei ole kytketty välttämättömillä siteillä elokuvan välittömään tilaulottuvuuteen, toisin sanoen kerronnan maailmaan ja tapahtumien juonelliseen kulkuun (Deleuze 1989). Moderni taide-elokuva on aikakuvaa, jossa kyky ajallisuuden vapaan liikkeen esittämiseen rinnastuu sisäisyyden voimien (alitajunnan erityiset yhteydet yksilössä, universaalien ajallisuuden vaikutus kaikessa aineksessa) ilmaisemiseen. Aktuaalisen kuva-aineksen liike elokuvassa on samalla kaksisuuntaisessa vaikutussuhteessa katsojan vapautteen aistia ja luoda tiedostamattomiin, ei-kielelliseen ainekseen perustuvia mentaalisia artikulaatioita.

Auteur-perustaisen elokuva- ja mediakasvatuksen lähtökohdista

Mediakasvatus voidaan määritellä yhteiskunnan teknologisoitumisen, kulttuurisen modernisaation ja mediakulttuurin kehittymisen myötä koetuksi tarpeeksi luoda pedagogiikkaa, joka kykenisi käytännön tasolla vastaamaan uuden ajan mukanaan tuomiin kysymyksiin (Kotilainen 1999, 32–34). Mediakasvatus voidaan Kotilaisen (1999, 32–34) mukaan jakaa eri sisällöllisiin suuntauksiin: median käyttöön ja oppimiseen mediaympäristössä koulun ulkopuolella, opetukseen mediasta sekä opetukseen medialla. Kotilainen viittaa kahden viimeisen suunnan osalta esimerkiksi, että kyse voisi olla elokuvan käyttämisestä opetuksen *kohteena* tai opetuksen *välinee-*

nä. Ensin mainittu voisi olla tällöin esimerkiksi jokin elokuva-analyysin kurssi; jälkimmäinen puolestaan esimerkiksi historian teemojen syventäminen elokuvan kautta.

Mediakasvatuksen yhdeksi historialliseksi suuntaukseksi nimetään esteettinen vaihe, jonka yhteydessä tarkoitetaan pääasiassa ranskalaisen uuden aallon tekijänpolitiikkaa ja sen piirissä ilmenettyä elokuvakasvatusta (Tuominen 1999, 31; Kotilainen & Kivikuru 1999, 18–19). Tekijänpolitiikan ideoiden, elokuvafilosofian ja elokuvakasvatopedagogian, määrittely osaksi mediakasvatuksen esteettistä vaihetta ja sen luonnehtiminen moralistiseksi ja elitistiseksi suuntaukseksi ei mielestäni tarjoa kuitenkaan riittävää kuvaa auteurismin sisällöllisistä lähtökohdista. Ranskalaisen uuden aallon tekijänpolitiikkaa ei voi määritellä vain pedagogiseksi periaatteeksi kasvattaa ihmisiä ja kehittää heidän katsomistapojaan laadulliseksi arvetun elokuvan suuntaan (Masterman 1993, 71; Tuominen 1999, 31). On totta, että uuden aallon tekijät arvottivat ”hyvää elokuvaa” suhteessa ”vähemmän merkittävään”. Silti laadullisen elokuvan arvottaminen ei ollut tiedollinen kysymys; ei ollut olemassa valmiita kriteereitä, jonka kautta paremman katsomisen ja tiedostamisen pedagogia olisi voinut kehittyä. Kyse oli pikemminkin jatkuvista keskusteluista ja usein myös saman kriitikon mielessä tapahtuvista muutoksista. Ennen kaikkea kyse oli koko ajan subjektiivisista arvioinneista, joiden validius määrittyi lehtien (*Cahiers du Cinéma*, varhaisempi elokuvalehti *La Gazette du Cinéma*) lukijakunnan jatkuvan kriittisen luennan alaisuudessa. Kriitikkopiiriin kuuluneet vanhemmat opettajat (Bazin, Douchet) luentoivat elokuvasta, mutta heillä ei ollut selkeää teoriaa tai artikuloitua pedagogiaa lähtökohtanaan. Elokuvakasvattaja ei ollut objektiivista tietoa välittävä auktoriteetti, vaan hänen persoonansa monessa suhteessa sulautui osaksi sisältöä, joka oli luonnollinen seuraus myös kriitiko-opettajien pitkästä elokuvainnostuksesta, elokuvahulluudesta.

Nuoret tekijä-kriitikot saivat vaikutteita vanhemmilta kasvatajilta, ja erityisesti Godard alkoi jo varhain hahmottaa omaa elokuvakäsitystään kriittisenä arviointina ”opettajansa” André Bazinin näkemyksiin (MacCabe 2004, 51–52, 60–61; Sterritt 1999, 5–

6). Godard ymmärsi vanhan totuuden, että elokuvan olemusta ei voida milloinkaan lopullisesti tavoittaa tai määritellä, sitä voidaan vain lähestyä. Hän ei myöskään allekirjoittanut 1960-luvulla yleistyneen strukturalistisen elokuvatutkimuksen lähtökohtia, analyytistä pyrkimystä elokuvan kieliopin kokonaisvaltaiseen selvittämiseen. Elokuva ja elokuva-analyysi eivät Godardin mukaan voi opetoida eri kielillä ja eri funktioista käsin, vaan niiden täytyy löytää yhteinen kommunikaation kenttä (Struggle on Two Fronts: A conversation with Jean-Luc Godard 1969, 25–26; Godard 1984, 42). Godard ei uskonut elokuvatutkijoilla voivan olla sellaista uutta tietoa, joka olisi paljastanut jotain olennaista elokuvasta taidemuotona ja ilmaisuvälineenä metodeilla, jotka ovat elokuvalla itselleen ulkoisia. Hän ymmärsi elokuvan olevan 'enemmän kuin kieltä', eikä sitä tämän vuoksi voinut lähestyä käsitteellisten mallien keinoin.² Voidaankin sanoa, että vaikka tekijänpolitiikassa elokuvan historialla oli ajattelusuuntauksessa itseisarvoinen asema, käsitykset tiedon ja analyysin välineistä historian ja elokuvan suhteen määrittelemisessä koettiin usein sangen problemaattisiksi.

Elokuvan ja pedagogian problemaattinen suhde perustuu siihen tosiasiaan, että elokuva ei ole luonnollisen kielen kaltainen järjestelmä. Elokuvan vaikuttavuus ei perustu ensisijaisesti kielellisten ja kulttuuristen koodien kognitiiviseen tiedostamiseen, vaan kokemiseen tiedostamattomalla tasolla. Varsinkin taide-elokuvan kommunikoiuus suhteessa katsojaan tapahtuu keskeisesti ei-kielellisellä tasolla, jolloin strukturalistiset teoriat elokuvan semiotiikasta ja reseptiosta eivät kykene jäsentämään elokuvallisen kokemisen luontaista erityisyyttä ja monitasoisuutta. Ongelma taide-elokuvapohjaisen kasvatuspedagogian määrittämisessä liittyy tiedonfilosofiseen kysymykseen siitä, kuinka voidaan kielellisesti keskustella ei-kielellisen alan artikulaatioista. Keskeinen pedagoginen kysymys koskee ensinnäkin sitä, kuinka voidaan opettaa siitä, mistä ei voida objektiivisesti tietää. Toiseksi keskiöön nousee opetettavan tiedon laatu: jos taide-elokuvan substanssi ja olemus hahmottuvat ei-käsitteellisen alan kehyksessä, voiko elokuvakasvatuspedagogia pe-

rustua objektiivisina esitettyjen tosien väitelauseiden varaan maailmasta ja elokuvasta?³

Modernin elokuvan tekijä-teoreetikot eivät suhtautuneet tietoon rationaalisen tieteen ideaalin mukaisesti. Tiedon merkitys ymmärrettiin suhteessa katsojasubjektin elokuvakatsomistapahtumassa kokemaan ei-tiedolliseen haluun; affektiivisella tasolla koettuihin tunne-elämyksiin ja konstruoituihin erityisiin mielikuviin ja subjektiivisiin merkityksiin. *Auteur*-perustaisen elokuvakasvatustopologian lähtökohdat voidaan näin ollen yhdistää 'elokuvahulluuden' käsitteeseen. Toisin sanoen asia, johon on affektiivisella tasolla ja yksilöllisten merkitysten kautta vahvasti sitoutunut, tuottaa myös yksilölähtöisen halun tietää enemmän. *Auteur*-pedagogian ytimessä on subjektiivisten kokemustapojen merkitys uusien ajattelumallien ja kommunikatiivisten yhteyksien konstruoimisessa; ei niinkään käsitteellinen tieto ja arvoarvostelmat "sofistikoituneemman" elokuvamaun kehittämiseksi.

Edellä määriteltyjen mediakasvatuksen periaatteiden valossa *auteur*-pohjaisen elokuvakasvatuksen *kohteeksi* voi määritellä elokuvan itsessään, sen erilaiset kerronnalliset ja esitykselliset perinteet. Sen sijaan ongelmallisempaa on tässä yhteydessä puhua elokuvan käyttämisestä muiden oppisisältöjen (tai muiden ulkoisten päämäärien) edistämisen *välineenä*. Elokuva- ja mediakasvatuksen tulee liittyä toisiinsa sisällöllisesti luontevalla tavalla, jossa syvemmät pohdinnat elokuvaan liittyvistä mahdollisuuksista kommunikaation ja ajattelun välineenä yhdistyvät konkreettisesti "kasvatustyössä" oppilaiden subjektiiviseen näkökulmaan ja luovaan mielikuvitukseen.

Kun taide-elokuva artikuloidaan kulttuurintutkimuksellisten lähestymistapojen kanssa osaksi mediakasvatusta, voidaan laajemmalla tasolla keskustella yksilöiden medialukutaitojen ja muiden kykyjen kehittämisestä sekä kriittisen tietoisuuden lisäämisestä nykyisessä mediatodellisuudessa. Taide-elokuvan mahdollisuudet mediakasvatuksessa liittyvät käsitykseen elokuvasta konstruktivi-
sena aistijärjestelmänä ja kielenä, kokonaisena elokuvallisena ajattelun- ja kokemistapana, kuten esimerkiksi Godard radikaalin eloku-

va-ajattelunsa mukaan näkee. Elokuvan ja katsojan välinen kokemussuhde voi muodostua 'ruumiiksi ilman orgaaneja'⁴, kaksisuuntaiseksi tuotannolliseksi koneeksi, joka perustuu ajatukselle katsojalle avautuvasta mahdollisuudesta konstruoida virtuaalisten paon viivojen kautta monikollisia kokoelmia: erilaisista aistimuksista, tietoisista havainnoista, opituista tiedoista, merkityksistä, muistikuvista, intohimoista, arvoista ja asenteista muodostuvia kuvatapahtumia osaksi kokijan sisäistä "mielikartastoa" (Deleuze & Guattari 1987, 164). Taide-elokuva kommunikoi synnyttämällä 'kolmannen tilan', audiovisuaalisen kentän, joka ruumiillistaa sisäisen ja esikielellisen aistimelliseen muotoon. Taide-elokuvan kommunikoi vuusuhteessa katsojaan voidaan määritellä luonteeltaan avoimeksi siksi, että kuvien sarjallinen rakentuminen kokonaisuudeksi ei välttämättä noudata klassisen kerronnan yhtenäistä ja määrättyä juonirakennetta. Elokuvallisten elementtien (näkyvät, dialogit, henkilöt) merkitykset jäävät semanttisesti ja esteettisesti "epätarkoiksi". Ne ovat määrittelemättömiä tapahtumia tilassa ennen sanoja ja nimiä, eivät "oikeita" ja todenmukaisia esityksiä todellisuudesta, vaan "vain-kuvia" ("Pas une image juste, juste une image.", Godard 1984). (Dronsfield 2000, 68.)

Elokuva voi Godardin mukaan synnyttää montaasin keinoin elokuvan ja katsojan välille 'spirituaalisen automaatin', joka mahdollistaa syvempien ja määrittelemättömien sisäisten vaikutelmien, esikielellisten voimien ja ajallisuuden 'tulemisen' kommunikatiivisen suhteen olemukseksi (Deleuze 1992, 35; Wright 2000, 54). Kyse on kaksisuuntaisen tapahtumisen konstruomisesta, jossa toden logiikka ja oliomaailman kognitiivisen tunnistamisen lainalaisuudet eivät ole ensisijainen kokemusta määrittelevä taso. Elokuva ylittää spirituaalisen automaatin keinoin kielen rakenteet, yhdistää toisiinsa universaalin ja erityisen tasot sisäisen ajallisuuden kokemisessa ja mahdollistaa affektiivisen tunteen esikielellisestä "ensimmäisestä kerrasta" (Godard 1984; Cott 1998, 92; Godard 1984; Youngblood 1998, 42; Sterritt 1998, xi; Deleuze 1992, 145).

Mediakasvatuksen kannalta tämä liittyy erityisesti subjektiivisten kokemustapojen tuottamisen keskeiseen merkitykseen. Yksi

konkreettinen esimerkki *auteur*-pohjaisen elokuva- ja mediakasvatuspedagogian toteuttamisesta käytännössä voisi olla näkökulma 'arjen montaaasista'. Taide-elokuvat voivat johdattaa katsojaa löytämään vanhoja ja luomaan uusia konstitutiivisia linjoja yksilön sisäisessä kokemusmaailmassa. Parhaimmillaan elokuvat voivat eheyttää ja voimistaa yksilön identiteettiä sekä antaa välineitä subjektiviteetin rakentumiseen muistikuvien ja virtuaalisten yhteyksien rakentamiseen yksilön mielessä. Elokuva ja viisas (elämän sivistämä) elokuvakasvattaja voivat opettaa katsojaa omaksumaan luovan, taiteellisen ajattelun ('elokuvallisen tietoisuuden') lähtökoh- tia yksilöllisen elämäntavan kannalta. Elokuvaesteettinen kokeminen voi laajentua yleisemmäksi tietoisuuden muodoksi, jolloin oppimisen kohteena on syvempi eettinen arvomaailma, ei-kielellisen (transsendentaalisen) toisen kohtaaminen suhteessa kanssaihmiin arjen tilanteissa sekä laajempiin elämän tosiasioihin liittyen. Tä- mänkaltainen eettinen pedagogiikka liittyy keskeisesti uuden aal- lon tekijänpolitiikan humanistiseen elokuvakasvatusideaaliin. Näin määriteltynä myös *auteur*-pedagogiaan voi liittää käsityksiä elo- kuvasta jonkin ulkoisen periaatteen edistämisen *välineenä*. Taide- elokuvalla on tässä suhteessa mielestäni paljon annettavaa media- kasvatukselle. Elokuvafilosofiaa ja mediakasvatusta ei pitäisi ym- märtää toisistaan erillään oleviksi järjestelmiksi, vaan pyrkiä löytä- mään sisällöllisiä yhteyksiä niiden välille.

VIITTEET

¹ Godard ymmärtää montaasin laajana asioiden toisiinsa yhdistelemi- sen periaatteena, jonka voi sanoa kuvaavan yleisesti hänen koko elo- kuvakäsitystään. Elokvateoriassa montaasi on karkeasti jakaen mää- rritelty yhtäältä leikkauksen kautta tuotetuiksi otosyksiköiden välisiksi ulkoisiksi jakolinjoiksi, toisaalta kuvakentän sisäisessä kehyksessä ta- pahtuviksi yhdistelyiksi kameran tuottamien rajauksien ja tilaan asetet- tujen merkkien välisenä yhteytenä. Montaaasista on olemassa lukuisia teorioita ja määritelmiä. Tunnetuimpana tekijä-teoreetikkona pidetään

Sergei Eisensteinia, joka määritteli teoreettisesti useita eri montaasiperiaatteita, joita hän sovelsi elokuvissaan.

Brian Henderson erottaa formaaleina periaatteina toisistaan kollaasin ja montaasin, joista jälkimmäinen on hänen määritelmänsä mukaan keino purkaa todellisuus osiin ja rekonstruoida siitä uudenlainen synteesi tietyn intellektuaalisen periaatteen mukaisesti; kollaasi ei vastavasti tuota tämänkaltaista yleiskuvaa, vaan se säilyttää fragmenttien välisen sisäisen hajaannuksen (Henderson 1970, 5). Nämä molemmat periaatteet yhdistyvät näkemykseni mukaan Godardin montaasi-käsityksessä, sillä hän käsittelee elokuvissaan rinnastusten logiikkaa kaikkiin elokuvailmaisun eri tasoihin liittyen.

² Tässä suhteessa Deleuzen elokuvafilosofia ilmentää näkemykseni mukaan läheisesti *auteur*-pohjaisen elokuvakäsityksen ihanteita. Deleuze näkee välttämättömänä, että elokuvatutkimuksen ja -pedagogian kohteena on aina elokuva itsessään yksityiskohtaisen lähiluennan kohteena. Deleuzen elokuvafilosofiassa ei esitetä mahdollisuutta elokuvan käyttämiseen erilaisten sisältöjen opettamisen välineenä. Jos näin kuitenkin toimitaan, täytyy pedagogian tällöin yhdistyä osaksi syvempää filosofiaa elokuvasta, osaksi teoreettista käsitystä elokuvasta 'henkisenä automatiikkana', kaksisuuntaisena konstruktion liikkeenä tietoisuuden ja kuva-aineksen liikkeen välillä. (Deleuze 1989, 194).

³ Jälkistrukturalistisen kritiikin mukaisesti näen, että 'totuusjärjestelmät' ovat konstruktioita, jotka instituutioiden (yliopistot, oppilaitokset) opetuskäytäntöjen ja eksperttisysteemien myötä legitimoituvat vallitsevaksi totuudeksi. Mikäli opetuksessa ei ilmenetä metodologista lähestymistapaa sekä itserefleksiivistä otetta, totuudeksi artikuloituidut pedagogiset sisällöt ovat piilofunktionaalisesti ideologioita vallitsevien käytäntöjen ylläpitämiseksi. Elokuva- ja mediakasvatuksessa tulisi sen sijaan toteuttaa kriittisen teorian näkökulmia, jotka huomioivat myös mediapedagogisen järjestelmän oman aseman tiedon tuotannossa. Tämä ei silti ole sama asia kuin elokuvan käyttäminen välineenä kriittisen teorian opettamisessa. Myös kriittinen ideologiateoria voi

olla luonteeltaan ideologista, jos sen opettaminen on kanonisoitunut tiettyihin, kyseenalaistamattomiin dogmeihin ja näkökulmiin. Olen-naista on kriittisen näkökulman, teorioiden ja metodien käyttäminen osana pedagogiaa, mutta joiden merkitys ja asema legitimoidaan joka kerta uudelleen yhteistyössä opiskelijoiden kanssa.

⁴ BwO (Body without Organs, alkup. Corps sans Organes) on uusi käsite hahmottamaan sitä problematiikkaa, jonka kautta yksilöllinen teko, tapahtuma, puheakti tms. voi määrittyä suhteessa yleiseen nimenomaan erityisen lähtökohdista käsin. BwO piirtää rajaa suhteessa ulkoiseen konstruoimalla erottautumisen linjoja, jotka konstruktiivisina tapahtumina eivät milloinkaan kiteydy lopulliseen, käsitteelliseen muotoon ja määritelmään. BwO ilmentää Deleuzen käsitystä immanenttista käsitystä ontologiasta, jonka mukaan todellisuus on alati varioituvaa monikollisuutta ilman käsitystä kokemuksesta edeltävästä ylärakenteesta. Rihmastollinen ontologia määrittyy fuusionaalisenä monikollisuutena, jossa todellisuus eli yksilön maailmasuhde sekä tiedon ja olemisen periaatteet eivät ole lopullisesti määrittäjä (D/G 1987, 154)

Käsitys ruumiista ilman orgaaneja (BwO) merkitsee konstruktiiivista tapaa ymmärtää tietoisuuden ja maailman suhteen jäsentyminen. Käsite avaa näkökulman subjektiviteetin konstruoimiseen, ei psykoanalyttisessä teoriassa esitettynä pyrkimyksenä ”löytää itse uudelleen”, vaan jonkin sellaisen luomiseen, jota ei välttämättä ole vielä aktuaalisesti ollut, mutta joka voi silti piirtyä virtuaalisena kuvana subjektin mielessä (D/G 1987, 151). Deleuze määrittelee BwO:n vaikutuksen olemisena välillä, kielen ja subjektiviteetin rakenteita ylittävässä ja halkovassa, kolmannen tilassa. Ei ole ulospääsyä kielen ulkoisesta rakenteesta, mutta sisäisten erottautumisen linjojen konstruoimisessa on keskeistä ”normaalin” tietoisuuden sekä kielijärjestelmän ja organisuuden lait ylittävä alitajunnan taso (D/G 1987, 160–161). BwO on eräänlainen olemisen, kommunikaation ja ilmaisun risteyskohta, jonka kautta voi tavoitella erottautumisen linjojen kautta uusien tapahtumien konstruoimista. Monikollisten yksiköiden ja kokonaisuuksien luomi-

nen on luonteeltaan sekä henkistä että ruumiillista, jossa olennaista on, että konstruoitavat orgaanit (yhdistelmät, yhteisöt) eivät ole välttämättä yhteydessä organismeihin eli sääntöjärjestelmiin (D/G 1987, 158). BwO:n konstruoiminen on aina erityistä, ja se voi tapahtua mitä moninaisimmilla tavoilla, piirtäen uusia identifioitumisen ja erottautumisen rajoja. Deleuzen mukaan on aina kysyttävä joka kerta uudelleen, kuinka juuri tämä BwO on luotu ja mitkä ovat sen muotoja: ”How do you make yourself a Body without Organs?” (D/G 1987, 152).

LÄHTEET

- Cott, Jonathan (1998) ”Godard: Born-again Filmmaker”. Teoksessa David Sterritt (toim.), *Godard, Jean-Luc – Interviews*, 91–99. Jackson: University Press of Mississippi.
- Deleuze, Gilles (1986) *Cinema 1: The Movement-Image*. London and New York: The Athlone Press.
- Deleuze, Gilles (1989) *Cinema 2: The Time-Image*. London: The Athlone Press.
- Deleuze, Gilles (1992) *Autiomaan Kirjoituksia vuosilta 1967–1986*. Helsinki:Gaudeamus.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis and London: University of Minneapolis Press.
- Dronsfield, Jonathan (2000) ”’The Present Never Exists There’: The Temporality of Decision in Godard’s Later Film and Video Essays”. Teoksessa Michael Temple, James S. Williams (toim.) *The Cinema Alone. Essays on the Work of Jean-Luc Godard 1985–2000*, 61–76. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Godard, Jean-Luc, Bontemps, Jacques, Comolli, Jean-Louis, Delahaye, Michel, Narboni, Jean (1968) ”Struggle On Two Fronts: A Conversation with Jean-Luc Godard”. *Film Quarterly* 22:2, 20–35.

- Godard, Jean-Luc (1984) *Elokuva Godardin mukaan*. Helsinki: Love kirjat.
- Grossberg, Lawrence (1995) *Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Koivisto, Juha, Lehtonen, Mikko, Uusitupa, Timo, Grossberg, Lawrence (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Henderson, Brian (1970) "Toward a Non-Bourgeois Camera Style". *Film Quarterly* 24:2, 2–14.
- Kotilainen, Sirkku (1999) "Mediakasvatuksen monet määritelmät". Teoksessa Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru (toim.), *Mediakasvatus*, 31–42. Helsinki: Edita.
- Kotilainen, Sirkku & Kivikuru, Ullamaija (1999) "Mediakasvatus ihanteiden ja todellisuuden ristipaineessa". Teoksessa Sirkku Kotilainen, Mari Hankala, Ullamaija Kivikuru (toim.) *Mediakasvatus*, 13–30. Helsinki: Edita.
- MacCabe, Colin (2003) *Godard. A Portrait of the artist at Seventy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Malmberg, Tarmo (2005) "Filmihulluus ja elokuvatiede – ystäviä vai vihollisia?" *Filmihullu* 4/05, 41–44.
- Monaco, James (1984) *How to Read a Film. The Art, Technology, Language, History, and Theory of Film and Media*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Sterritt, David (1998) "Ideas, Not Plots, Inspire Jean-Luc Godard". Teoksessa David Sterritt (toim.) *Godard, Jean-Luc – Interviews*, 175–178. Jackson: University Press of Mississippi.
- Sterritt, David (1999) *The Films of Jean-Luc Godard. Seeing the Invisible*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toiviainen, Sakari (1995) *Elokuvan hengenveto. Ranskan uusi aalto ja sen perintö*. Helsinki: Painatuskeskus, Suomen Elokuva-arkisto.
- Tuominen, Sirkku (1999) *Mediapedagogiikkaa opettajankoulutuksessa I. Koulutuksen vaikuttavuuden arviointia viiden opiskelijan koulutus- ja*

mediaelämäkerran avulla. Tampereen yliopisto: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A 17/1999.

Wright, Alan (2000) "Elisabeth Taylor at Auschwitz: JLG and the Real Object of the Montage". Teoksessa Michael Temple, James S. Williams (toim.) *The Cinema Alone. Essays on the Work of Jean-Luc Godard 1985–2000*, 51–60. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Youngblood, Gene (1998) "Jean-Luc Godard: No Difference between Life and Cinema". Teoksessa David Sterritt (toim.) *Jean-Luc Godard – Interviews*, s. 9–49. Jackson: University Press of Mississippi.

MEDIALUKUTAIDON RAJAT JA RAJOITUKSET

Jukka Sihvonen

Toisin kuin sellainen mediakasvatus, joka nojaa käsityksiin joukkoviestinnästä, tai kuten 1970-luvulla tavattiin sanoa tajuntateollisuudesta, elokuvakasvatus on perinteisesti ollut kokonaishahmotukseltaan huomattavasti laaja-alaisempi. Siinä kasvatustehtävää ei ole ehdoin tahdoin tarvinnut perustella ideologisen manipuloinnin, poliittisen propagandan tai valheellisen mainonnan asettamin edellytyksin. Elokuvan taiteellinen, viihteellinen ja fiktiivinen, sanalla sanoen *kuvitteellinen* luonne on hyväksytty ikään kuin annettuna. Paljolti samoista syistä elokuva on kuitenkin saanut omanlaisensa erityiskäsittelyn tarkkailun, valvonnan ja viimein sensuurin kohteena.

Sensuuri on kytkeytynyt vankimmin juuri elokuvan kautta osaksi mediakasvatuksellisia pyrkimyksiä – tai pitäisikö sanoa pyrkimyksiä, jotka vasta viittaavat mediakasvatuksen tarpeellisuuteen (ja niin myös sen puuttumiseen). Tällä alueella sensuurin näkyvin muoto ovat elokuvateattereissa esitettäville elokuville asetetut ikäraajat ja televisiossa esitettäviin elokuvaan liitetyt varoitukset (ks. aiheesta Kirsi Pohjolan artikkeli tässä teoksessa). Sensuurin ohessa on aina kulkenut myös pyrkimys koulua ja kasvattaa, tai kuten nykyisin sanottaisiin ”opiskella medialukutaitoja”. Kysymys medialukutaidosta ei kuitenkaan ole ongelmallinen sensuuriyhteyden vuoksi, vaan myös muista syistä. Tämän artikkelin tarkoituksena on pohtia medialukutaidon käsitteellisiä rajoituksia kysymällä, miksi ja mihin sitä oikeastaan tarvitaan. Onko media mainoksenkaltaisia, todellisuutta esittäviä symboleja, joita mediakasvatuksen avulla opetellaan lukemaan ja tulkitsemaan?

Silta maailmojen välissä

Elokuvan kannalta voisi pitää valitettavana sitä, että myös kasvatusyhteisyydessä televisio niin nopeasti änkesi sen kylkeen. Instituutioita ajatellen tämä tapahtui Suomessa poikkeuksellisen varhain. Esimerkiksi ETKK eli Elokuva- ja televisiokasvatuksen keskushan perustettiin jo vuonna 1958. Nykyajan ”hengen” kannalta on kuvaavaa, että ETKK taannoin muutti nimensä Mediakasvatuskeskus METKA ry:ksi. Television myötä noista aiemmin vain vähäiseltä osaltaan elokuvaan mielletyistä alueista – ideologisesta manipuloinnista, poliittisesta propagandasta ja valheellisesta mainonnasta – tuli perusolemukseltaan viestinnällisenä ymmärretyn median kautta myös kasvatuksen ydinkysymyksiä ja vielä tavalla, joka kovin helposti oli valmis unohtamaan pitemmän elokuvallisen perinteen.

Kasvatuskontekstia ajatellen elokuva on ollut enemmän tai vähemmän aina ikään kuin tarkkailuluokalla. Kullekin ajankohdalle ja kulttuurille tunnusomaiset piirteet ovat tässä suhteessa olleet painotuseroja. Ensimmäinen laajempi liikehdintä osui ensimmäistä maailmansotaa edeltäviin ja seuraaviin vuosiin 1910-luvulla – ajankohtaan, jolloin elokuvalle tyypilliset niin tuotannon, levityksen ja vastaanoton kuin kerrontamuodonkin pysyvämmät rakenteet olivat hahmottumassa (vrt. Hirn 1991, 207; Sihvonen 1996, 17–34). Kasvattajien pääsanoma oli tavanomaisen kaksijakoinen: Toisaalta lapset ja nuoret viettivät liikaa aikaa elokuvateattereissa, mistä heidät oli saatava terveellisempien ja kasvattavampien harrastusten pariin. Toisaalta monille aikuisen työväestön osalohkoille olisi ollut paljon terveellisempää viettää *enemmän* aikaa elokuvateattereissa kuin esimerkiksi kapakoissa. Yksi elokuvan pysyvistä rinnastuskohdista – alkoholi ja sen käyttö – oli tullut nimetyksi. Toisena leimallisena piirteenä voi mainita kasvatuspyrkimyksille tyypillisen puhettavan, jossa käsitteet enemmän ja vähemmän on mielletty riittävän täsmällisesti *käyttöä* kuvaavina määreinä.

1930-luvulla äänielokuvan läpimurron seurauksena myös kasvatuskysymykset nousivat uudella tavalla esiin. Muualla ne ehkä

liittyivät enemmän kieleen, mutta Hollywoodissa erityisesti ns. tuotantokoodin asetuksiin ja William Haysin johtamaan komiteaan kohdistuneisiin, aiempaakin kireämpiin vaatimuksiin valvoa sääntöjen noudattamista. Tuotantokoodiin liittyvä perusajatushan on siinäkin nerokas ja kertonee jotakin periamerikkalaisen idealismin yltiöpäisyydestä (jos kohta samalla myös siitä, miten sulkeutuneeseen tilaan alan markkinat USA:ssa jo tuolloin ajateltiin). Pyrkimyksenä oli yksinkertainen ennakkosensuuri: jotta ikävät yllätykset esitystoiminnassa voitiin välttää, elokuvat tuli tarkastaa jo tuotantovaiheessa, käsikirjoituksista alkaen. Näin kaikki ”sopimaton” voitiin poistaa jo hyvissä ajoin. Ongelmia, joihin Haysin toimisto ajautui, on helppo kuvitella, mutta siitä huolimatta säännöstö varsinaisesti kumottiin vasta 1960-luvulla. (Ks. esim. Mast & Kawin 1992, 103–106.)

Yhdysvalloissa koodiston rooli näkyi myös tutkimukselle annettuina tehtävinä. Peruskysymys kuului: miten tehokkaasti ennakkosensuuri onnistui siihen liittyvissä kasvatustehtävissä? 1930-luvulla valmistunut Paynen Rahaston tutkimussarja ei ole runsaudessaan yhdenmukainen, mutta kärjistäen sen havainnot voitiin muokata väittämiksi myös kasvatustarpeita ajatellen (vrt. Pietilä 2006). Tässä valossa lapsilla ja siirtolaisten (puutteellisesti kielitaitoisilla) jälkeläisillä sekä etenkin työväenluokkaan kuuluneilla oli taipumus *ylisamastua* elokuvien henkilöihin ja tapahtumiin. Juuri tästä syystä elokuvat vaikuttivat voimakkaasti asenteisiin ja uskoihin. Tältä pohjalta elokuvakasvatus otti tehtäväkseen analyytisten lukutaitojen koulumisen:

Kirjoitusharjoitusten, ryhmäkeskustelujen ja elokuvanäytteiden avulla opettajat yrittivät ohjelmoida uusia katsomistottumuksia sekä opettaa oppilailleen uusia tapoja tulkita näkemäänsä. (Jacobs 1992, 23).

Kasvatusyhteydessä elokuvien käsittely pyrki ohjaamaan hyvien harrastusten, kuten arvokkaan kirjallisuuden, pariin. Nähdyn ja kuullun arvioinnissa korostettiin realismiin ja uskottavuuden merkitystä vastakohtana ”emotionaaliseen riivaukseen” (Jacobs 1992, 24). Katsojan fantasian vastavoimana pidettiin kerronnan logiikkaa, jonka mekanismien tuntemisesta tuli lukutaidon mittari.

Kolmas kasvatusbuumi liittyy sekin tekniseen murrokseen eli television tuloon, jos kohta väline ei tässä suhteessa ole varmaankaan ainoa tai edes määräävin tekijä. Kiinnekohdan tähän vaiheeseen tarjoaa J. M. I. Petersin suomeksikin (1965) julkaistu teos *Johdatusta elokuvakasvatukseen*, alkujaan 1960-luvun alusta ja ilmeisesti kirjotettuna yhteydessä UNESCO:n laajaan selvitykseen, joka koski elokuvakasvatuksen tilaa ja tulevaisuutta. Peters kirjoittaa teoksensa esipuheessa:

Aikamme ihminen, erityisesti aikamme nuoriso, elää yhä suuremmissa määrin 'visuaalisesti'. Elokuva ja televisio, joukkotiedotuksen ja -virkistykseen välineistä suosituimmat ja voimakkaimmat, ovat vähitellen valloittamassa itselleen aseman, jota ennen – eikä kovin kauan sitten – vain kirjat ja muu kirjoitettu tai puhuttu aineisto pitivät hallussaan. Mutta ihmiset, erityisesti nuoret, eivät ole riittävästi valmistuneita tähän muutokseen. Kasvatuksen uusi ja kiireellinen tehtävä on rakentaa silta aikuisten ja lasten tavallisen, arkisen elämän ja heidän elokuvien ja television avulla kokemansa kuvitellun 'toisen maailman' välille. Tämä silta voidaan rakentaa opettamalla elokuvaa. (Peters 1965, 5–6.)

Eräällä tavalla Petersin teoksessa kiteytyy se analyttisiä lukutaitoja ja korostava perinne, joka näytti syntyneen Paynen rahaston tutkimusten pohjalta jo 30 vuotta aiemmin. Petersin yhteenvedot osoittavat tämän selkeästi:

Elokuvakasvatus merkitsee sitä, että nuoria autetaan kehittämään kriittikintajuua ja siten puolustautumaan niitä elokuvia vastaan, joiden päähokuttimena ovat tekniset uutuudet, kalliintuntuiset tähdet ja muut pintapuoliset, lähinnä mainonnan piiriin kuuluvat tekijät pikemminkin kuin elokuvan todelliset ja luontaiset ominaisuudet. Nuoria olisi mahdollisimman suuressa määrin autettava kehittämään vastustuskykyään ja siten suojaamaan itsensä tuollaisia keinoja käyttävien elokuvien lumousvoimalta. (Peters 1965, 19.)

Ajatus puolustautumisen ja suojautumisen tarpeellisuudesta on lähtökohtana mediakasvatuksen kenties vaikutusvaltaisimmassa suuntauksessa, *Ruiskeen perinteessä*. Nimensä mukaisesti siinä kasvatustehtävän tavoitteena on antaa ennalta ehkäiseviä ”mediarokotuksia”, joiden vaikutuksesta audiovisuaaliset houkutukset on olete-

tusti mahdollista välttää. (Ks. esim. Sihvonen 1996, 18–19.) Tämän saman periaatteen nykyaikaisinta muotoa edustaa puhe medialukutaidosta – ainakin silloin, kun Petersin tapaan lapset ja nuoret niputetaan elämään tässä maailmassa, media niputetaan kuvaamaan toisia maailmoja ja elokuva- tai mediakasvatus ymmärretään niiden välissä tapahtuvaksi sillanrakennushankkeeksi (ks. alla oleva kuvio).

Näyttää siltä, että medialukutaidon kaltainen käsite tarkempine tehtävänkuvauksineen voi löytää oikean paikkansa mediakasvatuksen kokonaisuudessa vasta sitten, kun ajatus toisesta maailmasta ja sillasta sinne unohdetaan menneen talven lumina. Ongelmallisin piirre asetelmassa, johon kuuluvat tämä maailma (esim. elokuvateattereiden katsomoihin kokoontuneet elävät ihmiset ja heidän arkinen todellisuutensa), toinen maailma (valkokankaalta näkyvä ja kuuluva lumemaailma) ja niiden välissä oleva silta (ajatus mediakasvatuksesta), on peruuttamattomasti toisiinsa kietoutuneiden asioiden mieltäminen tilallisina ja *erillisinä* kokonaisuuksina. Nykypäivän arkitodellisuutta – ainakin kaupungistuneissa, länsimaisissa yhteiskunnissa – määrittää entistä enemmän median kaikenkattava läsnäolo. Jos vastaava läsnäolo ulotetaan muistojen, ajatusten ja tunteiden alueelle, niin silloin se varmasti on koskenut myös menneitten aikojen arkipäivää.

Valkokankaalla on vain heijastuksia ja kaikuja, toisintoja, kuvia ja ääniä joskus kenties olemassa olleista olennoista, asioista ja tapahtumista. Näin ilmaistuna ”vanhan” ja ”uuden” median ero kiteytyy yhteen sanaan – *kenties*. Tässä se viittaa siihen, että uuden, monin tavoin manipuloitavissa olevan median keinoin ei ole enää var-

muutta edes siitä, että nuo nähdyt kuvat ja kuullut äänet olisivat joskus todellisuudessa olemassa olleen taltiointeja. Tätä varmuutta ei tarkkaan ottaen ollut kyllä vanhankaan median aikana, tai toisin sanoin, tuollainen varmuus oli yhtä kaikki suhteellista (tosin kenties vähemmän kuin nykyisin) olkoonkin, että se saattoi menestyksellisesti liittyä sellaiseen *uskotteluun*, että asiat olivat niin kuin miltä ne näyttivät ja kuulostivatkin olevan. Uudelta on median teknologinen kehitys vienyt mahdollisuuden (joku voisi sanoa myös kyvykkyyden) tuohon uskotteluun. Samojen vanhojen keinojen käyttäjänä se ei ole enää ainakaan yhtä tehokasta.

Toki tämänkin muutoksen voi tulkita kahtalaisena: merkkinä joko kasvaneesta kyvyttömyydestä tai uudenlaisten avausten mahdollisuudesta. Varmuudesta ja vakuuttuneisuudesta on tullut aiempaa suhteellisempaa. Yhdeltä osaltaan juuri tämä suhteellisuuden kasvu on sitten ollut pontimena uudella tavalla ajankohtaiseksi tullessa medialukutaitoa korostavassa kasvatuspuheessa. Aiemmin lukutaito viittasi tämän ja toisen maailman väliseen siltaan ja kykyyn ellei torjua ainakin koulua sietämään toiseen liittyvää lumovoimaa. Avainasioita tuon sietokyvyn lisäämisessä olivat kerronnan logiikan sekä elokuvien mainoksenkaltaisten ominaisuuksien tunteminen. Nyt sama pyrkimys viittaa pikemminkin tämän maailman *sisällä* olevaan siltaan, joka kuvaa kykyä erottaa fakta fiktiosta. Ehkä selvimmin tämä muutos näkyy seurausten kautta eli siinä intensiivisyydessä, jolla medialukutaidon puolustus liittyy puheeseen kansalaisaktivismista, tietoyhteiskuntavalmiuksista ja digitaalisesta toimijuudesta (ks. esim. www.mindtrek.org).

Retorisen virittyneisyyden voisi taas kytkeä viimeisten kymmenen, viidentoista vuoden aikana tapahtuneeseen tekniseen murrokseen eli tietoverkkoihin ja niiden osalta erityisesti siihen, että verkkoaineistot eivät enää ole vain tekstipohjaisia, vaan audiovisuaalisia. Verkkopohjaisen kuva- ja ääniaineiston kasvu tuntuu olevan yhteydessä myös pelkoon passivoivan viihdekäytön lisääntymisestä, mikä jälleen on yhtenä moottorina puhuttaessa kansalaistaitojen ja -valmiuksien opiskelun puolesta. Olennaisena osana tätä opiskelua on nähty harjaantuminen teknisten laitteiden ja ohjelmien käyt-

tötaidoissa – ikäryhmistä riippumatta. Voimakkaasti tulevaisuuteen orientoiva puhe nykypäivän medialukutaidosta määrittelee digitaalisen toimijuuden taidoiksi käyttää hyväksi erilaisia digitaalisia teknologioita monipuolisesti ja nimenomaan osana arkipäivää. Juuri tässä suhteessa silta johonkin toiseen, tästä todellisuudesta erilliseen lumemaailmaan on kadonnut – ei kuitenkaan kokonaan. Näyttää nimittäin siltä, että tuo vanha tuttu ”kasvatuksen silta” yhä määrittelee sen paikan, missä toden ja lumeen välisestä suhteesta puhutaan.

Totta ja tarua

Asetelma, johon edellä viittasin, voidaan kääntää toisenlaisen kysymyksen muotoon. Millä tavalla digitaalisten sovellutusten monipuoliseen hyödyntämiseen nojaava uusi media uskottelee yhä puhuvansa ja näyttävänsä totuuden? Yhden esimerkin voisi tarjota televisiosarja *C.S.I.*, jossa kuvataan rikospaikkatutkimuksia ja sitä, miten tutkijat pyrkivät rikospaikalle jääneiden yksityiskohtien avulla päättämään tapahtumien kulun ja tätä kautta saamaan tekoihin syylliset teoistaan vastuuseen. Yksinkertaistetusti tutkijoiden tavoitteena on päästä perille tapahtumien kulkuun liittyvästä totuudesta. Tuossa pyrkimyksessään he keräävät johtolankoja. Uusinta teknologiaa hyväksi käyttäen he yrittävät löytyvien vihjeiden avulla päätellä, mitä todella tapahtui. Heille laboratorio on sekä ympäristö että joukko välineitä ja keinoja noiden johtopäätösten tekoa silmällä pitäen. Tässä mielessä *C.S.I.*:n tutkijoita voisi verrata median käyttäjiin, jotka pyrkivät median välittämien sisältöjen (ja niihin liittyvien ilmaisutapojen) perusteella päättämään, mitä todellisuudessa ”todella tapahtui”.

Periaatteessa *C.S.I.*:ta todellisuutta tutkivana ja tulkitsevana laboratoriona voisi pitää analogisena esimerkkinä mediakasvatuksellisille lähtökohdille. *C.S.I.* kuitenkin muokkaa todellisuuden tapahtuneen rikoksen muotoon, joka edelleen säätelee tutkijan toiminnan tiettyyn päämäärään tähtääväksi pyrkimykseksi. Viime kädessä

tavoitteena on oikeudenmukainen tuomio. Todellisuus sinällään on mutkikkaampi kokonaisuus kuin joukko pelkistettyjä rikoksentekoja, niiden ratkaisuyrityksiä ja oikeudenmukaisuuteen pyrkiviä tuomioita. *Käytännössä* mediakasvatukselliset pyrkimykset eivät kovin kaukana *C.S.I.*:sta kuitenkaan ole. Varsinkin medialukutaidon ideologiaan tukeuduttaessa todellisuus on kovin helposti nähty rikospaikkana, johon kätkeytyvän totuuden on voinut saada näkyville vain mediakasvatuksessa jalostuvien, erityisten taitojen ja teknologisten laitteiden avulla.

Tarkasteltaessa totuuteen liittyvää problematiikkaa faktan ja fiktion erottelun kannalta lienee aiheellista puhua dokumentaarista ilmaisusta ja sen kautta esimerkiksi pelkistetysti dokumenttielokuvasta. Sillähän nimittäin ikään kuin luonnostaan on ajateltu olevan läheinen suhde totuuteen, ainakin pyrkimys sitä kohti tallentamalla todellisuudessa tapahtunut (vrt. Rosen 2001, 301–349). Laajemmin tuo totuus on liittynyt todellisuuteen, ja dokumentaarisen ilmaisun perustehtävänä on nähty todenmukainen esitys kuvauksen kohteena olleen todellisuuden osa-alueesta. Tämän ennakkoehdon mukaan esimerkiksi eskimoiden elämää käsittelevän dokumenttielokuvan oletetaan esittävän totuudenmukaisia (siis elokuvan ulkoisessakin todellisuudessa olemassa olevia) kuvauksia tuosta elämästä. Dokumentaariselle ilmaisulle on näin perinteisesti asetettu *tietentyypinen* edellytys. Samanlaisen vaatimuksen voi tunnistaa myös lastenkirjallisuuden perinteestä.

Lastenkirjallisuuteen liittyvä teoreettisempi tutkimus on viime vuosina toki monipuolistunut, mutta pitkään – siitä lähtien kuin tuollaisen ilmaisunlajin voi katsoa olleen olemassa eli 1800-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta alkaen – käsitykset lastenkirjallisuuden luonteesta säilyivät hyvin yhdenmukaisina. Uskaltaisiko väittää, että ne alkoivat muuttua vasta 1980-luvulla? Sitä ennen tuon vallinneen käsityksen perusta oli suurin piirtein sellaisessa ajatuksessa, että koska lapsi *luonnostaan* on tietynlainen elävä olento, lapsille tarkoitettu kirjallinen teoskin voi olla vain tietynlainen (ks. esim. Rose 1984, 66–86). Yksi keskeinen lähtökohta tuossa ”tietynlaisuudessa” oli opettavaisuus ja kasvattavuus johtoajatuksestaan tie-

don laadullinen ja määrällinen lisääminen. Tämä pyrkimys sitten sääтели osaltaan myös sitä, millaisessa muodossa esimerkiksi kirjallisen esityksen saattoi ilmaista. Tietysti mieluiten sellaisessa muodossa, joka *edisti* oppimista, tiedon laadullista ja määrällistä lisäämistä, sen vastaanottamista, sanalla sanoen kasvamista.

Perinteiset käsitykset, jotka koskevat dokumentaarisen esittämisen perusasetelmaa, muistuttavat monin tavoin tätä edellä mainittua lastenkirjallisuuden muotoa. Samalla tavalla kuin siinä lapsi on ymmärretty tietynlaisena luonnonolentona, myös dokumentaarisisessa ilmaisussa *todellisuus* on ymmärretty tietynlaisena luonnollisuutena. Vastaavasti myös tässä välineessä, tuon ”tietynlaisuuden” vuoksi dokumentaarisen ilmaisun oletettiin voivan toteutua vain tietyllä tavalla. Eli ja jälleen vastaavalla periaatteella lastenkirjallisuuteen verrattuna, opettamisen, tiedon lisäämisen ja kasvattamisen asettaman pyrkimyksen vuoksi kirjallisuudessa käytettyjen ilmaisullisten keinojen täytyi olla noiden pyrkimysten palveluksessa. Lisäksi molemmissa – sekä klassisen lastenkirjallisuuden kohdalla että perinteisestä dokumentaarisuudesta puhuttaessa – kasvattavan tehtävän nähtiin onnistuvan parhaiten silloin, kun kirjan lukijat tai elokuvan/ohjelman katsojat kiinnittivät huomionsa vain itse sisältöön (sillä siinähan totuuden oletettiin ”luonnostaan” olevan) ja mahdollisimman vähän huomiota tapoihin ilmaista noita sisältöjä. Tästä syystä lastenkirjallisuuden kielen piti olla yksinkertaista, selkeää ja kuvauskeskeistä, vailla kerronnallista kikkailua. Vastaavasti uskottiin, että dokumenttielokuvan täytyi olla sisältökeskeistä ja kikkailematonta, siis sellaista, joka mahdollisimman täydesti ”salli” todellisuuden itsensä näyttäytyä vailla kertojan, puhujan, kuvaajan, leikkaajan tai ohjaajan väliintuloa. Juuri samat ominaisuudet – uskottavuus, realismi, kerronnan logiikka – joita 1930-luvun elokuvakasvattajat USA:ssa pitivät keskeisimpinä, ovat olleet niin dokumentaarisen elokuvailmaisun kuin lastenkirjallisuudenkin perinteisiä kulmakiviä. Miksi? Koska niissä kaikissa ilmaisukeino on alistettu kasvatuksen tai vielä tarkemmin sanottuna medialukutaidon ideologiseen talutushihnaan.

Miten perusteltua on verrata lastenkirjallisuutta ja dokumentaarisista ilmaisua edes periaatteellisella tasolla, sillä eivätkö niiden asetemat ole juuri faktan ja fiktion kautta yhteismitattomat? Kenties, mutta tässä niiden keskinäistä suhdetta pohditaankin medialukutaidon näkökulmasta ja siinä mielessä ne ovat hyvinkin verrannollisia. Dokumentaariseen ilmaisuun liitetty lukutaitovaatimus tekee välineestä läpinäkyvän ikkunan, jonka kautta todellisuuden ominaispiirteineen uskotellaan vain ikään kuin näyttäytyvän. Vastaava vaatimus lastenkirjallisuuden osalta tähtää aivan samaan, siinä vain todellisuuden tilalla yleensä on fantasian maailma ominaispiirteineen. Kummassakin tapauksessa medialukutaidon opiskelu sitten tarkoittaa yksinkertaisesti välineen eli median – olipa kyse verbaali- tai audiovisuaalisesta kielestä – ”näkyväksi tekemistä”. Ongelmalliseksi pohdiskelun lukutaidosta tekee tässä yhteydessä riippuvuus tuosta ennalta oletetusta läpinäkyvyydestä, vaikka tavoitteena sinänsä sitä voikin pitää perusteltuna.

Ilmeisesti todenmukaisuuden kriteeriksi ei vielä riitä olemassa olevan ympäristön *tietylainen* kuvaaminen – esimerkiksi dokumenttielokuvan olettamin keinoin – vaan sen lisäksi on keskiytettävä nimenomaan ympäristössä tapahtuvaan sosiaaliseen *toimintaan* ja sen kuvaamiseen. Turistimainos kuvaa kaukaisesta paikkakunnasta kauniin pinnan matkailijoita *houkutellakseen*, mutta dokumenttielokuva kuvaa tuon paikkakunnan sosiaalisena ja toiminnallisena, siten myös historiallisena kokonaisuutena, jopa muuttuvana prosessina. Se ei kuvaa pelkästään olemisen tapaa (kuten ihmisiä, pintoja, muotoja, esineitä tietyssä tilassa), vaan ennen muuta *elämisen* tapaa. Juuri elokuvalla on mahdollisuus tarttua esineiden ja ilmiöiden funktionaaliseen merkitykseen, koska se on aikaan perustuva ilmaisuväline: se siis pystyy kuvaamaan kehitystä, muutosta, liikettä myös ajassa eikä vain tilassa. Kauniin ja houkuttelevan puun asemesta elokuva näyttää kasvavan, tuulessa huojuvan, kaatuvan, laudoiksi muuttuvan puun. Tässä katsannossa luonto ei ole enää pelkästään katseen kautta ihailtavissa oleva kuva tai ihastuttava näkymä, vaan sen lisäksi myös toimiva ja toiminnallinen prosess-

si. Ja tämä lienee ainakin yksi niistä kohdista, joissa dokumentaarinen ja fiktiivinen ilmaisu koskettavat toisiaan.

Se, mitä todellisuudessa näemme ja kuulemme, ei välttämättä ole totuus tuosta todellisuudesta, huolimatta siitä, että näkisimme ja kuulisimme sen vailla minkäänlaista median välittävää läsnäoloa. Tällaisesta piirteestä tai periaatteesta, jossa totuus *kätkeytyy* näkyvän taakse, esimerkiksi Nelos-kanavan *Täydelliset naiset* -tv-sarja voisi olla lähes opetusohjelma. Totuuden kätkeytyminen näkyvän ja kuuluvan taakse ei ole vain mediaesityksiin konstruoitu piirre, vaan sen voi havaita helposti arkitodellisuudessa itsessään.

Vieraillessaan syksyllä 2005 Suomessa argentiinalainen elokuvantekijä Fernando Solanas näytti katkelman ohjaamastaan dokumenttielokuvasta *Memoria del saqueo* ("Kriisin muistot" 2002), jossa kamera pysähtyy pitkähkön sisäänajon päätteeksi pankkisalin seinälle ripustettuun muotokuvamaalaukseen. Kuva esittää sittemmin valtiovarainministeriksi nimitettyä henkilöä, yhtä pankin entisistä johtajista, jota syytettiin Argentiinaa vuonna 2001 kohdanneen talouskriisin aiheuttajaksi. Nyt todellisuudessa tuota muotokuvaa ei tuolta paikalta pankkisalin seinällä löydy, vaan elokuvantekijä laittoi sen sinne tarkoituksella. Tässä mielessä elokuvan otos siis "valehtelee". Mutta toisessa mielessä se kyllä kertoo "totuuden": talouskriisistä syytetty ministeri oli aiemmin ollut kuvassa näkyneen nimenomaisen pankin johtotehtävissä mukana – kuten ne muutkin, joiden muotokuvia seinille oli ripustettu. Tuodakseen tämän totuuden paremmin esille elokuvantekijä joutui tinkimään toisenlaisesta totuudesta. Tai pikemminkin hän käänsi todellisuuteen sisältyneen valheen elokuvalliseksi totuudeksi. Vastaavaa totuuden suhteellistamista on dokumenttielokuvan historiassa toteutettu alusta alkaen. Yhtenä tunnetuimmista ja tutkituimmista esimerkeistä on Robert Flahertyn elokuva *Nanook, pakkasen poika* (1922), joka kuvaa arktisten alueiden eskimoelämää. Elokuvan voi väittää antavan suhteellisen todenmukaisen kuvan tuon elämän keskeisistä piirteistä siitä huolimatta, että suurin osa siinä esitettävistä tapahtumista lavastettiin elokuvakameraa varten. (Helke 2006, 29–35.)

Mediataito ja mediataju

Arkipäivän näytelmät, joita *Täydellisten naisten* ”täydelliset naiset” näyttävät, tai Solanasin tekemät valinnat, joiden seurauksena totuuden ja valheen suhteita arvioidaan uudelleen, viittaavat laajempiin eettis-moraalisiin asetelmiin. *Tiedotustutkimus*-lehden numerossa 4–5/2003 Sara Sintonen kirjoittaa mediakasvatuksesta moraalikasvatuksena (Sintonen 2003, 31–42). Samassa numerossa julkaistussa kommentissaan Sintosen tekstiin Juha Suoranta korostaa mediakasvatuksen ja moraalikasvatuksen keskinäissuhteen tärkeyttä eritoten television ja mainonnan kannalta. Myös Suoranta, viittaamalla Zygmunt Baumaniin, korostaa laajempien ilmiöiden toisiinsa kietoutumista kirjoittaessaan:

Moraali on kietoutunut elämismaailman olennaiseksi piirteeksi niin tiukasti, että jako todellisuuden moraaliin ja esitysten moraalittomuuteen – ja toisin päin – tuntuu keinotekoiselta. Aika ajoin kannattaa muistuttaa itseään siitä, että moraali kuuluu luokkan ”tuotetut oliot ja asiantilat”. Joskus julkisesta keskustelusta, etenkin lapsia koskevasta, saa vaikutelman, että mediassa asuu jokin maailman ulkopuolinen mörkö, joka pelottelee lapsia ja kulttuuriministereitä maailman ulkopuolelta. (Suoranta 2003, 43.)

Kannanoton painavuutta ei vähennä se, että elokuvakasvatukseen liittyneessä julkisessa keskustelussa Suorannan mainitsema piirre ei ole ollut joskus, vaan pikemminkin tuon tuosta.

Television voimistunut läsnäolo mediakasvatuskeskustelun keskeisimpänä välineenä merkitsi sitä, että asetelma kärjistyi viimeistään videon käyttöalueen laajenemisen myötä 1980-luvulla tunnetuimpana esimerkkinään amerikkalaisen mediatutkija Neil Postmanin monet suomeksikin ilmestyneet teokset. Hieman kärjistäen: postmanilaisesta näkökulmasta mediakasvatuksen sillanrakennushankkeet eivät ole pelkästään hukkaan heitettyä energiaa, vaan myös vahingollisia, sillä ne pystyttävät tietä maailmoihin, jonne lapset ja nuoret eivät vielä kuulu. (Ks. esim. Sihvonen 2004, 23–24; 159–164.) Samoihin aikoihin Len Masterman Englannissa vetosi tiettyssä mielessä aivan samaan malliin, mutta eri näkökulmas-

ta: hänelle tuon toisen maailman arvoitukset oli mahdollista *paljastaa* harjaantumalla median lukutaidoissa – ja oletuksena oli, että kun ne oli paljastettu, ne samalla menettivät lumovoimansa. (Masterman 1989.)

Vuonna 1990 ilmestyneessä Äidinkielen Opettajain Liiton vuosikirjassa *Mediat ja merkitykset* professori Veikko Pietilä luonnehtii mastermanilaista pedagogiaa seuraavasti:

Mastermanin tavoitteena on viestinten retorisia keinoja kriittisesti ’lukemaan’ kykenevä vastaanottaja. Tällainen ’lukutapa’ asettuu poikkeiloin sen ’luonnollisen’ asenteen kanssa, jonka mukaisesti viestimiin normaalisti orientoitutaan – sen asenteen, että viestimet ovat ikkuna todellisuuteen. (Pietilä 1990, 186.)

Kiinnekohdan oman aikansa mediateoreettiseen keskusteluun Pietilä rakentaa suhteessa Jean Baudrillardin ajatteluun, mistä löytyykin vanha tuttu idea tästä maailmasta ja toisesta maailmasta, nyt kuitenkin niin, että esitysten, näytösten ja mediariippuvaisen merkityksellistämisen monin muodoin tuo toinen maailma (Baudrillardin *simulacrum*) on kokonaan hukuttanut alleen tämän maailman (todellisuus). Asetelma tarjosi tietysti oivan tilaisuuden pohtia mediakasvatuksen tehtävää, mutta taas kerran sen kysymyksenasettelussa (tässä tapauksessa muodossa ”Mihin viestintäkasvatuksessa tulisi tähdätä?”) oli kovin tuttu sisältö: ”Siihenkö, että ihmiset lakkaisivat lumoutumasta esityksistä, että he lakkaisivat kääntämästä selkäänsä asioille ja niiden merkityksille?” (Pietilä 1990, 187.) Lukutaidon tarjoaminen lääkkeeksi tuota lumoutumista vastaan on eräänlaista käärmesalvaa, jonka teho riippuu enemmän käyttäjän lujasta uskosta kuin siinä olevien ainesosien vaikutuksista. Lisäksi Pietilän 15 vuotta sitten esittämä epäily tuntuu osuneen oikeaan:

Viestintäkasvatuksen vaihtoehdoksi näyttäisikin tällöin jäävän media-maailman – eikä vain sen vaan koko nykyisen elämämme – esityksellisen luonteen ja esitysretoriikan paljastaminen. Tulos tosin voi jäädä siihen, että mediakriittisten ihmisten asemesta saamme yhä parempia esiintyjä, joiden tuottamat spektaakkelit pystyvät kohottamaan lumovoimansa toiseen tai kolmanteen potenssiin. (Pietilä 1990, 188.)

Mediakasvatuksen käsitteenä lukutaito on tuon tuosta osoittautunut käyttökelpoiseksi – ja ongelmalliseksi käsitteeksi. Käyttökelpoisin se on rajautuessaan vain osaksi monialaisempaa ymmärrystä mediakasvatuksen erilaisista tehtävistä, ja ongelmallisin se on pyrkinessään koko mediakasvatus-käsitteen synonyymiksi tai peräti sen päämääriä sääteleväksi ideologiaksi. Lukutaidon käsitteeseen liittyvässä retoriikassa mielenkiintoinen piirre on sen voimakas riippuvuus tämän maailman, toisen maailman ja niiden välissä olevan sillan kolmijakoisesta mallista. Vaihtoehtojen etsiminen voisikin lähteä ensinnäkin sen hyväksymisestä, että tämä malli ja siihen liittyvä käsitys mediasta ovat auttamatta vanhanaikaisia. Nuo maailmat eivät oikeasti koskaan ole olleet toisistaan erillään.

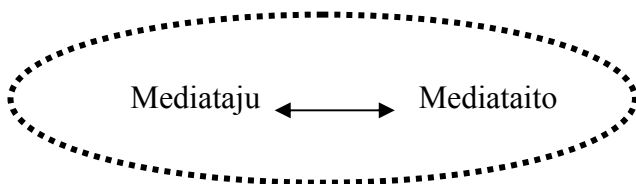
Mutta mikä sitten vaihtoehdoksi? Veikko Pietilä pohti elämän esityksellisen luonteen paljastamista, mutta epäili sen johtavan vain parempien esiintyjien kouluttamiseen. Eli onko sittenkin niin, että tämän maailman, toisen maailman ja sillan kolmiomalli on kylläkin todellisuutta vastaamaton konstruktio, mutta *välttämätön*, jotta mediasta kriittisen kasvatuksen näkökulmasta voisi lainkaan puhua? Kenties ei sittenkään. Ehkä ihmisenä olemisen peruskysymyksiä (jotka tietysti ovat myös kasvatuksen filosofisia ydinkohtia) vain on liian yksipuolisesti rajattu kielen ja niin muodoin myös sellaisten käsitteiden kuin lukutaito kannalta. Sara Sintonen (2003) korostaa mediakasvatuksen yhteyttä moraalikasvatukseen ja niihin laajempiin eettisiin kysymyksiin, jotka ovat aina ajankohtaisia. Televisio on media, joka varmasti tarjoaa tähän tarkoitukseen suurin mitoin ja päivittäin monentyyppistä aineistoa, mutta sen hankaluus tavallaan saattaa olla juuri tässä samassa piirteessä: ylettömyydessä, nopeudessa, ohikiitävyydessä.

Television asemesta kenties juuri elokuva on se väline, jonka kautta nuo moraaliset, eettiset ja ylipäättään kovin abstraktin tunteiset, mutta syiltään ja seurauksiltaan aina hyvin konkreettiset ilmiöt olisi mahdollista tehdä ikään kuin näkyvämmiin ja kuuluvammin kosketeltaviksi – myös ja ennen muuta kasvatustyön tarpeita ajatellen. Ja juuri tässä mielessä kasvatuksen mediumina elokuvan *ei* pitäisi liittyä johonkin toiseen maailmaan johtavaan siltaan, vaan

päinvastoin, *tähän* maailmaan, *tässä* maailmassa olemassa olevan elämän monimuotoisuuteen sekä *tämän* monimuotoisuuden vaalimiseen.

Lienee selvää, että medialukutaidon kaltaisen käsitteen käyttöaste puhuttaessa eettisistä ja esteettisistä kysymyksistä entisestään heikkenee, kun elokuvan kohottaa mediana mediakasvatuksen keskiöön. Lukutaito liittyy ihmisen rakentaman kulttuurisen symbolikielen toiminnallisiin periaatteisiin. Tältä kannalta etiikka ja estetiikka ovat lukutaitokysymyksiä vain osaksi. Sitä suuremmin ne ovat tietoisuuden, tiedostuksen ja tajun kysymyksiä. Seuraava purettava silta olisi hyväksyä se, että elokuvassa, televisiossa tai mediassa ylipäätään ei ole kyse kielestä, joka edellyttäisi jotain *erityistä* lukutaitoa.

Näin nähtynä mediakasvatuksen kokonaishahmotus koostuisi kahdesta suuntautumisvaihtoehdosta (ks. alla oleva kuvio). Yhtäällä on *mediataito*, joka nimensä mukaisesti viittaa mediaan liittyvien piirteiden lukemisen, tulkitsemisen ja myös tuottamaan oppimisen kysymyksiin, olipa sitten kyseessä teksti, kuva, ääni tai niiden kaikkien elävästi muotoutuva kooste. Toisaalla on *mediataju*, joka vastaavasti koskee medialle eri muodoissaan tunnusomaisten piirteiden tietoista ja kyvykästä vastaanottoa, vaikutusta sekä viimein myös kyseenalaistamista.

Kyky ”käyttää” esimerkiksi televisiouutisia ei vielä edellytä mediataitoa, mutta se edellyttää mediatajua eli tässä tapauksessa sen tajuamista, että kyseessä on tiettyjen säännönmukaisesti toteutuvien sopimusten varaan rakentuva, medialle tyypillinen ilmaisumuoto. Toisin kuin jotkut kasvatustieteilijät tuntuvat olettavan, jo alle kouluikäiset lapset ymmärtävät, etteivät televisiouutiset ole abso-

luuttinen totuus, vaan aina jonkun tai joidenkin tekemä näkökulmien raja, vaikka eivät tietäisikään, millaisen prosessin seurauksena tarkkaan ottaen tuo uutinen on heidän nähtäväkseen ja kuultavakseen tuotettu. He voivat siis olla mediatajuisia vaikka eivät olisikaan mediataitoisia. Kenties voisi jopa olettaa, että mediaan liittyvän aikuiskasvatuksen alueella tulisikin keskittyä juuri mediatajunnan kysymyksiin, kun taas lasten ja nuorten kohdalla polttavampia ovat mediataidolliset lähtökohdat.

Mediakasvatuksen kokonaisuudessa toisiaan täydentävinä käsitteinä taito ja taju ohjaavat vertauskuvallisemmankin ymmärryksen pois perinteisen asetelman, maailmat toinen toisistaan erottavasta/yhdistävästä silta-mallista. Tämän ja toisen maailman välitilan asemesta huomio kiinnittyy nimenomaan niiden maailmojen vuorovaikutteiseen toisiinsa liittymiseen yhtäältä vaikutuksia erittelevän ilmiön (tajun) ja toisaalta oppimisprosessia kuvaavan ilmiön (taidon) näkökulmista. Toinen olennainen tämän mallin etu on sen kyky suhtautua elämyksen ja nautinnon piirteisiin – eli juuri siihen *lumoukseen*, jolta varsinkin aiemmin haluttiin viattomia sie-luja suojella. Voisi melkein väittääkin, että mediatajunnan kannalta juuri viehätyksen ja ”valtoihinsa ottamisen” ominaisuudet ovat ensisijaisen keskeisiä, kun taas taitokysymysten osalta harjaannutaan välineen rakenteisiin eli mekanismien ja toimintatapojen tuntemukseen. Tietysti asetelman voi aivan hyvin nähdä myös toisin päin, olennaista kuitenkin on, että nämä ilmiöön liittyvät molemmat puolet – joista toinen keskittyy elämykseen ja toinen tietoon – säilytetään.

Kriittinen ja kliininen asenne mediakasvatuksessa

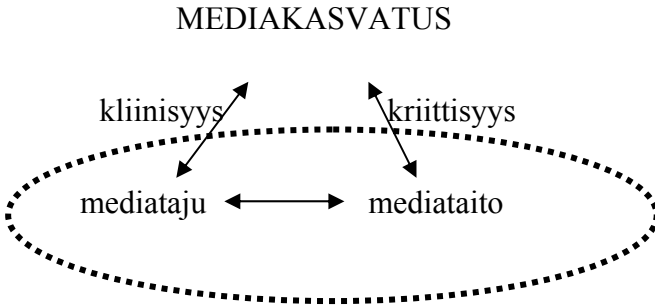
Mediatajunnan ja mediataidon yhteydet yhteiseen kattokäsitteeseen eli mediakasvatukseen on vielä syytä täsmentää. Kyky suhtautua kriittisesti mediasisältöihin sekä niiden ilmaisutapoihin on toki elimellinen osa esimerkiksi mediakasvatuksen tavoitteita. Ja tämä noissa tavoitteissa on tuotu yleensä hyvinkin selkeästi julki. Esimerkiksi

Juha Suoranta toteaa taas teoksessaan *Kasvatus mediakulttuurissa* tähän tapaan:

Jotta voisimme todeta olevamme mediatajuisia ja -tietoisia olentoja, kriittinen asenne ei vielä kuitenkaan riitä – jos kohta se toki voi tähän tarkoitukseen tarjota lähtökohdan (Suoranta 2003, 196–197).

Mediakasvatus tuntuu tarvitsevan jotakin enemmän kuin pelkkää kykyä kriittiseen asenteeseen, olkoonpa tuo kriittisyys itsessään kuinka monipuolista tahansa. Lyhyesti sanottuna kriittisen ohella tarvittaisiin *kliinistä* asennetta (ks. kuvio alla). Lääketieteessä kliininen liittyy esimerkiksi sairausvuoteen ääressä tapahtuvaan, käytännönläheiseen opettamiseen ja opiskeluun. Lisäksi siihen voi liittää kyvyn, taidon ja halun tehdä diagnooseja sen perusteella, mitä mediavälitteisesti näemme ja kuulemme – tai tarkemmin sanottuna, mitä mediavälitteisesti nähtäväksemme, kuultavaksemme ja luettavaksemme tuotetaan ja tuodaan. (Ks. Smith 1997; 2005; Deleuze 2005; 2007.) Havainnollinen esimerkki tällaisesta diagnostiikasta on Iris Ruohon tapa tulkita tv-sarjaa *Raid* kytkeytyneenä eri tavoin moniin suomalaisen nyky-yhteiskunnan kipupisteisiin (Ruoho 2005).

Kriittisen ja kliinisen taustalla on Friedrich Nietzschen tapa erottaa arvostelmien luonteeseen liittynyt kahtalaisuus voiman ja valantahdon käsitteiden avulla: ”Tulkitseminen on sen voiman määrittämistä, joka antaa mielen jollekin asialle. Arvioiminen on asi-

alle arvon antavan vallantahdon määrittämistä. Arvoja ei siis enää voida abstrahoida näkökulmasta, josta niiden arvo on peräisin, eikä mieltä näkökulmasta, josta se saa merkityksensä.” (Deleuze 2005, 76.) Arviointi (kriittisyys) siis koskee *arvon* antavaa *vallantahtoa*. Tulkinta (kliinisyys) taas koskee *mielen* antavia *voimia*. Mediakasvatukseen kytkeytyvä toiminta yhteydessään mediataitoon on sen opiskelua, millaista vallantahtoa kulloinkin liittyy niihin arvoihin, jotka muokkaavat mediaympäristöistä tietynlaisia kokemisen, ajattelemisen ja tuntemisen muotoja. Yhteydessään mediatajuun mediakasvatus keskittyy siihen, millaisia voimia on kytköksissä vastaavassa asetelmassa mieleen, merkitykseen ja ymmärrykseen. Yhtäältä tähdätään kliinisiin diagnooseihin ja toisaalta kriittisiin arvioihin havaitsemista, ajattelua ja ymmärrystä muokkaavista voimista.

Väitöskirjassaan Sara Sintonen luo valaisevan katsauksen medialukutaito-käsitteen eri käyttö- ja määrittely-yhteyksiin (Sintonen 2001, 91–97; vrt. myös 129–132). Luonnehdintojen perusteella vaikuttaa ensinnäkin siltä, että mediailmaisun perusyksiköksi ajatellaan lähinnä *mainosta*. Toisaalta lukutaito on rajattu *tulkintataitona* viittaamaan mihin tahansa symbolijärjestelmiin, ”joilla todellisuus lukijoille esitetään” (Sintonen 2001, 91). Tästä näkökulmasta media on mainoksenkaltaisia, todellisuutta esittäviä symboleja, joita mediakasvatuksen avulla sitten opetellaan lukemaan ja tulkitsemaan. Medialle tunnusomaisen perusyksikön määrittely mainokseksi tai mainoksenkaltaiseksi antaa mahdollisuuden korostaa kahta ominaispiirrettä, valehtelua ja viettelyä. Tämä viittaa suoraan yhtäältä suojautumisen- ja toisaalta paljastamistaitoihin. Vastaavasti median ja todellisuuden välisen suhteen määrittely symboliseksi ja kielelliseksi antaa mahdollisuuden korostaa asetelmaa myös käsitteellisenä oppimisprosessina.

Näin ilmaistuna käynee ensinnäkin selväksi se, miksi medialukutaidon käsite pystyy tarttumaan mediakasvatuksen kliiniskriittiseen tehtävään vain vaivoin. Toki tuotakin käsitettä voisi käyttää jos ajatellaan, että lukutaito liittyy nimenomaan taitoihin ja haluihin lukea kriittisesti nähtäväksemme, kuultavaksemme ja luetta-

vaksemme tuotetussa ja tuodussa mediavälitteisessä materiaalissa oireita, jotka viittaavat johonkin taudinkaltaiseen samassa mielessä kuin kuume voidaan diagnosoida oireeksi tulehduksesta. Kliiniseen näkökulmaan kuitenkin kuuluu myös kysymys parantamisesta, hoidosta, hoivasta ja huolenpidosta. Tietysti mediaa ajatellen taudinkuvien ei välttämättä tarvitse olla (eivätkä ne yleensä olekaan) sillä tavalla ilmeisen konkreettisia ja selkeitä kuin kuumeen ja tulehduksen välisessä suhteessa. Tämän ei kuitenkaan tarvitse merkitä sitä, että mediakasvatus tästä syystä joutuisi luopumaan kliinisyystään, pikemminkin päinvastoin. Juuri tätä kautta mediakasvatukselle on mahdollista luonnostella yhtä hyvin erityinen eettinen kuin esteettinenkin tehtävänsä.

Puhtaasti kriittisenä asenteena ymmärrettävissä olevan tuomitsemisen ja siihen yhteydessä olevan sensuurin asemesta tarvitaan taitoa arvottaa mediasisältöjä suhteessa siihen, mikä on niiden elämää ylläpitävä, hoivaava ja elämän erilaisia uusia mahdollisuuksia laajentava merkitys. Yksinkertaisesti tämä voisi nyt merkitä sitä, ettei ympäröivää todellisuutta tai siihen tavalla tai toisella kytköksissä olevia mediasisältöjäkään vastaanoteta sellaisinaan, ”sellaisina kuin ne vain ovat”, vaan niiltä vaaditaan jotakin muuta: kykyä havahduttaa, yllättää, saada ajattelemaan ja jopa kokemaan jotakin uutta. Taidon ja tajun kehittämisenä mediakasvatus on joukko tilanteita ja tapahtumia, kriittisiä ja kliinisiä kokeita ”medialaboratoriossa”, jolle toimintatilan voivat tarjota elokuva ja televisio monine erilaisine ohjelmineen yhtä hyvin kuin uuden median monet muodot. Varsinkaan mediakasvatuksen nimissä mediaa ei pidä sen enempää pelkistää yhteen ilmaisulliseen voimaan, kuten mainokseen, tai mystifioida hämäriin hieroglyfi-symboleihin perustuvaksi, aivan erityisiä toimenpiteitä edellyttäväksi vaikutuskeinoksi tai vallantahdoksi, kuten medialukutaidoksi. Moninaisuus ja kokeellisuus on syytä säilyttää yhtä hyvin niin mediaa kuin kasvatustakin koskevin periaatteina. Jälkimmäisen osalta sitä suuremmalla syyllä, mitä voimallisemmin media itsessään yksipuolistuu.

LÄHTEET

- Deleuze, Gilles (2005) *Nietzsche ja filosofia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Helsinki: Summa.
- Deleuze, Gilles (2007) *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suom. Anna Helle, Merja Hintsa ja Pia Sivenius. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Helke, Susanna (2006) *Nanookin jälki. Tyyli ja metodi dokumentaarisen ja fiktiivisen elokuvan rajalla*. Jyväskylä: Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja A 65.
- Hirn, Sven (1991) *Kuvat elävät. Elokvatoimintaa Suomessa 1908–1918*. Helsinki: VAPK & SEA.
- Jacobs, Lea (1992) ”Moraalinkohentajat ja katsojakunta. USA:n 1930-luvun elokuvakasvatusliike”. *Lähikuva*, nro 2, 18–29.
- Mast, Gerald & Bruce Kawin (1992) *A short history of the movies*. 5. painos. New York & Toronto: Macmillan Publishing.
- Masterman, Len (1989) *Medioita oppimassa*. Toim. Jukka Sihvonen, suom. Tuomas Nevanlinna. Helsinki: KSL.
- Peters, J. M. I. (1965) *Johdatusta elokuvakasvatukseen*. Keuruu: Otava.
- Pietilä, Veikko (1990) ”Viestintäkasvatuksen perustoja etsimässä”. *Mediat ja merkitykset*, Toim. Armi Mäki-Tuuri ja Airi Vilhunen. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVII, s. 179–188. Helsinki: ÄOL.
- Pietilä, Veikko (2006) ”Moralisoiva ristiretki? Payne-säätiön elokuvatutkimusprojekti”. *Lähikuva*, nro 1, 23–39.
- Rose, Jacqueline (1984) *The case of Peter Pan, or, the impossibility of children's fiction*. London: The Macmillan Press.
- Rosen, Philip (2001) *Change mummified; cinema, history, theory*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Ruoho, Iris (2005) ”Jokamies Raid ja haavoittunut yhteiskuntaruumis”. Teoksessa Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.), *Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa*, s. 31–50. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Sihvonen, Jukka (1996) *Aineeton syli. Johdatus audiovisuaaliseen tulevaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sihvonen, Jukka (2004) *Mediatajun paluu*. Helsinki: Like.
- Sintonen, Sara (2001) *Mediakasvatus ja sen musiikilliset mahdollisuudet*. Sibelius Akatemia, Studia Musica 11: Helsinki.
- Sintonen, Sara (2003) ”Mediakasvatus moraalikasvatuksena – paluu vanhaan?” *Tiedotustutkimus* nro 4–5, 31–42.
- Suoranta, Juha (2003) ”Helppoa elämää”. *Tiedotustutkimus* nro 4–5, 43–46.
- Suoranta, Juha (2004) *Kasvatus mediakulttuurissa*. Tampere: Vastapaino.
- Smith, Daniel W. (1997) ”Introduction. ’A life of pure immanence’: Deleuze’s ’Critique et Clinique’ project”. Teoksessa Deleuze, Gilles, *Essays critical and clinical*, xi–liii. Kääntänyt Daniel W. Smith and Michael A. Greco. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Smith, Daniel W. (2005) ”Critical, clinical”. Teoksessa Charles J. Stivale (toim.), *Gilles Deleuze, key concepts*, s. 102–193. London: Acumen Publishing Ltd.

ENGLISH SUMMARY

Relationships with the media

A couple of varied themes concerning human relationships with the media have recently been high on agenda of academic research. Most of all, again and again, study of the effects of media on children and young people seems to form the mainstream. In addition, media consumption, and reception more generally, continues to interest researchers. How about audience participation in the media? It seems that recently more nuanced views on being audience have arisen in connection with the transformations of media technologies and the changes of western cultures. This publication has been inspired by the elaboration of the notions of audience and media, and especially by the activities that both audiences and media organisations have shown – activities that do not boil down to just media effects or consumption.

Currently, when one wants to study audience relationships with the media in terms of cultural studies, meaning reception study in particular, this calls for an account of the entire system of relationships in which cultural and the reader's personal backgrounds are central factors to be related to the text. Only, it seems that even this kind of broadening of reception study is not enough, because human relationships with the media include actions as people are doing and producing media themselves, for example online. Moreover, looking at reception only does not reach all relevant viewpoints in processes of learning or tutoring people with media, for example in media pedagogical activities. Studying audience activities calls for bringing human actions, experiences and learning onto the agenda. Action research, for instance, a minor research tradition on the margins of media studies, is relevant here, at least in critical community media developments which aim at giving a voice to margin-

alized groups. Mostly in these studies researchers are actors together with the people involved.

This publication aims at opening up different viewpoints on studying human relationships with media to the reader, concentrating on being as audiences. For example, both Kaarina Nikunen and Irma Hirsjärvi deal in their articles with fans as a type of media audience. They understand the concept of audience as a discursive construction that can be produced, for example, with statistics, regulation, and research. This discursive viewpoint is supplemented by viewpoints of human experience and action, when media is studied for example as subjective regulation of feelings, as in Anu Mustonen's article, or as media literacy education in child relationships with media, as in Reijo Kupiainen's article.

All the articles include more discussions about the human relationships with media than about audiences. In other words, the focus is on communication to which audiences enter as consumers, users and producers regarding the public media. The concept of audience has been criticized for putting too much weight on traditional perspectives on media, which the communicative forms of digital media do not fit. Instead, could 'relationship with media' work as a concept combining the socio-cultural, action oriented, and pedagogical perspectives?

According to several researchers, the late modern condition is replete with subjectivity and reflexivity. Reflexivity here refers to the process of mirroring and evaluating oneself in relation with others and the world, for example in the context of media. This is an essential point concerning relationships with the media: these situations are fields for endless identity work. Reflexivity opens up possibilities for the activities of differentiated subject with media and possibilities for new kinds of communalities.

Relationships with the media, thus, foreground interaction and the entering into relations in concrete situations of media use. In such situations, the interaction consists of several components, for instance the type or mode of media use opted for, the user's media

skills, and the technology and resources of expression available in the media in question.

However, relationship with media can also be conceptualised in other ways, for instance as either an individual or a social relationship, or as a special, even secret, relationship (a bedroom thing) as well as a common, public, and participatory relationship. It can also be thought to change and evolve in the course of time and depending on media use, plus due to support, for instance pedagogical support. The perspective of relationships with media encourages and even necessitates multidisciplinary approaches, although an encompassing picture can probably never be achieved.

The writers conceive of the media both as technologies enabling public activities (newspaper, film, various digital media), as a space for cultural interaction, and as part of contemporary culture. The relationships of both individuals and communities are organized in the mutual interaction between the production practices and audiences, via various different modes of expression. The focus in this volume is the relationship of the users with the media, but the perspectives of media production and the authors are also covered: consumerism, participation, agency, and the question of how the media can be harnessed in the service of the processes of personal and communal empowerment. How do production practices of media relate with efforts of inclusion? How can individuals and communities be supported in their relations with the media?

The writers of this volume are experts in their respective fields from the universities of Helsinki, Jyväskylä, Tampere, and Turku. The volume combines several research traditions of the Research Centre for Contemporary Culture, University of Jyväskylä, where the research on media relationships has been carried out in connection with audience and reception studies especially. The writers of this volume are also interested in media education, which brings in the perspective of pedagogical work.

Participation, feelings, and issues of media literacy education

The reflexivity typical of contemporary culture opens up possibilities for the operation of individuals and communities in their media relationships, and further for new kinds of communality. The questions of audience participation are indeed a shared topic in the volume, most saliently in the first section. In this section, devoted to issues of participation, Sinikka Sassipoints out the need for definitions of active, participatory audience. She looks at the changes in media relationships, and the importance of this issue for democracy, stressing participant positions and the direction of influences. Jaana Hujanen, in turn, discusses journalists' efforts to enter new kinds of relationship with their audiences, above all as a resource for societal and communal action. Iris Ruoho, in her article, brings in women's relationships with the media and the gendered nature of present-day public sphere.

The second section of the volume addresses affective media relationships. The point is that in addition to social purposes, these relationships are also entered or purposes of self-affirmation, to seek acceptance or justification for one's own views or even existence. This may either lead to a positive, culturally embraced process or a negative one, both of which are discussed in the articles of this section.

Kaarina Nikunen discusses the way Internet fan communities define fandom and what kinds of resources and exclusions they produce. Irma Hirsjärvi ponders on a topical issue, school shooting incidents, and the fan-like relationships of the school shooters. Risto Niemi-Pyn looks at the flames on Internet sites, suggesting that what can make flames harmful, even destructive, is not value conflict itself but instead contempt and annihilation of the value of other users. This section ends with Anu Mustonen's article, where she notes that entertainment, even its lightest varieties, can have a lot to give to psychological well-being. She also looks at media relationships from the angles of the expression, regulation, and control of

emotions, and goes on to discuss media's role in the socialization of emotions and the long-term emotional effects of media relationships.

The third section of the volume focuses on questions of media education. The articles conceptualise media education both in terms of the regulation of media use (e.g. in connection with the debates over age ratings), but also in terms of support for media literacies and encouragement to participation. The articles take up media relationships as an intergenerational issue as well as the tensions between informal and formal learning in connection with efforts to support media literacies.

Kirsi Pohjola analyses the Finnish public debates over the age limits of films, focusing on how childhood media relationships are represented in these debates. These questions are dealt with in light of both Internet and age rating principles. In her article, Sara Sintonen asks how parents see the educative role of media culture in their daily lives. Reijo Kupiainen depicts academic debates over the media relationships of children and the youth carried out in recent years in Finland. Juha Oravala, in turn, ponders on the possibilities of art films to be used in media education, not only in developing practices, but also as a deeper epistemological topic. The volume is concluded by Jukka Sihvonen's critical assessment of the notion of media literacy. He focuses on the conceptual limitations of the notion and asks why and for what purposes we actually need the concept of media literacy.

KIRJOITTAJAT

FT *Irma Hirsjärven* nykykulttuurin alueelle sijoittuva väitöskirja ”Faniuden siirtymiä – suomalaiset tieteiskirjallisuuden fanit” tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa keväällä 2009. Irma harrastaa muun muassa kriminologiaa sekä seksiä ja väkivaltaa sisältäviä sarjakuvia, tv-sarjoja ja elokuvia sekä Black Sabbathin, Judas Priestin, Metallican ja Rammsteinin musiikkia. Hän on kahden tyttären äiti ja kahden pojan isoäiti, samoin kuin kummi-, kumma- ja etäkummitäti.

FT *Jaana Hujanen* on journalismin tutkija ja opettaja. Hänen tutkimuskohteitaan ovat journalistisen työn ihanteet ja käytännöt sekä kehittävä journalismin tutkimus. Uudempina tutkimusalueina ovat kehitysmaajournalismi sekä vertaileva kansainvälinen tutkimus journalistisesta autonomiasta. Työlle vastapainoa Jaanalle tuovat perhe, ystävät, aerobic ja kuorolaulu.

FT *Sirkku Kotilainen* toimii tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa ja dosenttina Jyväskylän yliopiston nykykulttuurissa sekä Turun yliopiston mediatutkimuksessa. Viimeisimmät tutkimusinteressit kohdistuvat nuorten osallistumiseen globaaleissa mediaympäristöissä sekä nuorten ohjatun taiteellisen toiminnan vaikuttavuuteen Suomessa. Tanssi ja liikunta, musiikki sekä media kuuluvat Sirkun arkeen yhdessä miehen ja kotona asuvan pojan kanssa. Media on yhteistä aluetta ammatillisesti jo aikuistuneiden kahden lapsen kanssa.

FT *Reijo Kupiainen* tutkii nuorten medialukutaitoa ja mediaympäristöä Suomen Akatemian tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa. Lasten mediakulttuuri ja mediasuhteet ovat Reijon jokapäiväisen arjen kohtauspintaa kolmen lapsen kanssa. Yhteisiä kokemuksia jaetaan mykkäkomedioista, Simpsonsista, Wii Fitistä ja Star Warsista. Kokemukset erottautuvat Winx-klubin, Metroid Primin ja MS Messengerin kohdalla ja kirjoittaja pitäytyy King Crimsonissa, Porcupine Treessä, Godardissa ja Facebookissa.

FT *Anu Mustonen* on mediapsykologiaan erikoistunut psykologian tohtori, joka toimii viestintäpäällikkönä Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimus- ja asiantuntija-alojaan ovat mediasuhteen kehitys- ja persoonallisuuspsykologia, mediaväkivalta ja mediakasvatus. Hän on Valtion elokuvaalautakunnan jäsen ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton liittovaltuuston 2. varapuheenjohtaja. Anun rakkain media on kirja, muita harrasteita musiikki, itämainen tanssi ja liikunta. Miesvaltaista (4-1) perhe-elämää sävyttävät hip hop -musiikki, elokuvat ja kilpaurheilu.

FT *Risto Niemi-Pynttäriä* kiinnostaa kirjallisuuden traditio, filosofia ja verkko. Väitöskirjan nimi oli ”Verkkoproosa” (2007). Hän on jo viiden vuoden ajan päivittänyt ”Kun kirjoitan” -verkkoblogia. Risto toimii kirjoittamisen opiskelijoiden hyväksi useissa eri tehtävissä, esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa kirjoittamisen maisteriopintojen yliassistenttina, Keski-Suomen Kirjailijatalolla ja ateljeekriittikkona.

YTT *Kaarina Nikunen* on tiedotusopin dosentti ja tutkijatohtori Tampereen yliopistossa. Kaarina katselee innokkaasti ruotsalaisia elokuvia ja maastohiihtoa sekä fanittaa Joni Mitchellia, Natacha Atlasta ja Abbaa. Hän seuraa myös tyttariensä kanssa Simpsoneita ja opettelee tietokonepelejä.

YTT *Kirsi Pohjola* alkoi kiinnostaa lasten ja nuorten mediakulttuurin tutkiminen työnsä myötä Valtion elokuvaalautakunnassa. Tutkimuksissaan Kirsi pyrkii osalliseksi siitä, minkälaista media- ja virtuaalikulttuurissa eläminen lapsille ja nuorille on, myös oppimisympäristönä. Hän työskentelee nuorisokasvatuksen tutkimusprofessorina Kuopion yliopistossa ja kehittää nuorisualan osaamiskeskittymä Juveniaa.

YTT *Iris Ruoho* on tamperelainen mediatutkija ja tiedotusopin dosentti. Iirisen erityisaloja ovat feministinen mediatutkimus ja televisiofiktio tutkimus. Hän tutkii parhaillaan journalismin sukupuolta kulttuurikriittisestä näkökulmasta ja kirjoittaa kotimaisista tv-sarjoista.

VTT *Sinikka Sassi* on verkkoviestinnän tutkimuksen dosentti ja projektipäällikkö Helsingin yliopistossa. Hän on väitellyt vuonna 2000 aiheesta ”Verkko kansalaisyhteiskunnan käytössä” ja tutkinut erityisesti sitä, miten kansalaiset ovat omaksuneet ja kehittäneet uusia viestintämuotoja. Demokratia on se laajempi kehys, josta Sinikka tarkastelee internetin vaikutuksia yhteiskuntaan ja uuden vertaisverkkoihin perustuvan ympäristön syntyä. Hän on kiinnostunut myös länsi-afrikkalaisesta kulttuurista ja viestinmaiseman muutoksesta.

FT *Jukka Sihvonen* toimii elokuvantutkimuksen professorina Turun yliopiston mediatutkimuksen oppiaineessa. Mediakasvatuksen perusteisiin pureutuvia pohdiskeluja hän on julkaissut eri yhteyksissä jo 1980-luvulta alkaen, mm. teoksissa *Liekehtivät nalleverhot* (1988) ja *Mediatajun paluu* (2004). Viimeisimmät Jukan tutkimukselliset intressit ovat kohdistuneet sotaelokuvan ja adaptaation heittämiin kysymyksiin.

MuT *Sara Sintonen* toimii Helsingin yliopistolla Soveltavan kasvatustieteen laitoksella opettajankouluttajana ja tutkijana. Mediakasvatus vei hänet mukanaan jo 1990-luvulla. Saraa kiehtoo kaikki kuvaan, ääneen ja tekstiin, ja erityisesti niiden summaan, liittyvä. Siksi Youtube onkin hänestä yksi aikamme merkittävin ja kiehtovin kulttuurinen innovaatio.

FT *Juha Oravala* on elokuvakasvattaja, joka on väitellyt vuonna 2008 otsikolla ”Kohti elokuvallista ajattelua – virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzin ja Jean Luc Godardin elokuvakäsityksissä”. Juha toimii Sodankylässä projektipäällikkönä ”Elävää kuvaa”-ESR-hankkeessa, joka järjestää elokuvakasvatuksen täydennyskoulutusta opettajille. Hänen intohimoaan elämään, elokuvaan ja muihin populaari- ja taideteksteihin on montaasi.

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA

1. Symbolit • Toim. Katarina Eskola. 1986. (110 s.)
2. Maaria Linko • Katsojien teatteri. 1986. (116 s.)
3. Näkökulmia kulttuurin tuotantoon • Toim. Katarina Eskola & Liisa Uusitalo. 1986. (127 s.)
4. Kimmo Jokinen ja Maaria Linko • Uusi Tunteaton. 1987. (122 s.)
5. Kimmo Jokinen • Ostajat, lukijat, arvioijat, tukijat. 1987. (115 s.)
6. Juha Lassila • Kultalevyn alkemia. 1. painos 1987, 2. painos 1988. (162 s.)
7. Liisa Uusitalo & Juha Lassila • Vanhojen kirjojen kenttä. 1988. (65 s.)
8. The production and reception of literature • Edited by Katarina Eskola & Erkki Vainikkala. 1988. (78 s.)
9. Martine Burgos • Life stories, Narrativity and the Search for the Self. 1988. (28 s.)
10. Heikki Hellman & Tuomo Sauri • Suomalainen prime-time. 1988. (130 s.)
11. Erik Allardt, Stuart Hall & Immanuel Wallerstein • Maailmankulttuurin äärellä. 1988. (86 s.)
12. Kimmo Jokinen • Arvostelijat. 1988. (131 s.)
13. State, Culture & The Bourgeoisie • Edited by Matti Peltonen. 1989. (82 s.)
14. J.P. Roos • Liikunta ja elämäntapa. 1989. (72 s.)
15. Anne Brunila & Liisa Uusitalo • Kirjatuotannon rakenne ja strategiat. 1. painos 1989, 2. painos 1991. (114 s.)
16. Reino Rasilainen • Julkaistu ja julkaisematon kirjallisuus. 1989. (89 s.)
17. Juha Lassila • Riippumattomat televisiotuottajat. 1989. (126 s.)
18. Literature as communication • Edited by Erkki Vainikkala & Katarina Eskola. 1989. (215 s.)
19. Anne Raassina • Lukutaito ja kehitysstrategiat. 1990. (123 s.)
20. Juha Lassila • Mitä Suomi soittaa? 1990. (263 s.) Painos loppunut.
21. Johanna Mäkelä • Luonnosta kulttuuriksi, ravinnosta ruoaksi. 1. painos 1990, 2. painos 1992 (89 s.) Painokset loppuneet.
22. Sublim Ylevä sublime • Toim. Erkki Vainikkala. 1990. (107 s.)

23. Timo K. Salonen • Konserttimusiikin yleisö makujen kentällä. 1990. (104 s.)
24. Maaria Linko • Teatteriesitykset ja julkisuus. 1990. (81 s.)
25. Kyösti Pekonen • Symbolinen modernissa politiikassa. 1991. (154 s.)
26. Ulrich Beck, Klaus Mollenhauer & Wolfgang Welsch • Philosophie, soziologie und erziehungswissenschaft in der postmoderne. 1991. (69 s.)
27. Päivi Elovainio & Zeinab Shahin • The Gender Fate of Women in Rural Egypt. 1991. (112 s.)
28. Eija Eskola • Rukousnauha ja muita romaaneja. 1992. (152 s.)
29. Urpo Kovala • Väliin lankeaa varjo. 1992. (204 s.)
30. Maaria Linko • Outo ja aito taide. 1992. (121 s.)
31. The First Thirty • Edited by Urpo Kovala. 1992. (132 s.)
32. Vanguard of modernity • Edited by Niilo Kauppi & Pekka Sulkunen. 1992. (188 s.)
33. Timo Siivonen • Avantgarde ja postmodernismi. 1992. (122 s.)
34. Katarina Eskola, Kimmo Jokinen & Erkki Vainikkala • Literature and the New State of Culture. 1992. (60 s.)
35. Sanna Karttunen • Musiikki kulttuurisessa tietoisuudessa. 1992. (174 s.)
36. Risto Eräsaari • Essays on Non-conventional Community. 1993. (214 s.)
37. Annikka Suoninen • Televisio lasten elämässä. 1993. (171 s.)
38. The Cultural Study of Reception • Edited by Erkki Vainikkala. 1993. (215 s.)
39. Mieheyden tiellä • Toim. Pirjo Ahokas, Martti Lahti ja Jukka Sihvonen. 1993. (185 s.) Painos loppunut.
40. Jukka Kanerva • ”Ryvettymisen hyvä puoli...” 1994. (151 s.)
41. Uusi aika • Toim. ja kirj. Nykykulttuurin tutkimusyksikön tutkijat. 1994. (260 s.)
42. Tuija Modinos • Nainen populaarikulttuurissa. 1. painos 1994, 2. painos 2000. (124 s.) Painos loppunut.
43. Teija Virta • Saippuaopperat ja suomalaiset naiset. 1994. (135 s.)
44. Anne Sankari • Kuntosaliruumis. 1995. (108 s.)
45. Kai Halttunen • Pienkustantajan arkipäivä. 1995. (95 s.)
46. Katja Valaskivi • Wataru seken wa oni bakari. 1995. (114 s.)

47. Jukka Törrönen • Aito rakkaus maskuliinisessa maailmassa. 1996. (100 s.)
48. Tuija Nykyri • Naiseuden naamiaiset. 1996. (144 s.)
49. Nainen, mies ja fileerausveitsi • Toim. Katarina Eskola. 1996. (274 s.)
Painos loppunut.
50. Raine Koskimaa • Cultural activities in five European countries. 1996. (152 s.) Työraportti, vain tutkimuskäyttöön.
52. Raine Koskimaa • Seksiä, suhteita ja murha. 1998. (215 s.)
53. Timo Siivonen • Kyborgi. 1996. (209 s.)
54. Aina uusi muisto • Toim. Katarina Eskola & Eeva Peltonen. 1. painos 1997, 2. painos 1997. (355 s.)
55. Olli Löytty • Valkoinen pimeys. 1997. (147 s.)
56. Kimmo Jokinen • Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. 1997. (226 s.)
57. Maaria Linko • Aitojen elämysten kaipuu. 1998. (92 s.)
58. Kai Lahtinen • Vem tillhör teatern? 1998. (258 s.)
59. Katja Möttönen • Riitasointuja vai tema con variazioni. 1998. (128 s.)
60. Aki Järvinen • Hyperteoria. 1999. (187 s.)
61. Susanna Paasonen • Nyt! Ja ikuisesti – rewind. 1999. (188 s.)
62. Pirkkoliisa Ahponen • Kulttuurin kierreportaikossa. 1999. (168 s.)
63. Reading cultural difference • Edited by Urpo Kovala & Erkki Vainikkala. 2000. (334 s.)
64. Inescapable Horizon: Culture and Context • Edited by Sirpa Leppänen & Joel Kuortti. 2000. (273 s.)
65. Otteita kulttuurista • Toim. Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki Vainikkala. 2000. (422 s.)
66. Kimmo Saaristo • Avoin asiantuntijuus. 2000. (191 s.)
67. Jaakko Suominen • Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. 2000. (368 s.)
68. Cybertext yearbook 2000 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2001. (202 s.)
69. Sari Charpentier • Sukupuoliusko. 2001. (155 s.)
70. Kirja 2010 • Toim. Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa. 1. painos 2001, 2. painos 2003. (259 s.)
71. Irma Garam • Julkista yksityiselämää. 2002. (102 s.)
72. Cybertext yearbook 2001 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2002. (196 s.)

73. Henna Mikkola • Sukupolvettomat? 2002. (138 s.)
74. Satu Silvanto • Ecce Homo – katso ihmistä. 2002. (161 s.)
75. Markku Eskelinen • Kybertekstien narratologia. 2002. (106 s.)
76. Riitta Hänninen • Leikki. 2003. (161 s.)
77. Cybertext yearbook 2002–2003 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2003. (283 s.)
78. Sanna Kallioinen • Rannalla merirosvon morsiamen kanssa. 2004. (134 s.)
79. Tutkija kertojana • Toim. Johanna Latvala & Eeva Peltonen & Tuija Saresma. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (399 s.)
80. Writing and Research – personal views. Toim. Marjatta Saarnivaara & Erkki Vainikkala & Marjon van Delft. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (160 s.)
81. Annikka Suoninen • Mediakielitaidon jäljillä. 2004. (274 s.)
82. Milla Tiainen • Säveltäjän sijainnit. 2005. (227 s.)
83. Petri Saarikoski • Koneen lumo. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (471 s.)
84. Yksinäisten sanat • Toim. Kimmo Jokinen. 2005. (314 s.)
85. Aktivismi • Toim. Susanna Paasonen. 2005 (275 s.)
86. Nykyaika kulttuurintutkimuksessa • Toim. Erkki Vainikkala & Henna Mikkola. 2007. (351 s.)
87. Tutkimusten maailma • Toim. Juha Herkman & Pirjo Hiidenmaa & Sanna Kivimäki & Olli Löytty. 2006. (307 s.)
88. Mari Pajala • Erot järjestykseen! 2006. (506 s.)
89. Hanna Lindberg • Vastakohtien Ikea. 2006. (307 s.)
90. Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana • Toim. Risto Pitkänen. 2007. (326 s.)
91. Nykytulkintojen Karjala • Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen. 2007. (325 s.)
92. Tuija Saresma • Omaelämäkerran rajapinnoilla. 2007. (255 s.)
93. Tekijyyden ulottuvuuksia • Toim. Eeva Haverinen & Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma. 2008. (314 s.)
94. Tuuli Lähdesmäki • ”Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä”. 2007. (607 s.)
95. Moniääninen mies • Toim. Kai Åberg & Lotta Skaffari. 2008. (276 s.)
96. Fanikirja • Toim. Kaarina Nikunen. 2008. (241 s.)

97. Cult, Community, Identity • Veera Rautavuoma, Urpo Kovala & Eeva Haverinen (eds). 2009. (356 s.)
98. Irma Hirsjärvi • Faniuden siirtymä. 2009. (361 s.)
99. Suhteissa mediaan • Toim. Sirkku Kotilainen. 2009. (247 s.)

